

**БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: НОВІ
ВИКЛИКИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ В УМОВАХ
ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО ЧАСУ**

***НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ
ІІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ***

01 березня 2024 року

Тернопіль 2024

УДК 08: 37.014
Б 39

Б 39 Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 01 березня 2024 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. 463 с.

У збірнику публікуються наукові статті, тези доповідей та інші матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу», проведеної на базі Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти 01 березня 2024 р.

Усі матеріали збірника подаються в редакції авторів. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 1 від 29.02.2024 р.)*

УДК 08: 37.014

©Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2024

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК

**НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

***БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ:
НОВІ ВИКЛИКИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО ЧАСУ***

01 березня 2024 р.

З М І С Т

СЕКЦІЯ 1. ОСВІТА СЬОГОДНІ – ВІД БЕЗПЕКИ ДО ЯКОСТІ: БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ – ВИКЛИКИ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

<i>Астахова М. С.</i> Створення безпечного середовища в закладі загальної середньої освіти: системний підхід.....	с. 12
<i>Василюк Т. Г., Сіленко В. С.</i> Соціальна справедливість в освіті: теоретичний аналіз поняття.....	с. 15
<i>Вітенко І. М., Миколів З. П.</i> Формування безпечного STEM-орієнтованого освітнього середовища шляхом реалізації інноваційного освітнього проекту за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів».....	с. 18
<i>Гагаріна Н. П., Кудлай О. М.</i> Безпечне освітнє середовище в закладі дошкільної освіти – виклики в умовах війни.....	с. 24
<i>Галів О. М.</i> Формування безпечного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти крізь призму імплементації інноваційних підходів.....	с. 29
<i>Джурило А. П.</i> Застосування концепції травма-інформованого навчання для створення безпечного освітнього середовища.....	с. 32
<i>Дишлева І. М.</i> Організація безпечного та здорового освітнього середовища у повоєнній реальності.....	с. 36
<i>Михальчук Г. В.</i> Фахівець із безпечного освітнього середовища: хто і навіщо.....	с. 41
<i>Носко О. О.</i> Впровадження проекту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі»: від теорії до практики.....	с. 46
<i>Олексюк О. Р.</i> Деякі аспекти використання технологій штучного інтелекту для організації безпечного освітнього середовища.....	с. 50
<i>Онищук Л. З.</i> Подолання освітніх втрат: світовий досвід.....	с. 55
<i>Поліщук В. М.</i> Освіта України в умовах загрозливих соціальних викликів.....	с. 58

Романюк М. Б. Створення ефективного безпечного здорового освітнього середовища в закладі професійної (професійно-технічної) освіти..... с. 63

Рябовол Л. Т. Захист шкіл від нападів в умовах повномасштабної збройної агресії РФ – умова якісної освіти в Україні..... с. 69

Татарин Г. Б. Освіта сьогодні – від безпеки до якості..... с. 73

Трубавіна І. М., Недря К. М. Міркування з приводу послуг індивідуального та групового консультування в центрах життєстійкості... с. 79

Четвертак Т. О. Окремі аспекти функціонування та розвитку безпечної школи..... с. 84

Швед Г. В. Організація безпечного освітнього середовища у закладі дошкільної освіти в умовах воєнного стану..... с. 90

СЕКЦІЯ 2. БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА І ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

Абрамов Д. О., Лебедик Л. В. Безпечне освітнє середовище як фактор формування в учнівській молоді професійних ціннісних орієнтацій..... с. 94

Александрович В. В. Відповідальність особистості як компонент безпеки в умовах воєнного часу..... с. 98

Голочинська І. О. Безпечне освітнє середовище – запорука успішного навчання сучасного учня на уроках іноземної (німецької) мови..... с. 101

Голярдик Н. А. Професійні цінності майбутніх психологів..... с. 106

Груць Г. М. Безпечне освітнє середовище як фактор успішної пізнавальної діяльності студентів..... с. 109

Гупан Н. М. Діяльність шкільної спільноти зі створення безпечного освітнього середовища..... с. 114

Дудко С. Г. Формування компетентностей із безпечної поведінки школярів ЗЗСО..... с. 117

Заводна Л. М. Розвиток мовленнєвої компетентності педагога в реаліях сьогодення..... с. 122

Запорожцева Ю. С. Взаємодія учасників освітнього процесу як фактор створення безпечного освітнього середовища.....	c. 127
Искерський І. С. Безпечне освітнє середовище закладу вищої освіти як фактор розвитку майбутніх фахівців соціономічних професій.....	c. 132
Йокоб А. П. Потенціал педагогічного моделювання під час формування професійного іміджу майбутніх вихователів.....	c. 136
Кокоза В. М., Лебедик Л. В. Розвиток іміджу керівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі.....	c. 140
Колодійчук О. Я., Гулько О. Б. Інтереси і потреби учнів/учениць як чинники якісної освіти та створення комфортного, здорового і безпечного середовища в ЗЗСО під час вивчення навчального предмета «Технології».....	c. 144
Корольов А. І. Особливості безпечної діяльності майбутнього офіцера Національної гвардії України: знання та вміння у протидії реальним та потенційним ризикам.....	c. 149
Кравчина Т. В. Вплив безпечного освітнього середовища закладу вищої освіти на формування педагогічної рефлексії майбутніх фахівців соціономічного профілю.....	c. 153
Лебедик Л. В. Значення безпечного освітнього середовища для проєктування форм організації навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти.....	c. 157
Лиса О. М. Освіта впродовж життя як чинник професійної компетентності викладача.....	c. 160
Мартинів М. А., Кириленко О. П. Сучасні тенденції формування професійної культури праці публічного службовця, як основа його професіоналізму: самоосвітній аспект.....	c. 165
Мельничук Р. Б. Соціально-емоційне навчання як інструмент розвитку умінь і навичок дітей дошкільного віку.....	c. 170
Мисан К. Л., Лебедик Л. В. Безпечне освітнє середовище як фактор формування професійної толерантності майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти.....	c. 174

<i>Місько В. В., Стрельніков В. Ю.</i> Безпечне освітнє середовище як фактор розвитку інформаційної компетентності педагога закладу позашкільної освіти.....	с. 177
<i>Нечерда В. Б.</i> Безпечне освітнє середовище як фактор розвитку успішної особистості учня.....	с. 181
<i>Опошнян О. І., Лебедик Л. В.</i> Значення безпечного освітнього середовища для створення організаційно-педагогічних умов удосконалення системи планування роботи закладу позашкільної освіти.....	с. 185
<i>Пометун О. І.</i> Емоційний інтелект вчителя й створення безпечного освітнього середовища.....	с. 188
<i>Пустяк Р. А., Лебедик Л. В.</i> Підготовка майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти до організації і здійснення інклюзивної освіти в умовах безпечного освітнього середовища.....	с. 193
<i>Ремех Т. О.</i> Зворотній зв'язок як інструмент взаємодії вчителя та учнів..	с. 196
<i>Сесик О. О.</i> Методичні інструменти ефективної комунікації педагогів та учнів сучасної школи.....	с. 200
<i>Стрельніков В. Ю.</i> Безпечне освітнє середовище як фактор розвитку індивідуальної освітньої траєкторії педагога.....	с. 203
<i>Успенська В. М.</i> Професійні компетенції педагога в умовах воєнного і повоєнного стану.....	с. 207
<i>Фіголь Н. А.</i> Міжнародне правове забезпечення інклюзивного освітнього середовища.....	с. 212
<i>Шуляр В. І., Гладішев В. В.</i> Критичне мислення та стратегії його формування як захист педагогів в умовах війни.....	с. 217
СЕКЦІЯ 3. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК КОМПОНЕНТ БЕЗПЕКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА	
<i>Бабійчук Т. В.</i> Донос як джерело вивчення біографії Миколи Куліша.....	с. 223
<i>Баклан Л. Г.</i> Формування громадянської компетентності на уроках історії в умовах створення сприятливого освітнього середовища.....	с. 228

Галатюк М. Ю. Фізкультурно-спортивні заходи на засадах національно-патріотичного виховання як засіб розвитку спортивної культури учнів і студентів.....	с. 230
Голованова Т. П. Педагогічна технологія національно-патріотичного виховання студентів та забезпечення безпеки в освітньому процесі.....	с. 234
Голуб М. Я. Формування культури піклування про ментальне здоров'я як основа виховного середовища сучасного закладу освіти.....	с. 238
Капелько Л. Г. Особливості національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку на сучасному етапі.....	с. 243
Княжева І. А. Збагачення освітнього середовища НУШ полікультурним змістом як умова здійснення якісного і безпечного національно-патріотичного виховання учнів.....	с. 248
Корицька Г. Р. Формування загальнолюдських цінностей здобувачів освіти засобами художнього слова в умовах війни (за новелою Галини Гузовської-Корицької «Мама Павця»).....	с. 251
Кукало С. В. Національно-патріотичне виховання в навчальних закладах.....	с. 256
Мазурок М. В. Мовна динаміка у вимірі воєнного часу.....	с. 259
Мудрик Л. Є. Духовне здоров'я як один із засобів профілактики негативних проявів у дитячому середовищі.....	с. 263
Отрощенко Н. Л. До питання національно-патріотичного виховання здобувачів закладів загальної середньої освіти.....	с. 265
Савіна О. С. Інтеграція національно-патріотичного виховання та інклюзивного навчання в початкових класах НУШ.....	с. 269
Степаненко І. І. Використання ідей Великої Британії у розвитку правовиховної діяльності молоді.....	с. 273
Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю. Інтеграційні заходи в системі освіти як засіб забезпечення національної єдності та нова форма національного виховання.....	с. 278
Хома С. О. Самоцінність та внутрішні опори як основа забезпечення підтримки ментального здоров'я учасників освітнього процесу.....	с. 281

СЕКЦІЯ 4. ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

- Байдик В. В., Кечик О. О.** Психосоціальна підтримка дітей: корисні практики..... с. 291
- Буняк Н. А.** Психологічна безпека особистості здобувача вищої освіти... с. 297
- Ганаба С. О.** Евристичний потенціал саногенного мислення у подоланні психоемоційного виснаження педагогів в умовах війни..... с. 300
- Гладун В. В.** Сторітелінг як ефективний інструмент для психологічної адаптації учасників освітнього процесу, які знаходяться в укритті..... с. 305
- Драпака А. В., Ляковська А.-Х. І.** Психологічне благополуччя здобувача освіти як критерій якості освіти..... с. 311
- Жизномірська О. Я.** Розвиток психологічної стійкості особистості в умовах воєнних дій..... с. 316
- Загурська С. М.** Психологічні аспекти профілактики тривожності у дітей в умовах воєнного стану..... с. 320
- Зубаль І. М., Глядик М. Б.** Психолого-педагогічні вимоги до професійної компетентності педагогів закладів дошкільної освіти..... с. 323
- Кавецький В. Є., Осів І. О.** Психологічна безпека освітнього середовища в ЗЗСО..... с. 328
- Корман М. М.** Етичні кодекси закладу освіти як основа психологічної безпеки освітнього середовища..... с. 333
- Коротюк З. М., Мерена Н. М., Ярмолицька С. О.** Попередження суїцидальної поведінки як складова збереження психічного здоров'я..... с. 336
- Молчанова К. К., Лупаренко С. Є.** Психологічна безпека здобувача освіти як фактор впливу на його академічну успішність..... с. 345
- Окаєвич А. В.** Емоційно-вольова стійкість як складова готовності майбутнього офіцера до професійної діяльності..... с. 349
- Островська Н. О.** Психологічна безпека освітнього середовища закладу вищої освіти в умовах воєнного стану..... с. 352

<i>Поліщук С. А.</i> Психологічна безпека у молодшому шкільному віці: вольова саморегуляція.....	с. 356
<i>Ревасевич І. С.</i> Психологічна підтримка здобувачів освіти під час воєнного стану в контексті розбудови безпечного освітнього середовища.....	с. 360
<i>Свистун О. О.</i> Емоційне благополуччя дитини як умова успішного навчання і виховання.....	с. 363
<i>Титаренко С. А.</i> Психологічна безпека особистості як важлива проблема сучасності.....	с. 369
<i>Ткачишина О. Р.</i> Психологічні аспекти проблеми інформаційної безпеки особистості.....	с. 374
<i>Фараонов Г. Є., Голярдик Н. А.</i> Забезпечення психологічної безпеки у навчальному середовищі під час війни.....	с. 378
<i>Хорошев О. М.</i> Психологічна безпека як необхідний фактор створення безпечного освітнього середовища.....	с. 382
<i>Черній О. В.</i> Шляхи створення психологічно безпечного освітнього середовища для розвитку дошкільників: взаємодія ЗДО та сім'ї.....	с. 387
<i>Чиж О. Ф.</i> Психологічне благополуччя як передумова розвитку самодостатності особистості.....	с. 390
<i>Шевчишена О. В.</i> Психологічна безпека дитини в освітньому просторі під час воєнного стану країни.....	с. 393
СЕКЦІЯ 5. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УСІХ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	
<i>Бабовал Н. Р., Бабовал Д. С.</i> Безпека здобувачів знань у цифровому просторі.....	с. 398
<i>Гейвич Н. М., Подліняєва О. О.</i> Безпечне інформаційно-освітнє середовище закладу освіти: основні характеристики.....	с. 401
<i>Коненко Л. Б., Іваночко О. В.</i> Інформаційна безпека молодших школярів в умовах воєнного часу.....	с. 406

<i>Леськів О. К.</i> Інформаційна безпека як складник безпечного освітнього середовища.....	с. 409
<i>Магера Т. В.</i> Медіаграмотність учасників освітнього процесу як компонент безпеки.....	с. 413
<i>Рохмаїл О. С.</i> Інформаційна безпека дітей.....	с. 417
<i>Харламов М. І., Чиркіна-Харламова М. А.</i> Шляхи покращення інформаційної культури здобувачів вищої освіти системи ДСНС України.....	с. 420
<i>Чередниченко О. Ю.</i> Категорії інформаційної безпеки та категорії «Інформаційної системи» в структурі корпоративного управління установ освітньої сфери в сучасних умовах.....	с. 423
<i>Яцишин І. В.</i> Основні засади інформаційної безпеки у закладі освіти....	с. 427
СЕКЦІЯ 6. СТВОРЕННЯ, ПІДТРИМКА ТА РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
<i>Брик Р. С.</i> Організація здоров'язбережувального освітнього процесу як важлива складова успішного навчання учнів, збереження та зміцнення здоров'я.....	с. 432
<i>Гайда В. Я.</i> Роль STEM-освіти у розвитку екологічно безпечного освітнього середовища.....	с. 436
<i>Герасименко Ю. Ю.</i> STREAM-освіта як засіб формування природничо-екологічної компетентності дошкільника.....	с. 441
<i>Кравцова І. В., Василенко О. В., Нікітіна О. В.</i> Віртуальні симуляції – сучасний інструмент безпечного, екологічно збалансованого освітнього середовища.....	с. 446
<i>Петровський О. М.</i> Про актуальність гасла: «У здоровому тілі – здоровий дух!» (роздуми на задану тему з історичними ремінісценціями).....	с. 449
<i>Стрийвус Н. Б., Герасимчук Г. І.</i> Безпечне та якісне харчування – запорука здоров'я дітей та нації.....	с. 455

СЕКЦІЯ 1. ОСВІТА СЬОГОДНІ – ВІД БЕЗПЕКИ ДО ЯКОСТІ: БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ – ВИКЛИКИ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

УДК 37.014

Астахова Марія Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціально-гуманітарної освіти
комунального вищого навчального
закладу «Харківська академія неперервної
освіти», м. Харків

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

Сучасні умови розвитку суспільства характеризуються збільшенням кількості факторів, здатних викликати надзвичайні та небезпечні ситуації для життя і здоров'я людини, а саме: природні й техногенні аварії та катастрофи, забруднення довкілля, побутовий, виробничий та шкільний травматизм, масове поширення девіантних форм поведінки молоді, зростання загрози, обумовлених запровадженням воєнного стану.

У зв'язку з цим одним із завдань закладу загальної середньої освіти є створення безпечного освітнього середовища, формування в учасників освітнього процесу нових поглядів, цінностей і поведінки з метою виховання в них культури безпеки, запобігання небезпекам для їхнього життя й здоров'я, вироблення стратегій безпеки праці [1].

Уведення в дію Закону України «Про повну загальну середню освіту» унормувало термін «безпечне освітнє середовище» як сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг із харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг

(цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможлиблюють вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [2].

За Кодексом безпечного освітнього середовища [5] «безпечне освітнє середовище визначається як стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу».

У Законі України «Про освіту» зазначено, що керівник закладу забезпечує безпечні і нешкідливі умови навчання, праці і виховання.

Питанням системності забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання та праці значну увагу приділено в Критеріях оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти, наведених у Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України № 17 від 09.01.2019, а саме: забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання та праці (внутрішнє освітнє середовище закладу освіти): будівлі, споруди, приміщення і територія закладу освіти є безпечними і нешкідливими для навчання та праці; здобувачі освіти та працівники закладу освіти обізнані з вимогами охорони праці, безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки, правилами поведінки в умовах надзвичайних ситуацій і дотримуються їх; працівники та здобувачі освіти ознайомлені з правилами поведінки в разі нещасного випадку зі здобувачами освіти та працівниками закладу освіти чи раптового погіршення їх стану здоров'я і вживають необхідних заходів у таких ситуаціях; у закладі освіти створені умови для безпечного використання мережі Інтернет, в учасників освітнього процесу формуються навички безпечної поведінки в Інтернеті; у закладі освіти створені умови для медичного обслуговування здобувачів освіти та працівників.

Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669 чітко визначає систему роботи закладу освіти з даного напрямку, визначає функціонал як адміністрації, так і педагогів, розкриває систему навчання з питань безпеки зі здобувачами освіти.

У збройних конфліктах питання збереження закладів освіти як безпечного простору є надзвичайно гострим.

Під час військових дій та ще тривалий час після їх закінчення заклади освіти в Україні працюватимуть у нових для себе вимогах до безпечного освітнього середовища. Облаштування укриттів та організація безпечного освітнього простору у закладі освіти – одне з найважливіших завдань для керівника.

Державною службою якості освіти розроблені рекомендації «Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки», а саме, що потрібно враховувати працівникам закладу освіти при створенні безпечного освітнього середовища: безпечний фізичний простір для перебування учнів та працівників (облаштування навчальних кабінетів, організація безпечного та безперешкодного пересування по школі тощо), розроблення та запровадження у школі чітких процедур реагування та поведінки у надзвичайних ситуаціях (однією з передумов безпечного освітнього середовища є наявність чітких процедур реагування/поведінки, знання цих процедур усіма працівниками закладу та постійне відпрацювання правил з учнями, наприклад, шляхів для евакуації з урахуванням розміщення укриття (у закладі чи споруді поблизу закладу освіти); розроблення та впровадження протоколів безпеки для учнів різного віку щодо правил поведінки під час повітряних тривог, евакуації, перебування у сховищі/укритті; проведення щоденного інформування/інструктажів щодо протоколів безпеки з дітьми; інформування учнів про правила мінної безпеки, проведення заходів із залученням ДСНС,

забезпечення проходження працівниками школи навчань із надання першої невідкладної допомоги та ін. [4].

Тобто, у кожному закладі загальної середньої освіти повинно враховуватися наступне: нормативно-правові засади створення безпечного освітнього середовища; здоров'язбережувальна діяльність; дії учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану, безпечні умови навчання та праці; комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків; дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу; навчання учасників освітнього процесу правилам безпечної поведінки особистості; формування навичок уникнення потенційних ризиків і небезпек; норми санітарії та гігієни; урахування регіональної специфіки; система створення безпечних умов життєдіяльності учасників освітнього процесу; профілактика всіх видів травмування; розслідування нещасних випадків; надання долікарської допомоги; інформаційна безпека особистості, кібербезпека тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні питання управлінської діяльності керівника ЗЗСО: навч.-метод. посібн. / авт.-укл.: М. Є. Смирнова, М. С. Астахова, Л. І. Дух, Т. С. Китиченко; за заг. ред. Л. Д. Покроєвої. Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2021. 172 с.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
3. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: Указ Президента України №195/2020 25.05.2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789>.
4. Рекомендації Державної служби якості освіти «Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки». URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Bezpechne_osvitnie_seredovysche_2022_SQE-SURGe.pdf
5. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб./ за заг. ред. Цюман Т. П. К., 2018. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf>.

УДК 304: 37.04

Василюк Тамара Григорівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри соціальної

педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного
університету, м. Кривий Ріг;
Сіленко Віталій Сергійович,
магістр першого року навчання
Криворізького державного педагогічного
університету, м. Кривий Ріг

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ В ОСВІТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ

Орієнтація на освітню архітектуру Європейського Союзу веде українську освіту шляхом багатьох надважливих реформ. Серед таких чільне місце посідають реформи, пов'язані з інклюзією, безбар'єрністю, організацією безпечного середовища, соціальною справедливістю. І хоча Україна є соціальною державою, що визначено основним Законом – Конституцією України, все ж таки ми мали певні недоліки в дотриманні рівності прав у доступі до освіти кожному громадянину, незалежно від будь-яких особистісних ознак.

Закцентуємо увагу на теоретичному аналізі сучасних наукових розвідок у питанні соціальної справедливості взагалі та соціальної справедливості в освіті зокрема.

Соціальна справедливість – це і узагальнена моральна оцінка суспільних відносин, і один з основних загальнолюдських соціальних ідеалів, конкретне розуміння і зміст якого змінювалося протягом історії, і сьогодні немає єдиного тлумачення. Так, Л. Герасіна зазначає, що серед людських цінностей соціальна справедливість посідає суттєве місце як світоглядна цінність і розуміння того, що дійсно є благом для людини та соціуму. Зокрема, суттєво: яку роль відіграє держава у забезпеченні справедливості в соціальній політиці, наскільки поважаються та дотримуються нею права особистості, як співвідносяться права людини і громадянське суспільство [1].

Соціальна справедливість не може з'явитися сама собою, виникнути спонтанно у процесі гри стихійних соціальних сил. Для її формування та забезпечення необхідно привести в дію ідеологічні, правові, політичні,

економічні, психологічні, моральні та духовні фактори. Внаслідок цього соціальна справедливість – це не мрії, не добрі побажання, а забезпечення того соціального статусу прав і обов'язків усіх соціальних верств, які реально можливі, визріли духовно й економічно [2].

Посідаючи центральне місце у системі соціально-моральних цінностей, справедливість виступає фундаментальним критерієм оцінювання діяльності суспільства із забезпечення та захисту громадянських і економічних прав його членів. Реалізація соціальної справедливості передбачає гарантування кожному члену суспільства певного рівня прав і свобод. Система заходів, необхідних для реалізації на практиці принципу соціальної справедливості надання соціальних послуг, має включати, перш за все: оцінку доходів і матеріального становища одержувача послуг; виявлення причин, внаслідок яких дана особа потрапила у складні життєві обставини; підбір індивідуального пакета соціальних послуг; оцінку ефективності наданої допомоги на підставі системи зворотного зв'язку.

Визначаючи поняття соціальної справедливості в освітньому просторі нашо́вхуємося одразу як мінімум на дві найгостріші проблеми сучасності: безбар'єрне середовище та фінансові зобов'язання. Обґрунтуємо кожна з визначених проблем.

Безбар'єрність, зокрема в освіті, це та проблема, вирішення якої не може бути тільки локальним або тільки загальнодержавним. Тут важливо в комплексі забезпечувати різні види роботи з громадою: роз'яснення, руйнування стереотипів та міфів, соціальна реклама, архітектурні рішення, консультування, соціально-психологічна робота тощо. Однак, на всі ці види роботи в громаді має бути воля держави, що має виявлятися в нормативно-правових та регламентуючих актах.

Правомірно зазначити, що вітчизняне законодавство відповідає нормам європейського та міжнародного права в питаннях інклюзії та безбар'єрності. Гуманітарна складова, до якої належить освіта загалом та інклюзія зокрема, завжди була важливою складовою державної освітньої політики. Ще 2021 року було підготовлено та випущено на загал довідник безбар'єрності. Це по суті,

вказівка для тих, хто переймається питаннями інклюзії, а також для тих, хто нічого не знає про бар'єри. Отже, методологію маємо, тож тепер маємо навчитися самі та навчити громаду її впроваджувати. Сьогодні, як не дивно це видається, все ще існують стереотипи щодо дітей з інвалідністю. Це свідчить про низьку соціальну самосвідомість, відсутність системних знань про осіб з інвалідністю та взагалі про поняття толерантності.

Проблема оплати освітніх послуг за останні роки суттєво загострилася, здебільшого це пов'язано із якістю надання таких послуг, адже карантинні обмеження та війна, що спричинили дистанційне навчання, в окремих випадках, мали негативні наслідки для здобувачів. Для того, щоб зробити систему більш справедливою, необхідно проводити більш рішучу політику глобального характеру, що розуміється як проведення урядом політики забезпечення рівних можливостей доступу до освіти дітей з менш заможних верств населення, послабляючи або знімаючи їм перешкоди фінансового характеру.

Таким чином, процес досягнення соціальної справедливості в освіті має комплексний характер, що ґрунтується на засадах аксіологічного та наукового підходів до розв'язання означеного кола проблемних питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Герасіна Л. М. Реалізація принципу соціальної справедливості в Україні: соціолого-правовий вимір. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. № 2 (12). 2012. С. 269–285.
2. Тичина А. К. Соціальна справедливість – запорука стабільності і розвитку. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2008. Вип. 24. С. 15–18.
3. Пилипенко Г. М. Соціальна справедливість: сутність, концепції та місце у ліберальному проекті України. *Академічний огляд*. 2013. № 1 (38). С. 24–31.

УДК 37.0

Вітенко Ігор Михайлович,
кандидат географічних наук, доцент,
заступник директора Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти з

науково-методичної роботи та міжнародного співробітництва, м. Тернопіль;
Миколів Зоряна Петрівна, методист лабораторії STEM-освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО STEM-ОРІЄНТОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ШЛЯХОМ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЄКТУ ЗА ТЕМОЮ «ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ СТВОРЕННЯ STEM-ЦЕНТРІВ»

На сучасному етапі розвитку суспільства та у зв'язку з соціальними та політичними подіями в державі важливим у сучасній освіті постало питання створення безпечного освітнього середовища.

Безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди. Таке визначення знайдете у пункті 1 частини 1 статті 1 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [2].

Стратегію сталого розвитку України в умовах глобалізації спрямовано на досягнення європейських стандартів життя та забезпечення конкурентоспроможності нашої держави шляхом ефективної взаємодії економіки, науки, освіти, здійснення заходів щодо розвитку людського капіталу, залучення інновацій у всіх сферах діяльності суспільства [4].

Розвиток національної економіки, зокрема виробництво «цифрових» продуктів, ставить перед сферою освіти завдання щодо генерування нових ідей і знань, створення нових технологій, розв'язання проблем, що можливо досягнути шляхом впровадження проблемного навчання, створення на заняттях проблемних ситуацій для самостійного здобуття необхідних знань у процесі їх вирішення.

STEM-освіта є одним з актуальних напрямів інноваційного розвитку сучасної української школи, що може задовольнити сучасні запити суспільства у цифрових професіях майбутнього.

STEM-освіта (STEAM/STREAM-освіта) – цілісна система природничої і математичної освітніх галузей, метою якої є розвиток особистості через формування компетентностей, природничо-наукової картини світу, світоглядних позицій і життєвих цінностей із використанням трансдисциплінарного підходу до навчання, що базується на практичному застосуванні наукових, математичних, технічних та інженерних знань для розв’язання практичних проблем для подальшого використання цих знань і вмінь у професійній діяльності [4].

Відповідно до Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) STEM-центр – це структурний підрозділ закладу освіти, утворений з метою забезпечення природничо-математичної освіти (STEM-освіти), організації та взаємодії зацікавлених осіб.

3 червня 2022 р. Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти та 5 закладів загальної середньої освіти Тернопільської області взяли участь у реалізації Всеукраїнського інноваційного освітнього проєкту за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів».

Метою інноваційного освітнього проєкту є розроблення, наукове обґрунтування та експериментальна перевірка організаційних та науково-методичних умов створення та функціонування STEM-центрів як хабів цифровізації та цифрової трансформації.

Об’єкт дослідження – розвиток інноваційної екосистеми STEM в Україні як освітнього сервісу та невід’ємної педагогічної умови впровадження Концепції «Нової української школи» (НУШ) [3].

Досягнення мети, згідно з заявкою на реалізацію проєкту, дослідження передбачає виконання ряду завдань: визначити організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів; розробити та експериментально перевірити програмне та навчально-методичне забезпечення діяльності STEM-центрів в умовах реалізації нового Державного стандарту базової та профільної загальної середньої освіти; підготувати та апробувати програми підвищення

кваліфікації STEM-педагогів та навчально-методичну літературу (посібники, методичні рекомендації тощо) щодо створення та функціонування STEM-центрів; уточнити та науково обґрунтувати критерії оцінки рівнів готовності суб'єктів дослідницької діяльності до впровадження STEM-освіти, розвитку STEM-освіченості, STEM-компетентностей і дібрати відповідний діагностичний інструментарій; розробити навчально-методичні рекомендації щодо умов упровадження STEM-освіти; визначити організаційні умови підготовки фахівців професій найближчого майбутнього; визначити організаційні умови мережевої форми здобуття освіти з метою формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, зокрема здатність спілкуватися англійською мовою з носіями та ін.

Дослідження базується на таких загальнонаукових принципах (Рис. 1):

Рис. 1. Загальнонаукові принципи дослідження

Науково-педагогічні принципи, на основі яких буде здійснюватися дослідно-експериментальна робота, узгоджуються із загальними педагогічними принципами: дитиноцентризму, гуманізації та демократизації, цілісності та системності, наступності й неперервності, інтеграції науки і практики, інноваційності [3].

В рамках інноваційного освітнього проєкту «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів» в Тернопільській області створено експериментальний STEM-хаб (Рис. 2).

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ STEM-ХАБ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Рис. 2. Експериментальний STEM-хаб в Тернопільській області

Практичне значення одержаних результатів полягає в: апробації засобів правового, програмно-інформаційного та навчально-методичного забезпечення впровадження STEM-освіти; розробленні і впровадженні програми підготовки педагогічних працівників до реалізації завдань STEM-освіти в Україні; запровадженні ефективних форм мережевої освітньої комунікації на базі STEM-центрів; апробації та визначенні ефективної моделі функціонування регіонально розподіленої мережі STEM-центрів; впровадженні стратегії сервісного супроводження STEM-центрів реформи НУШ; впровадженні мережевої форми здобуття освіти; реінтеграції та гармонізації тимчасово переміщених осіб у нових громадах; визначенні організаційних умов підготовки фахівців професій найближчого майбутнього на базі обласного STEM-центру та його локальних філій; запровадженні фрагментів технологій освіти третього віку (50+) на базі STEM-центрів [3].

Терміни реалізації інноваційного освітнього проекту: червень 2022 року – травень 2027 року.

Упродовж I (організаційно-підготовчого) та II (концептуально-діагностичного) етапів здійснено: аналіз нормативно-правових документів із проблеми дослідження, уточнено термінологічну базу дослідження, організовано інформаційно-методичне забезпечення інноваційного освітнього проекту, вивчено стан готовності педагогічних колективів до здійснення

інноваційної діяльності, проведено ряд заходів із підготовки педагогів до реалізації програми інноваційного освітнього проєкту, вивчено стан матеріально-технічної бази та навчально-методичного забезпечення реалізації проєкту, визначено партнерів інноваційного освітнього проєкту та з'ясовано труднощі, які виникають під час створення організаційних та науково-методичних умов створення STEM-центрів, апробація та внесення коректив до навчально-методичного забезпечення STEM-освіти (для учасників проєкту), розроблено концепцію створення та функціонування STEM-центрів, проведено дослідження ставлення учнів до предметів STEM-освітнього спрямування, вибору професій STEM, розроблено діагностичний інструментарій моніторингу й перевірки рівня сформованості STEM-компетентностей здобувачів освіти, розроблено модель створення й функціонування обласного STEM-центру.

Належна діяльність STEM-центру забезпечить реалізацію в освіті наукового напрямку, який ґрунтується на принципах диференційованого та індивідуального підходів до навчання з урахуванням вікових особливостей, індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів, здібностей, стану здоров'я здобувачів освіти з використанням різних методів і форм роботи [1, с. 49].

Можна зробити висновки, що створення безпечного STEM-орієнтованого освітнього середовища супроводжується реалізацією різноманітних освітніх проєктів та досліджень, що впливають на формування цілісної всебічно розвиненої особистості майбутнього, здатної конкурувати в сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вітенко І. М., Миколів З. П. STEM-центр як вектор розвитку інноваційного освітнього простору закладів освіти. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності: матеріали Міжн. наук.-практ. конф.*, (м. Тернопіль, Україна, 05-06 жовтня 2023 року) / ред. кол.: О. М. Петровський та ін. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 48–50. с. 320.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n984>
3. Заявка на реалізацію інноваційного освітнього проєкту за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів». URL: <https://ekolabnauka.wordpress.com/2023/02/22>
4. Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-p#Text>

Гагаріна Наталія Павлівна,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри дошкільної та
початкової освіти комунального закладу
«Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського»;
Кудлай Ольга Миколаївна,
директор закладу дошкільної освіти (ясла-
садок) комбінованого типу № 2
Олександрійської міської ради

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ – ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

З урахуванням реалій сьогодення, надзвичайних ситуацій питання створення безпечного, комфортного, інклюзивного середовища для всіх учасників освітнього процесу та підвищення якості освітньої діяльності закладів дошкільної освіти й надалі залишаються пріоритетними.

Незважаючи на всі фактори, пов'язані з війною в Україні, дитина дошкільного віку знаходиться в центрі уваги дорослих. У пріоритеті має бути її добробут і безпека. Саме тому ми вирішили зосередитись та виокремити методичні поради з безпеки для педагогічних працівників та навести приклади практичних матеріалів з досвіду роботи закладу дошкільної освіти в умовах війни.

Важливими та ключовими поняттями для нас стали «системність», «алгоритм», «послідовність» та «передбачуваність».

Аргументуємо все послідовно.

✓ Освітня робота з формування навичок безпечної поведінки в життєвому середовищі має здійснюватися системно, а не періодично і стихійно. Керівнику закладу дошкільної освіти в роботі з педагогами, а педагогам в свою чергу – з дітьми, необхідно окреслити такі її напрями:

- пожежна безпека;
- правила дорожнього руху;
- безпека в побуті;

- безпека в природі;
- здоров'я та хвороби;
- поведінка з незнайомими людьми, незнайомими предметами.

Послідовність дій має бути наступною: керівник – педагогічний колектив – діти+батьки. Також гарною практикою є додаткове залучення спеціальних служб для коректних знань та вмінь: ДСНС, МЧС, поліції, медпрацівників, кінологів.

✓ Педагоги мають знати чіткий алгоритм дій, а щодо дітей, то їх маємо не лякати можливою небезпекою, а навчати діяти адекватно стосовно ситуації, в якій вони опинились. Ми говоримо про збереження ментального здоров'я, формування навичок конструктивної поведінки під час загрози.

Звертаючись до Професійного стандарту «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» необхідно зазначити, що у повоєнний період перед керівником ЗДО поставлено такі завдання, що вимагають від фахівця розвиненості низки компетентностей, які є необхідними саме для цього періоду і обумовлені обставинами [3]. Так, керівник/директор ЗДО сьогодні має вміти організувати безпечне освітнє середовище для дітей, налагоджувати освітній процес дистанційно, мобільно приймати необхідні рішення в кризових ситуаціях тощо.

Одним із пріоритетних завдань керівника закладу дошкільної освіти – є безпека в закладі. Мабуть, це один із головних монолітів, який є багатоскладовим. Щодо забезпечення даної складової задіяні всі служби закладу. Ми говоримо про учасників освітнього процесу: це працівники закладу освіти, здобувачі дошкільної освіти, батьки чи особи що їх замінюють, внутрішньо переміщені особи, представники громадських та/чи благодійних організацій.

✓ Розкриваючи поняття «алгоритм», говоримо про **перший** та важливий крок – це знання та керування нормативно-правовою базою. Отже, радимо звернути увагу на власний сайт закладу, доповнити та упорядкувати чинну нормативно-правову базу на офіційному сайті ЗДО у відповідній рубриці.

Від початку оголошення воєнного стану міністерствами було розроблено та введено в дію постанови, закони, акти, рекомендації й поряд з цим, ми, керівники, розробляємо документи, що регулюють роботу закладу, а саме: видаються накази про розробку та затвердження різних алгоритмів дій («При повітряній тривозі», «При надзвичайних ситуаціях», «При виявленні невідомого предмета на території закладу»), про проведення навчання з ОП, про відпрацювання алгоритму дій працівників. Крім того, наказом закладу освіти до початку навчального року створюється постійнодіюча технічна комісія з обстеження приміщень, інженерно-технічних комунікацій закладу освіти, яка проводить огляд будівель, комунікацій, устаткування, обладнання приміщень та укриттів та складає акти-обстеження, акти-дозволи, відомості про випробування та ін.

✓ Ще одним із важливих складових є Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів, якого повинні дотримуватись всі працівники закладу. Саме завдяки йому ми зберігаємо ті умови, які потрібні для безпечного перебування учасників освітнього процесу: санітарно-гігієнічні вимоги до облаштування території, будівель та приміщення, освітлення, водопостачання, водовідведення, опалення, повітряно-теплого режиму, до утримання приміщень, до організації харчування, вимоги до особистої гігієни працівників, дітей, вимоги до організації освітнього процесу, рухового режиму дошкільників.

✓ Другим кроком можемо назвати створення умов перебування у будівлі та на території закладу дошкільної освіти (інженерно-технічні комунікації). Сьогодні одним із найважливіших питань є облаштування укриття та контроль території закладу. Говорячи про безпеку території, слід перевіряти цілісність паркану, відсутність сторонніх (вибухонебезпечних) предметів, стан дерев, кущів, каналізаційних люків та ін. Територія повинна бути без отруйних рослин, ягід, грибів; дерев і кущів із колючками; предметів, що загрожують життю і здоров'ю дітей. Маємо регулярно здійснювати покіс трави та прибирання сухих гілок і листя. На обов'язковому контролі слід тримати

щільність закритого укриття в той час, коли там не перебувають учасники освітнього процесу закладу. Не робити звалища, не захарашувати входи та виходи закладу, господарських приміщень, укриття та території. Встановити зовнішнє освітлення виходів. Безпосередньо в будівлі переглянути чи є зламани вікна, двері, замки, замінити чи привести до ладу.

✓ **Третім** вагомим кроком є створення певних підказок, пам'яток та зорових орієнтирів. Керівник закладу повинен на видному місці розташувати плани-схеми евакуації, відпрацювати алгоритм евакуації та призначити відповідальних за кожен етап. План повинен містити схему поверху, на яку наносяться шляхи й напрямки евакуації, місця розташування первинних засобів пожежогасіння, електричних щитків і засобів зв'язку (див. приклад плану евакуації Рис. 1).

Рис. 1. План евакуації

Звертаємо увагу дітей на покажчики напрямку руху для швидкого та безпечного проведення евакуаційних заходів. Ваші дії та дії дітей мають бути доведені до автоматизму, що дасть змогу уникнути паніки. Для цього необхідні чіткий інструктаж і періодичні тренувальні евакуації (відповідно до листа МОН «Про організацію безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти та обладнання укриттів» від 20.06.2023 № 1/8820-23). У закладі освіти мають бути визначені заздалегідь безпечні локації та розміщені покажчики напрямку руху до них.

Сайт Міністерства освіти і науки України пропонує «Пам'ятку керівника закладу дошкільної освіти щодо організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності» (упорядник Олена Швачова), яка чітко окреслює алгоритм дій керівника закладу та надає чіткий перелік основних документів, що регулюють питання охорони праці, безпеки життєдіяльності в закладі дошкільної

освіти [2]. Нами також розроблені пам'ятки «При повітряній тривозі», «При надзвичайних ситуаціях», «При виявленні невідомого предмета на території закладу», які є дієвими та ефективними.

Звертаючись до методики ECERS-3, що є єдиним інструментом, який вивчає весь спектр чинників у навколишньому середовищі, що впливають на розвиток дітей, окреслюємо важливість вивчення наявності в ЗДО безпечних умов для дітей та можливості для кожної дитини розвивати здорові відносини з іншими дітьми й дорослими; вивчення умов для розвитку незалежності та самодостатності особистості [1]. Для керівників закладів дошкільної освіти та вихователів вони можуть слугувати орієнтиром для поліпшення якості освітнього процесу в їхньому дитсадку. У будь-якого педагогічного колективу ЗДО є змога ознайомитись зі змістом методики ECERS-3, побачити сильні та слабкі сторони їхнього закладу, а також можливості та ризики в освітньому процесі.

Підшкала «Повсякденні практики особистого догляду» стала беззаперечним орієнтиром щодо збереження здоров'я дітей, розкриває вимоги до облаштування освітнього простору і практичні поради на кожен день для активного, безпечного і всебічного розвитку дитини. Керівник закладу на цій основі узгоджує дії персоналу щодо дітей. Отже, персонал корегує нагляд, виходячи з відносних ризиків та особливостей дітей у групі (приділяють увагу імпульсивним дітям, які мають схильність наражати себе на небезпеку; уважно слідкують за тим, як діти користуються потенційно небезпечним обладнанням). Кожен із працівників (особливо під час сигналу «Тривога!») зазвичай перебуває у своїй зоні відповідальності, однак усвідомлює необхідність разом з іншим персоналом слідкувати за всім простором і реагує на поточні події/ситуації в укритті, переходячи в разі потреби до тих локацій, у яких необхідно забезпечити педагогічний нагляд.

За час воєнного стану в Україні в активному словнику педагогів, зокрема і дошкільників, набули широкого застосування поняття: безпечне освітнє середовище, життєстійкість, виклики, несприятливі ситуації та загрози. Наше

завдання – учитися жити в заданих умовах, дбати про захист і безпеку та привчати до цього дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Наказ Міністерства освіти і науки від 07.07.2022 № 615 «Про затвердження звіту за результатами основного етапу польового дослідження оцінки якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти за методикою ECERS-3». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/636/b66/1d0/636b661d00087230303839.pdf> (дата звернення: 19.02.24).

2. Пам'ятка керівника закладу дошкільної освіти щодо організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності (упорядник Олена Швачова). URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/pam%E2%80%99yatka_kerivnyka_zakladu_doshkilnoi%CC%88_osvity_shhodo_organizaczi%CC%88.pdf (дата звернення: 19.02.24).

3. Про затвердження професійного стандарту «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-kerivnik-direktor-zakladu-doshkilnoyi-osviti> (дата звернення: 19.02.24).

УДК 373.2:37.015.4.

Галів Ольга Миколаївна,

вихователь закладу дошкільної освіти
«Подoliaночка» с. Завалів Підгаєцької
міської ради Тернопільського району
Тернопільської області

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ

Формування безпечного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти є однією з ключових складових успішного розвитку кожної дитини. Імплементация інноваційних підходів у цьому процесі відіграє надзвичайно важливу роль як у забезпеченні безпеки, комфорту та ефективності навчально-виховного процесу.

Формування безпечного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти має велике значення для розвитку дітей і забезпечення їхнього благополуччя [3].

Назвемо деякі ключові аспекти ролі формування безпечного освітнього середовища у дошкільних закладах:

1. Здоровий фізичний розвиток: безпечне освітнє середовище сприяє забезпеченню фізичної безпеки дітей, допомагаючи при цьому уникнути травм та нещасних випадків, сприяє розвитку здорового способу життя.

2. Емоційне та соціальне благополуччя: безпечне середовище створює відчуття безпеки та довіри у дітей, водночас сприяючи їхньому емоційному та соціальному розвитку. Вони можуть вільно виражати свої почуття, розвивати вміння спілкування та взаємодії з іншими.

3. Навчання безпеки та самозахисту: формування безпечного середовища допомагає дітям засвоїти правила безпеки, розпізнавати потенційні небезпеки, а також вміти захищати себе у різних ситуаціях.

4. Підтримка навчання та розвитку: безпечне середовище сприяє позитивному ставленню дітей до власного навчання та розвитку, допомагаючи при цьому знизити стрес та тривогу, що можуть виникати у них під час вивчення нового матеріалу.

5. Партнерство з батьками: формування безпечного освітнього середовища вимагає співпраці з батьками та родинами дітей. Це сприяє підтримці дитини як вдома, так і в дошкільному закладі, а також сприяє створенню цілісної системи підтримки та виховання.

Освітнє середовище в дошкільних закладах повинно бути сприятливим для розвитку малюків, а також забезпечувати їхню безпеку та захист від негативних впливів. Для досягнення цієї мети необхідно впроваджувати інноваційні підходи, які сприяють створенню стимулюючого та безпечного навколишнього середовища [2].

Впровадження інноваційних підходів у закладах дошкільної освіти має як переваги, так і недоліки, а їх роль у забезпеченні безпечного освітнього середовища є значущою.

Переваги впровадження інноваційних підходів у закладах дошкільної освіти включають:

1. Стимулювання пізнавальної активності дітей: впровадження в освітній процес сучасних технологій та інноваційних методів навчання допомагають

активізувати інтерес дітей до навчання, сприяючи таким чином їхньому пізнавальному розвитку.

2. Удосконалення та трансформація якості освіти: інноваційні підходи дозволяють модернізувати методи навчання та виховання, що призводить до підвищення якості наданої освіти в дошкільних закладах, що їх застосовують.

3. Розвиток креативності та інноваційності: впровадження новаторських підходів сприяє розвитку креативних здібностей дітей, їхньому вмінню мислити нестандартно та шукати нові рішення.

Незважаючи на переваги, інноваційні підходи також мають свої недоліки:

1. Потреба у постійній підготовці педагогічного персоналу: використання нових технологій та методів вимагає від педагогів постійного професійного розвитку та навчання.

2. Фінансові витрати: впровадження інноваційних підходів може вимагати значних фінансових витрат на придбання обладнання, програмного забезпечення та навчальних матеріалів.

3. Можливість технічних проблем: використання сучасних технологій може супроводжуватися технічними проблемами, які можуть вплинути на неперервність навчального процесу.

Роль інноваційних підходів у забезпеченні безпечного освітнього середовища полягає в тому, що вони сприяють створенню стимулюючого, безпечного та комфортного середовища для розвитку дітей [1].

Інноваційні методи дозволяють ефективно вирішувати питання безпеки, враховуючи сучасні виклики та потреби дошкільного віку. Вони сприяють формуванню навичок безпеки, розвитку соціальних навичок та забезпечують дітям можливість вчитися в безпечному та підтримуючому оточенні.

Одним із інноваційних підходів є застосування сучасних технологій у навчальному процесі. Використання інтерактивних дощок, комп'ютерних програм та ігор сприяє активізації пізнавальної діяльності дітей, а також дозволяє контролювати їхній доступ до інформації та забезпечувати їхню безпеку у віртуальному просторі [4].

Ще одним важливим аспектом формування безпечного освітнього середовища є розвиток соціально-психологічного клімату в дошкільному закладі. Впровадження методик співпраці та спілкування між дітьми, педагогами та батьками сприяє формуванню взаєморозуміння, довіри та підтримки, що в свою чергу сприяє збереженню безпеки та добробуту у навчальному середовищі [5].

Крім того, важливо надавати педагогічному персоналу та батькам необхідні знання та навички у галузі безпеки дітей. Проведення тренінгів, семінарів та консультацій щодо профілактики травм та негараздів, а також вченням правил безпеки допомагає усвідомлювати важливість заходів забезпечення безпеки дітей у навчальному середовищі.

Отже, формування безпечного освітнього середовища у дошкільних закладах через призму імплементації інноваційних підходів є важливим завданням, яке сприяє забезпеченню гармонійного розвитку дітей та створенню комфортних умов для їх навчання та виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Докучаєва В. В. Технологія проектування інноваційних педагогічних систем як інструмент освітнього інжинірингу. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2018. № 13.
2. Дорожня карта освітньої реформи (2015-2025). МОН України: вебсайт. URL: <http://mon.gov.ua/> (дата звернення: 20.02.2024).
3. Про дошкільну освіту : Закон України : За станом на № 2849-IX від 13.12.2022. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 20.02.2024).
4. Коновальчук І. І. Проектні технології здійснення інноваційної освітньої діяльності. *Проблеми освіти : зб. наук. праць*. 2017. С. 133–139.
5. Кошіль О. П. Освітнє середовище і розвиток дитини: ретроспективний аналіз. *Педагогічні науки : зб. наук. пр.* 2017. Т. 1, № 78. С. 25–29.

УДК 37.81

Джурило Аліна Петрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і методик
їх навчання Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ

ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ТРАВМА-ІНФОРМОВАНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Безпечне освітнє середовище відіграє значущу роль в успішності навчання та якості освітніх знань. Коли учасники освітнього процесу (чи то учні, чи студенти) почуваються захищеними, відчують підтримку в школі чи університеті, вони можуть краще концентруватися на навчанні та досягати вищих результатів. Забезпечення безпеки включає в себе як фізичну, так і емоційну безпеку. Фізична безпека означає наявність безпечних приміщень, запобіжних заходів для запобігання травмам та іншому негативному досвіду. Емоційна безпека включає в себе підтримку ментального здоров'я, уникання булінгу та інших форм насильства, а також створення сприятливого клімату для взаємодії й взаєморозуміння. Безпека та підтримка в освітньому середовищі роблять учасників освітнього процесу більш схильними до активної участі у навчанні, співпраці з іншими учасниками освітнього процесу (учнями / студентами, педагогічними працівниками тощо), а також до досягнення їхніх навчальних цілей. Таким чином, безпечне середовище сприяє підвищенню успішності навчання та загальному розвитку.

Травма-інформований підхід у навчанні – це нова стратегія, яка спрямована на розуміння та врахування травматичного досвіду учасників освітнього процесу. Його основна мета – створення безпечного та сприйнятливого середовища для роботи і навчання, яке враховує потреби всіх учасників освітнього процесу, зокрема тих, хто має досвід травми. Основні принципи травма-інформованого підходу включають: розуміння травматичного досвіду (педагоги та фахівці повинні розуміти вплив травматичного досвіду на навчання та розвиток учнів / студентів та на самих себе); створення безпечного середовища (важливо створити атмосферу довіри та підтримки, де учні / студенти почуваються захищеними та можуть вільно висловлювати свої думки та почуття); сприяння регулюванню емоцій (педагоги повинні надавати можливості для вираження емоцій та сприяти формуванню навичок саморегуляції та емоційного інтелекту); забезпечення індивідуалізованої

підтримки (врахування індивідуальних потреб та стратегій навчання для кожного); співпраця та взаємодія (залучення батьків, спільноти та інших зацікавлених сторін).

Травма-інформований підхід сприяє покращенню успішності навчання та добробуту всіх учасників освітнього процесу, створюючи сприятливі умови для їхнього розвитку та самореалізації.

Концепція травма-інформованого навчання базується на розумінні впливу травматичного досвіду на навчання та розвиток учасників освітнього процесу, а також враховує його потенційний вплив на навчальний процес та загальний добробут.

Українська дослідниця Головатенко Т. Ю. визначає поняття «травма-інформоване навчання» як «підхід, який спрямований на організацію освітнього процесу та освітнього середовища закладу освіти на засадах поваги до попереднього травматичного досвіду учасників освітнього процесу». Організаційними принципами травма-інформованого навчання вона визначає: принцип безпечності середовища; довірливих ділових стосунків; взаємоповаги до учасників освітнього процесу; взаємодопомоги учасникам освітнього процесу; співпраці та взаємоповаги; розширення прав і можливостей учасників освітнього процесу, принцип соціальної справедливості [2, с. 73].

Педагогічні працівники знають про важливість побудови позитивних стосунків з учнями / студентами та їхніми родинами. Ці стосунки ще важливіші для осіб, які пережили травму, а в умовах війни в нашій державі травмованим є ледве не кожен член суспільства. Навчання з інформацією про травму може допомогти показати учням чи студентам, що викладачі піклуються про них, а вчителям – надати підтримку, а в результаті – допомогти відновитися після травматичної події.

Внесення простих змін до структури заняття та взаємодії може мати величезний вплив на тих, хто переживає травму. Ось стратегії, які можуть спробувати педагоги:

- увага до власних емоцій;

– визначення та управління своїми почуттями є першим кроком, щоб допомогти студентам керувати їхніми власними;

- будьте готові до того, що студенти інколи будуть надмірно реагувати;
- забезпечте їм простір і час, необхідні для того, щоб заспокоїтися;
- дайте їм зрозуміти, що це нормальна реакція на травму і їх ніхто не засуджує;
- дайте студентам можливість поговорити або написати про свій досвід.

Розуміння причин поведінки учня може допомогти педагогові реагувати зі співчуттям. Слід пам'ятати, що поведінка – це теж спілкування, тож варто намагатися не сприймати це особисто. Варто поспілкуватися з родинами учнів, якщо є прояви поведінки, що є наслідком травми. Переконайтеся, що ваше викладання відповідає культурним особливостям і не посилює травматичний досвід, який могли мати учні чи студенти. Доцільно навчати та моделювати соціальні та емоційні навички, включаючи стратегії позитивної поведінки. В окремих випадках доречно звернутися за рекомендаціями та підтримкою до консультанта або іншого спеціаліста з психічного здоров'я, адже функціональна оцінка поведінки може допомогти визначити, що спричиняє таку поведінку, і як допомогти дитині.

Але перш ніж допомагати своїм учням / студентам педагог має навчитися допомагати самому собі, адже вчитель чи викладач теж може перебувати у стані травми, тож доцільно дотримуватися рекомендації, яку повинен знати кожен пасажир літака – «у випадку розгерметизації салону спершу одягаємо кисневу маску на себе, а вже потім – на дитину чи на іншу людину біля вас, яка потребує вашої допомоги». Щоб бути спроможним ефективно допомагати іншим людям, найперше потрібно допомогти самому собі. Професія вчителя є дуже складною інтелектуально та емоційно, педагоги найбільш вразливі до професійного вигорання. Існує багато підходів до професійної та особистісної резильєнтності, один із них – модель копінгу та стійкості BASIC Ph.

BASIC Ph – модель, яка фокусується на природних механізмах подолання стресу. Вона складається із шести елементів стійкості, комбінація яких формує

унікальний для кожної людини стиль подолання труднощів. Що більше з цих елементів ми здатні використовувати, то більшу стійкість можемо розвинути. Розробником цієї модної є ізраїльський психолог-травматерапевт Mooli Lahad, який тривалий час досліджував способи поведінки людей у стресогенних ситуаціях. Він встановив, що у кожної людини є своя власна унікальна комбінація ресурсів боротьби з несприятливими обставинами. Ця модель ґрунтується на визнанні здатності особистості протистояти катастрофам, зберігати своє психічне здоров'я у будь-яких екстремальних ситуаціях. Модель містить 6 основних параметрів, що складають ядро індивідуального стилю поведінки під час перебування у несприятливих обставинах [1]: 1. **Belief** (віра): філософія життя, вірування та моральні цінності. 2. **Affect** (афект): почуття, емоції. 3. **Social** (соціум): приналежність, родина, друзі. 4. **Imagination** (уява): творчість, гра уяви, інтуїція. 5. **Cognition** (когніція): знання, логіка, реальність, думки. 6. **Physiology** (фізіологія): фізична, чуттєва модальність та діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гавриловська К. П. Модель BASIC Ph у роботі психолога. / *Розвиток обдарованої особистості в освітньому просторі: ціннісний вимір: тези доповідей X наук.-практ. семінару*, 23 квіт. 2020 р. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. С. 14–15. URL: http://eprints.zu.edu.ua/31196/1/Havrylovska_BASIC%20Ph.pdf
2. Головатенко Т. Реалізація принципів травма-інформованого середовища на уроках англійської мови у початкових класах: метааналіз зарубіжних практик. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. (39 (1), 2023. С. 80–86. URL: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.3912>

УДК 08: 37.014

Дишлева Ірина Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри природничо-математичної освіти
та технологій комунального навчального
закладу Київської обласної ради
«Київський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних
кадрів», м. Біла Церква

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ТА ЗДОРОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ПОВОЄННІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Уміння чинити супротив повномасштабному вторгненню російської федерації виступає головним чинником процесу прискореного дорослішання сучасних дітей України. Разом з тим, це ставить під загрозу повноцінну життєдіяльність сімей як передумови для щасливого та здорового зростання дітей.

Сьогодні комплексний огляд знань про охорону здоров'я підростаючого покоління та реальних життєвих сценаріїв може допомогти визначити небезпечні елементи в типовому закладі загальної середньої освіти. Дослідження цих факторів може виявити та виокремити такі небезпечні умови:

- педагогічні прийоми, які виявилися неефективними з огляду на післявоєнну реальність;

- інтенсифікація освітнього процесу;

- реалізації освітнього процесу з недотриманням гігієнічних протоколів;

- низький рівень компетентності педагогів з питань організації безпечного та здорового освітнього середовища у повоєнній реальності;

- послаблення медичного контролю в закладі освіти;

- недостатня обізнаність батьків про засоби і методи збереження та зміцнення здоров'я дітей, які унаслідок війни переживають психотравмувальний досвід;

- епізодичне, фрагментарне застосування в освітньому процесі елементів здоров'язбережувальних технологій;

- незначна кількість практичних напрацювань із проблеми впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес закладу загальної середньої освіти.

Учнівська молодь унаслідок війни переживає психотравмувальний досвід, який безперечно впливатиме на подальше життя, а це, в свою чергу, дозволить більше цінувати близьких людей, друзів та інші прості та звичні речі. Це може бути забезпеченим завдяки наявності процесу психологічної

відновлюваності учнів, що призводить до подальшого посттравматичного зростання. Психологічна відновлюваність із використанням здоров'язбережувальних технологій сприятиме збереженню та зміцненню здоров'я учнів, а також дозволить дітям «адаптуватися при зіткненні із життєвими складнощами, травмою, трагедією, небезпеками або значним стресом» [3, с. 30]. Успішність дитини цілком залежить від функціонування певних факторів відновлення: турбота та підтримка близького оточення та інших людей; здатність до складання реалістичних планів та докладання зусиль для їх утілення; позитивне самосприйняття, віра у власні сили та здібності; володіння навичками комунікації та вирішення проблем; здатність керувати сильними почуттями та імпульсами [3, с. 31].

Збереженню та зміцненню здоров'я дітей заважає недостатня поінформованість батьків щодо різних способів і стратегій, які вони можуть використати для уникнення психотравматичного досвіду дитини.

У ході реалізації завдань освітніх галузей Державного стандарту зі здоров'язбережувальними технологіями ознайомлюють учнів роз'єднано, епізодично, з використанням епізодичних та фрагментарних підходів. Впровадженню здоров'язберігаючих технологій присвячено обмежену кількість практичних занять [7: 8].

У багатьох наукових працях класиків педагогіки проблема підготовки вчителів до здоров'язбереження учнів досліджувалася і має певне відображення, зокрема Г. Ващенко, Я. А. Коменського, К. Ушинського, Г. Сковороди, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського та ін. Це підтверджує актуальність означеної проблеми в минулому, але зауважимо, що особливої гостроти вона набула на сучасному етапі розвитку шкільної освіти, яка знаходиться в умовах воєнного стану.

Підсумовуючи теоретичні напрацювання у сфері охорони здоров'я учнів, слід зазначити, що проблема організації здоров'язбережувальної діяльності вчителя залишається недостатньо розробленою, особливо у повоєнній реальності. Це супроводжується активізацією суперечностей між: недостатнім

рівнем підготовки педагогічних кадрів до здоров'язбережувальної діяльності і соціально зумовленою потребою впровадження здоров'язбережувальних технологій в умовах воєнного стану; наявним рівнем розробленості теоретичних основ здоров'язбережувальних технологій у наукових дослідженнях та їх недостатнім рівнем практичного впровадження в освітній процес закладу загальної середньої освіти; недостатнім рівнем підготовки вчителів закладу загальної середньої освіти до застосування здоров'язбережувальних технологій та науково обґрунтованою доцільністю здоров'язбереження учнів [5].

Відповідно до затвердженого міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти, «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», однією з трудових функцій педагога є участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища. Ця функція об'єднує інклюзивну компетентність, здоров'язбережувальну та проектувальну [6].

У статті 3 Конституції України задекларовано, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [2: 2]. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що шкільна освіта повинна бути зорієнтована на «виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності» [4: 5]. Отже, ефективне впровадження здоров'язбережувальних технологій можливе завдяки розвитку якісної валеологічної освіти, а також оптимізації освітнього процесу і формуванню екологічно сприятливого життєвого середовища.

Тож цілком очевидно є закономірність, що ефективність розв'язання проблеми здоров'язбереження учнів закладів загальної середньої освіти у повоєнний час значною мірою залежить від законодавчої підтримки з боку державної політики України. Профілактично-просвітницька робота з цього

напряму набуває все більшої популярності та прихильності серед усіх учасників освітнього процесу, що актуалізує окреслене питання у процесі реалізації завдань освітніх галузей Державного стандарту.

На виконання загальнонаціональної програми «Здорова Україна» із червня 2021 р. запроваджується інноваційний освітній проєкт «Модель здорової школи» (наказ МОН від 04.06.2021 № 626). Метою освітнього проєкту «Модель здорової школи» є створення безпечного здорового освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти, яка включає вісім складових для формування закладом освіти безпечного й здорового освітнього середовища, а саме: освітній простір, освіта в галузі здоров'я та безпеки, фізична культура та рухова активність, здорове харчування, медична служба, психологічна служба, підготовка і здоров'я вчителів, залучення сім'ї та громади [1].

Окреслення перспективи розвитку здоров'язбережувального аспекту у повоєнній реальності вимагає врахування відповідної сукупності умов, які необхідні для формування здоров'язбережувального середовища закладу освіти, сприятливого для розвитку пізнавальної, емоційно-вольової та мотиваційної сфер учнів закладів загальної середньої освіти.

Аналіз нормативно-правової бази підтверджує доцільність термінового вирішення проблеми збереження та зміцнення здоров'я учнів закладів загальної середньої освіти у повоєнній реальності.

Стабілізація емоційного стану та відчуття безпеки є основними векторами задля поліпшення психологічного благополуччя та якості життя, зміцнення здоров'я учнів у повоєнній реальності. В цілому можемо відзначити, що даний теоретичний аналіз може бути вагомим задля подальших емпіричних досліджень ефективності використання здоров'язбережувальних технологій та здійснення консультативної і тренінгової роботи під час організації здорового освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Інноваційний освітній проєкт всеукраїнського рівня за темою «Модель здорової школи». URL: <https://imzo.gov.ua/innovatsiynyy-osvitniy-proiekt-vseukrains-koho-rivnia-za-temoiu-model-zdorovoї-shkoly/>
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії ВРУ 28 червня 1996 р. К. : Преса України, 1997. 80 с.
3. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 158 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти / Затверджено Указом Президента України від 17.04.2002. № 347/2002/ *Освіта України*. 23 квітня 2002 р. С. 4–6.
5. Нова українська школа. URL: <http://mon.gov.ua/2016/12/05/konczepczija.pdf>
6. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Textm>
7. Стан здоров'я учнів загальноосвітніх навчальних закладів обговорювали на засіданні колегії СЕС України. URL: <http://www.moz.gov.ua/ua/main/press/?docID=11579>

Михальчук Галина Василівна,
магістр, спеціаліст із безпечного освітнього середовища відділу з питань ведення військового обліку, мобілізаційної роботи та цивільного захисту Бережанської міської ради, м. Бережани Тернопільської області

ФАХІВЕЦЬ ІЗ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ХТО І НАВІЩО

Безпека дітей завжди була і є стратегічним напрямком розвитку освіти.

Громадам рекомендують запровадити посаду спеціаліста з безпеки в освітньому середовищі (вихователя безпеки) з метою підвищення рівня безпеки освітнього процесу та формування Команд безпеки у закладах освіти.

Передумовою до введення такого спеціаліста може бути підписання Меморандуму про співпрацю та партнерство між Головним управлінням Національної поліції України, Головним управлінням Державної служби України з надзвичайних ситуацій, територіальною громадою та Департаментом освіти і науки відповідного регіону.

Такий спеціаліст:

1) здійснює безпосередню взаємодію з компетентними суб'єктами взаємодії з питань забезпечення безпеки учнів у закладах освіти;

2) розробляє та узгоджує з компетентними суб'єктами взаємодії плани заходів (короткострокових, довгострокових) щодо покращення стану забезпечення безпеки учнів, участь в організації їх реалізації, визначення ефективності відповідних заходів за результатами їх здійснення;

3) вживає, у співпраці з компетентними суб'єктами взаємодії, заходів із запобігання, раннього виявлення, припинення й усунення негативних явищ та їх шкідливих наслідків щодо безпеки учнів;

4) проводить інформаційно-просвітницькі заходи для педагогічних працівників із питань забезпечення безпеки в освітньому середовищі;

5) подає пропозиції до компетентних суб'єктів взаємодії щодо вжиття ними заходів із покращення стану забезпечення безпеки учнів, запобігання, раннього виявлення, припинення й усунення негативних явищ та їх шкідливих наслідків щодо безпеки учнів;

6) у разі виявлення ознак правопорушення негайно повідомляє компетентні суб'єкти взаємодії та/або відповідні спеціальні служби про такий факт із обов'язковою реєстрацією повідомлення в установленому порядку;

7) бере участь у проведенні фахівцями компетентного суб'єкта взаємодії превентивних заходів (лекції, інтерактивні заняття тощо) з основ безпеки та захищеності життя і діяльності особистості, суспільства і життєвого середовища від небезпечних та шкідливих факторів;

8) виявляє та невідкладно інформує про виявлені негативні явища в освітньому середовищі та/або причини і умови таких явищ компетентного суб'єкта взаємодії з метою вжиття ними заходів реагування відповідно до законодавства, із внесенням відомостей до журналу обліку відповідних повідомлень;

9) бере участь в організації безпеки під час проведення масових заходів в закладах освіти, про які було письмово інформовано;

10) збирає та вносить до паспорта безпеки інформацію стосовно стану пожежної та техногенної безпеки у закладах освіти, на які розповсюджується його повноваження;

11) здійснює обстеження прилеглої до закладів освіти території щодо діяльності закладів торгівлі, які порушують законодавство щодо заборони продажу дітям алкогольних напоїв і тютюнових виробів, взаємодіє з цього питання з поліцією та адміністрацією територіальної громади з метою вжиття заходів реагування відповідно до законодавства України;

12) бере участь у розробці алгоритмів дій, рекомендацій (їх проєктів) для учнів та педагогічних працівників з питань, пов'язаних із дотримання прав та інтересів дитини, її безпеки;

13) надає на вимогу відповідного органу місцевого самоврядування звіт про діяльність за запитуваний період, стан забезпечення безпеки у закладах освіти, на які розповсюджується його повноваження, та його динаміку;

14) невідкладно інформує орган місцевого самоврядування про надзвичайні ситуації, нещасні випадки, що мають місце в закладах освіти або/та навколо них, при отриманні відповідної інформації;

15) здійснює моніторинг стану забезпечення безпеки учнів в приміщеннях закладів освіти, на закріплених територіях обслуговування за комунальними закладами освіти (їхніми структурними підрозділами), що забезпечують здобуття початкової та/або базової середньої освіти та дорогою до (із) закладу (у тому числі наявності (відсутності) негативних явищ в освітньому середовищі; ефективності заходів, що здійснюються з метою їх виявлення, припинення чи усунення їх шкідливих наслідків щодо безпеки учнів (вихованців); повноти виконання профілактичних та інших заходів, пов'язаних із забезпеченням безпеки освітнього середовища);

16) веде паспорти безпеки закладів освіти;

17) вносить пропозиції керівництву закладів освіти стосовно покращення стану пожежної та техногенної безпеки на об'єктах загальної середньої освіти.

18) бере участь, спільно з уповноваженими службами, у проведенні практичних заходів щодо цивільного захисту, за результатами проведення яких надає органу місцевого доповідні щодо готовності закладів освіти до дій у надзвичайних ситуаціях;

19) невідкладно інформує підрозділи ДСНС про виявлені факти пожеж та інших надзвичайних ситуацій.

Спеціаліст має право:

1) безперешкодного доступу до приміщень та території закладу(ів) освіти, на які розповсюджується його повноваження, протягом робочого часу, без права втручання в освітній процес;

2) надавати рекомендації щодо покращення безпекової ситуації у закладі (ах) освіти;

3) знайомитися з проектами рішень керівництва закладів освіти, що стосуються його діяльності;

4) отримувати від суб'єктів взаємодії інформацію і документи, необхідні для виконання своїх посадових обов'язків;

5) брати участь у планових заходах, що проходять у закладі(ах) освіти;

6) проводити інформаційно-просвітницькі заходи для учнів (вихованців) у присутності педагогічних працівників закладу освіти та/або батьків чи інших законних представників дитини;

7) брати участь у засіданні комісії закладу(ів) освіти з розгляду випадків булінгу (цькування)

Повинен знати:

1) спеціаліст повинен знати практику застосування законодавства з питань, що належать до функціонування безпечного освітнього середовища; розпорядчі акти відповідного керівництва; правила ділового етикету; правила та норми охорони праці та протипожежного захисту; основні принципи роботи на комп'ютері та відповідні програмні засоби, ділову мову.

2) Конституцію України, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Європейську хартію місцевого самоврядування, інші

міжнародні договори та правові акти, ратифіковані Верховною Радою України, Кодекс законів про працю, Закони України «Про запобігання корупції», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про службу в органах місцевого самоврядування» та інші закони України з питань організації і діяльності органів місцевого самоврядування, постанови Верховної Ради України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, рішення Бережанської міської ради і виконавчого комітету, розпорядження голови Бережанської міської ради та інші акти.

3) практику застосування чинного законодавства з питань, що належать до його компетенції, основи регіонального управління, економіки та управління персоналом, основи права, форми та методи роботи із засобами масової інформації.

4) інструкцію з діловодства, основи психології, правила внутрішнього трудового розпорядку, правила ділового етикету, правила охорони праці та протипожежної безпеки, державну мову.

Кваліфікаційні вимоги: вища освіта не нижче ступеня бакалавра, відповідного професійного спрямування, вільне володіння державною мовою. Без вимог до стажу роботи.

Взаємовідносини за посадою: при виконанні покладених завдань та обов'язків (головний) спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі міської (селищної) ради тісно співпрацює з усіма структурними підрозділами ради, з іншими державними органами, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності, вихователь безпеки у закладі співпрацює зі спеціалістом із безпеки в освітньому середовищі міської (селищної) ради.

Носко Остап Олексійович,
методист комунальної установи
Тернопільської обласної ради «Центр
аналітично-методичного та матеріально-
технічного забезпечення розвитку
освітніх закладів області», м. Тернопіль

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТУ «СПЕЦІАЛІСТ ІЗ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ»: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

З метою забезпечення додержання конституційних прав та свобод дитини, гарантій із охорони дитинства, реалізації прав дітей на освіту, безпечно для життя і здоров'я освітнє середовище, збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління [3] постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2023 року № 867 затверджений Порядок реалізації експериментального проєкту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі» (далі – Порядок).

Метою експериментального проєкту є забезпечення безпеки в освітньому середовищі, у тому числі запобігання, раннє виявлення, припинення та усунення можливих негативних явищ, шляхом запровадження та організації діяльності спеціаліста із безпеки в освітньому середовищі [4].

Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі – працівник органу місцевого самоврядування, який працює у виконавчому органі сільської, селищної, міської ради, на якого покладено виконання функціональних обов'язків, спрямованих на створення та підтримання належного рівня безпеки в освітньому середовищі, забезпечення організації та участь у здійсненні узгоджених заходів із запобігання, раннього виявлення, припинення та усунення негативних явищ в освітньому середовищі [4].

Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі виконує функціональні обов'язки, викладені у пункті 12 Порядку.

Пропонуємо алгоритм для реалізації експериментального проєкту в територіальній громаді:

1. Щоб впровадити в громаді посаду «спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі», сільський, селищний або міський голова (далі – голова) чи відповідна рада приймає розпорядження/рішення щодо участі в експериментальному проєкті та проводить комунікацію із підрозділами ювенальної поліції в регіоні. В розпорядженні/рішенні визначається особа, яка відповідає за впровадження проєкту [2]. Надалі громада очікує підтвердження участі в пілотному проєкті від Міністерства внутрішніх справ України.

2. Після підтвердження необхідно внести зміни до структури та штатного розпису виконавчого органу сільської, селищної або міської ради [2].

3. Розробити та затвердити посадову інструкцію спеціаліста із безпеки [5] (необхідно запланувати обов'язкове проходження такою особою в перший рік роботи на посаді навчання, що передбачене Порядком).

4. Прийняти положення про комісію, в якому визначити порядок її роботи та критерії відбору особи на цю посаду (критерії мають відповідати загальним критеріям для відбору спеціалістів органів місцевого самоврядування та включати специфічні вимоги, передбачені Порядком до такої особи).

5. Затвердити склад комісії (можливо включити за погодженням осіб з дорадчим голосом від Національної поліції, ДСНС України, інших організацій, з якими спеціаліст із безпеки має взаємодіяти відповідно до Порядку).

6. Затвердити комісією текст оголошення про відбір та опублікувати його на офіційному сайті громади, в ЗМІ, соціальних мережах тощо.

7. Провести відбір та за рішенням комісії визначити, кого з відібраних осіб рекомендувати сільському, селищному, міському голові для призначення на посаду спеціаліста із безпеки [2].

Звертаємо увагу на те, що в період дії воєнного стану прийняття спеціалістів на службу в органи місцевого самоврядування здійснюється сільським, селищним, міським головою без конкурсної основи.

8. Направити прийнятого на посаду спеціаліста із безпеки в освітньому середовищі для проходження спеціального навчання (профільної підготовки) на базі закладу вищої освіти, що належить до сфери управління Міністерства

внутрішніх справ України (тривалістю до 4 тижнів). В період такого навчання за працівником зберігається заробітна плата за місцем роботи.

9. Закріплення за спеціалістом, який пройшов спеціальне навчання (профільну підготовку), закладів освіти здійснюється органом місцевого самоврядування із розрахунку не більше 1500 учнів (в одному закладі освіти або кількох, але не більше чотирьох закладах освіти).

Посади спеціалістів із безпеки в освітньому середовищі запроваджено в Бережанській, Великобірківській та Копичинецькій територіальних громадах Тернопільської області.

Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі Бережанської міської ради виконує посадові обов'язки у штаті міської ради. Спеціалісти із безпеки в освітньому середовищі Великобірківської селищної та Копичинецької міської рад працюють як посадові особи в органах управління освітою територіальних громад.

Налагоджено комунікацію та співпрацю спеціалістів із безпеки в освітньому середовищі з Головним управлінням Національної поліції України в Тернопільській області, Головним управлінням Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Тернопільській області, департаментом освіти і науки Тернопільської обласної військової адміністрації, КУТОР «Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області».

Спеціалісти із безпеки ведуть постійний моніторинг приміщень закладів освіти та прилеглих територій із метою виявлення та попередження можливих безпекових ризиків для учасників освітнього процесу, здійснюють контроль за перебуванням сторонніх осіб у школах, дорожнім рухом біля закладів освіти, пожежною безпекою, за ситуаціями, у яких здобувачі освіти можуть бути втягнуті в протиправну діяльність чи залучені до деструктивних молодіжних груп. Вони також контролюють виконання плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу чи дискримінації за будь-якою ознакою.

Спеціалісти із безпеки в освітньому середовищі організують та проводять наради з безпековими командами з питань взаємодії та забезпечення безпеки здобувачів освіти, ведуть паспорти безпеки, проводять безпекові уроки, на яких із учнями відпрацьовують алгоритми дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, при наданні домедичної допомоги, організують просвітницькі заходи в створених класах безпеки. Вихователі з безпеки проводять профілактичні бесіди з учнями, роз'яснювальні бесіди з представниками батьківських комітетів, надають рекомендації педагогічним працівникам.

Спеціалісти із безпеки беруть участь в підготовці проєктів офіційних документів місцевих рад щодо безпеки дітей.

В територіальних громадах, де працюють спеціалісти із безпеки в освітньому середовищі, забезпечується цілеспрямована та ефективна реалізація державної політики у сфері захисту прав дітей [1], комплексний підхід до формування безпечного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про охорону дитинства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 14.02.2024).
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.02.2024).
3. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення: 14.02.2024).
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2023 року № 867 «Про реалізацію експериментального проєкту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.02.2024).
5. Алгоритм для впровадження проєкту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі» в територіальній громаді. URL: <https://rozvytok-osvity.te.ua/alhorytm-dlya-vprovadzhennya-proyektu-s/> (дата звернення: 14.02.2024).

Олексюк Олеся Романівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри змісту й методик навчальних
предметів Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Освітнє середовище закладу освіти це багатоаспектне утворення, що віддзеркалює потреби суспільства, тенденції розвитку культури, науки, економіки, технологій. Характерною особливістю такого середовища є взаємодія великої кількості інформаційних просторів, та застосування різноманітних методів, прийомів та інновацій для планування й вдосконалення освітньої практики. У цьому контексті важливою є необхідність створення у закладі освіти цифрового середовища, структура і складові, якого здатні забезпечити безпечну, продуктивну, пізнавальну діяльність здобувачів освіти.

Вітчизняні науковці стверджують, що цифровізація освіти це «сучасний етап її інформатизації, який передбачає насичення інформаційно-освітнього середовища електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний освітній простір» [2]. З позицій системного підходу, навчальне середовище – штучно побудована система, структура і складові, якої призначені для створення необхідних умов ефективного й безпечного досягнення цілей освітнього процесу має такі складові:

– технологічна інфраструктура: наявність сучасного навчального обладнання, комп'ютерних класів, доступ до мережі Інтернет та інших засобів, що дозволяють ефективно працювати з інформацією та навчальними ресурсами;

– електронні освітні ресурси: створення та доступ до електронних підручників, онлайн курсів, відеоуроків та інших цифрових навчальних ресурсів, які доповнюють традиційні методи навчання;

– платформи для навчання та спілкування: використання спеціалізованих платформ для навчання, спілкування та співпраці між учнями та вчителями, що дозволяє ефективно організувати освітній процес;

– політики безпеки і захисту даних: розробка та впровадження політик безпеки і захисту даних для збереження конфіденційності та цілісності інформації, а також забезпечення безпеки користувачів у цифровому середовищі;

– підтримка інновацій: створення умов для імплементації та використання новітніх технологій та методів навчання, що сприяють активному та інтерактивному процесу навчання [4].

Інформаційно-комунікаційні технології та засоби інформаційно-комунікаційних мереж у поєднанні з педагогічними технологіями навчання сприяють формуванню і розвитку інформаційно-освітнього середовища навчання, формуючи нові рішення, які можуть впливати на базові процеси в освітній системі: формування/розвиток компетентностей, передачу й засвоєння знань і навичок, фіксацію досягнень, оцінювання якості навчання, створення мотивації і самопізнання [5, с. 48].

Однією з актуальних проблем використання інформаційних систем є реалізація заходів щодо їх захисту. Розвиток засобів ІІІ та їх впровадження у навчальний процес, з одного боку, надає додаткові можливості для підвищення доступності та якості освіти, проте створює додаткові загрози захищеності інформаційно-освітнього середовища закладу освіти [3].

Оскільки однією з умов успішного впровадження новації є ґрунтовний аналіз стратегії розвитку закладу освіти, що підтримує сильні сторони, максимізує переваги можливостей та запобігає ймовірним загрозам для подальшої успішної реалізації технологій ІІІ в закладі освіти. Тому для виявлення слабких місць і формування ключових моментів – було використано

метод SWOT-аналізу. Сильні сторони – це характеристики технологій штучного інтелекту, які надають переваги закладу освіти для організації безпечного освітнього середовища. Слабкі сторони зумовлюють невигідне становище установи. Можливості – явища, як правило, зовнішні для організації, які можуть бути використані для її вигоди, а загрози – це зовнішні умови, які можуть перешкодити організації у досягненні встановлених освітніх цілей [1].

На основі аналізу впровадження технологій штучного інтелекту для організації безпечного освітнього середовища було побудовано матрицю SWOT-аналізу (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця SWOT-аналізу впровадження для організації безпечного освітнього середовища

Фактори	SWOT	
внутрішні	Сильні сторони «S» – Strengths	Слабкі сторони «W» – Weaknesses
	Штучний інтелект може автоматизувати процеси моніторингу безпеки в реальному часі, що дозволить оперативно реагувати на потенційні загрози. Штучний інтелект може швидко обробляти великі обсяги даних і виявляти потенційні проблеми безпеки. ШІ може прогнозувати	Впровадження технологій штучного інтелекту може досить вартісним процесом, особливо для освітніх установ. Поганий або неякісний штучний інтелект може призвести до помилок у виявленні або реагуванні на загрози безпеки. Для ефективного

	<p>можливі сценарії подій на основі аналізу даних, що допоможе у попередженні потенційних загроз.</p> <p>Системи штучного інтелекту можуть забезпечити інклюзивну освіту.</p>	<p>використання технологій штучного інтелекту потрібні кваліфіковані кадри, які буде складно знайти або найняти закладу освіти</p>
зовнішні	<p>Можливості</p> <p>«О» – Opportunities</p>	<p>Загрози</p> <p>«Т» – Threats</p>
	<p>Використання штучного інтелекту може значно покращити безпеку в освітніх установах, зменшуючи ризик виникнення небезпечних ситуацій.</p> <p>Штучний інтелект може бути використаний для розробки нових технологій та інноваційних підходів до забезпечення безпеки.</p>	<p>Незрозумілий аспект забезпечення надійності та безпеки системи.</p> <p>Із використанням штучного інтелекту пов'язані ризики з приватністю та безпекою особистих даних.</p> <p>Необхідно уважно враховувати етичні аспекти використання штучного інтелекту в освіті, щоб уникнути можливих негативних наслідків.</p>

Враховуючи результати проведеного аналізу, можна зробити такі висновки: ймовірно, інтелектуальні системи все більше використовуватимуться в освіті, очікується, що це сприятиме удосконаленню цифрового освітнього

середовища і створить умови для впровадження нових методик навчання, адекватних вимогам цифрового суспільства, підвищить мотивацію учасників освітнього процесу, сприятиме ефективності управління та розвитку закладу освіти, може значно полегшити роботу адміністраторів та керівників, забезпечити більш ефективне використання ресурсів та покращити комунікацію зі студентами та батьками. Однак, впровадження таких систем також потребує уваги до приватності даних та забезпечення надійності та безпеки системи. Слабкі сторони не є критичними і можуть бути усунуті за допомогою використання сильних сторін. Проведений аналіз можна використовувати для подальшого удосконалення моделі впровадження сучасних технологій в освітню діяльність.

Системне, педагогічно виважене впровадження інноваційних цифрових технологій у закладі освіти сприятиме розвитку цифрового освітнього середовища, що забезпечуватиме модернізацію управлінської діяльності, оновлення змісту та форм навчання, технологізації освітнього процесу та формування компетентностей здобувачів якісно нового рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вітенко І. М., Олексюк О. Р., Кучер Л. А. Реалізація концепції STEM-освіти в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників. *Наукові записки МАН України*. 2022. (3(25)), С. 39–47. DOI: 10.51707/2618-0529-2022-25-05.
2. Кремень В. Г., Биков В. Ю. Категорії «простір» і «середовище»: особливості модельного подання та освітнього застосування. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 13. С. 3–16.
3. Олексюк В. П., Олексюк О. Р. Стан сформованості компетентностей з інформаційної безпеки майбутніх учителів інформатики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. № 62(6). С. 277–291. 6.
4. Олексюк О. Р. Інформаційно освітнє середовище закладу післядипломної педагогічної освіти як засіб підвищення кваліфікації професійних кадрів. *Розвиток професійної майстерності педагога: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 27–27 квітня 2018 р.* / укл.: В. Є Кавецький, А. В. Вихрущ та ін. Тернопіль : Тайп, 2018. С. 233–235.
5. Соколюк О. М. Інформаційно-освітнє середовище навчання в умовах трансформації освіти. *Наукові записки. Сер. Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2016. Вип.12(III). С. 48–55.

Онищук Людмила Зеновіївна,
методист, завідувач центру забезпечення
ЗНО та моніторингу якості освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

З початком пандемії COVID-19 одне з базових прав людини – право на освіту – виявилось під загрозою. Більшість країн світу на певний час призупинили освітній процес через суворі карантинні заходи. З часом освітні системи адаптувалися до нових викликів, запровадили дистанційний або змішаний формати навчання, а після спаду пандемії коронавірусу знову повернулися до очного навчання.

Згідно з даними ЮНЕСКО, на квітень 2020 року всі школи було закрито в 191 країні, де мешкає 90% населення світу. Це стало неабияким викликом для освітніх систем [6]. Оцінки показують, що економічна вартість втраченого досвіду під час кризи становитиме трильйони доларів США, якщо терміново не вжити коригувальні заходи. У той час як багато інших секторів відновлюються після послаблення карантину, шкода освіті дітей, ймовірно, знизить добробут і продуктивність дітей протягом десятиліть, що зробить порушення освіти однією із найбільших загроз для середньо- та довгострокового відновлення після Covid-19, якщо уряди не діятимуть швидко [4].

Освіта в період пандемії Covid-19:

- ✓ довготривале закриття шкіл;
- ✓ різка зміна форм навчання;
- ✓ недостатність цифрових навичок вчителів на початку пандемії;
- ✓ профанація дистанційної освіти.

У розбудові освіти майбутнього Україна може скористатися кращими практиками та досвідом зарубіжних країн у подоланні різноманітних криз та переосмисленні функціонування системи освіти. Політичні ідеї та приклади їх реалізації можуть бути корисними для українських освітян, відповідальних за

прийняття політичних рішень, у ході планування ними стратегій та реформ із відродження українських шкіл, адаптації практик викладання та перегляду підходів для забезпечення благополуччя учнів.

Логічним рішенням надолуження освітніх втрат школярів є надання їм додаткового часу для навчання. Так, за даними Глобальної коаліції з питань освіти ЮНЕСКО [1], чинила кожна п'ята країна з тих, хто бореться з освітніми втратами. Збільшити кількість годин на вивчення матеріалу, щоб забезпечити належне його засвоєння, можна різними способами.

1. Змінити тижневий розклад: скоротити перерви, подовжити навчальний день, зробити шестиденне навчання, створити школу вихідного дня.

2. Подовжити навчальний рік: скоротити або скасувати канікули, створити літні школи.

Досвід Великобританії: національна програма наставництва, платформа, що зводить здобувачів освіти та викладачів. Її запровадили як інструмент реагування на пандемію. На платформу залучили академічних викладачів, яким оплачує роботу уряд, і тих, кого вибирають навчальні заклади. Викладацький склад поєднує три групи: програми онлайн-викладання, онлайн-репетиторства та заняття зі студентами університетів у ролі викладачів [2].

Схожа система є також в Іспанії, де використовують кваліфікованих викладачів для онлайн-навчання та репетиторства. Її реалізували в Мадриді та Каталонії у 2020-2021 роках, коли школи вже відновили роботу. Менторів відбирали, вони отримували плату та різні вигоди від викладання. Менторство також було спрямовано на надання психосоціальної та емоційної підтримки [2].

Франція інвестувала 200 млн євро з метою охопити 1 млн учнів за програмою «канікул із навчанням». Контрольне дослідження довело: 19-денна літня програма з математики для восьмикласників покращила їхні результати з цього предмета на 4 бали. Окрім цього, чимало шкіл відвели учням годину на тиждень для повторення матеріалу. Для цих потреб створили гейміфіковану платформу для самонавчання [1].

Німецький Федеральний уряд ініціював національну програму «Наздоганяємо після Корони» («Aufholen nach Corona») із загальним обсягом фінансування 2 млрд євро. Ці кошти надавалися урядам федеральних земель для фінансування та імплементації компенсаційних заходів, спрямованих на зниження рівня втрат у знаннях із математики, німецької та англійської мов. Підтримка спрямовувалася на організацію індивідуальних уроків та занять у малих навчальних групах під час літніх канікул і на початку нового 2021/2022 навчального року, з особливою увагою на учнів із сімей мігрантів [5].

Літні школи з веселою математикою та читанням ввели також у США, Бельгії, Нідерландах, Іспанії.

Італія найняла близько 24 000 учителів, щоб розпочати навчальний рік з коригувальними заняттями [1].

Філіппіни опублікували централізований план корекційних занять для учнів, які отримали менше 75% балів під час підсумкових оцінювань, упродовж шести тижнів [6].

Окремі країни пішли шляхом «примусового відпрацювання». В Індії було оцінено базові навички із читання та арифметики 700 тис. учнів. Тим, у кого виявлені низькі навчальні результати, доводилось відвідувати додаткові заняття упродовж трьох місяців. На Філіппінах півторамісячні заняття під час канікул призначали учням, які отримали менш 75% балів на тестах із читання та математики. У Сенегалі для всіх школярів, які не засвоїли шкільну програму 1-го чи 5-го класів, створили двомісячні літні курси [3].

Отже, у світовій практиці немає єдиного розробленого підходу щодо зменшення та подолання освітніх втрат. Нами проаналізований окремий унікальний національний досвід вимірювання навчальних втрат і прийняття рішень щодо їх мінімізації. Важко спрогнозувати, який інструмент подолання освітніх втрат виявиться ефективним в українських умовах, адже реальний рівень таких втрат у вітчизняних здобувачів наразі не відомий. Тому першочерговим завданням має бути започаткування проведення якісних освітніх оцінювань здобувачів на різних рівнях. Із цим не варто зволікати, адже

навчальні втрати лише поглиблюватимуться з кожним роком, якщо не вживати заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Заходи реагування на COVID-19 – процес відновлення / ЮНЕСКО, 2020. URL: <http://surl.li/ugel/> (дата звернення: 20.02.2024).
2. Коваль О. Які методи надолуження освітніх втрат довели свою ефективність? URL: <https://osvitoria.media/experience/yaki-metody-nadoluzhennya-osvitnih-vtrat-dovely-svoyu-efektyvnist/> (дата звернення: 20.02.2024).
3. Мірошнікова А. Як надолужити прогалини в знаннях: закордонний досвід. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-nadoluzhyty-progalyny-u-znannya-zakordonnij-dosvid/> (дата звернення: 20.02.2024).
4. Пріоритезація навчання під час COVID-19: найефективніші способи продовжити навчання дітей під час та після пандемії / Світовий банк, 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/education/publication/prioritizing-learning-during-covid-19-the-most-effective-ways-to-keep-children-learning-during-and-post-pandemic/> (дата звернення: 17.02.2024).
5. Рій Г. Міжнародний досвід подолання освітніх втрат: що варто врахувати Україні. URL: https://znayshov.com/News/Details/mizhnarodnyi_dosvid_podolannia_osvitnikh_vtrat_shcho_varto_vrakhuvaty_ukraini/ (дата звернення: 16.02.2024).
6. COVID-19 education response: Preparing the reopening of schools: resource paper / UNESCO, 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373401/> (дата звернення: 14.02.2024).

УДК 378:351.746

Поліщук Валерій Миколайович,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри теоретичної та
консультативної психології Українського
державного університету
імені Михайла Драгоманова, Заслужений
працівник освіти України, м. Київ

ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАГРОЗЛИВИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Уперше з 1990-их рр. у ситуації рашистської агресії (потім – частотних регіональних воєнних конфліктів) ми констатуємо у громадян виразні початки прогресуючого тотального розчарування суспільною *глобалізацією*, руйнівні наслідки якої досягли у 2024 році дискредитуючого апогею (як приклади: маємо численну маргінальну касту, сенс буття якої полягає у крайній індивідуалізації розвивального виміру з відвертим манкуртським ухилом, пріоритетністю «розкішного життя», що не зіставляється з можливостями, девальвацією змісту вічних життєвих цінностей, зокрема моральних чеснот, інституту сім'ї; звичний і навіть унормований *примітивізм* поведінки та

мислення, який стабілізував аналогічний спосіб життя, що не піддається результативному громадському осуду на рівні повсякдення, а у родинному колі часто всіляко стимулюється за сумнівним принципом «уміють люди жити» або «треба вміти вчасно потрапити у потрібне місце» тощо; смисловий розрив між необхідними та реальними професійними знаннями; знецінення поняття «інтелектуальна еліта» перед впливовістю «потрібних» зв'язків, де «розум» беззахисний у протистоянні із соціальним нахабством, невіглаством, протекціонізмом...).

Як наслідок, перед реальною загрозою територіальних втрат, державності, індивідуального фізичного виживання зміцнюються суспільні настрої про необхідність новітнього громадянського самовизначення та самоідентифікації поза життєвими координатами інших, зокрема *західноєвропейських культур*, які у континентальній війні демонструють для світової спільноти своє несподіване банкрутство у готовності до системного спротиву. Йдеться про домінування на теренах України *не їхніх* чи інших світових правил співжиття, а своїх (власних), які визначають пріоритетність Людини як найвищої земної цінності, спроможної захищати вітчизняний життєвий простір. У зв'язку із цим, актуалізується соціальна потреба державницьких трансформацій вітчизняної освіти, зокрема вищої школи (як приклади: осмислення змісту її соціально-календарної етапності упродовж 1990–2024-их рр.; розроблення результативних реальних і потенційних освітніх тактик та стратегій в умовах демократичного управління; усвідомлення і впровадження у навчально-професійний процес базової методологемі «безпека освіти – це внутрішня і зовнішня безпека держави та її громадянського суспільства»), у новітніх *життєвих площинах*, які відображають самодостатність і унікальність нашого гідного та самодостатнього народу з величною історією, *наприклад*:

1. Пріоритетність іншого (зокрема: антиглобального, ізоляціоністського) соціального вибору, сутність якого у ситуації наявних неоднозначних глобальних реалій полягає у негайному і надійному визначенні нашою країною

такого свого *життєвого місця* у системі зруйнованого сучасним воєнним лихоліттям світового порядку, яке гарантує їй безпекове проживання і розвиток через ефективне використання власних інтелектуальних, матеріальних, технічних тощо ресурсів, а не безкінечні ілюзорні сподівання на «вічний» прихисток від інших, як здавалося чи досі здається, більш могутніх держав, для забезпечення свого захисту.

2. Розуміння базових цінісно-орієнтаційних смислів пролонгованого у теперішньому і невизначеному майбутньому часі вже *постійного життя* з неминучими *ризиками* (соціально-політичними, соціально-економічними, демографічними тощо) для безпеки як апріорі закономірної даності, де суспільство постійно однаково перебуває у свідомому очікуванні оперативної мобілізованості перед реальними і потенційними «надзавданнями» активного спротиву (тоді, наприклад, когорта чоловіків, яка прагне будь-як втікати будь-куди за кордон, залишаючи напризволяще своїх співвітчизників, щоб потім здебільшого пасивно споглядати «чим усе закінчиться», можливо вже не стане такою численною і не виглядатиме жалюгідною хоча б тому, що аналогічні «надзавдання» будуть у безпекових пріоритетах «чужих держав», а, отже, там також не «заховаєшся»).

3. Масштабний, ініційований та спрямований державою, оперативний системний порівняльний аналіз змісту, здобутків, перспектив вітчизняної та світової освіти (не лише західноєвропейської) на методологічних засадах заперечення сумнівної ролі «меншовартості», культивованої імперськими недоброзичливцями й нами (!) упродовж багатьох століть. У такому пізнавальному розрізі з 1990-их рр. цілком закономірно встановилася нехай навіть ненавмисна, але нерівноправна взаємодія освітніх партнерів, де «сильніший», як йому здається, на правах господаря обов'язково сформує у взаєминах власні та зручні собі «правила гри» для просування своїх інтересів «слабшому партнеру» (знову-таки, як уже *тому* здається) з обов'язковим блокуванням чи обмеженням ініціатив «слабшого» однаково у себе чи на його території, проте з раціональним та споживацьким використанням найбільш

привабливих. І це відбувається тоді, коли вагомі вітчизняні наукові досягнення, зокрема галузевої психологічної науки (вікова психологія, педагогічна психологія, соціальна психологія, диференційна психологія тощо), створені здебільшого на ентузіазмі вчених, «лежать під сукном» у ситуації масштабного незадоволеного соціального запиту на якісну освіту, одним із провідних пізнавальних орієнтирів якої є уміння управляти суспільними процесами та прогнозувати їх.

4. Нівелювання впливу *психології авторитарного управління*, яка завжди була згубною для теперішнього та майбутнього життя тих особистостей, які вимагають справедливості, свободи самовиявлення і водночас мотивованого використання її переваг, особливо в екстремальних чи надзвичайних життєвих обставинах. Суб'єкти такого управління – це зокрема результат та нинішній резерв Великого Терору 1930–1950-их рр. Активно культивуючи власний мікросвіт із жорстко обмеженим допуском і регламентованим входом, вони продовжують формувати соціальну касту, яка є негативним подразником для громадян, а, значить, постає неприхованим каталізатором потенційних соціальних катастроф. «Продукт» їхньої діяльності – це, наприклад, 1) суспільний скепсис про розвиток держави (зневіра у сприятливих майбутніх життєвих перспективах, розгубленість, нерішучість, безнадія у можливостях особистісно-професійної реалізації на вітчизняних теренах), 2) підневільна людина з низькою орієнтацією в актуальній сьогоденній проблематиці, мотивацією більше неуспіху, ніж успіху, несхильністю до вироблення власної активної світоглядної позиції, ефективної самостійної пошукової активності, внаслідок чого знижуються можливості особистісно-професійного саморозвитку, 3) знецінення мислячої людини, як надійної опори національної безпеки, якій набагато складніше жити та виживати, повсякчас доводити свою неповторність у ситуаціях ймовірного збільшення ціни помилки (інтелектуальної, фінансової, соціально-психологічної тощо) у будь-якій діяльності.

5. Несумісність авторитаризму та конкурентоспроможної освіти (авторитар – це шлях виховання рабів, шлях у «нікуди» через власний рабський світогляд), оскільки 1) прогресуюче професійне зростання викладачів відбувається завдяки а) їхній *професійній свободі навчання* (самостійний вибір форм і методів, які задовольняють усіх суб'єктів навчання), а не через «*директивні вказівки*», спрямовані більше на процесуальне та деклараційне впорядкування навчальних взаємин, і б) *самоосвіті* (творчий вияв професійних компетенцій у *конкретних* наукових галузях, до яких виявляється найбільший викладацький і дослідницький хист, з перспективою максимальної професійної самореалізації), а не через, наприклад, *авторитарні «пропозиції»* викладання навчальних дисциплін на основі сумнівного управлінського принципу «немає кому розробляти чи працювати» (у таких випадках розроблення навчального змісту відбувається не у «глибину», а в «ширину», тобто з ризиком формулювання загальних пізнавальних положень без конкретизації їхніх смислів та дублюванням інформації суміжних навчальних дисциплін), 2) прогресуюче професійне зростання студентів відбувається завдяки а) їхній *навчально-професійній свободі учіння* (реальна, а не задекларована, можливість самостійного вибору навчальних дисциплін; самостійне навчально-наукове гуртування передусім навколо тих викладачів, які вже мають або створюють наукові школи чи лабораторії), а не через «*командний розподіл*» своїх персоналій між ними, і б) *самоосвіті* (необхідні бажані знання забезпечуються динамічною контактністю з *конкретними* викладачами у їхньому профільному навчально-науковому полі), а не через їх *директивний вибір (призначення)*, коли взаємні професійні інтереси можуть радикально не зіставлятися.

Висновки: 1. Українська вища школа [1] повинна стати державною перешкодою для формування людини з обмеженим мікросвітом, деіндивідуалізацією через пасивне пристосування до соціальної дійсності, а не активний вплив на неї, зрештою – «соціальної обмеженості» як неприхованій загрози для становлення громадянського суспільства. 2. В умовах воєнного стану і на тривалу життєву перспективу, як ніколи актуалізується верховенство

психології державного неавторитарного управління [2], *проблематика і завдання* якої (наприклад, унеможливлення будь-яких односторонніх навчальних «привілеїв», особливо з посиланням на воєнне лихоліття, чи взаємних булінгів, вияви яких є типовими для «ручного управління») мають домінувати у всіх соціальних інститутах з персональною відповідальністю їхніх керівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Виноградова В. Є., Юрченко В. І. Психологія вищої освіти. К. : Ліра-К. 2020. 296 с.
2. Городяненко В. Соціальна деструктивність: види, механізми та фактори актуалізації. *Український соціологічний журнал*. 2014. № 1–2. С. 34–42.
3. Поліщук В. М. Психологія соціальної обмеженості (інформаційний зріз). *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2022. Т. 33 (72). № 2. С. 184–189.

Романюк Марія Богданівна,
методист, викладач фізики та астрономії
ДПТНЗ «Тернопільське ВПУ сфери
послуг та туризму», м. Тернопіль

СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО БЕЗПЕЧНОГО ЗДОРОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Питання збереження безпечного освітнього простору зараз стоїть надзвичайно актуально.

Під час військових дій та ще тривалий час після закінчення війни заклади освіти в Україні працюватимуть у нових для себе вимогах до безпечного освітнього середовища. Облаштування укриттів та організація безпечного освітнього простору у закладі – одне з найважливіших завдань.

Вимоги та рекомендації щодо облаштування безпечного укриття у закладі освіти *розробила Державна служба з надзвичайних ситуацій, а також надало Міністерство освіти і науки України*. Ці рекомендації розроблені Державною службою якості освіти спільно з експертами ініціативи «Система забезпечення якості освіти».

Освітнє середовище – сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти.

Освітній простір – це педагогічна реальність, у якій відбувається зустріч, взаємодія, осмислення і пізнання особистістю (подія) оточуючих її елементів-носіїв культури (освітнього середовища), що забезпечує суб'єктивацію і прогресивний розвиток об'єктів (фігурантів і предметів).

Поради щодо облаштувань безпечного освітнього середовища закладу освіти

Особливо це актуально для закладів, які працюють в очному, або ж у змішаному форматі. Навчальні кабінети варто максимально вивільнити від відкритих полиць, стендів тощо.

Варто пам'ятати: ніщо не повинно перешкоджати руху під час евакуації учнів. Таким чином, шафи, полички, мобільні полички та органайзери, безкаркасні меблі варто розташувати/згрупувати у приміщенні так, щоб вони не перешкождали руху учнів між рядами. Заздалегідь необхідно згорнути та прибрати килимки, щоб уникнути спотикання, падіння під час евакуації.

Організуйте безпечне та безперешкодне пересування по навчальному приміщенні!

Варто додатково оглянути коридори на предмет розташування там кімнатних рослин та інших об'єктів, що можуть стати перешкодою при евакуації. Слід максимально звільнити коридори та просторові осередки (рекреації) від речей, що можуть заважати екстреній евакуації та бути джерелом травмування.

На сходових клітинах слід нанести маркування на першій та останній сходинці, а також на перилах. Проходи до всіх запасних виходів мають бути вільними та доступними. Варто це додатково оглянути та перевірити.

Однією з передумов безпечного освітнього середовища є наявність чітких процедур реагування/поведінки, знання цих процедур усіма працівниками закладу та постійне відпрацювання правил з учнями.

Першочергово це мають бути:

Шляхи для евакуації (у тому числі до найближчого укриття, якщо таке не обладнане у закладі).

- Необхідно розробити «альтернативні» шляхи евакуації у випадку непередбачуваних ситуацій.
- Безумовне знання усіма працівниками закладу шляхів евакуації.

Для цього варто відпрацювати евакуацію з кожного приміщення спочатку педагогами, а потім тренуватися з учнями.

Протокол безпеки – це певний набір правил, процедур, якими повинні керуватися педагоги та учні у закладі освіти щодо певної ситуації. З огляду на ризики безпеки, таких протоколів у закладі має бути декілька, зокрема щодо дій під час повітряних тривог та проведення евакуації, перебування в укритті.

Кілька порад щодо розробки протоколів безпеки:

а) Не шукайте універсального рішення. Протоколи не можуть бути однаковими у всіх закладах. Бо кожен заклад, розробляючи такий документ, керується особливостями розміщення, характеристиками та архітектурними особливостями її будівлі, а разом із тим – ресурсами, формами організації освітнього процесу тощо.

б) Протокол безпеки має відповідати загальним рекомендаціям ДСНС.

Проводьте щоденне інформування/інструктажі щодо протоколів безпеки з учнями.

Як і з будь-якими правилами, з протоколами безпеки діють дві умови:

- а) учні розуміють правила;
- б) правила рутинно повторюються і проговорюються з учнями щодня.

В умовах воєнного стану і проведення освітнього процесу в очному або змішаному форматі важливо щоденно повторювати з учнями правила евакуації. Регулярності також потребують тренувальні евакуації. Навіть, якщо при цьому втрачається навчальний час, в умовах реальної загрози безпеці учнів та педагогів роль таких тренувань не можна недооцінювати. Для учнів важливо мати відповіді на всі їхні запитання щодо безпеки та детально з ними розібрати протокол/план евакуації, потрібно звернути увагу на те, що колективна безпека залежить від кожного, тому так важливо, щоб усі учні дотримувалися визначених правил.

Тренування також покажуть слабкі місця в плані евакуації, які можна виправити до настання можливих критичних ситуацій.

Інформуйте учнів про правила мінної безпеки, проводьте заходи із залученням ДСНС.

Однак усім учням, незалежно від того, в якому регіоні країни вони перебувають, сьогодні важливо знати про правила поводження з вибухонебезпечними предметами.

Забезпечте проходження працівниками закладу професійної освіти навчань із надання першої невідкладної допомоги.

Володіння навичками першої допомоги сьогодні, як ніколи, актуальне, особливо для працівників закладів освіти. Наприклад, тренінги з першої допомоги учням.

Підтримуйте проходження педагогічними працівниками психологічних тренінгів.

Особиста стійкість учителів та вміння надати необхідну підтримку учням під час надзвичайних ситуацій воєнного характеру надважливі в умовах воєнного стану. Емоційний стан педагогів важливий також для якості викладання і якості результатів навчання учнів.

Налагодьте та підтримуйте партнерство з батьками.

Батьки мають отримати від керівника навчального закладу інформацію про наявність та стан укриття або ж про шляхи евакуації, якщо укриття знаходиться за межами закладу.

Протоколи безпеки для випадків повітряної тривоги, евакуації до укриття в навчальному закладі чи за його межами – також інформація, яку необхідно прокомунікувати із батьками.

Це важливо з кількох причин:

- *по-перше*, батьки мають знати, що відбувається з учнями у разі сигналу «повітряна тривога», як і куди здійснюється евакуація;

- *по-друге*, володіння інформацією про протоколи безпеки дозволить батькам додатково проговорити їх із дітьми, переконати їх дотримуватися і не хвилюватися.

Прості кроки, які можна зробити для цього:

1. Частіше практикувати опитування серед учнів щодо відчуття психологічного комфорту у закладі.

2. Спонукати педагогів застосовувати позитивне управління групою – уникати покарань, гучних зауважень, водночас впроваджуючи дуже чіткі правила для спілкування/поведінки під час навчання.

3. Сконцентрувати увагу у роботі з учнями щодо запобігання булінгу безпосередньо на навчальній діяльності. Зокрема, педагоги можуть підбирати навчальні матеріали, з допомогою яких учні могли б навчатися вирішувати міжособистісні конфлікти у мирний спосіб, пропонувати ситуації, в яких учні можуть бути медіаторами при вирішенні конфліктних питань у групі.

4. Включати до уроків, у навчальний матеріал для самостійного опрацювання чи спільного обговорення елементи соціально-емоційного навчання, зокрема розуміння і керування емоціями (в тому числі агресією), емпатія, навички комунікації та вирішення конфліктів.

5. Перегляньте або розробіть адаптаційні заходи для учнів на початку навчального року (стосується усіх закладів, однак особливо тих, що приймають учнів ВПО).

Про що треба пам'ятати, коли йдеться про здобувачів освіти з числа ВПО:

- досвід переселення є дуже виснажливим, в учнів може не вистачати сил на навчання;

- навчальні втрати можуть бути більшими порівняно з учнями, які не залишали свої домівки;

- можливі проблеми з розумінням матеріалу, якщо до того учні навчалися російською мовою;

- діти можуть не мати простору для навчання у тому місці, де вони

тимчасово мешкають, можуть не мати належного одягу, взуття, приладдя, планшета чи ноутбука;

- діти можуть мати травматичний досвід війни.

Як допомогти учням ВПО з адаптацією до нового закладу:

1. Прийміть у заклад учнів з числа ВПО, батьки яких подали заяву до вашого закладу.

2. Вивчіть, у яких умовах перебуває дитина, який її досвід переселення, які потреби має, щоб повноцінно розпочати навчання.

3. Організуйте спілкування практичного психолога з батьками/опікунами, а також з учнем. За результатами такого спілкування психолог зможе сформулювати свої рекомендації класному керівникові та педагогам, які працюватимуть з учнями з числа ВПО.

4. З початком навчального року приділіть увагу знайомству з новоприбулими учнями з числа ВПО. Педагогам також важливо вибудовувати відносини так, щоб внутрішньо переміщені здобувачі освіти відчували підтримку, однак поряд з тим це не особливо їх виокремлювало серед інших учнів класу.

5. Приділіть увагу діагностиці навчальних втрат у новоприбулих учнів, адже може скластися ситуація, коли діти не мали змоги навчатися протягом кількох місяців з початку війни. Цілком можливо, що такі учні потребуватимуть додаткових консультацій для надолуження прогалин у знаннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище закладу освіти. URL: <https://rozvytok-osvity.te.ua/bezpechne-osvitnye-seredovishche-zakladu-osvity/>
2. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>
3. Заходи зі створення безпечного і здорового середовища НУШ: затверджено план на 2023 рік. URL: <https://nus.org.ua/news/zahody-zi-stvorennya-bezpechnogo-i-zdorovogo-seredovishha-nush-zatverdzheno-plan-na-2023-rik/>

Рябовол Лілія Тарасівна,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
суспільствознавчої освіти Інституту
педагогіки НАПН України, м. Київ

ЗАХИСТ ШКІЛ ВІД НАПАДІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ – УМОВА ЯКІСНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В умовах повномасштабної збройної агресії рф проти України істотно порушуються права дитини на безпеку, життя, освіту, здоров'я та розвиток особистості, збереження індивідуальності тощо, зазначено у доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини й громадянина в Україні за 2022 рік. Це стосується дітей, які перебувають як в Україні, так і на тимчасово окупованих територіях. Вони постійно наражаються на небезпеку внаслідок ворожих масованих обстрілів з боку рф, у зв'язку з пошкодженням енергосистеми, водогонів, теплопостачання, руйнуванням шкіл, лікарень, використанням окупантами вибухонебезпечних пристроїв проти цивільних тощо. На тимчасово окупованих територіях, окрім того, влада рф «активно та наполегливо впроваджує свої стандарти, знищує українську ідентичність, змінює свідомість дітей і молоді, формує позитивне ставлення до дій держави агресора, до загарбницької російської армії, знищує доступ до рідної мови й історії та активно налаштовує дітей проти України, залучаючи їх до воєнізованих дитячих рухів, як-от Юнармія» [4, с. 48].

Право дитини на освіту визнано як одне з основних прав дитини на міжнародному рівні й закріплене у статті 28 основоположного документа у галузі прав дитини – Конвенції про права дитини ООН. У тій же статті визначено комплекс заходів щодо забезпечення цього права державами-підписантами. У цьому документі не використовується термін «безпечне освітнє середовище» зокрема в контексті міжнародних збройних конфліктів, однак, виходячи з п. 1 ст. 38 Конвенції, «Держави-учасниці зобов'язані

поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання». Насамперед йдеться про те, що на виконання своїх зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаних із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, «держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними» [5].

ООН приділяє значну увагу питанням захисту прав дітей загалом та права на освіту зокрема. Так, у «Заключних зауваженнях щодо об'єднаних п'ятої та шостої періодичних доповідей України» Комітету ООН з прав дитини від 27 жовтня 2022 року констатовано, що збройний напад рф має руйнівний вплив на дітей, створює «серйозні перешкоди для реалізації всіх прав дитини», супроводжується «численними достовірними, підтвердженими та послідовними повідомленнями про грубі порушення прав дітей, включаючи вбивства дітей, масове переміщення дітей всередині країни та за її межами, а також руйнування будинків, шкіл, лікарень і систем водопостачання та каналізації, вчинені переважно рф». Причинами загибелі й поранення дітей є порушення рф норм міжнародного гуманітарного права та здійснення нападів, заборонених законами війни, тобто таких, що не спрямовані на військові об'єкти, а також застосування країною-агресоркою на території України заборонених мін та вибухонебезпечних боєприпасів, що встановила Міжнародна неурядова організація Human Rights Watch [4, с. 49, 50].

Станом на листопад 2023 року через бомбардування та обстріли збройними силами рф пошкоджено або знищено понад 3798 закладів освіти, з них зруйновано повністю – 365 [3]. У воєнний час, констатує Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у своїй доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини й громадянина в Україні за 2022 рік, «існує недостатня кількість та місткість сховищ і протирадіаційних укриттів. Відсутня можливість забезпечити укриття учасників освітнього процесу в захисних спорудах і спорудах подвійного призначення, тому заклади освіти

організують укриття учасників освітнього процесу в найпростіших укриттях» [4, с. 54].

Все це актуалізує питання створення безпечного освітнього (шкільного) середовища. ООН цьому питанню надає велике значення, що було нами підтверджено у попередніх працях – [7]. Резолюцією ООН A/RES/74/275 (2020) проголошено Міжнародний день захисту освіти від нападів, який відзначається 9 вересня, й акцентовано, що у надзвичайних гуманітарних ситуаціях важливо й необхідно створити безпечне, захищене шкільне середовище, умови, сприятливі для освіти, забезпечити якісну освіту на всіх рівнях. ООН наголошує, що важливо зберегти заклади освіти як захищені й безпечні для учнів і вчителів простори. У 2015 було розроблено й запропоновано до підписання державам-членам ООН міжурядову політичну угоду – Декларацію про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration). Україна підписала цей документ у листопаді 2019 році [7, с. 165].

Держави, які доєднались до цього документа, взяли на себе зобов'язання забезпечувати захист освіти від нападів та обмежувати використання закладів освіти (шкіл, університетів) у військових цілях, загалом створювати безпечне шкільне середовище в умовах збройних конфліктів, а також зобов'язання щодо відновлення освітньої інфраструктури, забезпечення психологічної реабілітації учнів, батьків і вчителів, сприяння проведенню тренінгів з безпеки й охорони здоров'я тощо. До обов'язкових заходів, які мають здійснювати держави-підписанти цього документа для зменшення ймовірності нападів на студентів і вчителів, школи й університети, та для пом'якшення негативних наслідків нападів, віднесено такі заходи, як: збирання достовірних даних про напади і використання шкіл та університетів з воєнними цілями; надання допомоги постраждалим від нападів; розслідування заяв про порушення національного й міжнародного права та притягнення винуватих до відповідальності; розробка і просування «конфлікт-чутливих» підходів до освіти; сприяння у продовженні освіти під час збройного конфлікту; підтримка діяльності ООН щодо захисту прав дітей зокрема в умовах збройних конфліктів [8].

У наших інших дослідженнях – [6] ми також з'ясували, що підписанти Декларації про безпеку шкіл взяли на себе й зобов'язання впровадити Вказівки із захисту закладів освіти від використання у військових цілях під час збройних конфліктів, не використовувати школи та університети з воєнною метою, запобігати посяганням на безпеку учнів, їхнє право на освіту. До відповідних керівних принципів зокрема віднесено те, що абсолютно неприпустимим є знищення шкіл та університетів, які є звичайними цивільними об'єктами, для того, щоб позбавити протилежну у збройному конфлікті сторону можливості використовувати ці об'єкти у майбутньому [2].

У вітчизняному законодавстві репрезентовано достатньо широке визначення поняття «безпечне освітнє середовище». На наш погляд, однак, його доцільно розширити шляхом прямої вказівки на недопустимість нападів на заклади освіти, що повною мірою відповідає рекомендаціям ЮНІСЕФ, якою зроблено висновок, що безпека шкіл означає забезпечення захисту учнів, персоналу та шкільного обладнання. Діти мають бути захищені від насильства, відсутності піклування, брутального поводження та експлуатації, загалом від таких загроз, як: дитяча праця, торгівля дітьми, катування, тілесні покарання, цькування, сексуальні домагання, сексуальні наруги і сексуальна експлуатація, вербування до збройних сил, збройні напади і стихійні лиха. ЮНІСЕФ підсумовано, що «безпечні школи» – складне і багатоаспектне поняття, яке інтегрує у собі діяльність щодо: захисту дітей і викорінення насильства щодо них; створення приміщень, зручних для дітей; запобігання цькування і боротьба з ним; ненасильницьке врегулювання конфліктів; психосоціальна підтримка; зменшення небезпеки лих, захист освітніх установ від збройних нападів тощо [1].

Отже, питання реалізації права на освіту та створення безпечного освітнього середовища є надзвичайно актуальним для України у воєнний та повоєнний час, при цьому, створення безпечного освітнього середовища є умовою реалізації права на якісну освіту. Власне на це у своїх документах вказують Генеральна Асамблея ООН та Рада Безпеки ООН, засуджуючи напади

на заклади освіти й на осіб, які в них навчаються і працюють, оскільки, такі напади є порушенням норм міжнародного гуманітарного права, не сприяють у забезпеченні права на освіту й спричиняють істотне зниження її якості. Відтак, в умовах надзвичайних гуманітарних ситуацій, спричинених збройними конфліктами загалом, та повномасштабною збройною агресією РФ проти України зокрема, необхідно забезпечити якісну освіту на всіх рівнях, умовою чого є захищене шкільне середовище, збереження закладів освіти як безпечних для учнів і вчителів просторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечні школи в Україні: Концептуальна записка представництва ЮНІСЕФ в Україні від 14.08.2016. URL: <http://surl.li/wvbo>
2. Вказівки із захисту шкіл та університетів від використання у військових цілях під час збройних конфліктів від 16.12.2014. URL: <http://surl.li/brlxu>
3. Діти війни в Україні. URL: <https://saveschools.in.ua/en/>
4. Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2022 рік. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>
5. Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989. URL: <http://surl.li/wufe>
6. Рябовол Л. Т. Акти Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи про забезпечення права на освіту в умовах збройних конфліктів: стан імплементації у вітчизняне законодавство / The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 1274–1281. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-160>; Рябовол Л. Т. Питання захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів у документах Ради Європи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3. С. 69–75. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2022.03.069>
7. Рябовол Л. Т. Створення безпечного шкільного середовища в умовах збройних конфліктів як вимога/ рекомендація ООН. *Наукові записки. Сер. Право*. 2022. Вип. 12. С. 164–170. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-12-164-170>
8. Safe Schools Declaration. URL: <http://surl.li/bruhm>

УДК 371

Татарин Галина Богданівна,
заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель математики, спеціаліст вищої категорії, «Старший вчитель» Тернопільської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 18, м. Тернопіль

ОСВІТА СЬОГОДНІ – ВІД БЕЗПЕКИ ДО ЯКОСТІ

Керівники закладів освіти та педагоги України тримають свій освітній фронт, продовжуючи працювати у важких умовах війни. Вони формують унікальний педагогічний досвід, переосмислюють роль освіти, її ціннісні складники та беруть на себе новий рівень відповідальності. Освітній процес вкотре зазнає змін. У першу чергу більш актуальними стають питання безпечного простору та освітнього середовища. Створення безпечних умов для педагогів та здобувачів освіти є першочерговим завданням керівників навчальних закладів. Забезпечення безпеки включає не тільки фізичний захист закладів освіти, але й психологічну підтримку учнів та педагогів. Заклади адаптуються до нових умов, включаючи дистанційне та змішане навчання, складається гнучкий розклад занять, щоб мінімізувати ризики для учнів та вчителів. Що стосується якості освіти, важливо підтримувати високі стандарти навчання, незважаючи на виклики, пов'язані з війною. Це включає забезпечення доступу до якісних навчальних матеріалів, підтримку викладачів та інтеграцію нових технологій у навчальний процес. Поширення інноваційних технологій в освітній галузі стало об'єктивною закономірністю, зумовленою новою філософією освіти. Інновації варто розглядати як ефективні та результативні нововведення в організації освітнього процесу, у структурі закладів освіти.

Особливої актуальності набули інновації з початком широкомасштабної війни, коли стало життєвою необхідністю приймати швидкі та нестандартні, по суті – інноваційні рішення. Функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм та ефективних педагогічних та інформаційних технологій. Саме тому підтримка активного впровадження інновацій в освітній галузі під час війни стала одним із ключових напрямів роботи Міністерства освіти і науки України та його підрозділів. Не забуваємо, що і самі освітяни стали більш активно вести пошук вирішення проблем організації навчання. Багато закладів освіти відкрили доступні платформи зі своїми навчальними матеріалами [1].

У Тернопільській загальноосвітній школі I–III ступенів №18 активно використовується система «Єдина Школа» – це інформаційно-комунікаційна система, яка призначена для закладів освіти, учнів та їх батьків. Мета якої надає: ефективність (запровадити інноваційну систему для підвищення ефективності закладу освіти); покращення (мотивувати учнів до відвідування занять та вивчення навчальних предметів); зв'язок (налагодити інтерактивний зв'язок між батьками та вчителями); доступ (налаштувати батькам доступ до інформації щодо їхньої дитини). Електронний журнал в «Єдиній школі» для педагогів – це легкий та швидкий спосіб занотувати зміст уроків, фіксувати відсутність учнів, виставляти оцінки, створювати домашнє завдання та закріплювати додані файли у вигляді текстових, фото-, відео- та аудіоматеріалів, а також друкувати сторінки електронного журналу та зберігати в архівному файлі (імпортувати/експортувати дані (MS Excel, PDF тощо). Для батьків – це постійний доступ до навчального процесу дитини, моніторинг відвідуваності навчального закладу, контроль рівня знань, та інтерактивний зв'язок батьків з кожним вчителем-предметником через наявну в системі електронну пошту.

У Тернопільській загальноосвітній школі I-III ступенів №18 створена корпоративна пошта, для безпечної комунікації та зв'язку учнів і вчителів. Вчителі закладу використовують різноманітні платформи та сервіси для проведення занять і перевірки знань учнів в онлайн режимі:

- GoogleClassroom – безкоштовний веб-сервіс, створений Google для навчальних закладів з метою спрощення створення, поширення і класифікації завдань без паперовим шляхом. Основна мета сервісу – прискорити процес поширення файлів між педагогами та здобувачами освіти [2]. Переваги та зручність цієї платформи оцінили учні та вчителі.

Дуже зручний цей сервіс для роботи з учнями, які навчаються на сімейній та екстернатній формі навчання.

- Quizizz – це інструмент для самостійного навчання, який допомагає кожному учневі відстежувати свої досягнення [6]. Цей сервіс, колеги

використовують для створення вікторин та флеш-карток.

- Всеосвіта – це сучасна платформа, де є всі необхідні інструменти для організації дистанційного навчання, безкоштовна онлайн-бібліотека методичних матеріалів, розробки для розвитку й навчання учнів будь-якого віку [3].

Classtime – це помічник вчителя, що збагачує урок миттєвою візуалізацією рівня розуміння та прогресу усього класу в живому часі [5]. За допомогою функцій Classtime Преміум педагоги організують учнів в класи, надають сесію для проходження обраному класу, відслідковують результати та експортують оцінки в Google Classroom, здійснюючи при цьому автоматичне оцінювання результатів навчання. Учні мають можливість бачити оцінку та здійснити аналіз свого PDF-звіту про результати на учнівському порталі Classtime, також в реальному часі використовувати чат: Учень – Вчитель, що є ефективним при зворотному зв'язку. Classtime – ідеальний інструмент як для дистанційного, так і для моделі змішаного навчання.

Новітні інформаційні технології (ІТ) уже міцно увійшли у сучасне життя суспільства та у навчально-виховний процес освітніх закладів. Використання новітніх ІТ у загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ) дає змогу здійснювати навчально-виховний процес на більш високому рівні, а в управлінні навчальним закладом допомагає забезпечити дієвість, оперативність та ефективність роботи адміністрації освітнього закладу.

Одним із пріоритетних напрямків реформування освіти на сучасному етапі є впровадження новітніх інформаційних технологій, навчально-педагогічних комп'ютерних програм (КП), мультимедійних засобів навчання у навчальний процес та в управління освітою в цілому та в ЗНЗ зокрема.

Мета навчального закладу, умови його функціонування, структурні компоненти переплітаються у діяльності адміністрації та педагога й утворюють при цьому функціональні компоненти. Важливою підмогою в такій діяльності навчального закладу можуть бути результати впроваджень ІТ та КП, а саме у вирішенні таких функцій внутрішкільного управління:

- аналіз інформації – параметричний, тематичний і підсумковий;
- планування – перспективні плани і комплексно-цільові програми, річний план (із включенням до нього блоків комплексно-цільових програм з найбільш гострих проблем); оперативні плани на місяць або чверть;
- організація – під організацією розуміють діяльність керівників шкіл, спрямовану на формування і регулювання структури взаємодій і відносин, яка необхідна для виконання прийнятих планів і управлінських рішень;
- внутрішкільний контроль – ефективне здійснення завдань внутрішкільного контролю можливе за умов дотримання важливих вимог: систематичності, об'єктивності, гуманізації, індивідуалізації, диференціації контролю;
- прийняття рішень – прийняття рішення є вибором того, як і що аналізувати, планувати, організовувати, контролювати [7].

Управлінські рішення мають такі форми: план роботи школи на навчальний рік, плани роботи підрозділів школи; рішення ради школи, педагогічної ради; рішення зборів трудового колективу, конференції, профспілкових зборів; наказ, розпорядження, рекомендації, поради. Внутрішкільне управління повинно здійснювати повне використання умов, створених державою для функціонування загальноосвітнього навчального закладу: законів, постанов, нормативних вимог; установлених стандартів, до складу яких входять навчальні плани, програми, вимоги до рівня освіченості; положень прогностики, педагогіки, психології, теорії управління, шкільної гігієни, юридичної науки, медицини, економічної теорії [8]. Усе це повинно бути враховано при побудові та проектуванні бази даних інформаційної системи управління та освітньо-виховної роботи закладів освіти. На підставі зробленого аналізу основних функцій внутрішкільного управління, форм та вимог до управлінських рішень, основних принципів управління навчальним закладом, маємо широке поле аспектів застосування новітніх технологій та КП в управлінні навчальним закладом.

Отже, основна мета використання та впровадження новітніх технологій в управлінській та навчальній діяльності є створення єдиного інформаційного середовища. Під час війни, і після її завершення головним завданням освітньої галузі є і буде забезпечення якості освіти на всіх рівнях. Тому цілком закономірним є проведення наукових досліджень в освіті та втілення їх результатів у практику, впровадження інноваційних технологій, забезпечення закладів освіти новими засобами навчання, науково-методичною та навчальною літературою. Важливим кроком на шляху реформування системи освіти України є реалізація Державного стандарту базової середньої освіти, який розроблено відповідно до Концепції Нової української школи. Серед позитивних змін у педагогічній складовій НУШ відзначають новий зміст освіти, зміну освітніх стандартів, більшу свободу педагога, дитиноцентризм, педагогіку партнерства, сучасне освітнє середовище, а також нову структуру, нові форми і методи роботи із дітьми. Неодмінною складовою експериментальної діяльності є неперервне відстеження її результатів. Аналіз першого року апробації Державного стандарту базової середньої освіти довів, що експеримент проходить цілком успішно, незважаючи на складну ситуацію в країні. Міністр освіти і науки Оксен Лісовий запроваджує зміни у розвиток української освіти, вони стосуються підвищення якості освіти, розвитку інтелектуальної еліти нації, створення безпечного для життя та здоров'я середовища, трансформації системи управління освітою. Він анонсував цифровізацію, розвиток профтехосвіти і адаптацію до реалій війни.

Керівництво міністерства бачить вчителів своїми партнерами і союзниками, а не виконавцями завдань. Як бачимо, незважаючи на складні умови, в яких знаходиться наша країна сьогодні, інноваційна та дослідно-експериментальна діяльність в системі освіти продовжується, а її результатом є нове педагогічне мислення, ідеї, форми навчання та моделі організації освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Освіта України в умовах воєнного стану. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf>
2. URL: <https://vseosvita.ua/news/vidkryite-novi-mozhlyvosti-na-vseosviti-dilymosia-sekretamy-uspishnoho-korystuvannia-saitom-16151.html>
3. URL: <https://naurok.com.ua/>
4. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/24_3.pdf
5. URL: <https://www.classtime.com/uk.html>
6. URL: <https://vchymo.com/application/Quizizz>
7. Розвиток інформаційних систем управління освітою як інструмент реалізації державної освітньої політики : монографія / за ред. С. Л. Лондара; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2020. 258 с.
8. Савченко Зоя В'ячеславівна, науковий співробітник Інституту інформаційних технологій і засобів навчання Академії педагогічних наук України. Використання інформаційно-комунікативних технологій в управлінській діяльності заочноосвітнього навчального закладу.
9. Школа як педагогічна система й об'єкт управління. *Педагогіка*. URL: http://readbookz.comhttp://www.unv.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=15&Itemid=35/book/172/5539.html.

УДК 37

Трубавіна Ірина Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка;
Недря Кирило Михайлович,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри гуманітарних
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ

МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ ПОСЛУГ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ТА ГРУПОВОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В ЦЕНТРАХ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ

В Україні планується створення центрів життєстійкості для дітей, стандарт послуги життєстійкості за підтримки ЮНІСЕФ, на базі Міністерства праці та соціальної політики. Ознайомлення із потенційними програмами роботи з дітьми, які плануються впроваджувати в таких центрах, дозволяють виділити позитивні риси і побажання, які враховують наш менталітет,

законодавство, систему соціальних послуг у громаді і соціальної роботи в Україні.

До позитивного слід віднести: саму ідею створення таких центрів для дітей та молоді; експертну підтримку в налагодженні їх роботи; допомогу громадам в їх створенні; увагу до емоційної сфери дітей та молоді, без нормалізації якої неможливе повноцінне відновлення пізнавальних процесів, які можуть бути порушені внаслідок травм; можливості реальної психологічної та соціальної підтримки дітям в умовах онлайн освіти за відсутності умов для соціалізації дітей та молоді; тривалий програмний підхід до роботи з дітьми; введення послуги групового та індивідуального консультування для дітей та молоді; поєднання підтримки і допомоги, самопомоги, що відповідає загальній концепції соціальної роботи, яка давно впроваджена в Україні у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – «допомога для самопомоги»; вона включає постійну роботу з дітьми і переведення їх до самостійного життя; системну роботу над ментальним здоров'ям, що передбачає роботу з батьками дітей; узагальнення та адаптація кращого закордонного досвіду роботи в таких центрах. Це дозволяє говорити, що ментальне здоров'я дітей та молоді, які мають проблеми внаслідок переживання дітьми бойових дій, ракетних обстрілів, тривоги і стресу за близьких і рідних, які перебувають на фронті чи забезпечують тил, можуть мати підтримку і допомогу в таких центрах, а не в психоневрологічних диспансерах, де лікують. По-друге, це новий напрям реалізації психосоціальної підтримки, якої досі не було в Україні. І тут поєднується ідея спільної роботи фахівців як психологічної, так і соціальної, в той час, як інші ініціативи цього напрямку були раніше в основному психологічного спрямування.

До побажань слід віднести:

- привести у відповідність до класифікатору професій України фахівців, яких планується залучати до такої роботи (фасилітатор, менеджер соціальної роботи, терапевт – в сенсі психолог);

- визначитися, чи будемо лікувати, чи надавати саме психосоціальну підтримку, а це означає в останньому випадку прибрати з документації слова лікування, травма, терапія тощо; центри життєстійкості не є лікувальними установами, і лікування дітей медичними психологами, психотерапевтами, психіатрами можливе лише за згоди батьків, з відповідною документацією в медичних установах;

- враховувати, що групи підтримки повинні бути не лише психологічні, а соціальні, інакше це нагадуватиме групи терапії для анонімних алкоголіків і наркоманів, перманентну підтримку, що унеможливорює самостійне життя і вирішення проблем дітей і молоді, приводить до сегрегації і звикання до певного способу життя і групи підтримки як референтної внаслідок тривалості спілкування в програмах, що привчає дітей до розуміння, що вони не такі, як інші, в той час як соціальна інклюзія сьогодні розповсюджена в світі та Україні, в освіті й суспільстві;

- практичну підтримку доцільно привести у відповідність до законодавства про соціальну роботу як послугу соціального обслуговування, інформування чи консультування; це ж саме доцільно сказати про інформування та освіту, бо освіта, навіть неформальна, вимагає ліцензування. Доцільніше говорити про інформування, профілактику первинну, вторинну, третинну в соціальній роботі, консультування. Замість служб перенаправлення в центрах життєстійкості доцільно говорити про послугу перенаправлення на основі карти перенаправлень в громаді та регіоні;

- доцільно індивідуальне та групове консультування проводити блоками: обов'язковими та за вибором. Психологічний, соціальний, соціально-педагогічний обов'язково, а соціально-медичний, правовий, педагогічний, економічний тощо – за вибором і потребою в громаді. Це дозволяє змінити своє ставлення до травми чи проблеми, навчитися її вирішувати через показ інших моделей поведінки і набуття певних компетентностей, виявити, які ресурси в громаді є для вирішення проблеми (басейн, секція, гурток, лікарня з відповідними фахівцями тощо), як ними користуватися, а якщо треба – як

створити умови для вирішення своїх проблем у правовому полі, які медичні фахівці потрібні і як отримати їх допомогу, які матеріальні і речові ресурси потрібні, і де їх взяти в громаді тощо. Це дозволяє надавати реальну підтримку у вирішенні проблем дітей, а не лише змінити своє ставлення до травми, проблеми та усвідомити свої емоції і потім із цим усвідомленням жити;

- додати в штат соціального педагога, який реалізує ідеї соціальної профілактики через створення умов для реалізації прав дітей, забезпечення їх щасливого дитинства, законних інтересів, що також сприяє подоланню стресу на рівні з усвідомленням емоцій і просвітою; до того ж соціальний педагог об'єднує фактори, які позитивно впливають на розвиток дитини та усуває чи зменшує вплив негативних факторів соціалізації та розвитку дитини; він і соціальний працівник також відповідальні за захист дітей від усіх форм насильства, підтримку батьків/опікунів у виконанні їхніх обов'язків з виховання дітей, а також втручання з метою захисту дітей, якщо їм загрожує небезпека або якщо вони зазнали шкоди. Це передбачає організацію просвіти батьків, дітей щодо прав дітей і їх законних інтересів;

- важливо поєднати підхід прав людини з підходом розвитку людини, оскільки лише реалізація прав дає розвиток, але й без розвитку немає реалізації прав; розвиток забезпечується успішною соціалізацією дітей та молоді, що знов таки приводить до соціального педагога і соціального працівника в штаті центру, які займаються саме цими питаннями. Проте сам психолог ці питання некомпетентний вирішувати, до того ж концентрація на проблемах психічного здоров'я є ризиком постійної роботи з дітьми щодо усвідомлення ними своєї проблеми як хвороби на все подальше життя. Повинно бути звичайне дитяче життя і розвиток, звична дитяча діяльність на довірі й повазі до дітей з елементами консультування психолога і окремими вкрапленими груповими заняттями у вигляді психологічних казок, ігор, дискусій тощо;

- терміну психоосвіта немає в законодавстві про освіту, і звучить воно для дітей лячно; краще змінити на термін просвітницька масова робота з профілактики стресу та його наслідків тощо;

- відсутні критерії та показники ефективності надання послуги індивідуального та групового консультування; це є важливим для визначення тривалості спілкування і відвідання дитиною центру життєстійкості; на них будується моніторинг надання послуги і роботи персоналу центру;

- середовище, яке описано як приміщення в центрі життєстійкості, повинно бути дружнім, яке викликає позитивні та спокійні емоції, а не лише інклюзивним та раціонально побудованим; воно має бути саме дитячим, а не офісним; оформлюватися дітьми в якості роботи з подолання ними травм, як арттерапія, а не дорослими для дітей з психологічним неблагополуччям;

- використання травмофокусованої когнітивно-поведінкової терапії для дітей від 8-9 років разом з їх батьками для самопомоги дітям є дуже ранньою, бо логічне мислення у дітей лише починає формуватися, а сприйняття є образним. Тому така терапія не буде ефективною для дітей цього віку. Потрібні тілесно-орієнтовані практики, арт-терапія для дітей цього віку, а не вправи на застосування набутих знань, як передбачено проектом; щодо програми EASE, яка призначена для підлітків у віці приблизно 10-15 років, які зазнали впливу несприятливих обставин. Маємо в Україні гендерний аспект впливу бойових дій на дітей підліткового віку. Хлопці в основному виплескують свій досвід в травматичних дитячих іграх, а дівчата його інтерналізують. До того ж чим старші діти, тим більше інтерналізації. Це означає, що потрібні різні підходи і методиками, а не фіксовані програми зі своїми чітко визначеними методиками на певному підході для певного віку дітей.

- якщо говорити про тривалість програм, то вони в груповому консультуванні не можуть бути фіксованими для дітей внаслідок їх індивідуальних особливостей та різного рівня травматизації. Травми є різними і отримані в різних умовах, тому можна говорити про теми, які спільні для багатьох дітей, але не обов'язковості циклу занять по годинах у групі.

Загальне враження – за такими послугами в центрах життєстійкості втрачається дитинство та умови для нього, є лише концентрація на проблемах, лікуванні, вимірюваннях, які можуть бути суб'єктивними для дітей. Відсутні

особливості дітей як вікової категорії, які живуть сьогодні. Є ставлення до дітей як до об'єктів і медична модель соціальної роботи. Тим самим порушено права дітей на вибір, на дитинство, на розвиток. Варіантів програм немає, як і вимірювань.

Із урахуванням цих та інших зауважень можливе комплексне вирішення проблеми ментального здоров'я та психічного благополуччя дітей у центрах життєстійкості через надання послуг індивідуального та групового консультування.

УДК 371

Четвертак Тетяна Олексіївна,
директор комунальної установи
Тернопільської обласної ради «Центр
аналітично-методичного та матеріально-
технічного забезпечення розвитку
освітніх закладів області», м. Тернопіль

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ БЕЗПЕЧНОЇ ШКОЛИ

Питання функціонування безпечного середовища в закладах загальної середньої освіти є особливо актуальним, враховуючи умови воєнного стану в Україні. Непроста ситуація вимагає підвищеної уваги до цивільного захисту, охорони праці та домедичної допомоги в установах і закладах освіти області, особливого психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу, впровадження програм національно-патріотичного виховання учнів тощо.

У статті 3 Конституції України [2] зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відтак управлінська роль представників місцевих органів влади й адміністрацій шкіл має базуватися на єдиних цінностях, підходах щодо забезпечення безпеки дітей, а одним із пріоритетних завдань є укріплення суб'єктності учасників освітнього процесу, вибудовування горизонтальних зв'язків в освітній організації, коли кожен знає, за що відповідає і приймає самостійні рішення в межах своєї відповідальності.

Безпечна школа – це освітнє середовище, в якому забезпечується мінімізація та зведення до нуля дій і випадків, що можуть нашкодити здоров'ю, психічному та фізичному станам учнів, й також їх свідомості щодо об'єктивного відображення картини світу, що формується у форматі понятійної системи і реалізується на основі таких напрямів:

- ✓ створення та розвиток безпечних захисних умов функціонування освітнього простору (забезпечення закладу освіти укриттям, турнікетами, камерами відеоспостереження, охоронцями та охоронною сигналізацією, організація електронного і звукового сповіщення про небезпеку тощо);

- ✓ організація та проведення комплексу навчальних заходів, що спрямовані на підвищення кваліфікації працівників щодо охорони праці та цивільного захисту, роботи з учнями та батьками щодо дотримання правил безпеки; вміння оперативно реагувати на екстрені ситуації;

- ✓ проведення комплексу практичних заходів для учнів з метою навчання дітей та учнівської молоді дотримуватися правил безпечної життєдіяльності, надавати домедичну допомогу, враховуючи вік дітей та індивідуальні особливості учнів, застосування цифрової безпеки здобувачів освіти;

- ✓ надання психолого-педагогічного супроводу учасникам освітнього процесу;

- ✓ організація співпраці закладу освіти з інституціями і органами, які забезпечують безпеку та курують безпекові питання на відповідній території.

Відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти [4], затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23.01.2018 за № 100/31552, керівник закладу освіти є відповідальним за створення безпечних умов освітнього процесу згідно із законодавством про охорону праці. Місцевими органами управління освітою, закладами освіти планується та

організовується виконання заходів щодо запобігання і зниження рівня травматизму серед учнів та вихованців.

Основним документом табельної звітності для органів управління освітою обласних державних адміністрацій, місцевих органів управління освітою, закладів та установ освіти, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, є Табелі термінових та строкових донесень Міністерства освіти і науки України з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності [5], затверджений наказом МОН України від 11.08.2020 № 1037.

Відповідно до наказу управління освіти і науки облдержадміністрації від 20.12.2019 № 299-од «Про розподіл окремих функцій і повноважень у сфері управління освітою області», комунальній установі Тернопільської обласної ради «Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області» (далі – комунальна установа) доручено у встановленому порядку здійснювати виконання наступних освітянських завдань, зокрема організації та координації роботи щодо дотримання протипожежної безпеки, цивільного захисту та охорони праці в установах і закладах освіти області.

На виконання згаданого вище наказу, комунальна установа збирає відомості з питань цивільного захисту, реагування на надзвичайні ситуації, інженерного захисту населення і територій, евакуаційних заходів, охорони праці та безпеки життєдіяльності від місцевих органів управління освітою, закладів освіти обласного підпорядкування, закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти Тернопільської області, узагальнює їх та готує термінові і строкові донесення для МОН України (згідно з Табелем).

За результатами узагальненої інформації від місцевих органів управління освітою, закладів професійної (професійно-технічної) освіти, закладів освіти обласного підпорядкування, прикро констатувати факт, що у 2023 році загальна

кількість нещасних випадків серед здобувачів освіти в Тернопільській області порівняно з 2022 роком збільшилася.

Відтак обліковано:

73 випадки травматизму зі здобувачами освіти під час освітнього процесу (71 – в закладах загальної середньої освіти, 2 – в закладах дошкільної освіти). З них під час:

- занять із фізкультури, рухливих ігор – 36;
- перерв – 32;
- навчальних занять (уроків, лабораторних, практичних робіт тощо) – 5.

9 нещасних випадків зі смертельними наслідками, що трапилися зі здобувачами освіти у побуті. З них:

- транспортний нещасний випадок – 1;
- падіння – 1;
- випадкова дія неживих механічних сил – 1;
- утоплення – 2;
- ураження електричним струмом – 1;
- навмисне самоушкодження – 3.

Як свідчать статистичні дані, у 2022 році було зафіксовано 46 випадків травматизму зі здобувачами освіти під час освітнього процесу та 6 нещасних випадків зі смертельними наслідками, що трапилися зі здобувачами освіти у побуті.

Разом з тим, у 2024 році на Тернопільщині зафіксовано 2 нещасних випадки зі смертельними наслідками, причинами яких стало необережне поводження дітей при перебуванні на водоймах, що призвело до загибелі 4 здобувачів освіти.

Тому питання запобігання дитячому травматизму, безпеки дитини, її уміння захистити себе в навколишньому середовищі є вкрай актуальними на сьогодні.

Робота педагогічних колективів щодо запобігання дитячому травматизму потребує покращення. Необхідно змінити ставлення здобувачів освіти до особистої безпеки. Діти та батьки повинні усвідомити, що запорукою безпеки є

неухильне дотримання встановлених правил поведінки, а незнання елементарних правил безпеки часто є першопричинами сумних та трагічних наслідків.

З метою профілактики травматизму серед здобувачів освіти рекомендуємо:

- розробити заходи із запобігання травматизму, забезпечити дієвий контроль за дотриманням правил та заходів безпеки;
- здійснювати моніторинг стану травматизму серед здобувачів освіти під час освітнього процесу та в побуті, його причин та наслідків;
- включити в плани виховної роботи заходи з попередження травматизму серед здобувачів освіти, а також формування стійких здоров'язбережувальних компетентностей здобувачів освіти, навичок безпечної поведінки в приміщеннях закладу освіти, на вулиці, дорогах, біля водойм та вдома. У планах представити комплекс заходів із профілактики усіх видів травматизму;
- здійснювати постійний контроль за відповідністю умов навчання санітарно-епідеміологічним нормам;
- чітко визначити графіки чергування педагогічних працівників під час перерв в коридорах і рекреаціях закладів освіти;
- проводити інструктажі з безпеки життєдіяльності зі здобувачами освіти у терміни та відповідно до законодавства України й нормативно-правових актів із питань охорони праці та безпеки життєдіяльності;
- регулярно проводити профілактичні бесіди з дітьми про необхідність дотримання правил поведінки як у закладі освіти, так і в побуті, заняття з педагогічними працівниками щодо ефективної організації роботи з питань безпеки життєдіяльності;
- на батьківських зборах систематично розглядати питання безпечного відпочинку дітей в позаурочний час, під час канікул, алгоритмів дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій та нещасних випадків із дітьми;

- залучати до проведення заходів із попередження дитячого травматизму фахівців територіальних органів ДСНС, Національної поліції України та медичних працівників;
- розмістити на вебсайтах закладів освіти інформаційні матеріали, пам'ятки щодо правил безпеки життєдіяльності;
- вчителям фізичної культури включати елементи навчання дітей безпечній поведінці в план кожного уроку;
- негайно інформувати про всі випадки дитячого травматизму органи управління освітою територіальних громад, а про нещасні випадки зі смертельним наслідком та групові – комунальну установу, не порушуючи встановлених термінів, відповідно до Табеля термінових та строкових донесень Міністерства освіти і науки України з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 11.08.2020 № 1037.

Отже, виконання завдань щодо попередження травматизму серед учасників освітнього процесу має бути одним із першочергових завдань керівників всіх рівнів. Адже саме сьогодні ми маємо напрацьовувати дієві рішення, формувати навички нетворкінгу в громаді, оновлювати компетентності керівників і членів їхніх шкільних команд, розвивати культуру комунікацій в громадах задля створення цілісного бачення формування та розвитку безпечного освітнього середовища, забезпечення прав учасників освітнього процесу на безпечні та нешкідливі умови навчання і праці [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 19.02.2024).
2. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i> (дата звернення: 19.02.2024).
3. Концепція безпеки закладів освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 року № 301-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.02.2024).
4. Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 11.08.2020 № 1037.

науки України від 26.12.2017 № 1669. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

5. Табелі термінових та строкових донесень Міністерства освіти і науки України з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності: наказ Міністерства освіти і науки України від 11.08.2020 № 1037. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tabelya-terminovih-ta-strokovih-donesen-ministerstva-osvita-i-nauki-ukrayini-z-pitan-civilnogo-zahistu-ta-bezpeki-zhittyediyalnosti> (дата звернення: 19.02.2024).

УДК 373.2.091-049.5(477)

Швед Ганна Володимирівна,
викладач кафедри теорії й методики
дошкільної, початкової освіти та мовних
комунікацій КВНЗ «Херсонська академія
неперервної освіти», м. Херсон

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема створення безпечного освітнього середовища сьогодні є центром уваги науковців та педагогів-практиків загалом, у тому числі й галузі дошкільної освіти. Трансформації національної системи освіти України, серед яких: розробка й ухвалення концепції Нової української школи (2016), затвердження Державного стандарту початкової школи (2018), оновлення Базового компонента дошкільної освіти (2021), що уплинули на вимоги та особливості оформлення освітнього середовища, визначили основні акценти у його проєктуванні для успішного становлення ключових компетентностей, розвитку наскрізних умінь здобувачів освіти, які починаємо формувати вже в період дошкільного дитинства. Сьогодні ж, у відповідь на виклики, що пов'язані з широкомасштабною війною, яка відбувається на території нашої країни, з'явилися нові орієнтири у створенні та організації безпечного освітнього середовища.

Аналіз досліджень, дотичних до визначеної проблеми, засвідчує, що науковці досліджували різні окремі аспекти питання створення безпечного освітнього середовища дошкільної освітньої галузі. Так, питання організації освітнього простору в закладі дошкільної освіти є предметом дослідження Н. Гавриш, К. Крутій, О. Рейпольської. Утім проблема організації безпечного

освітнього середовища у закладі дошкільної освіти в умовах воєнного стану залишається малодослідженою.

Таким чином, метою статті є визначення складових безпечного освітнього середовища у закладі дошкільної освіти в умовах воєнного стану.

Питання створення безпечного освітнього середовища та готовність педагогічних працівників дошкільної галузі до його організації в умовах воєнного стану є визначальними для забезпечення якісної дошкільної освіти в сучасних умовах.

Особливості організації освітнього середовища у закладі дошкільної освіти визначено Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», а також Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», що знайшов своє відображення у низці методичних рекомендацій, зокрема: щодо здійснення освітньої діяльності з питань дошкільної освіти на період дії правового режиму воєнного стану, щодо здійснення заходів захисту вихованців під час освітнього процесу в умовах воєнного стану та надзвичайної ситуації тощо [1]. Основні аспекти щодо організації безпеки в освітніх закладах зазначено й у Концепції безпеки закладів освіти, яка орієнтує керівні та педагогічні кадри на низку заходів, покликаних розв'язати проблеми організації безпечного освітнього середовища та шляхи їх забезпечення у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України [2].

Загальновідомо, що безпечне освітнє середовище включає у себе всі фізичні, соціальні, психологічні та культурні аспекти, які реалізуються в оточенні дітей у закладах дошкільної освіти та впливають на їх розвиток. Таке середовище передбачає приміщення, обладнання, ігрові та навчальні матеріали, взаємодію з педагогами та іншими дітьми, а також культурні та соціальні контексти, в яких відбувається навчання, виховання й розвиток дітей. На основі аналізу та узагальнення науково-педагогічної літератури та нормативно-правової бази з досліджуваного питання нами було визначено основні складові

для організації безпечного освітнього середовища у закладі дошкільної освіти в умовах воєнного стану, як от: фізична, психологічна та інформаційна безпека.

Фізична безпека як складова безпечного освітнього середовища орієнтує керівні та педагогічні кадри закладу дошкільної освіти на забезпечення безпечних та комфортних умов перебування дітей у групових приміщеннях й на території закладу дошкільної освіти, охоплюючи відповідне оснащення освітніх осередків як центрів активної взаємодії між дітьми, організацію пожежної безпеки, регулярну перевірку технічного стану будівель та інфраструктури, наявність захисного укриття, забезпечення захисних споруд необхідним інвентарем тощо.

Психологічна складова передбачає створення емоційно безпечного освітнього середовища, що допомагає здобувачам освіти відчувати себе комфортно та заохочує їх до активної участі в освітньому процесі; збереження та зміцнення психічного та соціального здоров'я дитини шляхом створення атмосфери довіри на основі емоційно забарвленого спілкування, підтримки емоційного благополуччя дітей; надання психосоціальної підтримки розвитку та навчання дітей; виховання поваги до дітей різних національностей, переконань та ідентичностей, дітей з особливими освітніми потребами, дітей зі статусом внутрішньо-переміщених осіб тощо. Так, ураховуючи методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти, у яких зазначено цінності педагогів дошкільної освіти, зокрема: «створення благополуччя як вміння плекати, підтримувати й створювати сприятливі умови для себе і інших у безпечному середовищі» [3, с. 3], вбачаємо, що ознаками психологічно безпечного освітнього середовища в умовах війни слід вважати першочергову увагу педагогів до особистого психічного та емоційного стану та стану дітей, як здобувачів освіти, які також можуть виявляти ознаки та симптоми стресу. Невід'ємною складовою психологічної безпеки у закладі є організація підтримки дітей, батьків та педагогічних працівників у вигляді індивідуальних та групових бесід, консультацій, психологічних тренінгів тощо.

Ураховуючи, що серед основних викликів, які постали перед учасниками освітнього процесу є загроза життю та здоров'ю, то спостерігаємо проблему недостатньої інформованості щодо поведінки (алгоритмів реагування) у можливих надзвичайних ситуаціях, що розуміємо як *інформаційну складову* безпечного освітнього середовища. Це викликає необхідність розробки та впровадження програм та заходів із виховання безпеки дітей, спрямованих на інформування дітей щодо реагування на вибухи, обстріли; проведення інструктажів, тренувань, ураховуючи вікову категорію дітей, зокрема засобами навчання через гру (ігрові активності, сюжетно-рольові ігри тощо); створення інформаційної бази служб і організацій з актуальних питань, зокрема пов'язаних із руйнівним впливом війни.

У зв'язку з вищезазначеним, керівництво й педагогічні працівники повинні визначити всі ризики й проблеми, що можуть вплинути на зменшення відчуття захищеності освітнього середовища закладу дошкільної освіти, створити модель безпечного освітнього середовища власного закладу та віднайти шляхи реалізації цієї моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-rekomendaciyi-dlya-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-diyi-voennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення: 30.01.2024).
2. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvity-i070423-301> (дата звернення: 29.01.2024).
3. Щодо методичних рекомендацій до оновленого Базового компонента дошкільної освіти : лист Міністерства освіти і науки України від 16 березня 2021 року № 1/9-148. URL: <https://ezavdnz.mcfrr.ua/npd-doc?npmid=94&npid=61019> (дата звернення: 21.01.2024).

СЕКЦІЯ 2. БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА І ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

УДК 374: 378.147.227

Абрамов Дмитро Олександрович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава;
Лебедик Леся Вікторівна,
доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

Важливими передумовами успішного формування педагогом закладу позашкільної освіти в учнівської молоді професійних ціннісних орієнтацій є забезпечення безпечного освітнього середовища в умовах війни.

Тому важливо на основі попередніх досліджень проблеми підготовки педагогів закладів позашкільної освіти [1–7; 9; 14; 21] і проблеми організації безпечного (інноваційного, здоров'язбережувального, демократичного, корпоративного тощо) освітнього середовища [4; 6; 8–13; 15–20] сформулювати рекомендації щодо удосконалення безпечного освітнього середовища як чинника формування в учнівської молоді професійних ціннісних орієнтацій. Педагог закладу позашкільної освіти через безпечне освітнє середовище у дітей підліткового віку (який є оптимальним для формування професійних ціннісних орієнтацій), має допомогти учням у становленні їхніх ціннісних орієнтацій.

Удосконалення ролі педагога закладу позашкільної освіти у забезпеченні безпечного освітнього середовища для формування професійних ціннісних орієнтацій дітей залежить від: а) його знань педагогіки, психології, філософії,

аксіології (науки про цінності), соціології; б) уміння планувати діяльність дітей із оволодіння певною професією; в) володіння технологіями навчання; г) уміння рефлексувати; д) проводити тестування нахилів дітей; е) проводити психолого-педагогічні тренінги з формування у дітей професійних ціннісних орієнтацій.

Для удосконалення ролі педагога закладу позашкільної освіти у забезпеченні безпечного освітнього середовища для формування професійних ціннісних орієнтацій у дітей важливим є сприяння їхньому становленню як суб'єктів ціннісної сфери, для чого слід забезпечити створення таких педагогічних умов: а) усвідомлення дітьми системи ціннісних орієнтацій, яка є їм близькою; б) спрямованість роботи з дітьми на гуманістичні цінності; в) мотивації особистісного і професійного самовизначення дітей; г) розвиток їхньої активної професійної позиції; д) збагачення суб'єктного ціннісного досвіду дітей; е) комплексна теоретична і практична підготовка.

Удосконалення ролі педагога закладу позашкільної освіти у забезпеченні безпечного освітнього середовища для формування професійних ціннісних орієнтацій у дітей є поетапним, враховуючи ієрархію цінностей професії за В. Семиченко: 1) формування педагогом закладу пріоритетних життєвих цінностей дитини («рівень загального»); 2) формування орієнтацій у дітей на базові цінності, допомога в усвідомленні суті цих цінностей («рівень особливого»); 3) становлення в дитини індивідуальної системи цінностей та їх ствердження («рівень одиничного»). Отже, розвиток рефлексивної позиції дитини забезпечує суб'єктивізацію сприйняття нею професійних цінностей у закладі позашкільної освіти через самоаналіз і оцінку. Гурткова робота у безпечному освітньому середовищі закладає фундамент професійних знань, який має забезпечити особистісне, професійне, духовне, культурне становлення особистості кожної дитини. Стратегія удосконалення ролі педагога закладу позашкільної освіти у забезпеченні безпечного освітнього середовища для формування професійних ціннісних орієнтацій у дітей є однією з основних, адже у структурі особистості дитини цінності лежать в основі становлення

майбутніх професійних якостей його особистості, розвитку гуманістичної культури дитини, професійних і особистісних компетенцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов Д. О., Лебедик Л. В. Роль педагога закладу позашкільної освіти у формуванні в учнівській молоді професійних ціннісних орієнтацій в умовах війни. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 листоп. 2023 р., м. Лубни. Полтава; Лубни; Миргород, 2023. 284 с. С. 22–25.

2. Лебедик Л. В. Ефективні здоров'язберігаючі технології позашкільної освіти в умовах війни. *Освіта, наука та культура України в світі: мобільність, глобалізація, інклюзія* : збірник тез Міжнародного науково-практичного симпозиуму, 23-24 серпня 2022 р. / за заг. ред. З. П. Ленів. Львів, 2022. 391с. С. 150–155.

3. Лебедик Л. В. Загальнодидактичні принципи підготовки педагогів закладів позашкільної освіти на основі настанов Григорія Сковороди. *Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 2–4 груд. 2022 р. / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава, 2022. 268 с. С. 96–99.

4. Лебедик Л. В. Оцінювання якості здоров'язбережувального середовища закладу позашкільної освіти. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти*: зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. 629 с. С. 128–132.

URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10567>

5. Лебедик Л. В. Підготовка педагогів для закладів позашкільної освіти на засадах партнерства у контексті Української Хартії вільної людини. *Формування національної ідентичності українця через цінності Української Хартії вільної людини, 20-21 жовтня 2022 р.*: науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, С. В. Костюк, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль: ТОКІППО, 2022. 491 с. С. 270–274.

6. Лебедик Л. В. Розвиток особистості педагогічного працівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення*, 03 берез. 2023 р. : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 225–229.

7. Лебедик Л. В. Розвиток професійної компетентності педагогів закладів позашкільної освіти на основі педагогічних поглядів Григорія Сковороди. *Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди* : колективна монографія / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава : Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2022. 360 с. С. 89–97.

8. Лебедик Л. В. Соціально-педагогічні чинники розвитку креативності особистості в умовах інноваційного освітнього середовища. *Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 09-10 черв. 2022 р. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 193 с. С. 16–19.

9. Лебедик Л. В. Створення та розвиток безпечного освітнього середовища закладу позашкільної освіти в умовах воєнного стану. *Освітній менеджмент: успішні практики й*

виклики в контексті розбудови НУШ : матеріали Міжрегіон. наук.-практ інтернет-конф., 19 квіт. 2023 р. / за заг. ред. С. В. Королук, О. В. Касьянової. Полтава : ПАНУ, 2023. 94 с. С. 51–53. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/22120>

10. Лебедик Л. В. Управління якістю здоров'язбережувального середовища в закладах освіти територіальних громад. *Проблеми, досвід та вдосконалення методичної роботи у закладах освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 24 листоп. 2021 р. / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Петров В. В., 2021. 455 с. С. 274–280.

11. Лебедик Л. В. Формування громадянської культури особистості через якість демократичного середовища закладу освіти. *Формування громадянської культури в Новій українській школі: традиційні та інноваційні практики* : зб. матеріалів конф. / за заг. ред. Г. Л. Єфремової, С. М. Луценко, Л. П. Іващини. Суми : РВВ СОІППО, 2020. 469 с. С. 296–301. URL : <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/8838>

12. Стрельніков В. Ю. Дослідження освітнього середовища : корпоративний імідж навчального закладу. *Імідж сучасного педагога*. 2001. № 2. С. 2–5.

13. Стрельніков В. Ю. Емоційний складник здоров'язберігаючого навчального середовища. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* / за ред. Г. М. Арзютова. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. (56) 15. С. 343–347.

14. Стрельніков В. Ю. Концептуальні засади підвищення кваліфікації педагогів закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю. *Освітній фактор. Всеукраїнський науково-педагогічний журнал*. 2022. С. 106–109. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19211>

15. Стрельніков В. Ю. Критерії якості освітнього середовища в педагогічній системі М. В. Остроградського. *М. В. Остроградський видатний математик, механік і педагог* : матеріали міжнар. конф., присвяченої 200-річчю з дня народження М. В. Остроградського, 26–27 верес. 2001 р. Полтава : ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2001. С. 154–156.

16. Стрельніков В. Ю. Оцінювання корпоративної культури навчального закладу через якість корпоративного середовища. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології* : зб. наук. пр. Херсонського національного технічного університету. Вип. 2 (7). Херсон, 2012. С. 442–448.

17. Стрельніков В. Ю. Складники оцінювання якості безпечного освітнього середовища закладу неперервної освіти. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення*, 03 березня 2023 р. : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 340–345.

18. Стрельніков В. Ю. Створення здоров'язбережувального і безпечного освітнього середовища в закладах неперервної освіти в умовах воєнного стану. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 235–239.

19. Стрельніков В. Ю. Створення та розвиток безпечного освітнього середовища закладу неперервної освіти в умовах воєнного стану. *Освітній менеджмент: успішні практики й виклики в контексті розбудови НУШ* : матеріали Міжрегіон. наук.-практ інтернет-конф. Полтава, 19 квіт. 2023 р. : за заг. ред. С. В. Королук, О. В. Касьянової. Полтава : ПАНУ, 2023. 94 с. С. 63–65.

20. Стрельніков В. Ю. Удосконалення системи внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладу освіти на основі показників оцінювання його середовища. *Забезпечення якості вищої освіти: підвищення ефективності використання інформаційних*

технологій у здійсненні освітнього процесу : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-метод. конф., 13-15 квіт. 2022 р. Одеса : ОНАХТ, 2022. 528 с. С. 386–388.

21. Lebedyk L. V. Possibilities of application of the a person-centered approach in the training of teachers of out-of-school education institutions. *Scientific World Journal Issue. No19. Part 4 May 2023. P. 42–51.*

УДК 37.015.3:001.8:005

Александрович Володимир Вікторович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти за спеціальністю 015
«Професійна освіта (за спеціалізаціями)»
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК КОМПОНЕНТ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

В умовах повномасштабної військової агресії росії, перед усіма вищими навчальними закладами постає завдання виховання активної особистості, що володіє високим рівнем свідомості та відповідальності. Як засвідчує практика, у період гібридної війни на перший план поставлено питання формування належного рівня відповідальності, що має вагомий вплив на якість виконання майбутнім фахівцем своїх професійних обов'язків. Саме майбутні офіцери мають оволодіти високим рівнем відповідальності для якісного виконання службових завдань з охорони України. Таку позицію відстоює військовий педагог О. Капінус [4; 5] у своїх наукових публікаціях. Так, О. Капінус доводить, що сучасний український військовий повинен володіти належним рівнем відповідальності ще під час здобуття вищої військової освіти, особливу роль науковець відводить соціальній відповідальності. Так, соціальну відповідальність автор трактує як «складний феномен, що виникає у результаті суб'єктивного сприйняття навколишньої дійсності на основі неухильного виконання військового обов'язку й трактується через діалектичний взаємозв'язок між особою офіцера та українським суспільством, характеризується правами й обов'язками з виконання військових статутів та наказів, охоплює усвідомлення соціальних норм і цінностей поведінки в

армійському колективі та вироблення здатності самостійно оцінювати наслідки й результати власних дій, передбачає реалізацію засобів впливу у разі їх порушення» [4, с. 138].

Ми поставили собі за мету провести загальний аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури для встановлення семантичного сенсу терміну «відповідальність». Для цього було організовано порівняльний аналіз на основі використання таких методів, як дедукція та індукція. На основі абстрагування та конкретизації ми змогли з'ясувати сутнісні характеристики психолого-педагогічних підходів до трактування відповідальності. Крім того, нами було проведено контент-аналіз наукових публікацій, що відіграв вирішальну роль під час узагальнення теоретичних і методичних фактів, які стосуються відповідальності.

У ході вивчення теоретичних та методичних публікацій українських науковців констатуємо, що відповідальність доцільно розглядати у якості фундаментального підґрунтя усіх людських взаємодій, що має вагомий вплив на різні сфери людської діяльності. До прикладу, в новому тлумачному словнику української мови «відповідальність» означає «покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справи, чиїсь дії, вчинки, слова» [7, с. 42]. Тобто, можемо узагальнити, що у довідникових виданнях української мови «відповідальність» розглядається як сформована у людини здатність суб'єкта нести відповідальність за когось, щось.

Зупинимося на розумінні терміну «відповідальності» з філософської точки зору. Так, М. Петренко [8] акцентує увагу на тому, що відповідальність доцільно розглядати в контексті культури народу і розуміється як: «необхідність, обов'язок усвідомлювати дії і вчинки... Бути відповідальним означає: мати права і обов'язки у будь-якій галузі, мати високорозвинене почуття обов'язку, бути пильним щодо обов'язків» [8, с. 83]. Іншими словами відповідальність як філософська категорія тісно пов'язана із дотриманням прав та виконанням обов'язків.

У нашому баченні найбільш ґрунтовно відповідальність проаналізована з психолого-педагогічної точки зору. Зокрема, в енциклопедії за редакцією В. Кременя [3] відповідальність визначається як усвідомлення необхідності узгодження власної поведінки з суспільними нормами та установками. Автор аргументовано доводить, що саме таке трактування наукової дефініції відповідальність підкреслює «зв'язок між індивідуальними діями та очікуваннями чи стандартами, встановленими суспільством» [3, с. 106].

Наголосимо на тому, що нам імпонує думка П. Горностая [2], яка представлена у його дисертаційному дослідженні стосовно того, що під час тлумачення поняття «відповідальність» найдоцільніше розглядати три позиції її розуміння, а саме: 1) взятий на себе обов'язок; 2) готовність особи брати на себе зобов'язання і виконувати їх; 3) здатність усвідомлювати почуття та потреби, розуміти цінності та відстоювати їх [2, с. 30]. Науковці О. Білик, І. Синевич та Я. Фенов вважають, що відповідальність виступає вищим ступенем розвитку особистості, що у практичному сенсі передбачає «внутрішнє усвідомлення особистістю відповідальності за свої вчинки» [1, с. 170].

Відповідальність, у статті Ю. Місяк [6], розглядається як усвідомлена свобода конкретної особистості у прийнятті моральних рішень, виборі цілей та адекватних засобів їх досягнення. Причому нам імпонує той факт, що авторка наголошує на тому, що «відповідальність у жодному разі не суперечить особистій свободі, вона є логічним її виявом, детермінантою діяльності та поведінки, що визначає життєдіяльність та поведінку особистості, її життя в соціумі. Сутність відповідальності полягає перш за все у тих діях, які людина могла б здійснити» [6, с. 5008].

Підкреслимо, що здобувач освіти, який навчається у період ведення військових дій із нашим східним сусідом, повинен ще під час навчання володіти високим рівнем відповідальності. Однозначним є те, що відповідальність має бути провідною рисою для військового фахівця. З огляду на це, до формування відповідальності необхідно підходити дуже виважено та використовувати при цьому інноваційні педагогічні технології. Отже, на основі

проведеного семантичного аналізу можемо констатувати, що відповідальність відіграє ключову роль під час формування міжособистісних стосунків та проявляється через свідомий і добровільний вибір найбільш відповідних та адекватних форм просоціальної поведінки. Формування в освітньому процесі відповідальності розглядаємо як вагомий аспект національно-патріотичного виховання, що виступає вагомим компонентом безпеки нашої країни в умовах воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білик О., Синевич І., Фенов Я. Творчий потенціал педагога як ознака професіоналізму. *Молодь і ринок*. 2023. № 9 (217). С. 168–171.
2. Горностай П. П. Психологія ролі самореалізації особистості: автореф. дисертації д-ра психол. наук .: 19.00.05. Ін-т соц. та політ. психології АПН України. Київ, 2009. 32 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України / головний ред. В. Г. Кремінь. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Капінус О. С. Соціальна відповідальність офіцера: монографія. Львів: НАСВ, 2019. 213 с.
5. Капінус О. С. Структурні складові соціальної відповідальності майбутніх офіцерів Збройних Сил України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Педагогіка. Соціальна робота* / гол. ред. І. В. Козубовська. Ужгород : УНУ, 2013. Вип. 29. С. 57–60.
6. Місяк Юлія. Дефініції понять «відповідальність» і «відповідальне ставлення». *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*. 2021. Vol. 7. No 10. С. 5006–5010. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1598762>
7. Новий український тлумачний словник: близько 20000 слів і словосполучень / укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник ; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. 608 с.
8. Петренко М. Феномен відповідальності в сучасній зарубіжній філософії. *Актуальні проблеми філософії і соціології*. 2022. № 32. С. 80–85.

УДК 373.1

Голочинська Ірина Олександрівна,
магістр, вчитель німецької мови,
спеціаліст І кваліфікаційної категорії
Теребовлянського академічного ліцею
імені Ярослави Стецько, м. Теребовля

**БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ – ЗАПОРУКА УСПІШНОГО
НАВЧАННЯ СУЧАСНОГО УЧНЯ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ
(НІМЕЦЬКОЇ) МОВИ**

Анотація. У статті характеризується поняття «безпечне освітнє середовище» як одне з основних чинників освіти, представлено засоби організації освітнього середовища на уроках іноземної (німецької) мови.

Ключові слова: безпечне освітнє середовище, здоровий спосіб життя, безпечний інтернет-ресурс.

Постановка проблеми. Процес навчання іноземної мови – це не лише набуття лексичних та граматичних умінь і навичок, але створення безпечного освітнього середовища. В основі успіху у вивченні іноземної мови знаходиться комфортне та безпечне перебування здобувачів освіти на уроках.

Аналіз останніх публікацій. Концепція Нової української школи поняття «освітнє середовище» визначає одним із ключових чинників освіти [3]. Уже багато десятиліть психологи, освітяни, педагоги вивчають дане поняття та впроваджують його в сучасні заклади освіти. З-поміж усіх можемо виділити Н. Гонтаровську, Д. Гутник, В. Желанову, М. Спіркіну, В. Слободчиков, В. Ясвін. Власне для застосування даної концепції варто визначити саме поняття «безпечного та здорового середовища». Як зазначає В. Бикова: «Освітнє середовище – це система впливів та умов формування особистості, які містяться у соціальному та просторово-предметному оточенні». Для аналізу освітнього середовища науковець пропонує розглянути його у наступній структурі: суб'єкти освітнього процесу; соціальний компонент; просторово-предметний компонент; психодидактичний компонент [2].

Мета статті. Проаналізувати поняття «безпечне та здорове освітнє середовище», його компоненти та практичні засоби реалізації в освітньому процесі на уроках іноземної мови.

В сучасному світі школяреві надзвичайно важко та одночасно важливо знаходитися у безпечному середовищі, за межами різноманітних негативних чинників та впливів. Основне завдання сучасного педагога полягає не лише навчати, але й спрямувати навчальні та допоміжні засоби на інновації у змісті, методах і формах навчання життєвим навичкам; зміцненні навичок роботи в ситуаціях, пов'язаних із насильством у школі.

Аналізуючи наукові джерела варто зазначити, що поняття «освітнє середовище» трактується по різному:

- спеціально організоване оточення особистості, зміст і спрямування якого визначено специфікою освітнього процесу закладу вищої освіти та спрямоване на всебічний розвиток усіх його учасників;
- комплекс педагогічних, матеріальних, духовно-ціннісних, психологічних умов діяльності ЗО, які спрямовані на досягнення мети підготовки конкурентоздатного випускника, усебічно розвинутої особистості, відповідального громадянина;
- сукупність факторів та умов, спеціально організованих впливів, що забезпечують розвиток інтелектуального потенціалу особистості, її моральних, духовних якостей, сприяють формуванню соціально значущих комунікативних навичок.

Безпечне освітнє середовище, як єдине ціле, включає в себе низку складових, які потрібно дотримуватися, а саме:

- безпеку фізичного середовища: створення комфортних і безпечних умов для проживання та навчання (перевірка технічного стану будівель, класів, майданчиків, спортивних залів, лабораторій, території освітнього закладу в цілому; відповідність будівлі вимогам нормативно-правових актів, які регулюють питання безпеки будівництва; наявність протипожежного та евакуаційного обладнання;
- психологічну безпеку: створення позитивного психоемоційного клімату, забезпечення підтримки та допомоги учасникам освітнього процесу, профілактика і попередження проявів булінгу, мобінгу, дискримінації, насильства тощо в колективі;
- здоров'язбережувальну безпеку: дотримання санітарно-гігієнічних вимог утримання приміщень, споруд, території ЗВО, контроль за якістю харчування, питної води;
- інформаційну безпеку: проведення в закладах вищої освіти заходів із захисту інформації, безпечного використання цифрових технологій та

кібербезпечної поведінки, наявність захисту від кібератак і розсилок спаму, оновлення програмного забезпечення, збереження даних у захищеному від доступу місці [3].

Власне вчитель на своєму уроці має змогу формувати усі ці складові, які несуть в собі основну мету. Сучасні події на території нашої держави лише загострюють дане питання та кидають все нові виклики.

Щоденно перебуваючи в офлайн режимі зі школярами, ми помічаємо їх стурбованість та, певною мірою, беспорядність у власних діях. В таких умовах вчитель повинен взяти на себе провідну роль керівника класом та допомогти школярам подолати усі стресові ситуації. З власного педагогічного досвіду можу сказати, що особливо помічними тут будуть ігри, які згуртовують та допомагають забути про події, які відбуваються за межами класу.

Однак, на уроках іноземної не завжди вдається педагогам подолати страхи серед учнів, оскільки, тут додається ще бар'єр іноземного мовлення, який не кожному учневі під силу з легкістю зламати. Для уникнення та стресових ситуацій і забезпечення власне безпечного та здорового середовища на уроках німецької мови використовую безліч електронних додатків та ігрових форм. Гра допомагає зблизити школярів, відшукати серед них спільні інтереси та вподобання, а також без зайвих зусиль засвоювати навчальний матеріал.

Надзвичайно продуктивною є Kettenspiel – гра, яка не лише зацікавлює, але й розвиває пам'ять та увагу у школярів, тренує вимову та допомагає у формулюванні тверджень. Не менш важливим є Wortigel – асоціативний куш, який допомагає розвивати уяву та добирати найважливішу інформацію до поставленого завдання.

Для підсумку таких тем як: «Media», «Umwelt», «Reise» корисним буде Projektarbeit. Використовуючи таку форму роботи, школярі більш детально поринають у світ обраної теми, підбирають необхідну інформацію, моделюють власне бачення та будують плани на майбутнє. Однак, слід зазначити, що така форма роботи передбачає також використання соціальних мереж та різноманітних інтернет-джерел, що можуть нести також негативний вплив.

Тому, важливим є мінімізувати усі ризики при обиранні теми для проєктної роботи.

Сучасний урок є практично неможливим без використання різноманітних електронних додатків. Серед них дуже популярними у роботі педагогів, зокрема вчителів іноземної мови, є Kahoot, Wordwall, LearningApps, Quizlet, Liveworksheets, де вчитель із легкістю може створити власні мовні ігри для своїх школярів. Форми мовних ігор, які пропонують ці сервіси подобаються школярам різної вікової категорії та підходять як для активізації лексичних одиниць, так і вправляння та закріплення знань і вмінь. Розроблені ігрові вправи будуть корисними та незамінними також і при онлайн навчанні.

Отже, безпечне освітнє середовище є запорукою успішного навчання сучасного школяра. Створення безпечного навчального освітнього середовища на уроках іноземної мови допомагає підтримувати оптимальні умови для ефективного навчання, сприяє психічному та фізичному благополуччю учнів. Варто наголосити також, що в майбутньому стикатимуться ще з більшою потребою організації безпечного освітнього середовища, оскільки працюватимуть із дітьми, які стали жертвами російської агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпека під час навчання: рекомендації щодо організації укриття / МОН України. URL: <https://cutt.ly/HwAlQ4v1> (дата звернення: 18.02.2024).
2. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: навч. посіб. Київ : Атіка, 2009. 684 с.
3. Гутник Д. Д. Формування безпечного освітнього середовища. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/0c4e3384-007c-42c1-89fb-7c00a15c5003> (дата звернення: 18.02.2024).
4. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/novaukrainska-shkola> (дата звернення: 18.02.2024).

Голярдик Наталія Анатоліївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та
соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Б. Хмельницького, м. Хмельницький

ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Успішна навчальна діяльність курсанта залежить не тільки від ступеня володіння прийомами інтелектуальної діяльності, вона обумовлена також особистісними параметрами навчальної діяльності – стійкою системою ставлень курсанта до навколишнього світу і до самого себе.

М. Горлач, зазначає, що ієрархія ціннісних орієнтацій визначає професійно важливі якості особистості [1]. С. Максименко наголошує на тому, що професійні цінності психолога слід розглядати як готовність до опанування навичками та професійною діяльністю. Роль ціннісних орієнтацій полягає у тому, що вони «детермінують професійну поведінку, забезпечуючи зміст і спрямованість діяльності і додаючи зміст професійним діям». З точки зору С. Максименка, О. Міненко вирішальна роль ціннісних орієнтацій у професійній діяльності полягає у спрямуванні професійної діяльності та наданні їй цінності і змістовності, а також регуляції поведінки та діяльності [2].

Загалом, професійна діяльність практичного психолога – це особливий вид соціальної активності, яка спрямована на підняття цінності іншої людини. Орієнтація в професійній діяльності психолога на цінності іншої людини припускає адекватне сприйняття своїх можливостей як механізму впливу на іншу людину, заснованого на професійному обов'язку і відповідальності за професійні дії.

Т. Тітова зазначає, що ціннісні орієнтації входять до структури ціннісно-сміслової сфери майбутніх психологів, мають відзначатися високим рівнем усвідомленості та осмисленості. Ціннісні орієнтації відіграють надзвичайно

важливу роль у регуляції професійної діяльності практичного психолога, підпорядковуючи собі дію інших рівнів системи особистості [3].

М. Горлач зазначає, що в науковій літературі виділяють:

– загальні цінності, які забезпечують оволодіння різними видами знань та вмій і які людина реалізує в різних видах діяльності. Такі цінності проявляються в широті й різноманітті можливостей людини та певній єдності притаманних їй якостей. До загальних цінностей перш за все відносять інтелектуальні, які проявляються в кмітливості, дотепності, швидкому і глибокому запам'ятовуванні матеріалу, увазі, критичності, самостійності розуму;

– спеціальні цінності, які мають відношення до певних напрямів діяльності, що дозволяє їх класифікувати за видами діяльності. Вони органічно поєднані із загальними. Вищий розвиток загальних цінностей створює більш сприятливі умови для розвитку спеціальних цінностей [1].

М. Рокіч розрізняє два класи цінностей: термінальні – переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути; та інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації [4].

На сучасному етапі коло професійно значущих цінностей психологів окреслено в працях дослідників.

Відповідно до поглядів Н. Бачманової, В. Кириченко, Н. Сургунд, І. Тичини психологам необхідно:

- 1) правильно, реально сприймати об'єкт;
- 2) розуміти внутрішні властивості і особливості об'єкта;
- 3) співпереживати, емпатійно взаємодіяти, проявляти доброзичливість і повагу до людини;
- 1) бути здатним до самоаналізу, рефлексії;
- 2) уміти керувати самим собою і процесом спілкування;
- 3) бути уважним, уміти слухати тощо [4].

Саме тому, до найважливіших професійних цінностей психолога

О. Ямницький відносить:

- комунікативні цінності (вміння спілкуватися з людьми);
- прийняття інших;
- толерантність;
- сензитивність;
- емпатію;

- інтелектуальні цінності такі як: кмітливість, допитливість, запам'ятовування інформації, яку розповідає клієнт, увага, критичність, самостійність розуму;

- рефлексію;
- самоконтроль [5].

Таким чином, запропоновані цінності забезпечують професіоналізм та включають в себе важливі професійні якості. Рівень сформованості професійних цінностей, професійно важливих здібностей і властивостей, професійних умінь та навичок значною мірою забезпечують продуктивність професійної діяльності психолога, компетентність у розв'язанні проблем клієнта і надання кваліфікованої допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Горлач М. І. Природа цінностей. *Наукові записки Харківського військового університету. Сер. Соціальна філософія, педагогіка, психологія*. Харків : ХВУ, 1999. Вип. 3. С. 14–26.
2. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посібник. Вид. 2-ге, переробл. та допов. Київ : «Центр навчальної літератури», 2014. 272 с.
3. Сургунд Н. А. Психодіагностика професійної придатності майбутнього практичного психолога: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2004. 22 с.
4. Тітова Т. Є. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі професійної підготовки: дис. ...канд. психол. наук 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2012. 200 с.
5. Ямницький О. В. Професійно-ціннісні орієнтації практичних психологів як категорії психології. *Актуальні проблеми дошкільної та вищої освіти*. Варшава: вид-во «Diamond trading tour», 2014. С.158–160.

Груць Галина Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та менеджменту
освіти Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР УСПІШНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Освітнє середовище певною мірою є життєвим, соціально-орієнтованим середовищем людини. Як соціальний інститут виховання та навчання, освітній заклад виступає суб'єктом безпеки молодого покоління. Відомо, що успішне функціонування освітньої організації залежить від суспільної ситуації. Відтак дослідження провідних психолого-педагогічних чинників успішності професійної діяльності студентів – майбутніх фахівців обумовлене суспільними потребами і становищем на вітчизняному ринку праці. В умовах воєнного стану такі дослідження актуалізуються, оскільки освітній процес укотре зазнає змін. А питання безпечного простору та освітнього середовища для перебування учнів, студентів й освітніх працівників набувають першорядного значення. Попри це роботодавці пред'являють дедалі більш високі вимоги до рівня освіти, професійних компетенцій, результативності діяльності, і навіть до особистісних якостей дипломованих фахівців.

Згідно з дослідженнями учених (С. Гессена, Л. Сокурянської, А. Яковлева) система освіти є соціокультурним феноменом та соціальним інститутом, а освітня організація – соціальною системою із встановленими соціальними відносинами та зв'язками. На думку інших авторів (А. Василюк, М. Дей), не підлягає сумніву також і те, що однією з основних категорій сучасної освітньої системи виступає якість освіти, а суттєвим показником якості освіти вважається її безпека. Невипадково сьогодні у змісті вищої освіти особливий акцент робиться на зміцненні безпечного освітнього середовища (І. О. Баєва, О. А. Єлісеєва, Г. М. Мешко, Т. П. Цюман), закономірностях його

підтримки, реалізації позитивних змін, психологічних прийомів удосконалення тощо.

Потреба людини у безпеці та запобіганні загрози вважається первинною в ієрархії потреб, розробленої відомим американським психологом А. Маслоу. До структури потреби в безпеці входять: потреба у передбачуваності подій, в організації безпечної життєдіяльності, у нормативно-правовому забезпеченні соціального буття, у стійкості позитивних соціально-економічних відносин тощо. Згідно з концепцією А. Маслоу, деякі типи людей мотивовані передовсім на пошук безпеки власного життя. Зрештою, для кожної психічно здорової людини безпека рідних та близьких, власна безпека є надважливою загальнолюдською цінністю. У зв'язку з цим, безпечне освітнє середовище, як фактор успішної навчально-пізнавальної діяльності та умова гуманізації освіти, передбачає створення безпечних умов благополучного та плідного навчання й виховання студентів. Створення безпечного освітнього середовища також є необхідною умовою успішної професійної діяльності викладачів.

Структурно-змістовна цілісність освітнього простору навчального закладу обумовлюється спільністю цілей та завдань професійної освіти, внутрішньою організацією безпечного освітнього середовища, що задовольняється взаємодією різних структурних та соціальних суб'єктів. Однак, як і раніше, не повною мірою (особливо в умовах війни) розроблені моделі організації безпечного освітнього середовища у вищій школі. Критерії безпеки освітнього середовища обумовлені такими інтегральними показниками:

- потенціалом освітнього середовища вищого освітнього закладу для особистісно-професійного розвитку студентів;
- толерантними відносинами, що гарантують безпечне соціально-педагогічне освітнє середовище;
- гарантованістю підвищення та зміцнення соматичного та психічного здоров'я, честі та гідності суб'єктів соціально-педагогічної взаємодії;
- високим рівнем психолого-педагогічного супроводу студентів в особистісно-професійному самовизначенні та професійному становленні;

- можливостями особистості та середовища щодо попередження й усунення загроз;

- здійсненням превентивних заходів щодо мінної безпеки (інформування учнів, студентів, проведення спільних заходів із залученням ДСНС);

- забезпеченням шляхів евакуації учасників освітнього процесу тощо.

У будь-якій освітній організації поняття «безпека» містить психологічний і фізичний компоненти. Психологічну безпеку людини ми визначаємо як задовільний стан її психіки; збереження адаптивних здібностей особистості, соціальних груп, суспільства; стабільний розвиток та нормальне функціонування особистості у взаємодії з навколишнім світом, формування умінь захиститися від загроз та здатності створювати психологічно безпечні відносини та зв'язки із середовищем; можливості довілля та людини щодо запобігання та усунення стихійних лих тощо.

Фізичну безпеку ми пов'язуємо з рівнем рухової активності професорсько-викладацького складу для зміцнення їхнього здоров'я, підвищення якості життя та здатності адаптації до різних життєвих ситуацій та зовнішніх впливів, проявом інтересу до занять фізичною культурою, фізичними вправами, спортом тощо.

Варто зазначити, що безпека освітнього середовища може бути як безпосередньою, так і опосередкованою властивістю. Отже, безпека освітнього середовища може визначатися результатами як внутрішніх, так і зовнішніх чинників та впливів. Відомо, що будь-який утиск, спроба змусити зробити щось проти волі людини породжують опір, який може бути внутрішнім або зовнішнім. Зовнішнім – коли порушуються загальноприйняті норми, коли відбувається те, що дорослі називають порушенням дисципліни, непослухом, актом непокори. Внутрішнім – коли є ухиляння від контактів, самозвинувачення, негативне ставлення до самого себе, аутоагресія. І зовнішній, і внутрішній опір ускладнюють систему взаємовідносин дорослої людини та дитини, руйнуючи, передусім, особистісно кожного з них. Тривала емоційна напруга, на думку деяких дослідників (М. І. Бекоєва, В. В. Гутман,

Н. В. Шкляр), породжує бажання її послабити, провокує пошук сурогатних виходів із середовища, де людина зазнає насильства.

Ми вважаємо, що зниження психологічного насильства в освітньому середовищі школи, будучи основним напрямком створення психологічної безпеки, може також виступати одним з підходів до профілактики залежностей і до зміцнення психічного здоров'я учасників навчально-виховного процесу. Середовище, вражене насильством, створює бажання піти, позбутися деструктивного для особистості впливу і, як наслідок, породжує бездоглядність – одну з найважливіших соціальних проблем сучасного суспільства.

Для безпеки, яка визначається внутрішніми факторами освітнього середовища, характерні єдність цілей, стійка умотивованість до спільного розв'язання проблем учасниками освітнього процесу, ефективним полікультурним соціальним середовищем освітньої організації – найважливіший зовнішній ресурс особистісно-професійного розвитку учня; між учасниками соціально-педагогічної взаємодії (адміністрацією освітньої установи, педагогами, учнями, громадськими організаціями, роботодавцями випускників тощо) чітко домінують позитивні взаємини; мінімізовано ймовірність заподіяння шкоди соматичному та психічному здоров'ю, честі та гідності суб'єктів соціально-педагогічної взаємодії; систематична підтримка учня, студента в особистісно-професійному самовизначенні, психолого-педагогічний супровід усіх видів навчально-професійної діяльності студентів.

Для безпеки, яка визначається зовнішніми факторами освітнього середовища, характерні стійкість зовнішнього ресурсу особистісно-професійного розвитку студентів та викладачів, достатній рівень сформованості внутрішніх рис; забезпечення безконфліктної взаємодії в освітньому середовищі заходами адміністративно-правового регулювання та стійкою толерантністю учасників педагогічного процесу; позитивними формами взаємодії учасників педагогічного процесу; умотивованістю до колективного розв'язання педагогічних проблем; мінімальною ймовірністю нанесення шкоди здоров'ю, честі та гідності суб'єктів соціально-педагогічної взаємодії;

підтримкою студентів в особистісно-професійному самовизначенні, у виборі професійного та життєвого шляху, у подоланні труднощів.

Авжеж, безпеку необхідно розглядати в широкому розумінні цього слова, оскільки вона містить не лише організацію захисту населення, у тому числі учасників освітнього процесу, від надзвичайних ситуацій, таких, як екологічні, природні та техногенні катастрофи, війна, пожежі, екстремізм, терористичні загрози, насильство над особистістю, а й побутовий, і транспортний травматизм, незаконне вторгнення в інформаційний та особистий простір, недостатньо захищені умови праці та навчання. Гарантування безпеки також містить уміння правильно оцінювати зовнішні фактори, своєчасно реагувати на них. Дійсна система гарантування безпеки можлива лише при врахуванні всіх цих факторів.

Таким чином, створення безпечного освітнього середовища – основа вдосконалення професійної діяльності викладача вищого освітнього закладу, гуманізації вищої освіти, а сама безпека – фактор-детермінант його якісних характеристик. У цілісній структурі формування психологічної та фізіологічної безпеки студентів особливу роль відіграють здатність до безперервної трансформації своїх творчих здібностей. Найбільш благополучно ці прояви формуються в умовах безпечного освітнього середовища, яке відповідає особистісним змістам суб'єктів соціально-педагогічного процесу та істотно впливає на подальше їх становлення як висококваліфікованих фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мешко Г. М. Формування психологічно безпечного освітнього середовища у загальноосвітньому навчальному закладі / Г. М. Мешко, О. І. Мешко. *Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди*. Вип. 37 (3). Том II (22) : тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». Київ : Гнозис, 2017. С. 62–70.

2. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. К., 2018.

3. Шелевер О. В., Фізер В. С. Психологічна безпека освітнього середовища: психолого-педагогічний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 67(1). С. 87–91.

Гупан Нестор Миколайович,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ ЗІ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Останнім часом поняття безпечного освітнього середовища набуло особливої актуальності і врегульовано у багатьох нормативно-правових актах щодо освіти, насамперед у Законах України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту» [5]. В умовах війни безпека освітнього середовища насамперед потребує зусиль щодо збереження життя і здоров'я учнів і вчителів, зокрема наявності укриттів і готовності закладу та його адміністрації оперативно поєднувати і змінювати формати навчання залежно від безпекової ситуації [2; 3].

Водночас у документах та відповідних дослідженнях це поняття трактується набагато ширше: як середовище закладу освіти, що є простором розвитку, взаємодії та співпраці учнів, вчителів та інших учасників освітнього процесу. Оскільки воно не існує ізольовано від зовнішніх та внутрішніх чинників, що можуть спричиняти як позитивний вплив, так і нести загрози, небезпеки й ризики, то для протидії негативним чинникам необхідно, щоб освітнє середовище навчального закладу було захищеним, безпечним у психологічному, екологічному та інформаційному аспектах [1; 6].

Психологічний складник безпеки освітнього середовища пов'язаний з уникненням травмуючих психіку і фізичне здоров'я учнів та вчителів ситуацій, як ось: конфлікти у міжособистісних стосунках учасників освітнього процесу, питання адаптації учнів до закладу освіти, негативна атмосфера під час занять та позаурочний час, пов'язана з дискримінацією, порушенням прав і невиконанням обов'язків учасниками освітнього процесу та ін. З іншого боку, цей аспект передбачає спеціальну діяльність шкільної спільноти у напрямі створення інклюзивного і мотивувального простору, підтримуючого

психологічно позитивного клімату в колективі. Під екологічним аспектом розуміють зазвичай питання стану довкілля всередині приміщень та у місцевості, де розташований заклад освіти (стан води, повітря, утилізації відходів та ін.). Інформаційний складник безпеки освітнього середовища вимагає від закладу освіти уваги до якості та змісту інформації, що надходить до учнів і вчителів через телекомунікаційні технології, щоб уникнути випадків кібербулінгу, пропагандистського впливу, насильства тощо [1; 3; 4; 6].

Створення безпечного середовища, яке б запобігало названим загрозам і ризикам і сприяло зростанню позитивних впливів і чинників, потребує узгоджених комплексних зусиль всього педагогічного колективу навчального закладу. Як показує аналіз відповідних наукових досліджень і масової практики освітніх закладів, вони мають охоплювати кілька напрямів, короткій характеристиці яких присвячено цю публікацію. Серед них такі:

1. Спрямування зусиль шкільної спільноти на створення безпечного освітнього середовища. Таке спрямування потребує чіткого визначення цієї мети як важливої/домінуючої адміністрацією закладу освіти з конкретизацією положень: що таке безпечне середовище саме у цьому закладі? Які критерії дозволять упевнитись, що мету досягнуто? Яких дій вони вимагають від різних учасників освітнього процесу? Як буде здійснюватися моніторинг діяльності? тощо.

2. Організація колективного обговорення цих питань шкільною спільнотою через серію колективних зустрічей, круглих столів і дискусій. Результатом цих обговорень має бути створення чіткої концепції поведінки учнів і вчителів, зрозумілої для всіх, що стосується дозволеної, забороненої та заохочуваної поведінки, а також ставлень, цінностей і переконань колективу.

3. Лідерська роль директора школи у створенні безпечного середовища в закладі, для якої бажаними є: високий рівень цілеспрямованості, відданості меті та наполегливості. Потрібним для керівника є погляд на виклики та перешкоди з оптимістичної, прагматичної точки зору. Роль лідера полягає в тому, щоб розкрити необхідність і важливість «безпекової політики» всередині

закладу в усіх сферах шкільного життя. Спільні цінності, поведінка та практики не виникають спонтанно. Керівники шкіл повинні ретельно моделювати, пояснювати та пропагувати їх.

4. Підбір лідером сильної управлінської команди зі збалансованими здібностями для реалізації розробленої концепції. Серед представників цієї команди обов'язки мають розподілятися не лише за напрямками реалізації завдань, але й у відповідності до їхніх нахилів та бажань, внутрішньою мотивацією. Зрозуміло, що повне підпорядкування членів команди директору не є ані необхідним, ані корисним, натомість потрібна відданість їхній місії та баченню.

5. Донесення цієї мети, концепції та стратегії до всіх членів шкільної спільноти. Кожен і кожна мають уявляти, якою є візія безпечного середовища школи і як саме воно досягається, які є правила та цінності школи, а також хто входить до її керівництва. Проведення низки заходів з обговорення й узгодження з усією шкільною спільнотою конкретних завдань і заходів щодо реалізації мети.

6. Системна пильна увага до планованої діяльності (пропагування, моніторинг, періодична звітність щодо просування). Досягнення безпеки освітнього середовища має стати центром уваги всієї школи. Це означає, що це питання має бути пріоритетною темою на кожній зустрічі, в публічних дискусіях і на всіх рівнях діяльності закладу освіти. Колективні зусилля і наявні ресурси повинні постійно спрямовуватися в цьому напрямі. Це далеко не та фрагментарна і поверхнева увага, яку деякі заклади освіти помилково надають цьому питанню, наприклад, вирішуючи проблеми безпеки середовища під час їх виникнення, але не маючи стратегії, яка б зводила їх до мінімуму заздалегідь.

7. Розроблення і втілення в життя шляхом неодноразової демонстрації всіма учасниками освітнього процесу правил шкільного середовища, що охоплюють всі аспекти безпеки освітнього середовища. Вони мають бути детально і зрозуміло викладені й охоплювати різні сфери шкільного життя: від формату навчання, розкладу занять і позаурочних заходів,

системи охорони до щоденної поведінки учнів і вчителів у закладі і поведінки у форс-мажорній ситуації, способів розв'язання конфліктів, надання психологічної та іншої підтримки, можливість звернення до адміністрації та ін.

Більшість ситуацій шкільного життя, пов'язаних із безпекою поведінки можна стандартизувати, оскільки вона очікується від усіх учнів і вчителів у будь-який час, наприклад, пересування по коридору ліворуч або праворуч, вхід до класу, перехід до іншого кабінету чи актовій зали, прибирання столів під час обіду та ін. Будучи доведені до відома вчителів, персоналу та учнів з обов'язком практикувати ці правила, поки вони не стануть автоматичним, вивільнить час, розумові зусилля та енергію для більш важливих речей, таких як власне процес навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище. URL: <https://gut.licey.org.ua/bezpechne-osvitne-seredovische-08-18-12-02-03-2023/>
2. Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного стану: на що звернути увагу директору школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/bezpechne-osvitne-seredovishche-v-umovakh-voiennoho-stanu-na-shcho-zvernuty-uvahu-dyrektoru-shkoly>
3. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitne-seredovishhe-novi-vim/>
4. Безпечне освітнє середовище та формування поведінки дітей в інтернеті – важливе завдання для міністерства.
5. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpechne-osvitnye-seredovishe-ta-formuvannya-povedinki-ditej-v-interneti-vazhlive-zavdannya-dlya-ministerstva>
6. Дуброва Н. Як сформувати безпечне і здорове освітнє середовище/ Практика управління закладом освіти. № 2, 2024. URL: <https://edirshkoly.expertus.com.ua/10012584>
7. Що таке безпечне освітнє середовище? URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01009qcq-ec3e.docx.html>

УДК 614.8: 37,015 – “363”/“364”

Дудко Сергій Григорович,
кандидат педагогічних наук, заступник
директора Полтавської академії
неперервної освіти
імені М. В. Остроградського, м. Полтава

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ІЗ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ ЗЗСО

Найбільш актуальними в нових умовах проведення освітнього процесу у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України залишаються компетентності щодо збереження здоров'я та в цілому забезпечення належної життєдіяльності всіх учасників освітнього процесу. Учні повинні вміти поводитися в небезпечних, кризових та непередбачуваних ситуаціях [4].

Основними пріоритетами досліджень українських педагогів та науковців у зв'язку з дією в нашій державі правового режиму воєнного стану стали безпека, захист та збереження життя і здоров'я учасників освітнього процесу. Педагогічні й науково-педагогічні працівники закладів вищої, післядипломної освіти [3] та наукові працівники інших освітніх установ з перших днів воєнного стану взяли на себе ініціативу й відповідальність у наданні організаційно-методичної допомоги з питань безпеки, зокрема організації освітнього безпечного середовища в ЗЗСО, проведенні щотижневих уроків безпеки (за ініціативою МОН), у наданні психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, питань безпеки та інклюзивного простору для дітей з ООП тощо [2].

Зважаючи на те, що на сучасному етапі розвитку освіти в Україні питання безпеки в ЗЗСО є пріоритетними [4], педагогічні та науково-педагогічні працівники Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського представили українській освітянській спільноті ряд посібників, концепцій, методичних рекомендацій щодо питань безпеки школярів та формування в учнів/учениць компетентностей як з власної безпеки, так і безпеки близьких в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій [2; 3]. Завдяки ініціативності освітян академії педагоги закладів освіти можуть використовувати в освітньому процесі посібник для вчителів із проведення щотижневих уроків безпеки – «Уроки безпеки в закладах загальної середньої освіти: поради вчителю» (укладачі С. Г. Дудко, Л. О. Жданюк, Т. І. Ярошенко) [5]. Визначило необхідність в укладанні такого посібника започаткування МОН України в закладах загальної середньої освіти з 1 вересня 2022 року щотижневих уроків безпеки, метою яких є формування в школярів відповідальності за здоров'я та власну безпеку; опанування основ безпечної поведінки в умовах надзвичайних

ситуацій, життєвих умінь та навичок; удосконалення теоретичних і практичних навичок усіх учасників освітнього процесу з питань захисту та дій в умовах воєнного стану. Започаткування уроків безпеки на практиці стало необхідними для школярів навчально-тренінговими заняттями з особистої та колективної безпеки. Такі уроки не потребують суворої регламентації, а їх зміст залежить від видів загроз при певних ситуаціях, особливостей ведення воєнних дій, професійного досвіду педагогів та підготовленості дітей [5]. Оскільки на всій території України ворогом активно застосовуються ракетні удари та є велика загроза опинитися під завалами, отримати ураження від мін та вибухонебезпечних предметів, учні повинні знати про небезпеку під час воєнних дій, мінімізувати можливі ризики та зважено ухвалювати рішення, пов'язані з власною безпекою. Саме заклад загальної середньої освіти має надати молодому поколінню необхідний обсяг знань та практичних навичок, забезпечити дітей та підлітків належними умовами навчання [1].

Посібник має наступні складові: нормативні документи (листи, накази) щодо організації безпечних умов навчання під час воєнних дій; методичні рекомендації щодо організації, підготовки та проведення уроків безпеки з учнями закладів загальної середньої освіти; поради для співпраці з батьками із питань безпечної поведінки та ризиків під час воєнного стану; щотижневі уроки безпеки: приклади вправ про дії та правила поведінки в разі виникнення небезпечної для життя ситуації; класи безпеки: особливості функціонування та інформаційно-методичне забезпечення [5].

Укладачі посібника рекомендують проводити щотижневі уроки безпеки для всього учнівського колективу та набувати компетентності з питань мінної небезпеки, вибухонебезпечних предметів, плану дій на випадок різних видів обстрілів та дій у надзвичайних ситуаціях, ядерної та хімічної небезпеки. У посібнику наголошується на потребі роз'яснень щодо базових правил поведінки під час надзвичайних ситуацій та необхідних дій у разі виявлення небезпечного предмета, небезпеки покинутих іграшок, випадково знайдених боєприпасів та дій під час повітряної тривоги.

Виходячи з мети уроків безпеки, в посібнику сформовані наступні завдання:

- вироблення в учнів мотивації до дбайливого ставлення до життя і здоров'я;
- формування в учнів обізнаності щодо мінної небезпеки, вибухонебезпечних предметів, ракетних обстрілів, дій під час евакуації, повітряної тривоги та хімічної, біологічної чи ядерної загрози;
- виховання бережливого, дбайливого та усвідомленого ставлення до власної безпеки як однієї із найвищих людських цінностей, умінь самозбереження та самозаспокоєння;
- розвиток активної громадянської позиції учнів, спрямованої на збереження життя і зміцнення здоров'я згідно з основними принципами та закономірностями життєдіяльності людини в природному та соціальному середовищах;
- формування в учнів сталої мотиваційної настанови на безпечну поведінку;
- навчання учнів практичних навичок та вмінь щодо надання першої домедичної допомоги в умовах загрози для життя;
- навчання учнів методів самооцінки ризиків небезпеки [5, с. 13].

Результатом навчання під час уроків безпеки є розвиток компетентностей зі здоров'язбереження, безпеки життєдіяльності учнів, поглиблення життєвих навичок (зокрема аналіз ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами, ухвалення виважених рішень, розв'язання проблем, розвиток творчого та критичного мислення, навичок спілкування, самооцінки та почуття гідності, протистояння негативному психологічному впливові, подолання емоцій та стресу, а також розвиток співчуття і відчуття себе як громадянина), усвідомлення учнями необхідності відповідати як за власне життя й безпеку, так і за безпеку близьких людей [5, с. 13].

Міністерство освіти і науки України наголошує на створенні безпечних умов перебування здобувачів освіти в закладах освіти, створенні безпечного

освітнього середовища, що є одним із головних пріоритетів держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні [1; 4; 5]. Одним зі шляхів вирішення цього питання є створення класів безпеки в ЗЗСО.

Проведення занять у класах безпеки потребує розробки нової методики, яка має полягати в тому, що опанування життєвих навичок, які сприяють безпечній поведінці й розвитку особистості, потребує багаторазового вправляння, насамперед у процесі групової взаємодії. Увага вчителя повинна бути зосереджена на проведенні занять із використанням методів навчання, що ґрунтуються на активній участі здобувачів освіти: у роботі в групах, обговоренні, розробці брошур щодо алгоритму дій під час повітряної тривоги, мозковому штурмі, створенні ментальних карт, рольових іграх, дискусіях, творчих проєктах, інтерв'ю, аналізі життєвих ситуацій, екскурсії, моделюванні дій під час надзвичайних ситуацій тощо [5].

Отже, проведення уроків безпеки та функціонування класів безпеки сприяє розбудові безпечного освітнього середовища, формуванню навичок безпечної поведінки учасників освітнього процесу. Методичні матеріали, що подані в електронному навчально-методичному посібнику «Уроки безпеки в закладах загальної середньої освіти: поради вчителю», укладачів С. Г. Дудка, Л. О. Жданюк, Т. І. Ярошенко, допоможуть учителям закладів загальної середньої освіти організувати, підготувати й провести щотижневі уроки безпеки, сформувати класи безпеки, що надасть можливість набути практичний досвід реалізації засад убезпечення учасників освітнього процесу від загроз в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дудко С. Г. Актуальність формування здоров'язбережувальної та здоров'ярозвиваючої компетентностей учнів 5–6 класів. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* : науковий збірник. 2021. № 41. С. 229–242.
2. Дудко С. Г. Формування безпечних умов перебування учнів в ЗЗСО в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій. *ПостМетодика*. 2023. № 2-3. С. 13–18.
3. Зелюк В. В. ПАНО ім. М. В. Остроградського – лідер освіти Полтавщини в умовах війни. *ПостМетодика*. 2023. № 2-3. С. 2–6.

4. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. Указ Президента України № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>.

5. Уроки безпеки в закладах загальної середньої освіти: поради вчителю: електрон. навч.-метод. посіб. / уклад. : С. Г. Дудко, Л. О. Жданюк, Т. І. Ярошенко. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Полтава: ПАНО, 2023. 44 с. URL: <https://pano.pl.ua/images/sesurity.pdf>

УДК 37.091.12:81'242:005.336.2

Заводна Леся Михайлівна,
методист кабінету інформаційних
комунікацій та видавничої діяльності
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
магістр філології, м. Рівне

РОЗВИТОК МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

«Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб...

У мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання. І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом... От чому й вороги наші завжди так старанно пильнували, аби заборонити насамперед нашу мову, аби звести та знищити її дощенту...» [5]. Так про нашу рідну мову писав Іван Огієнко, і ці слова Видатного Українця якнайкраще розкривають сутність понять «рідна мова», «культура мовлення», «національно-мовна особистість», спонукаючи до роздумів над тим, що має стати в центрі виховання сучасної молоді, яким має бути сучасний здобувач освіти, якими якостями він має володіти, щоб бути висококультурною, інтелектуально розвиненою особистістю. Пояснюється це передусім засиллям суржикового мовлення, мовленневою недбалістю мовців, низьким рівнем культури мовлення загалом.

Зважаючи на викладене вище, **мета** нашого дослідження – розкрити сутність мовленневої компетентності педагога та особливості її формування в здобувачів освіти у процесі діяльності в закладі загальної середньої освіти.

Мовленнева компетентність – це інструмент професійної діяльності педагога, за допомогою якого він здатний вирішити різноманітні педагогічні

завдання, зокрема зробити складну тему уроку цікавою, а процес її вивчення – привабливим, створити в класі щирю атмосферу спілкування, встановити контакт з учнями, досягти взаєморозуміння з ними, сформувати в дітей відчуття емоційної захищеності, вселити в них віру в себе [6].

Мовленнєва компетентність визнана однією із ключових (базових) характеристик особистості, що формується в процесі її розвитку, адже передбачає вміння адекватно й доречно користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, міркування тощо), використовувати для цього інтонаційні засоби виразності, мовні (інтонація) та немовні (невербальну знакову систему, як-от міміка, пантоміміка) засоби [4]. Ми поділяємо точку зору українських дослідників мови (Н. Бабич, А. Богуш, К. Брітікова, М. Вашуленко, О. Горошкіної, М. Пентиліук, Т. Піроженко, В. Семиченко, Н. Скрипченко та ін.), які наголошують, що вчителеві будь-якої спеціальності важливо усвідомлювати особливості свого професійного мовлення, проте особливо уважним до нього має бути саме вчитель-словесник. Так, мовознавиця Н. Бабич у зв'язку з цим зауважує, що «...для вчителя-філолога важливо бездоганно знати рідну мову – рідну для нього та тих дітей, яких він навчає цій мові. Рідне слово в його устах повинно бути досконалим і усвідомленим...» [1].

Не секрет, що «мовлене слово практично не піддається жодній корекції – ні в орфоепічному, ні в акцентологічному (наголошуванні слів), ні в граматичному та стилістичному аспектах, за винятком мимохідь зроблених поправок у висловлюванні. І якщо дорослий слухач, учасник спілкування, певною мірою самостійно здійснює цю корекцію у внутрішньому плані мовленнєвого сприйняття, то здобувачі освіти, передусім загальної середньої, сприймають усе, особливо від педагога, без будь-яких внутрішніх поправок, засвоюють сприйняте і потім відтворюють у власному мовленні в такому варіанті, в такій формі, в якій вони цю інформацію сприйняли» [3].

До основних складників мовленнєвої компетентності педагога відносять:

1) досконале володіння системою мови, тобто знаннями про особливості фонетичної, орфоепічної, лексичної, словотворчої, граматичної та правописної систем, опанування лінгвістичних понять, фактів і закономірностей, що забезпечують необхідний обсяг знань з рідної мови, яка є основою для формування правильного уявлення про її структуру та забезпечує нормативність мовлення;

2) сформованість активного мовного словника, обов'язкового для кожного вчителя та необхідного для проведення уроків;

3) вільне оперування професійною лексикою – термінологією тих навчальних предметів, основи яких викладаються в закладі освіти, а також уміння будувати висловлювання наукового стилю в різних ситуаціях професійного спілкування;

4) стилістичну вправність мовлення, що передбачає мовленнєве забезпечення кожної з ситуацій, до яких потрапляє вчитель у своїй професійній діяльності: навчальній, виховній, офіційній, побутовій, ситуації спілкування з колегами, батьками учнів та дітьми (це дає змогу майстерно змінювати характер мовлення залежно від умов спілкування, пристосовувати його до конкретної мовленнєвої ситуації, користуватися мовними засобами, властивими різним стилям мовлення);

5) відчуття мови та вміння здійснювати контроль власного й чужого мовлення з метою виявлення в ньому граматичних, лексичних, орфоепічних, орфографічних і стилістичних помилок з метою їхнього можливого виникнення та попередження;

6) здатність організовувати спеціальну методичну роботу з учнями з метою формування в них норм літературного українського мовлення в урочній, позаурочній, гуртковій та позанавчальній діяльності;

7) сформованість професійного «вчительського» мовлення, зокрема набору конструкцій, які педагог має використовувати щоденно на кожному уроці, забезпечуючи навчальну діяльність і виховання учнів [7, с. 20].

Завдання вчителя сьогодні – не лише розвинути у своїх учнів комунікативні навички, а й самому бути для них бездоганим прикладом у використанні мови і мовлення. Зокрема, педагог постійно, кожного дня на своїх уроках (чи то з літературно-лінгвістичної, чи математично-природничої галузей) покликаний використовувати особливі слова та конструкції, необхідні в процесі викладання. Результатом неправильного вживання вчителем таких конструкцій, а також недотримання ним орфоепічних, лексичних, граматичних норм є наявність стійких помилок у вимові, що надовго (якщо не на завжди!) закарбовуються в пам'яті учнів.

На превеликий жаль, на кожному кроці ми є свідками й учасниками порушення педагогами мовних норм, особливо неправильного наголошення слів: *чИтання* (замість *читАння*), *вИразне чИтання* (замість *вирАзне читАння*), *завданнЯ* (замість *завдАння*), *Ознака* (замість *ознАка*), *чИсельник* (замість *чисЕльник*), *знАменник* (замість *знамЕнник*), *множнИк* (замість *мнОжник*), *дОбуток* (замість *добУток*), *сантИметр*, *децИметр*, *кілОметр* (замість *сантимЕтр*, *децимЕтр*, *кіломЕтр*), *чергОвий* (замість *черговИй*), *завданнЯ* (замість *завдАння*), *запИтання* (замість *запитАння*), *вИмога* (замість *вимОга*), *у віршІ* (замість *у вірші*), *вИмова* (замість *вимОва*), *випАдок* (замість *вИпадок*), *зручнИй* (замість *зрУчний*), *завЕршити* (замість *завершИти*), *пОмилки* (замість *помилкИ*), *кОтрий* (замість *котрИй*), *середИна* (замість *серЕдина*), *навЕсти приклад* (замість *навестИ приклад*), *листОпад* (замість *листоАд*), *одИнадцять*, *чотИрнадцять* (замість *одинадцять*, *чотирнадцять*), *сІмдесят*, *вісімдесят* (замість *сімдесЯт*, *вісімдесЯт*), *Омега* (замість *омЕга*) та ін.

Крім того, під впливом російської мови нерідко з уст учителів можна почути: *нОвий* – замість *новИй*, *подрУга* – замість *пОдруга*, *дОчка* – замість *дочкА*, *олЕнь* – замість *Олень*, *фАртух* – замість *фартУх* тощо.

Отже, вчителеві не варто забувати: якщо, спілкуючись з учнями, він неправильно наголошуватиме слова, то, наслідуючи його, учні також будуть наголошувати їх неправильно, демонструючи таким способом свою мовленнєву недбалість.

Стосовно різноманітних суржикомовних слів і виразів (на зразок: *слідуючі* вправи; *сідай, харашо; саме важне* завдання; *последній* урок, *на протязі* уроку; *слідуюча* тема тощо) у мовленні вчителя взагалі не повинно йтися.

Також варто нагадати про ще одну важливу ознаку української мови, пов'язану не тільки з культурою мовлення, а й із культурою спілкування, – наявність у нашій мові кличного відмінка і кличної форми. Постійне правильне використання вчителями кличної форми іменників на позначення імен учнів під час звертання до них на уроках може започаткувати формування в дітей стійкої мовленнєвої навички: «*Олю, відповідай*», «*Сергію, підійди, будь ласка, до дошки*», «*Оксано, зачитай умову задачі*» та ін. Однак, на жаль, чимало вчителів нині ігнорують цю мовну норму, нерідко демонструючи учням (і колегам!) зразок неправильного звертання, наприклад: «*Коля (Петя, Вася, Толік, Міша, Іра, Наташа, Света, Люда), відповідай*», «*Петро Іванович, добрий день!*», «*Оксана Вікторівна, допоможіть мені, будь ласка*» тощо.

Отож, шановні колеги, якщо ми не дотримуватимемося норм вживання правильних конструкцій, постійно продукуватимемо їх із помилками, то своїм мовленням не навчатимемо, а навпаки, негативно впливатимемо на процес становлення мовлення своїх учнів, сприятимемо поширенню стійких помилок у їхній вимові.

Зважаючи на викладене вище, зазначимо, що розвиток мовленнєвої компетентності учнів – одне з головних завдань педагога. За цих умов важливим аспектом розвитку творчої мовної особистості, яка виявляє високий рівень комунікативної компетенції, є формування таких комунікативних умінь: користуватися різними видами читання; вести діалог із дотриманням вимог мовленнєвого етикету; усно й письмово відтворювати висловлювання; створювати тексти в певній композиційній формі.

Висновок. Узагальнюючи зазначене, наголосимо, що мовленнєва компетентність учителя є не лише складником його професійної компетентності, що включає загальні вимоги до мовлення педагога, серед яких

зрозумілість, точність, виразність, чистота, багатство й різноманітність, а й запорукою успішного формування нормативного мовлення учнів, яких він навчає. Відповідно порушення вчителем мовно-мовленнєвих норм стає причиною низького рівня мовно-мовленнєвого розвитку здобувачів освіти, що негативно позначається на їхній освітній діяльності та загальному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н. Д. Навчи мене вчителю, розмовляти. Київ: Знання, 1992. С. 25.
2. Брітікова К. В. Мовленнєва компетентність педагога. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2015–2016 рр.* (Вінниця, 15–18 травня, 2017). Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2017. Т. 2. С. 9–10. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/3565-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-7167-1-10-20170515.pdf> (дата звернення: 24.01.2024).
3. Вашуленко М. Вимоги до професійної мовленнєвої підготовки сучасного вчителя. *Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога* : матеріали регіональної науково-методичної конференції (Житомир, 27 березня, 2008 р.). Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка. 2008. С. 6–13 URL: <http://eprints.zu.edu.ua/9079/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA2008.pdf> (дата звернення: 22.01.2024).
4. Комунікативна та мовленнєва компетентності. Порівняльна характеристика. 2021. URL: <https://vseosvita.ua/library/komunikativna-ta-movlenneva-kompetentnosti-porivnalna-harakteristika-499918.html> (дата звернення: 24.01.2024).
5. Огієнко І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 142 с.
6. Степанченко О. А. (2016). Мовлення вчителя – складова педагогічної майстерності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки.* 2016. № 2. С. 53–60. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/229859909.pdf> (дата звернення: 23.01.2024).
7. Тельпуховська Ю. М. Мовна й мовленнєва компетенції вчителя – запорука формування нормативного мовлення учнів. *Наукова думка сучасності і майбутнього* : збірник статей учасників XXXXV Всеукраїнської практично-пізнавальної конференції (Дніпро, 10–20 жовтня, 2021). Дніпро, 2021. С. 18–22. URL: <https://naukam.triada.in.ua/images/files/zbirnik45.pdf> (дата звернення: 25.01.2024).

УДК 378.12

Запорожцева Юлія Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри педагогіки та
андрагогіки комунального закладу
«Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради, м. Житомир

ВЗАЄМОДІЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК ФАКТОР СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Освітній процес укорте зазнає змін. У першу чергу більш актуальними стають питання безпечного простору та освітнього середовища для перебування учнів і працівників в закладах освіти. Створення безпечних умов для учнів та працівників є першочерговим завданням засновників і керівників шкіл. З огляду на зазначене Державна служба якості освіти звертає увагу на створення в закладах освіти безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану [6].

Які є основні принципи безпечного освітнього середовища? *Принцип домінування життя людини* як головної цінності, що визначає модель мінімальної (необхідної) безпеки, максимально усуває ризики, що загрожують життю як дітей, так і дорослих; *принцип регіональної специфіки* передбачає під час організації системи безпеки освітнього середовища школи облік небезпек і можливих надзвичайних ситуацій конкретного регіону (міста, області, району); *принцип комплексності оцінки небезпек* (ризиків), що задає методiku оцінки різних педагогічних (освітніх) ризиків (зовнішніх і внутрішніх) на основі комплексного, системно-синергетичного підходів; *принцип мінімакса*, що визначає досягнення максимального ефекту безпеки при наявності мінімуму ресурсного забезпечення; *принцип максимальної ефективності управління* системою заходів і створених педагогічних умов, спрямованих на забезпечення максимальної безпеки освітнього середовища і школи, як соціального інституту в цілому [6; 3].

Відсутність єдиного визначення поняття «безпека освітнього середовища» зумовлена існуванням різних підходів до розуміння його сутності. Йдеться і про психологічний, і про екологічний, і про інформаційний аспекти цього поняття [3].

Так, дослідники, які вивчають коло проблем, пов'язаних із питанням психологічної безпеки освітнього середовища, вважають, що психотравмуючі ситуації прямо чи опосередковано впливають на фізичне і психічне здоров'я

особистості. Зокрема, до психотравмуючих ситуацій у навчальному процесі освітнього закладу можна віднести:

- воєнний стан;
- проблема адаптації в освітньому середовищі;
- атмосфера конкуренції між однолітками;
- конфлікти у стосунках вчитель – учень, учень – учень, учень – батьки тощо;
- надмірна вимогливість педагогів тощо [3; 4].

Ми усі є свідками активізації таких негативних явищ серед учнівської молоді, як насильство, кібертретирування, секстинг, булінг тощо, що не може не викликати стурбованості й посиленої уваги широких кіл громадськості, освітян, батьків у більшості країн світу. Цілком логічно, що виникає необхідність захистити, убезпечити, запобігти наслідкам впливу на особистість несприятливих факторів і чинників. Особливо це актуально для освітнього закладу, адже будь-яке соціальне середовище, зокрема й освітнє, впливає на перебіг у ньому життєдіяльності людини, оскільки складається із сукупності матеріальних ресурсів, психологічних факторів, міжособистісних відносин.

Для того, щоб унеможливити насильство та створити безпечне освітнє середовище, кожен учасник освітнього процесу повинен мати уявлення не тільки про те, що вважається насильством, але й про те, як мінімізувати ризики та небезпеки, і в результаті, створити умови для внутрішньої безпеки та безпеки референтного докiлля. А це стає можливим лише завдяки спільній цілеспрямованій діяльності педагогів, учнів і батьків [1; 5].

Нерозвиненість системи психологічної допомоги в освітній установі може призвести до неефективного психологічного супроводу дитини, а у педагогів – емоційного вигорання і, як наслідок, спричинити професійну деформацію, що і в першому і в другому випадку створить серйозну загрозу психічному здоров'ю особистості.

Діти приходять із сімей, де також є певні цінності, тому важливо їх обговорювати з усіма дітьми класу і визначати спільні цінності, які будуть

лежати в основі дій як дітей, так і дорослих – вчителів і батьків. Як тільки ці цінності будуть обговорені та прийняті усіма дітьми як дороговкази їхньої поведінки у школі та вдома, їх (цінності) варто написати на великому аркуші паперу і вивісити так, щоб їх було легко бачити [2].

Основними характеристиками процесу взаємодії всіх учасників освітнього середовища є особистісно-довірливе спілкування, а його відсутність спричиняє досить негативні наслідки (емоційний дискомфорт, небажання висловлювати свою точку зору, думку, негативне ставлення до себе, втрата особистої гідності, небажання звертатися по допомогу, ігнорування особистих проблем і труднощів оточуючих дітей і дорослих, неуважність до прохань і пропозицій).

Водночас, як засвідчує практика, у документах часто бракує інформації щодо процедури втручання у випадках фізичної, психологічної чи соціальної загрози для учнів, вчителів, батьків і персоналу школи.

Безпечне освітнє середовище – це наявність у ньому безпечних умов навчання та праці, комфортної міжособистісної взаємодії, яка сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів, батьків, відсутність будь-яких проявів насильства та достатньо ресурсів для їх запобігання, а також дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу.

Що впливає на безпечне освітнє середовище?

Якість міжособистісних відносин – позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); негативні фактори (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність).

Захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору.

Комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів та домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу.

Задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини у: допомозі та підтримці; збереженні та підвищенні її самооцінки; пізнанні та діяльності; розвитку здібностей і можливостей [2; 5].

Важливим складником системи формування нового змісту освіти є чітке бачення результатів педагогічного партнерства «учень – вчитель», в основі якого відповідні цінності, зазначені в Концепції Нової української школи, що, в свою чергу, рекомендовані Європейським парламентом та Радою Європи, і містять 24 риси й чесноти, що їх визнали пріоритетними понад 50 країн світу. Це: креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, відвага, наполегливість, чесність, енергійність, любов, доброта, соціальний і емоційний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, вміння пробачати, скромність, розсудливість, самоконтроль, поцінування краси, вдячність, оптимізм, гумор і віра (концепція Нової української школи).

Робота над створенням освітнього середовища не припиняється з досягненням певного результату. Насамперед це безперервний процес реагування на нові виклики життя, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей і правил. Водночас необхідно, щоб всі учасники цього процесу усвідомлювали спільну відповідальність, мали вміння, бажання та добру волю для такої співпраці.

Нині функціонування освітніх закладів регулюється значною кількістю нормативних документів державного, обласного та районного рівнів, які охоплюють різні сфери їхньої діяльності: навчальну, виховну, методичну, адміністративну, фінансову, господарську тощо. Кожен із них, у свою чергу, покликаний максимально допомогти не педагогічним працівникам сумлінно виконувати свої професійні обов'язки, а учням навчатися у комфортних освітніх умовах, оволодівати важливими для майбутнього життя знаннями. Дуже часто батьки є активними учасниками навчально-виховного процесу, проте, на жаль, питання, які вони охоплюють, стосуються лише них, їх дітей, а не педагогічних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Водолазська Т. В. Модель доброзичливого до дітей освітнього середовища. *ПостМетодика*. 2012. №5 (108). URL: <http://poippo.pl.ua/pm/pdf-1-f-w/PM-108.pdf>
2. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг.ред. Цюман Т. П. К., 2018. 56 с.
3. НУШ. Порадник для вчителя URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>
4. Концепція НУШ.
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. КБОС: методичний посібник.
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf>
6. ДСЯО. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>

УДК 378.091.2 – 049.5 : 159.955.4 - 05

Іскерський Іван Станіславович,
кандидат технічних наук, викладач
кафедри машинознавства і транспорту
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Сучасне середовище, в якому живе молоде покоління, з одного боку, характеризується науково-технічним прогресом, що постійно прискорюється, і наявністю всіх ресурсів для задоволення їхніх потреб, а з іншого – молоді люди відчують стан безпорадності від їх надлишку, що перешкоджає переходу на новий рівень психічного розвитку. Багато хто сприймає себе в ролі «жертви обставин», використовує неконструктивні способи виходу з різних ситуацій, не маючи для цього ресурсів, знань конструктивних стратегій поведінки. Невипадково сьогодні у змісті вищої освіти особливий акцент робиться на зміцненні безпечного освітнього середовища.

У світі професій сьогодні актуальними є професії соціономічного профілю, до діяльності яких пред'являються високі вимоги. У цьому контексті підтримуємо С. Наход у тому, що соціономічна праця вимагає високого ступеня розвитку у майбутніх фахівців, крім професійних компетенцій так званих «soft

skills», які передбачають відсутність шаблонності, стереотипності, здатність до змін, подолання фіксованої функціональності [2, с. 132]. Все це впливає на успішне виконання професійних обов'язків фахівців соціономічного профілю.

Тому перед сучасною вищою школою стоїть складне завдання – підготувати психологічно здорову розвинену особистість – фахівця, який володіє професійними компетенціями та вимагає для своєї реалізації індивідуальних технологій в освіті. У цьому контексті можуть виникнути психологічні ризики, зумовлені використанням потенційно небезпечних та суперечливих освітніх технологій, методів і засобів, які негативно позначаються на професійній спрямованості майбутніх фахівців соціономічного профілю. Отже, питання психологічної безпеки під час взаємодії учасників освітнього середовища стає надзвичайно актуальним.

Л. Макар трактує «освітнє середовище», як «частину соціокультурного простору, зону взаємодії освітніх систем, їх елементів, освітнього матеріалу і суб'єктів освітніх процесів» [1, с. 231]. На переконання О. Шелевер, В. Фізер, «освітнє середовище є відкритою системою, відображає всі закономірності і тенденції розвитку оточуючого соціального середовища, в тому числі і проблеми, які характерні для сучасного українського суспільства» [4, с. 87].

Ми розглядаємо освітнє середовище закладу вищої освіти як формуюче середовище, предметом якого виступає майбутній фахівець соціономічного профілю, який демонструє високий рівень професіоналізму та професійної культури. У свою чергу, безпечне освітнє середовище представляє собою середовище, в якому психологічна безпека є одним із важливих аспектів освітнього процесу здобувачів вищої освіти. У цьому контексті важливим є визначення психологічної безпеки, згідно якого «це стан освітнього середовища, вільний від проявів психологічного насильства, який сприяє задоволенню потреб в особистісному спілкуванні, створює референтну значущість середовища та забезпечує психічне здоров'я його учасників» [4, с. 88].

Під психологічною безпекою розуміється особливий емоційний стан особистості, пов'язаний із переживаннями відчуттів комфорту, добробуту, захищеності та відсутністю тривожності. Ми переконані, що психологічна безпека виступає як стан освітнього середовища, вільний від проявів психологічного насильства у взаємодії, що сприяє задоволенню потреб в особистісному та довірчому спілкуванні, забезпечує психічне благополуччя, та прогресивний розвиток усіх його учасників (здобувачів освіти, викладачів, керівників закладів вищої освіти).

Розглянемо основні критерії психологічної безпеки на основі досліджень вчених [3; 4]:

- цілісність фізичної структури людини, яка відповідає нормам стабільного функціонування організму;
- адекватність рефлексії та відношення до світу, захищеність психіки й свідомості людини від різноманітних впливів, адаптивність функціонування;
- особливості переживання соціальних потрясінь, фізичного й психологічного насильства, що виникають у результаті певних подій та поведінкових актів, що несуть загрозу безпеці людини.

Слід зазначити, що психологічна безпека є основною характеристикою, що визначає розвиваючий характер освітнього середовища. Вона може бути підставою для проектування та моделювання таких психолого-педагогічних умов, у яких здобувачі вищої освіти почуватимуться комфортно під час навчання. Водночас із тим, психологічна безпека сприятиме розвитку психологічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

Для студентів важливою умовою у процесі навчання є оточення (студентський та педагогічний колектив); обстановка в університеті; міжособистісні стосунки з однокурсниками, викладачами; професіоналізм професорсько-викладацького складу, вміння поєднувати традиційні та інноваційні технології, методи й засоби навчання, які найбільш повно й змістовно надають знання й формують на їх основі практичні вміння й навички.

Враховуючи зазначене, ми переконані, що важливими параметрами формування психологічної безпеки в освітньому середовищі закладів вищої освіти будуть:

- значущі уподобання, пов'язані зі здатністю вибудовувати емоційно близькі відносини суб'єктів освітнього процесу;

- стан адаптивності, який пов'язаний із психологічною та емоційною стабільністю, станом задоволеності, відсутністю стресу, почуттям загрози, що означає переживання відчуття психологічної захищеності й комфорту;

- комунікативна компетентність як уміння вибудовувати ефективне спілкування, легкість у контактах;

- особистісна позиція, пов'язана з готовністю діяти певним чином;

- переважання діалогічної спрямованості освітнього процесу;

- рівень задоволеності освітнім середовищем.

Таким чином, психологічно безпечним освітнім середовищем можна вважати таке середовище, в якому більшість його учасників мають позитивне відношення до нього, високі показники задоволеності міжособистісною взаємодією та психологічною захищеністю, що призводить у майбутньому до формування високого професіоналізму.

Вважаємо, що забезпечення безпечного освітнього середовища є основою вдосконалення професійної діяльності викладачів закладів вищої освіти, її гуманізації, а сама безпека – детермінантом її якісних характеристик. У цілісній структурі формування психологічної та фізіологічної безпеки студентів особливу роль відіграють здатність до безперервної трансформації своїх творчих здібностей. Найбільш благополучно ці прояви формуються в умовах безпечного освітнього середовища, яке відповідає особистісним запитам суб'єктів освітнього процесу та суттєво впливають на їхнє подальше становлення як висококваліфікованих фахівців соціономічних професій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Макар Л. М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 30 (83). С. 229–236.
2. Наход С. А. Значущість «Soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Наукові часописи університету. Сер. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Випуск 63. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23921>
3. Тушина О. Психологічна безпека в загальноосвітньому навчальному закладі: практичний посібник. Запоріжжя : ЗОШПО, 2013. 145 с.
4. Шелевер О. В., Фізер В. С. Психологічна безпека освітнього середовища: психолого-педагогічний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. Вип. 67. Т. 1. С. 87–91.

УДК 378:373.2.011.3-051]:792:005.336.6

Йокоб Андрея Павлівна,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» Мукачівського державного університету, м. Мукачево

ПОТЕНЦІАЛ ПЕДАГОГІЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

У час військової агресії росії, дуже важливо зберігати безпечне освітнє середовище на усіх ланках освітнього процесу. Дошкільна освіта виступає першою і найбільш вагомою «сходиною» неперервної освіти і має забезпечувати належний рівень освіти дошкільникам й відповідати усім викликам, які виникають. Відзначимо, що забезпечують безпечне освітнє середовище у закладах дошкільної освіти високо компетентні вихователі, які окрім високого рівня професійної майстерності повинні володіти власним професійним іміджем, що дозволяє адекватно виконувати усі професійні завдання, сприяє розширенню професійної компетентності. Ми переконані у тому, що «професійний імідж стає інструментом ефективної самопрезентації фахівця та в кінцевому результаті – запорукою позитивної репутації закладу освіти, його популярності та затребуваності серед дітей і батьків, які й виступають основними споживачами освітніх послуг» [3, с. 521].

Насамперед відзначимо, що повністю поділяємо позицію, яку декларує Т. Марєєва [5] стосовно того, що професійний імідж вихователя закладу дошкільної освіти доцільно розглядати як «якісну характеристику особистості педагога, що сприяє прояву її внутрішніх установок, особистісних якостей, життєвих позицій, знань і професіоналізму через зовнішні виразники – зовнішній вигляд, поведінку, особливості вербального і невербального спілкування, специфіку оформлення рукотворного середовища, які суттєво впливають на організацію міжособистісної взаємодії та реалізацію професійних функцій фахівця» [5, с. 11].

Теоретичний та методичний аналіз проблеми формування професійного іміджу здобувачів освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта засобами театральної педагогіки поставив перед нами завдання дослідження потенціалу педагогічного моделювання. Зокрема, як доводять іноземні науковці [2] у широкому значенні моделювання (лат. *modulus*, фр. *modele*) виступає ефективним шляхом пізнання, що передбачає використання багатопланового методу дослідження реально існуючих предметів, явищ, педагогічних процесів. У ході вивчення публікацій О. Бобирєвої [1; 4] було встановлено, що основною характеристикою моделювання та його головною відмінністю по відношенню до інших методів є опосередкованість, яка зумовлена тим, що дослідник, вирішуючи пізнавальну задачу за допомогою методу моделювання, ставить між собою і фрагментом педагогічної дійсності, що вивчається, об'єкт-замінник оригіналу. Тобто, модель дозволяє отримати нове знання про досліджуване педагогічне явище. У нашому випадку це формування професійного іміджу майбутніх педагогів на основі використання засобів театральної педагогіки.

На нашу думку, необхідність використання педагогічного моделювання диктується такими двома головними причинами: по-перше, об'єкт дослідження важкодоступний для безпосереднього пізнання; по-друге, сторони професійного іміджу не вдається вивчати в більш-менш «чистому вигляді». Отже, моделювання – це специфічне багатofункціональне дослідження, а його головне завдання – відтворити на підставі подібності з існуючим об'єктом

інший, що замінює його об'єкт (модель). Тобто модель – це аналог оригіналу. Вона повинна мати подібність до оригіналу, але не повторювати його, тому що при цьому моделювання втрачає сенс.

Як відзначають науковці [6], модель може бути поліфункціональною, оскільки у процесі дослідницької діяльності здатна виконувати кілька гносеологічних функцій, а саме:

- ілюстративну, що дозволяє наочно відобразити явище, що вивчається, його внутрішню будову;

- пояснювальну, сприяє формуванню чіткішого розуміння об'єкта;

- евристичну, спрямовану на відкриття нових сторін досліджуваного;

- критеріальну, що виступає у вигляді зразка – мірила для здійснення порівняльного аналізу та оцінки окремих властивостей об'єкта;

- прогностичну, пов'язану з отриманням інформації про подальше функціонування та розвиток досліджуваного явища;

- перетворюючу, що сприяє вибору оптимальних шляхів та способів удосконалення конкретного об'єкта.

У ході вивчення означеного кола питань, було встановлено, що модель повинна включати чітку характеристику об'єкта з виділенням тих особливих, специфічних рис, які їм притаманні та внаслідок наявності яких сутність процесу розглядається саме під таким кутом зору. Широке поширення методу моделювання в педагогічних дослідженнях пояснюється різноманіттям його гносеологічних функцій, що зумовлює вивчення педагогічних явищ і процесів на спеціальному об'єкті – моделі, що є проміжною ланкою між суб'єктом – педагогом-дослідником та предметом дослідження, тобто певних властивостей та відносин між елементами навчально-виховного процесу.

Вважаємо за доцільне розробити функціональну модель, яка сприятиме розв'язуванню основного завдання – формування професійного іміджу майбутніх вихователів на основі використання засобів театральної педагогіки. У моделі вважаємо за доцільне представити основні функціональні компоненти, які, відображають структуру діяльності вихователя та стають

основою управління виховним процесом. До основних функціональних компонентів педагогічної моделі, яку ми будемо впроваджувати відносимо: гностичний, проєктувальний, конструктивний, організаторський і комунікативний. Причому системотворчим виступає саме гностичний компонент, оскільки він пов'язаний з отриманням конкретної інформації про всі аспекти функціонування процесу формування професійного іміджу майбутніх вихователів під час навчання у закладах вищої освіти.

Отже, у нашому розумінні педагогічне моделювання – це вивчення педагогічних явищ та процесів на спеціальному об'єкті (моделі), що відображає елементи професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальності 012 Дошкільна освіта та таку сукупність зв'язків і відхилень між ними, які відображають конкретний рівень функціонування освітнього процесу у закладі вищої освіти. Вважаємо, що вивчення педагогічних закономірностей процесу формування професійного іміджу майбутніх вихователів можна ефективно здійснити шляхом використання моделювання, що призведе до розробки й впровадження функціональної моделі у професійну підготовку здобувачів освіти. У цьому контексті метод моделювання є інтегративним, він дозволяє об'єднати емпіричне та теоретичне у педагогічному дослідженні, тобто поєднати в ході вивчення педагогічного об'єкта експеримент із побудовою логічних конструкцій та наукових абстракцій.

Вважаємо, що вихователь дошкільного закладу має цілеспрямовано та системно працювати над формуванням власного професійного іміджу, який виступає невід'ємною складовою його професійної діяльності. З огляду на задеклароване, вважаємо, що належним чином змодельований професійний імідж допоможе майбутньому вихователю формувати безпечне освітнє середовище у дошкільній установі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Bobyrieva Olena. Implementation of simulation during the formation of professional competence of future preschool teachers based on the use of interactive technologies. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруюва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. № 5 (119). С. 12–21.

2. Dreyer M., Konrad W. & Scheer D. Partizipative Modellierung: Erkenntnisse und Erfahrungen aus einer Methodengengese. In M. Niederberger & S. Wassermann (Hrsg.), *Methoden der Experten- und Stakeholdereinbindung in der sozialwissenschaftlichen Forschung*. 2015. S. 261–287.

3. Атрощенко Т., Йокоб А. Потенціал театральної педагогіки у формуванні професійного іміджу у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, No. 4. pp. 521–529.

4. Бобирева О. С. Методика використання педагогічного моделювання у формуванні фахової компетентності майбутніх вихователів. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторах*: зб. тез V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 04 листопада 2022 р. Мукачево: МДУ, 2022. С. 58–62.

5. Марєєва Т. Професійний імідж вихователя дошкільного навчального закладу та його структура. *The practical significance of modern scientific research'2017*. Одеса: Куприенко С. В. 2017. Вип. 3(6). С. 10–18.

6. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / І. М. Богданова, О. С. Цокур та ін. / за ред. З. Н. Курлянд. Одеса, 2002. 344 с.

УДК 374: 378.147.227

Кокоза Вячеслав Михайлович,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти зі спеціальності 011
«Освітні, педагогічні науки» освітньо-
професійної програми «Позашкільна
освіта» Полтавського національного
педагогічного університету
імені В. Г. Короленка, м. Полтава;
Лебедик Леся Вікторівна,
доктор педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри мистецтвознавства та
позашкільної освіти Полтавського
національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка, м. Полтава

РОЗВИТОК ІМІДЖУ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У БЕЗПЕЧНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Дедалі більшого значення у сучасних умовах набуває розвиток іміджу керівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі, його здатність до підвищення рівня фахової майстерності, самовдосконалення, побудови професійного іміджу, який репрезентує також імідж закладу позашкільної освіти.

Аналіз джерел показав, що деякі аспекти розвитку іміджу педагогічних працівників [1; 4; 11; 14; 16; 17; 19 та ін.], створення безпечного освітнього

середовища [2; 3; 5–9; 11–13; 15; 18; 20 та ін.] вже досліджувалися у вітчизняній науці. Проблема іміджування (створення чи конструювання іміджу) почала цікавити науковців Європи і США із 50-х років ХХ століття (Б. Андерсон, Л. Браун, Д. Бурстін, С. Вільямс, М. Вудкок, Дж. Джеймс, Дж. Груніг, Ф. Девіс, Л. Робертс, М. Спіллейн, Дж. Ягер та ін.), а з 80-х років ХХ століття в Україні. Однак, проблема розвитку іміджу керівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі залишається малодослідженою.

Сутність ключового поняття дослідження – «професійний імідж керівника закладу позашкільної освіти» – визначаємо як якісну характеристику його особистості, яка сприяє прояві в нього особистісних якостей, внутрішніх установок, життєвих позицій, знань і професіоналізму, зважаючи на зовнішні виразники: специфіку оформлення створеного ним безпечного освітнього середовища, зовнішній вигляд, поведінку, особливості вербального і невербального спілкування, які суттєво впливають на організацію міжособистісних взаємин і реалізацію професійних функцій керівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі [1, с. 34–38].

Структурними компонентами професійного іміджу керівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі є: 1) візуальний – зовнішній вигляд, невербальні засоби комунікації, предметне середовище керівника закладу позашкільної освіти; 2) аудіальний – володіння технікою та комунікативними якостями мовлення, ораторським мистецтвом; 3) професійний – компетентність керівника закладу позашкільної освіти, якість його праці, досвід, репутація, вміння удосконалюватися; 4) внутрішній – педагогічна спрямованість, психічне, соціальне, духовне здоров'я; 5) особистісно-професійні якості керівника закладу позашкільної освіти.

У структурі готовності керівника закладу позашкільної освіти до створення професійного іміджу у безпечному освітньому середовищі виокремлюємо компоненти: мотиваційний; когнітивний; операційний [1, с. 35].

Мотиваційний компонент передбачає наявність у керівника закладу позашкільної освіти педагогічної спрямованості та необхідних для цієї професії особистісно-професійних якостей; когнітивний компонент готовності керівників до створення професійного іміджу у безпечному освітньому середовищі характеризується сформованістю системи професійних знань (із психології, педагогіки, фахової методики, педагогічної іміджології); операційний компонент передбачає вміння керівника рекламувати себе, взаємодіяти з різними учасниками освітнього процесу у безпечному освітньому середовищі, правильно добирати і використовувати необхідні засоби демонстрування власного професійного іміджу, здатність до рефлексії, адекватного оцінювання свого іміджу.

Для оцінювання рівнів сформованості готовності керівників закладів позашкільної освіти до створення професійного іміджу у безпечному освітньому середовищі розроблено й обґрунтовано відповідні компонентам показники [1, с. 35]: 1) показниками мотиваційного критерію є: сформованість професійних мотивів, потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, наявність ідеалу керівника та адекватних йому особистісно-професійних якостей, мотивація до створення професійного іміджу керівника закладу позашкільної освіти, потреба у професійному саморозвитку, самовдосконаленні, підтриманні професійного іміджу керівника; 2) показниками когнітивного критерію є: наявність знань педагогіки, психології, методики викладання, основ педагогічної майстерності, іміджології професіонала, технологій побудови, розвитку і коригування професійного іміджу керівника закладу позашкільної освіти; 3) показниками операційного критерію є: вміння аналізувати й оцінювати складники свого професійного іміджу як керівника, опрацьовувати інформацію, коригувати власний імідж як керівника закладу позашкільної освіти, адаптувати інформацію згідно з рівнем професійної компетентності, створювати рекламу про себе і рекламувати себе як керівника і професіонала, добирати засоби демонстрування і підтримання професійного іміджу в ситуаціях взаємодії з

різними учасниками освітнього процесу у безпечному освітньому середовищі згідно з сучасними вимогами до керівника закладу позашкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кокоза В. М., Лебедик Л. В. Основні складники іміджу керівника закладу позашкільної освіти. Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку : тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 листоп. 2023 р., Полтава; Лубни; Миргород, 2023. 284 с. С. 34–38.

2. Лебедик Л. В. Оцінювання культури вищого навчального закладу через якість здоров'язбережувального середовища. *Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості* : зб. статей за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., 23-24 берез. 2017 р. у 2 т. / гол. ред. В. М. Пристинський. Слов'янськ : ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2017. Т. 1. С. 495–500.

3. Лебедик Л. В. Оцінювання якості здоров'язбережувального середовища закладу позашкільної освіти. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. 629 с. С. 128–132. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10567>

4. Лебедик Л. В. Педагогічні погляди Григорія Сковороди як дороговказ для педагогів закладів позашкільної освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2022. № 4 (205). С. 115–119.

5. Лебедик Л. В. Розвиток особистості педагогічного працівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 берез. 2023 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 225–229.

6. Лебедик Л. В. Соціально-педагогічні чинники розвитку креативності особистості в умовах інноваційного освітнього середовища. *Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 09-10 черв. 2022 р. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 193 с. С. 16–19.

7. Лебедик Л. В. Створення та розвиток безпечного освітнього середовища закладу позашкільної освіти в умовах воєнного стану. *Освітній менеджмент: успішні практики й виклики в контексті розбудови НУШ* : матеріали Міжрегіон. наук.-практ. інтернет-конф., 19 квіт. 2023 р. / за заг. ред. С. В. Королюк, О. В. Касьянової. Полтава : ПАНУ, 2023. 94 с. С. 51–53.

8. Лебедик Л. В. Управління якістю здоров'язбережувального середовища в закладах освіти територіальних громад. *Проблеми, досвід та вдосконалення методичної роботи у закладах освіти* : матеріали Усеукр. наук.-практ. конф., 24 листоп. 2021 р. / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Петров В. В., 2021. 455 с. С. 274–280.

9. Лебедик Л. В. Формування громадянської культури особистості через якість демократичного середовища закладу освіти. *Формування громадянської культури в Новій українській школі: традиційні та інноваційні практики* : зб. матеріалів конф. / за заг. ред. Г. Л. Єфремової, С. М. Луценко, Л. П. Івашини. Суми : РВВ СОІППО, 2020. 469 с. С. 296–301. URL : <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/8838>

10. Лебедик Л. В. Формування професійної компетентності майбутніх педагогів для закладів позашкільної освіти. *Лише той Учитель, хто живе так, як навчає* : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. з міжнар. участю, присвяченої Всесвітньому дню філософії, 17 листоп. 2022 р. / уклад. : Л. Литвинюк, М. Чиркова. Полтава : ПАНУ, 2023. 298 с. С. 240–244.
11. Стрельніков В. Ю. Дослідження освітнього середовища: корпоративний імідж навчального закладу. *Імідж сучасного педагога*. 2001. № 2. С. 2–5.
12. Стрельніков В. Ю. Емоційний складник здоров'язберігаючого навчального середовища. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* / за ред. Г. М. Арзютова. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. (56) 15. С. 343–347.
13. Стрельніков В. Ю. Критерії якості освітнього середовища в педагогічній системі М. В. Остроградського. *М. В. Остроградський видатний математик, механік і педагог*. матеріали міжнар. конф., присвяченої 200-річчю з дня народження М. В. Остроградського, 26–27 верес. 2001 р. Полтава : ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2001. С. 154–156.
14. Стрельніков В. Ю., Лебедик Л. В. Дев'ять кроків ефективного навчання лідерству. *Імідж сучасного педагога*. 2007. № 7–8 (76–77). С. 25–30.
15. Стрельніков В. Ю. Оцінювання корпоративної культури навчального закладу через якість корпоративного середовища. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології* : зб. наук. пр. Херсонського національного технічного університету. Вип. 2 (7). Херсон, 2012. С. 442–448.
16. Стрельніков В. Ю. Педагогічна культура – основа іміджу сучасного педагога. *Імідж сучасного педагога*. 2000. № 4–5. С. 6–8.
17. Стрельніков В. Ю. Проблеми готовності майбутнього вчителя до самовдосконалення. *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 3 (180). С. 5–8.
18. Стрельніков В. Ю. Складники оцінювання якості безпечного освітнього середовища закладу неперервної освіти. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 березня 2023 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 340–345.
19. Стрельніков В. Ю. Сучасна іміджологія – вчителю. *Імідж сучасного педагога*. 1999. № 4. С. 2–5.
20. Стрельніков В. Ю. Функції емоцій у здоров'язберігаючому навчальному середовищі. *Наукові записки ПОІППО*. Вип. 3. Полтава : ПОІППО, 2012. С. 30–34.

УДК 373.5:62::36::614.8(477)(043)

Колодійчук Олег Ярославович,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри змісту і методик викладання
навчальних предметів Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль;

Гулько Ольга Богданівна,
вчителька Тернопільського ліцею №21 –
спеціалізованої мистецької школи
імені Ігоря Герети Тернопільської міської
ради Тернопільської області, м. Тернопіль

ІНТЕРЕСИ І ПОТРЕБИ УЧНІВ/УЧЕНИЦЬ ЯК ЧИННИКИ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ ТА СТВОРЕННЯ КОМФОРТНОГО, ЗДОРОВОГО І БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗСО ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА «ТЕХНОЛОГІЇ»

Кожен здобувач освіти є суб'єктом навчання, а тому має право на власні ідеї, позицію, світогляд, унікальні освітні продукти. Важливо у процесі навчання враховувати вікові особливості та можливості учнів, їхній освітній досвід, сформовані компетентності [2, с. 142].

Метою навчального предмета «Технології 5–6 класи» є розвиток талантів і здібностей учнів/учениць, формування їхніх компетентностей, необхідних для реалізації задуму в готовий продукт засобами проєктно-технологічної діяльності, зокрема: ручної/механічної обробки різних матеріалів, технологій декоративно-ужиткового мистецтва, дизайну, STEAM-проєктів, побутової діяльності, надання послуг тощо, готовності та здатності до підприємливості, партнерської взаємодії, культурного та національного самовираження.

Звичайно, на перелік освітніх продуктів, які можуть бути запропоновані учням для виконання, впливатимуть різні чинники, зокрема: фахова освіта учителя, матеріально-технічна база закладу освіти, рівень розвитку здібностей учнів/учениць, регіональні традиції, особливості місцевості.

Однак для того, щоб мотивувати здобувачів/здобувачок освіти до виготовлення виробів/надання послуг необхідно, щоб вони самостійно обрали об'єкт праці, а не за вказівкою учителя. Тобто якщо вибір зроблено на основі інтересів та потреб, то учні/учениці намагатимуться виготовити ці об'єкти праці якісними, функціональними й естетичними.

Про врахування інтересів і потреб учнів/учениць під час вивчення технологій йдеться у Державному стандарті базової середньої освіти (п. 17): одним із аспектів (складових) мети технологічної освіти є «використання

техніки і технологій для задоволення власних потреб, культурного та національного самовираження». Відповідно у вимогах до обов'язкових результатів навчання здобувачів/здобувачок освіти з технологічної освітньої галузі (додаток 12) передбачено, що учень «турбується про власний побут, задоволення власних потреб та потреб інших осіб» [1].

Урахування інтересів і потреб учнів/учениць під час вивчення навчального предмета «Технології» також є одним із чинників створення комфортного, здорового та безпечного середовища в ЗЗСО.

У контексті зазначеного вище доцільно виокремити такі аспекти:

- вибір об'єкта праці, який відповідає інтересам і здібностям учнів/учениць, може забезпечити їм позитивні відчуття від роботи та зменшити ризики стресу й незадоволеності;

- виготовляючи бажаний виріб у межах групового, колективного чи загальношкільного проєкту, здобувачі/здобувачки освіти працюватимуть у групах або команді, розвиватимуть навички співпраці, комунікації та розв'язання конфліктів;

- займаючись улюбленою справою, діти почуватимуться комфортно, а отже, будуть більш упевненими та уважними у своїй ефективній діяльності, що сприятиме чіткому дотриманню правил безпеки праці;

- задоволеність своєю роботою допоможе уникнути депресії під час війни на території України, що дозволить покращити їхнє психічне здоров'я.

З метою дослідження інтересів та потреб учнів щодо вивчення навчального предмета «Технології» учителька Тернопільського ліцею № 21 – СМШ ім. І. Герети Ольга Гулько провела опитування учнів/учениць 5 і 6 класів у формі електронного анкетування.

В анкеті учасникам було запропоновано вісім запитань:

1. У якому класі ви навчаєтеся?
2. Клас, у якому ви навчаєтеся, ділиться за інтересами на групи обслуговуючих і технічних видів праці?
3. Вам більше подобаються технології, які належать до одного з

переліку видів праці.

4. Укажіть технології, які ви хотіли б освоїти під час навчання в закладі освіти.

5. Чи є у вас можливість забезпечити себе необхідними матеріалами для виконання роботи, яка вам більше до вподоби?

6. Чи виникали у вас якісь проблеми, пов'язані з війною в Україні, під час виконання завдань із навчального предмета «Технології»?

7. Чи бажаєте ви виготовляти на уроках технологій вироби для ЗСУ (амулети, одяг, амуніцію та інше)?

8. Вивчати навчальний предмет «Технології» мені подобається тому, що: (необхідно вибрати варіант відповіді).

Участь у пропонованому опитуванні узяли 44 респонденти/респондентки, зокрема 12 анкет заповнили учні/учениці 5 класів і 32 – 6 класів.

Результати моніторингу показали, що 25 респондентів/респонденток навчаються у класах, які поділяються на групи для вивчення технічних і обслуговуючих видів праці, а 19 – у тих, що не поділяються.

На третє запитання (щодо уподобань видів праці) здобувачі/здобувачки освіти відповіли так:

18 учнів/учениць обрали технічні види праці;

12 – обслуговуючі види праці;

9 – надання послуг (догляд за житлом, сервірування столу, зав'язування краватки, догляд за волоссям, придбання продуктів/речей тощо);

5 – технології, які (на їхню думку) не належать жодному виду праці, а саме: електротехніка (1), аплікація (2), виготовлення виробів до свят (писанок (1), іграшок на ялинку (1)).

Четверте запитання є доповненням до останнього варіанта відповіді з попереднього запитання. Респонденти/респондентки назвали такі технології, які ще не використовували для виготовлення виробів, але хотіли б освоїти під час навчання в закладі освіти: в'язання (2 особи), вишивання (1), вирощування кімнатних рослин (1), виготовлення виробів із соломи (1), приготування їжі (8),

робототехніка (1).

Четверо учнів/учениць із сорока чотирьох зазначили, що у них нема можливості забезпечити себе необхідними матеріалами для виконання роботи, яка більше до вподоби (п'яте запитання), а восьмеро відмітили, що виникали деякі проблеми, пов'язані з війною в Україні, під час виконання завдань із навчального предмета «Технології» (шосте запитання). Однак, на жаль, вони не конкретизували, які та чому саме.

На сьоме запитання всі 100% учнів/учениць відповіли ствердно, що бажають виготовляти на уроках технологій вироби для ЗСУ.

Опитуваним подобається вивчати навчальний предмет «Технології» тому, що (рис. 1):

- а) цікаво на уроках (20 осіб);
- б) такі знання пригодяться в житті (11);
- в) можна виготовляти вироби, потрібні для себе й інших людей (13).

Рис. 1. Відповіді на восьме запитання

Отже, результати моніторингових досліджень із виявлення інтересів і потреб учнів/учениць щодо вивчення різних навчальних предметів дадуть можливість педагогам/педагогиням краще зрозуміти ситуацію в конкретному закладі освіти, що в свою чергу сприятиме покращенню якості освітнього процесу та створенню більш комфортного, здорового та безпечного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Дата оновлення: 30.08.2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP200898?an=2> (дата звернення: 22.02.2024).

2. Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови: реалії, досвід, перспективи (методичний поради́ник науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового 2023–2024 навчального року) : методичні рекомендації / за заг. ред. О. Топузова, Т. Засе́кіної. Київ : Педагогічна думка, 2023. 192 с. URL: <https://undip.org.ua/library/zahalna-serednia-osvita-ukrainy-v-umovakh-voiennoho-stanu-ta-vidbudovy/> (дата звернення: 22.02.2024).

УДК 37.01

Корольов Артем Ігорович,
старший викладач кафедри фізичної підготовки та спорту Національної академії Національної гвардії України, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ БЕЗПЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: ЗНАННЯ ТА ВМІННЯ У ПРОТИДІ РЕАЛЬНИМ ТА ПОТЕНЦІЙНИМ РИЗИКАМ

Сьогодні ризик наявний в усіх сферах життєдіяльності людини та з розвитком суспільства набуває особливого значення. Потреба у безпеці та прагнення мінімізувати ризики – визначають базові потреби людини, а з урізноманітненням її інтересів ускладнюються й елементи її безпеки.

Так, І. Приходьком, І. Ліпатовим та Л. Шестопаловою визначені такі особливості службово-бойової діяльності офіцера Національної гвардії України (далі – НГУ) і соціально-психологічних факторів, які впливають на військовослужбовців під час виконання ними службово-бойових завдань (далі – СБЗ) [2; 3], а саме: велика суспільно-політична значимість службово-бойових завдань, що виконують НГУ; постійна необхідність володіння суспільно-політичною, службово-бойовою оперативною обстановкою в регіоні, країні та її аналізу; високий рівень колективної та особистої відповідальності за успішне виконання службово-бойових завдань; раптовість, новизна, незвичайність службово-бойової обстановки; значні психологічні труднощі на шляху виконання СБЗ; висока ціна помилок та їхніх наслідків під час виконання СБЗ;

психологічна готовність особового складу до негайного застосування спеціальних засобів, зброї за призначенням у разі ускладнення обстановки та ін.

Отже, як бачимо, СБЗ офіцерів НГУ пов'язана з великою емоційністю, що обумовлена об'єктивними особливостями ситуацій в їх професійній діяльності. Можлива небезпека, вітальна загроза, максимально стрімкий темп роботи, необхідність приймати швидкі, але виважені рішення, несення відповідальності за велику кількість підлеглих і прагнення ефективно виконати бойове завдання викликають у військовослужбовців особливий емоційний стан, істотно впливає на робочий тонус їх організму, що може підвищувати або понижувати працездатність [3, с. 43].

Так, виділяють дві групи причин виникнення аварійності та травматизму праці: об'єктивні: організаційні (неправильна організація процесу праці), технічні (амортизація техніки, технічні розлади тощо), технологічні (небезпечні технології), відсутність техніки безпеки тощо; суб'єктивні – людський фактор: антропологічні, фізіологічні, психологічні причини, погана соціальна організація, невміле керівництво, некваліфікованість працівників тощо.

Складність виконання великого кола професійних завдань посилюється ще й тим, що офіцер НГУ працює у досить складних умовах: це не завжди нормований робочий день, недостатня фізична активність, значні нервові напруження, непрості міжособистісні контакти. Офіцер, який не приділяє уваги своєму фізичному та, особливо, душевному здоров'ю, ризикує набути «синдрому вигорання», що найбільш характерний для комунікативних професій системи «людина – людина».

Службово-бойова діяльність офіцера може відбуватися в екстремальних умовах, зокрема й в умовах радіаційної, хімічної та біологічної (вірусної) небезпеки, що потребує від представників різних правоохоронних інституцій високої професійної підготовленості, достатніх теоретичних знань та стійких практичних навичок, що забезпечить якісне виконання ними завдань за призначенням у вищезазначених умовах [4].

Головним критерієм оцінки якості професійної підготовки майбутніх офіцерів НГУ мають стати: вміння професійно діяти в реальних умовах бойової обстановки; готовність до військово-професійної діяльності та активної ролі у повсякденній діяльності свого підрозділу; посилення рівня мотивації під час формування готовності до виконання завдань за призначенням; інтеграція загальних і спеціальних знань професійних компетентностей, а також формування навичок бойового реагування майбутніх офіцерів НГУ тощо [1].

Виконання СБЗ якісно та безпечно передбачає сформованість системи професійно значущих знань та вмінь із ризикології й оперативного реагування, опанування яких необхідне для здійснення діяльності, успішного й адекватного розв'язання різноманітних типових та нестандартних професійних ситуацій та виконання безпечної професійної діяльності.

Це необхідно для здійснення професійної діяльності з урахуванням ризику виникнення техногенних аварій й соціальних, воєнних та природних небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків, а також формування у майбутніх офіцерів ризикоорієнтованого мислення, здатності вирішувати складні завдання й приймати ефективні й відповідальні рішення.

Так, у системі професійно значущих знань можна виділити психолого-педагогічні знання, які включають знання мотиваційно-ціннісної сфери людських вчинків та алгоритмів дій у ризикових ситуаціях, механізми мислення та поведінки, основи психології спілкування, психології безпеки та спеціальні знання, які мають інтегративний характер та представлені знаннями з ризикології, про залежність здоров'я та безпеки людини від факторів середовища її життєдіяльності (природних, екологічних, техногенних, соціальних та воєнних), її безпечну поведінку. Їх особливістю є те, що вони мають інтегрований характер і поєднують у собі валеологічні, екологічні, медико-біологічні, філософські, соціологічні, юридичні, психологічні та інші знання. Це знання про сутність наукових основ комплексу знань із безпеки (фізична, соціальна, психологічна та ін.); сучасні проблеми, загрози та

небезпеки і шляхи їх розв'язання в системі «людина-техніка-довкілля»; позитивний та негативний вплив різних сфер (біо-, техно- та ін.) на безпеку людини; сутність здоров'я й адаптивні можливості людини; біопсихосоціальну природу людину; основи фізіологічних станів людини й анатоמו-фізіологічні наслідки дії шкідливих факторів на організм людини; знання про сутність можливих напрямів і способів вирішення професійних проблем, про можливу стратегію власної безпекоорієнтованої діяльності.

Діяльнісна сфера урахування ризиків професійної діяльності ґрунтується на прийомах і способах особистісної діяльності (аналізу, синтезу, узагальненні, конкретизації, систематизації), на загальних і специфічних фахових уміннях (гностичних, конструктивно-проектувальних та практичних), якісне засвоєння яких необхідне для здійснення ефективної професійної діяльності в умовах існування потенційних та реальних ризиків, а саме: умінні здійснювати кваліфікований добір, композицію й інтегрування отриманої інформації та впевнено будувати свою поведінку, свій саморозвиток; виявляти й аналізувати структуру досліджуваних факторів навколишнього середовища, що впливають на складові безпеки як офіцера, так і громадян; характеризувати безпечність середовища життєдіяльності людини, явищ, процесів, об'єктів тощо для себе та оточуючих; аналізувати фактори потенційного та реального ризику; визначати поведінку особистості в загрозованих умовах, наслідки дій або бездіяльності, рівень ризику; передбачити фактори ризику, здійснювати аналіз та оцінку залишкового ризику; проектувати та аналізувати оточуючий простір та власну діяльність; виокремлювати сучасні проблеми безпеки та обґрунтовувати способи їх практичного вирішення з метою зменшення ризикових ситуацій; випрацювати раціональне ставлення до ризику та свідомий вибір під час прийняття рішень в ситуаціях невизначеності; будувати структурно-логічні моделі та алгоритми безпечної поведінки в умовах; аналізувати потенційні та реальні ризики і ситуації, що можуть їх спровокувати або посилити; здійснювати самоконтроль свого психосоматичного стану; визначати рівень власної безпеки; надавати першу невідкладну домедичну допомогу; створювати

безпеку робочого місця, середовища та обладнання; ідентифікувати ризики зовнішнього та внутрішнього середовища; ефективно застосовувати методи оцінки ситуації та аналізу ризиків; зважувати рішення, які необхідно прийняти, та не уникати відповідальності за свої рішення і дії в умовах ризику та ін.

Можна зробити висновки, що у закладах освіти, в тому числі у сфері професійної підготовки майбутніх офіцерів Національної гвардії України, повинна здійснюватися комплексна підготовка здобувачів освіти до врахування реальних та потенційних ризиків, відпрацювання алгоритмів уникнення ризикованих ситуацій тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ктіторов М. Організаційно-методичні аспекти формування та розвитку професійних компетентностей майбутніх офіцерів НГУ в умовах воєнного стану. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2022. № 30-38. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/21631>.
2. Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку: підруч. / І. І. Приходько, І. І. Ліпатов, Л. Ф. Шестопалова та ін. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2012. 336 с.
3. Психологічна готовність до ризику військовослужбовців Національної гвардії України : монографія / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько та ін. Харків : НАНГУ, 2019. С. 43.
4. Шемчук В., Хацаюк О., Соколовський В., Ковтуненко А., Корнієнко О., Муштатов Ю. Формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів до дій в умовах радіаційної, хімічної та біологічної небезпеки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 35. Т. 6. 2021. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_6/45.pdf

УДК 378.091.2 – 049.5 : 159.955.4 - 05

Кравчина Тетяна Володимирівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
докторантка кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ВПЛИВ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Сьогодні завдяки складним змінам у суспільному житті, пов'язаними із військовою агресією росії, масованими ракетними обстрілами, масовою міграцією населення й одночасно з тим, активізацією ідей патріотизму, солідарності, громадянськості, з акцентом на висоту моральної свідомості народу, активно розпочався процес трансформації української системи освіти. Освітнє середовище пов'язане з процесом формування особистості за певним соціально зумовленим зразком, характером, що відповідає складним вимогам часу. Суспільство пред'являє особливі вимоги до освітнього середовища, що має сприяти формуванню особистості, готової чинити опір різним життєвим труднощам, виявляючи стійкість своїх позицій, зберігаючи провідні цінності та пріоритети, а також цілісність своєї особистості, що неможливо без достатнього рівня сформованості педагогічної рефлексії. Цим зумовлена актуальність формування рефлексії у майбутніх фахівців соціономічного профілю, до яких ми відносимо фахівців із соціальної роботи, психологів, соціальних педагогів. Сучасне освітнє середовище має забезпечувати стійкий цілеспрямований психічний та особистісний розвиток студентів, що дає змогу звільнитися від безпосередніх ситуаційних впливів.

Психологія середовища була розроблена Р. Баркером у середині минулого століття наприкінці шістдесятих років. У цій теорії описані характеристики конкретних патернів поведінки, які демонструє людина у певному часі й просторі. Означений закордонний напрям психології середовища вивчає особистість у реальному житті, сконцентрувавшись на людині як єдиному замкненому цілому. Такий підхід, на жаль, не враховує нерозривний зв'язок людини та умови її життєдіяльності. Важливо розглядати і саме середовище, і людину в ньому [9].

Представники вітчизняної психології наголошують на важливості вивчення середовища й особистості в єдності, при переважанні саме безпечного середовища [1; 4]. Соціальне середовище, в якому функціонує людина,

представлене різними сферами: сімейною, освітньою, духовною, інформаційною, політичною, які постійно змінюються. В науково-педагогічній літературі активно вивчається культурне, соціальне, освітнє середовище. Впливу освітнього середовища на особистість дитини присвячені роботи К. Ушинського, пов'язані з ідеєю нерозривного зв'язку школи з життям [7], Я. Корчака, який описує тип середовища, в якому навчається дитина і формуються її особистісні риси в залежності від типу [5].

Слід зазначити, що освітнє середовище – широке поняття, яке передбачає сукупність можливостей навчання, виховання й розвитку особистості. З погляду формування педагогічної рефлексії майбутніх фахівців соціономічного профілю в безпечному освітньому середовищі закладів вищої освіти у своєму дослідженні ми спираємося на трактування, подане в Законі України «Про повну загальну середню освіту»: сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/ або моральної шкоди [3].

Нам імпонує визначення безпечного освітнього середовища, запропоноване Т. Цюман і Н. Бойчук, які визначають його, як середовище з безпечними умовами навчання та праці, комфортною міжособистісною взаємодією, яка сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків; як середовище, вільне від будь-яких проявів насильства і де достатньо ресурсів для запобігання цим негативним явищам, а також де дотримуються права і норми фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу [8]. У процесі формування педагогічної рефлексії майбутніх фахівців соціономічних професій важливо враховувати вплив локального безпечного освітнього середовища, що сприяє встановленню тісних різнопланових психологічних взаємозв'язків між суб'єктами освітнього процесу.

Формування педагогічної рефлексії в безпечному освітньому середовищі закладів вищої освіти, на наш погляд, має здійснюватися із застосуванням полісуб'єктного підходу, в основі якого лежить ідея суб'єктності як

найважливішої категорії в психології. На переконання Л. Мартинець, полісуб'єктний (діалогічний) підхід дає змогу розглядати діаду «викладач – студент» як єдину систему, що розвивається й характеризується інтраполісуб'єктною взаємодією [6].

Слід зазначити, що вплив безпечного освітнього середовища ЗВО обумовлений його сприйняттям студентами. Важливо, щоб воно сприймалося ними як власна територія, за яку вони несуть відповідальність, включаючись у процес його створення та вдосконалення разом із педагогами.

Все це буде можливим за наявності важливої умови – довіри, яка повинна бути сформована не лише між викладачами й студентами, а й до освітнього середовища закладу вищої освіти. Тільки в цьому випадку освітнє середовище може стати безпечним простором спільності здобувачів освіти й викладачів, в якому вирішуватимуться важливі, значущі питання, пов'язані з формуванням педагогічної рефлексії.

Таким чином, в освітньому середовищі ЗВО назріла потреба впровадження в освітній процес спеціалізованих програм, курсів, інноваційних технологій, тренінгів, спрямованих на формування педагогічної рефлексії майбутніх фахівців соціономічного профілю, причому не лише в отриманні знань про стратегії поведінки, а й у формуванні умінь і навичок у побудові ефективної поведінки на основі власних ціннісних орієнтацій.

У структурі безпечного освітнього середовища важливим є змістовно-методичний компонент, представлений освітніми програмами професійної підготовки, освітніми компонентами, формами, методами, прийомами навчання. Одним із важливих аспектів психологічної безпеки освітнього середовища є вплив особистісних характеристик викладачів вищої школи. Наголошується на важливості наявності у педагогів здатності до емпатії, рефлексії, надання підтримки, формування довіри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вілюжаніна Т. А. Психологічна безпека освітнього середовища в оцінках викладачів ВНЗ. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v7/i35/7.pdf>

2. Духневич В. Створення безпечного освітнього середовища: «Шість кроків до безпеки». *Проблеми політичної психології*. 2022. 12 (26). С. 266–278.
3. Закон України: Про повну загальну середню освіту. Верховна Рада України від 2020. № 31. ст. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
4. Ковальчук З., Пілецька Л. Психологічна безпека особистості в освітньому середовищі у форматі її психічного здоров'я. *Психологія особистості*. 2022. Том 12. № 1. С. 49–56.
5. Корчак Я. Правила життя. Педагогіка для дітей та дорослих. Фоліо, 2016. 544 с.
6. Мартинець Л. А. Методологічні підходи та принципи управління професійним розвитком учителів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2016. № 26. С. 77–82.
7. Про сімейне виховання / К. Д. Ушинський. Київ : Рад. шк., 1974. 152 с.
8. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: методичний посібник. Київ: Український фонд «Благополуччя дітей». 2018.
9. Barker R. Powerful Theory and a Paradox Ecological Psychologists. *Environment and Behavior*. 2005. 37(3). Pp. 295–329.

УДК 374: 378.147.227

Лебедик Леся Вікторівна,

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

ЗНАЧЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПРОЄКТУВАННЯ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

В умовах війни великого значення набуває створення безпечного освітнього середовища для проєктування форм організації навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти. Дослідження проблеми проєктування форм організації навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти в умовах безпечного освітнього середовища можуть базуватися на працях з дидактики й організації освітнього середовища С. Гончаренка, Р. Гуревича, І. Зязюна, В. Ковальчук [1], І. Осадченко [8], В. Стрельнікова [5–6; 9–18], І. Трубавіної, Л. Хомич та ін. Звернемо увагу на можливості проєктування сучасних форм навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти в умовах безпечного освітнього середовища на основі наших попередніх праць [2; 3, с. 149–157; 4, с. 46–50; 5, с. 49–53; 6; 7, с. 98–100; 18, с. 128–157].

Форми організації навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти в умовах безпечного освітнього середовища, як конструкції окремих складників цілісного процесу, проєктуються для забезпечення співпраці викладачів і студентів у навчальній діяльності. Виокремимо такі форми організації навчання: фронтальні; групові – організація навчання студентів у постійних групах; бригадні – організація навчання студентів у тимчасових групах; кооперативно-групові – кожна мікрогрупа майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти виконує та інформує всю студентську групу про частину спільного завдання; диференційовано-групові – організація навчання їх у групах зі схожими можливостями; парні – робота студентів у парах (постійних і змінних); індивідуальні, індивідуально-групові [4, с. 46–50]. Інноваційні форми підготовки педагогів для закладів позашкільної освіти в умовах безпечного освітнього середовища реалізують індивідуальне пізнання, спільний пошук відповідей на завдання, оптимальним є поєднання: індивідуальних, коли кожен студент самостійно виконує спільне завдання для групи; індивідуальних, коли сам студент виконує окреме завдання; групових, у різних варіантах; фронтальних форм навчання [4, с. 46–50].

Лекція, як форма організації навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти в умовах безпечного освітнього середовища, суттєво трансформується: зміст розглядається оглядово чи методом поглибленого навчання; майбутні педагоги готуючись до лекцій: вивчають теоретичний блок модуля, готують відповіді на запитання, проблемні завдання; на лекційному занятті аналізують їх; обговорюють із викладачем [6; 7, с. 98–100; 9; 11 та ін.].

Проєктування проблемних лекцій передбачає створення проблемних ситуацій, які викликають у майбутнього педагога подив, здивування, бажання вирішити проблемну ситуацію; зміцнюється його пізнавальна мотивація; реалізується переважно фронтальна форма навчання; однак мають місце групова й індивідуальна форми навчання [4, с. 46–50; 6; 9; 11 та ін.].

Практичні заняття в умовах безпечного освітнього середовища, як форма організації навчання майбутніх педагогів, готують їх, приміром, до роботи

гуртка: відпрацьовується уміння складати план гуртка, тема заняття гуртка; його мета (навчальна, виховна, розвивальна); тривалість заняття, контингент дітей; зміст матеріалу для вивчення на гуртку; засоби, методи, технології заняття гуртка; форми організації заняття гуртка; контроль, оцінювання і корекція вмінь дітей [3, с. 149–157; 4, с. 46–50; 7, с. 98–100; 18, с. 128–157].

Сучасні форми організації навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти в умовах безпечного освітнього середовища сприяють: розвитку в них смислових мотивів пізнавальної діяльності; появи потреби в нових знаннях, пізнавального інтересу, позитивних емоцій і вольових зусиль; розвиток цінностей групи тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковальчук В. А. Педагогічне партнерство як основа розвитку сучасної системи освіти та інституту сім'ї. *Теоретико-практичні засади партнерської взаємодії соціономічної та освітньої сфер* : зб. наук. праць за матер. міжрегіонального науково-методичного онлайн-семінару, 26 квіт. 2022 р. / за ред. Л. О. Данильчук. Хмельницький, 2022. 224 с. С. 89–93.

2. Лебедик Л. В. Інноваційні модульні технології формування й розвитку громадянської культури в умовах нової української школи. *Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики* : зб. наук. ст. / за заг. ред. Г. Л. Єфремової, С. М. Луценко. Суми, 2022. URL: <https://cutt.ly/wJ9OZAJ>

3. Лебедик Л. В. Підготовка керівників гуртків до роботи з обдарованими дітьми в системі післядипломної педагогічної освіти. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-практ. онлайн-конф., 23–25 черв. 2022 р. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 368 с. С. 149–157.

4. Лебедик Л. В. Проектування форм організації навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти в умовах війни. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 листоп. 2023 р. Полтава; Лубни; Миргород, 2023. 284 с. С. 46–50.

5. Лебедик Л., Стрельніков В. Інтерактивні технології навчання майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 4 (193). С. 49–53. URL: http://isp.poippo.pl.ua/article/view/212383/pdf_76

6. Лебедик Л. В., Стрельніков В. Ю., Стрельніков М. В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін: навчально-методичний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Полтава : АСМІ, 2020. 303 с.

7. Лебедик Л. В. Технології підготовки майбутніх фахівців-педагогів системи професійної та технологічної освіти до роботи в закладах позашкільної освіти. *Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях*: матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 21-22 верес. 2023 р. Запоріжжя: БДПУ, 2023. 192 с. С. 98–100.

8. Осадченко І. І. Теорія і практика ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи : монографія. Умань : Жовтий О. О., 2011. 414 с.

9. Стрельніков В. Ю. Інноваційні технології навчання. Методичний посібник. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2004. 31 с.
10. Стрельніков В. Ю. Можливості кооперативного навчання для формування й розвитку громадянської культури молоді. *Формування громадянської культури в Новій українській школі: традиційні та інноваційні практики* : збірник матеріалів конф. / за заг. ред. Г. Л. Єфремової, С. М. Луценко, Л. П. Івашини. РВВ СОППО, Суми, 2020. С. 174–179.
11. Стрельніков В. Ю. Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2002. Кн. 1. 295 с. Кн. 2. 230 с.
12. Стрельніков В. Ю. Складники оцінювання якості безпечного освітнього середовища закладу неперервної освіти. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. 03 березня 2023 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКППО, 2023. 416 с. С. 340–345.
13. Стрельніков В. Ю. Техніки нейролінгвістичного програмування для створення кооперативних взаємин зі студентами. *Превентивна безпека людини в сучасних умовах* : матеріали Міжвузівського круглого столу, присвяченого Всесвітньому дню охорони праці (м. Полтава, 28 квіт. 2017 р.). Полтава : ПУЕТ, 2017. С. 26–28.
14. Стрельніков В. Ю. Технології «діадної взаємодії» та ситуаційного навчання студентів. *Педагогічні науки*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. Вип. 71. С. 34–38.
15. Стрельніков В. Ю. Формування здоров'язбережувального навчального середовища університету шляхом регулювання емоційних станів його суб'єктів. *Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості* : збірник статей за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., 23–24 берез. 2017 р., у 2 т. / гол. ред. В. М. Пристинський. Слов'янськ : ДВНЗ Донбаський державний педагогічний університет, 2017. Т. 1. С. 520–527.
16. Стрельніков В. Ю. Формування колективного суб'єкта у інтенсивному кооперативному навчанні майбутніх економістів. *Науковий вісник ПУЕТ. Сер. Економічні науки*. 2012. № 6 (51). С. 200–205.
17. Стрельніков В. Ю. Функції емоцій у здоров'язберігаючому навчальному середовищі. *Наукові записки ПОППО*. Вип. 3. Полтава : ПОППО, 2012. С. 30–34.
18. Lesya Lebedyk, Viktor Strelnikov. Educational space of continuous education of teachers: a facilitating approach. *Educational space: post-non-classical perspectives* / Eds. Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhyrova. Varna: Varna university of management, 2023. 261 p. P. 128–157. DOI: <https://doi.org/10.54055/mbmj2917>

УДК 378.091.12:005.963"408"

Лиса Оксана Миколаївна,
викладач біології Чернівецького
медичного фахового коледжу, м. Чернівці

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА

***Анотація.** У статті висвітлено питання підвищення професійної компетентності викладачів засобами неперервної освіти, як процес формування потенціалу особистості упродовж життя.*

***Ключові слова:** освіта, неперервна освіта, професійний саморозвиток, професійні компетентності.*

Освіта упродовж життя (**неперервна освіта**) – це сукупність засобів, способів і форм здобуття, поглиблення й розширення загальної освіти, професійної компетентності, культури, виховання, громадянської і моральної зрілості. Для кожної людини неперервна освіта є процесом формування й задоволення її пізнавальних запитів та духовних потреб, розвитку задатків та здібностей у мережі державно-суспільних навчальних закладів і шляхом самоосвіти.

Для держави неперервна освіта є провідною сферою соціальної політики із забезпечення сприятливих умов загального й професійного розвитку кожної особистості. Для суспільства в цілому неперервна освіта є механізмом розширеного відтворення його професійного та культурного потенціалу, умовою розвитку суспільного виробництва, прискорення соціально-економічного прогресу країни.

Мета статті – висвітлити сучасні підходи до підвищення професійної компетентності викладача засобами неперервної освіти.

Загальнолюдська та філософська значущість ідеї неперервної освіти велика, сенс її полягає в тому, щоб забезпечити кожній людині постійний розвиток, вдосконалення, творче оновлення протягом всього життя, а отже, гарантувати процвітання всього суспільства. У сучасних умовах освіта не може лишатися у стані внутрішньої замкненості та самодостатності. Інформаційне суспільство орієнтує людину на постійне оновлення знань, опанування нових способів одержання інформації, самоактуалізацію у професії, підвищення вимог до себе, до розвитку професійних компетентностей [4].

Саме у добу глобалізації як ніколи стає зрозумілим, що освіта – не особиста справа і результат приватних уподобань, а соціальна технологія

виробництва здібностей і вмінь людини. Сьогодні людина як фахівець потребує для себе «соціальної захищеності» у ринкових відносинах, коли вона «продає» свої знання та вміння на ринку праці. Таку гарантію може дати їй лише неперервна освіта як запорука її конкурентоспроможності. Відповідно, людина має знайти у сфері неперервної освіти повноту буття та сповнити своє життя сенсом. Питання організації та результатів самоосвіти викладачів стало надзвичайно актуальним в XXI ст., адже зараз не достатньо знань отриманих один раз. Надання якісної сучасної освіти, не можливе без постійного професійного розвитку педагогічних працівників та їх відповідності нагальним потребам суспільства в процесі формування компетентнісного, усебічно розвиненого та конкурентоспроможного фахівця. Тому важливим фактором відповідності є самоосвіта.

Неперервна освіта – це виклик сучасній демократичній державі, оскільки на її якість впливають минуле (попередня якість освіти, панівні академічні цінності), сучасне (ресурси, що виділяються на освіту державою і суспільством, ефективність управління, престиж освіти, оплата праці освітян, усталена структура підготовки фахівців тощо) і майбутнє (зростаюча потреба в досконалій загальній, політичній і професійній компетентності громадян) [5].

Відтак, для України створення системи розвитку компетентного фахівця, спроможного навчатися впродовж життя, є необхідною умовою досягнення успіху на шляху розбудови незалежної держави. Нині сама доля України залежить від того, як ефективно будуть використані інтелектуальні, творчі можливості її народу, кожного громадянина. Тому підготовку вітчизняних фахівців можна віднести до стратегічних пріоритетів нашої країни на найближчі роки.

Відтак, настає час усвідомлення того, що від рівня індивідуальної самореалізації кожної особистості залежить ріст і масштаби досягнень людства в галузі створення матеріальних і духовних цінностей. Тому важливим є розвиток системи безперервної освіти, яка виражає філософсько-педагогічну концепцію, відповідно до якої освіта розглядається як процес, що охоплює все

життя людини. Тому важливою є актуалізація такого аспекту освітньої теорії і практики, яка виражає її як безупинне цілеспрямоване освоєння людиною соціокультурного досвіду з використанням усіх ланок наявної освітньої системи. У педагогічній науці накопичено позитивний досвід підготовки висококваліфікованих спеціалістів із вищою освітою, що відображено у працях вітчизняних вчених Н. В. Абашкіної, А. І. Дьоміна, О. С. Дубинчук, В. А. Козакова, О. Г. Мороза, Н. Г. Ничкало, В. І. Паламарчука, В. С. Пікельної, Н. М. Розенберга, Н. О. Талалуєвої, О. І. Щербак, М. М. Поплавського, О. І. Скнаря та ін.

Інноваційний підхід педагога до вдосконалення рівня професійної компетентності – це його саморозвиток, пошук шляхів професійної самореалізації; здійснення безперервного навчання, оскільки «викладач живе доти, доки він учень»; складання плану самовдосконалення професійної компетентності: вивчення передового досвіду колег, проведення відкритих занять, самоаналіз занять, обговорення відвіданих занять, участь у конкурсах тощо; цілеспрямована систематична робота над методичною темою – усе це сприяє розвитку викладача та його професійному зростанню. До того ж, першочергове значення має створення інформаційно-освітнього простору з рівноправним доступом всіх педагогів до інформаційно-освітніх ресурсів, готовність до інноваційної діяльності, пріоритет освітніх технологій; впровадження освітніх продуктивних технологій навчання і виховання, переведення освітнього процесу на технологічний рівень, тобто попереднього проектування процесу навчання з урахуванням дидактичних цілей і заданого рівня засвоєння, забезпечення методичного супроводу освітнього процесу; розробка авторських програм, спеціальних і факультативних курсів, організація творчого педагогічного процесу [1].

Важлива роль у реалізації цих завдань, у забезпеченні якісних змін в освіті належить післядипломній педагогічній освіті. ППО стає нині більш персоніфікованою, надає кожному педагогові ширші можливості для оновлення, удосконалення, поглиблення своєї професійної підготовки в

прийнятний для нього спосіб, у тому числі шляхом дистанційного навчання із застосуванням нових інформаційних технологій [2].

Професійно-педагогічна компетентність виступає складовою професіоналізму діяльності і професіоналізму особистості, тобто інтегрованим показником діяльнісної та індивідуально-особистісної сфери педагога, для якого важливо в умовах післядипломної освіти не стільки оволодіти системою професійно-особистісних знань, умінь і навичок, скільки вміти майстерно мобілізувати їх у певній ситуації для творчо-продуктивного розв'язання завдань на рівні професійних стандартів. Для сучасного фахівця важливо оволодіти навичками управління знаннями, тобто навичками отримання знань, їх створення, організації і ціннісного використання [3].

Протягом останніх років достатньо швидко змінилася система оновлення та передачі знань, обсяги знань також значно зросли. Крім того, безперервна освіта стає одним із важливих чинників пріоритетності в професіоналізації, інтеграції та пов'язаного з цими процесами спільного визнання дипломів, і в цілому поява такої концепції як «освіта впродовж життя» сприяє об'єднанню людства, надаючи нових ціннісних орієнтирів. При цьому важливим фактором є забезпечення безперервності освіти у сучасному культурно-освітньому контексті, що виступає як ідея, принцип навчання та чинники становлення професіонала фахівця.

Якість та результати освітнього процесу в інституті першочергово залежать від викладача, його теоретичної підготовки, педагогічної та методичної майстерності. На курсах підвищення кваліфікації рекомендую використовувати матеріали про новітні наукові відкриття та методіку їх вивчення, що публікуються у європейських журналах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваленко В. О. Професійна компетентність викладача як ключовий фактор підвищення якості освіти: матеріали конференції *Актуальні проблеми неперервної освіти в інформаційному суспільстві*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 27–31.
2. Половенко О. В., Кірішко Л. М. Безперервна освіта педагога за індивідуальною освітньою траєкторією: навч.-метод. посіб. Кропивницький : КЗ «КОШПО ім. В. Сухомлинського», 2018. 60 с.

3. Сидоренко В. В. Розвиток педагогічного акмепрофесіогенезу в умовах формальної і неформальної післядипломної освіти. *Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти*: монографія / кер. авт. кол. Н. В. Гузій; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. 516 с. С. 177–257.

4. Сидоренко В. В. Розвиток професійної компетентності сучасного педагога в умовах відкритої освіти: кластерний аналіз. *Професійна компетентність педагога в умовах оновленого змісту освіти та вимог ринку праці*: матеріали III регіональної науково-практичної конференції. Вінниця: Вінницька міська друкарня, 2017. С. 8–17.

5. Тимошко Г. М. Формування рефлексійної культури майбутніх працівників закладів освіти у процесі магістерської підготовки. *Тринадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання*: матеріали Міжнародної наукової онлайн-конференції (25 листопада 2022 року, м. Чернігів) / за наук. ред. Л. М. Завацької. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. Т. 2. 212. С. 167–170.

Мартинів Марія Андріївна,
студентка/магістр Західноукраїнського
національного університету, м. Тернопіль;
Кириленко Ольга Павлівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри фінансів
імені С. І. Юрія Західноукраїнського
національного університету, м. Тернопіль

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ ПУБЛІЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ, ЯК ОСНОВА ЙОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ: САМООСВІТНІЙ АСПЕКТ

Безумовно, що досліджувана тема є актуальною, позаяк суспільство не стоїть на місці й вносить корективи як у повсякденне життя, так і в професійну діяльність. Варто зауважити, що тема професійної культури у широкому розумінні не є новою в наукових дослідженнях, проблемою залишається механізм формування професійної культури праці публічного службовця, як основи його професіоналізму.

Мета дослідження – проаналізувати крізь призму самоосвіти сучасні тенденції формування професійної культури праці публічного службовця, рівня його професіоналізму тощо.

За даними Національного агентства України з питань державної служби лише за грудень 2023 р. 5 495 публічних службовців пройшли навчання у Вищій школі публічного управління та регіональних центрах підвищення

кваліфікації. Примітним є те, що найбільш популярним напрямком підвищення своїх професійних компетентностей була діджиталізація – «Цифрова грамотність» та «Цифрова трансформація» [1]. Останнє свідчить про затребуваність публічних службовців у системній освіті вдосконалення набутих та вироблення нових навичок у своїй роботі. Головним рушієм для публічних службовців проходити підвищення кваліфікації та особистої самоосвіти є зміни до законодавчої бази та суспільний прогрес.

Варто згадати, що Кабінет Міністрів України видав розпорядження від 27 грудня 2023 р. № 1206-р «Про затвердження плану заходів з розвитку системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад до 2027 року» [3] (далі – Стратегія), таким чином, визначивши, що підвищення своєї професійної культури публічного службовця є необхідною закономірністю для майбутньої відбудови післявоєнної України та набуття необхідних компетентностей для побудови сучасної цифрової держави. Проаналізувавши Стратегію, виділяємо кілька нагальних проблем, що стають на шляху до формування професійної культури праці публічного управлінця як основи його професіоналізму. Основною є питання фінансування в умовах карантину та воєнного стану, сам процес дистанційного навчання. Останнє виключає практичні очні заняття та можливість проходження практики в інших державних установах України та закордонних держав. З одного боку це означає доступність через підключення до мережі інтернет, з іншого зниження ефективності, поза як відсутність хорошого технічного та технологічного забезпечення [4]. Стан якого напряму залежить від закладених кошторисних видатків. А в сьогоденнішніх реаліях це не є першочерговою потребою в державі, яка спрямовує левову частку на воєнні потреби. Однак зазначимо, що підвищення кваліфікації публічного службовця та його самоосвіта не впливає на його заробітну плату, що вважаємо є теж своєрідним негативним чинником на мотивацію. Варто згадати про вироблення компетентностей загальних, наприклад, ділове мовлення, базове знання закону

тощо, та спеціальні професійні компетентності (навики роботи в системі АСКОД тощо). Володіння іноземною мовою чи кількома іноземними мовами є необхідним елементом роботи в світлі глобалізаційних процесів. Наостанок акцентуємо увагу на недостатню та неефективну комунікацію між учасниками професійного зростання [1]. Позитивним в Стратегії є те, що піднімається питання рівня знань депутатів місцевих рад. Поза як ніде в законі не зазначено, що кандидат в депутати має мати сертифікат про проходження курсів в галузі публічного управління. Констатуємо той факт, що новообрані депутати різних рівнів, які тільки приступають до своїх обов'язків часто не ознайомлені зі своєю громадською роботою.

Виділяють п'ять цілей Стратегії, які ілюструють головні прерогативи професійного зростання та формування управлінської культури праці публічного управлінця і є запорукою його професійного зростання та рівня професіоналізму.

Головними прерогативами Стратегії є цифровізація послуг, зокрема у сфері навчання. Акцент на якості здобутих знань, вмінь та навиків в ході навчання. Інклюзивність системи навчання, що передбачає багатовекторність тем для слухачів публічного управління, врахування індивідуальних потреб кожного слухача. Орієнтування викладацької роботи на розвиток тренерських навиків викладання у подачі матеріалу для вироблення у публічних службовців (слухачів) тих самих навиків тренерської роботи для їх професійної діяльності. Вдосконалення професійних стандартів як підґрунтя для професійного розвитку публічних службовців. Оновлення стандартів вищої освіти за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» та запровадження дуальної форми навчання за цією спеціальністю. Підтримка та навчання публічних управлінців на деокупованих територіях. Протидія «професійному вигоранню» публічних управлінців. Важливим є стажування за кордоном для обміну практичних навиків та переймання і запозичення практичного інноваційного досвіду. Для ефективного переймання цього досвіду є володіння іноземною мовою або кількома для кращої комунікації та можливості з

першоджерела дізнаватися про законодавчу базу публічного управління європейських держав. Для впровадження ефективних іноземних практик для покращення механізму роботи і підвищення рівня професійності публічного управління [2].

Принагідно зауважити, що професійна культура публічного службовця іншої країни буде відрізнятися через менталітет місцевого населення, їхню законодавчу базу тощо. Їхні соціально-політичні умови були більш сприятливі для прогресивних ідей. В Україні після відновлення незалежності 24 серпня 1991 р. ці процеси тільки запускалися, а в Європейських країнах давно розвивалися. Цьому сприяла політична система орієнтована на демократичні цінності в управлінні.

Наприклад публічна система Німеччини після Другої світової війни взяла курс на розвиток демократії. Так переживши реформування в державному управлінні 1980-х роках уряд скоротив витрати на систему публічного управління, спростив цю систему та здійснив її дебіюрократизацію та орієнтацію на громадян [5]. Що сьогодні спостерігається в Україні через програму «Держава у смартфоні», яка користується популярністю серед населення. Саме вона яскраво ілюструє принцип відкритості та орієнтацію на громадян [6]. Спрощує процес дебіюрократизації. Як наслідок публічний управлінець для підвищення свого рівня професіоналізму має швидко, якісно підлаштуватися до сучасних вимог часу, а це, в свою чергу, напряму пов'язано з самоосвітою та підвищенням рівня своєї кваліфікації через навчання у відповідних закладах.

Акцентуємо, що професійна культура публічного службовця виражається в їх діяльності, зокрема: результаті праці, компетентності в різних питаннях, інноваційному підході до діяльності, якості надання послуг громадянам, взаємодії з колегами тощо. Беззаперечним фактором вершини професійної культури публічного службовця є правильне використання людського ресурсу з його здібностями та нахилами [7].

Отже, реалії сьогодення в Україні диктують кардинальні зміни в професійній культурі праці публічного службовця, якому не достатньо розбиратися на професійному рівні в законодавчій базі органу, в якому працює, а й набувати тренерських вмій для передачі практичних навиків молодому поколінню управлінців. «Встигати» за процесами змін діджиталізації, постійно підвищувати свої навики, мати в наявності добре технічне забезпечення для хорошої комунікації з колегами чи надання своїх професійних послуг громадянам, чи для навчання в специфічних умовах карантинних обмежень, воєнного стану. На це впливає матеріально-технічне забезпечення публічного службовця, який отримує необхідну техніку для виконання покладених на нього обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Національне агентство України з питань державної служби. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/news/vprodovzh-hrudnia-za-110-prohramamy-pidvyshche-nnia-kvalifikatsii-proishly-navchannia-ponad-5-tysiach-publichnykh-sluzhbovtiv-bf3287a2-889b-492c-a60f-5d9d994ff0d7> (дата звернення: 01.02.2024).
2. Уряд затвердив план заходів з розвитку системи професійного навчання публічних службовців до 2027 року. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/news/uriad-zatverdyl-plan-zakhodiv-z-rozvytku-systemy-profesiinoho-navchannia-publichnykh-sluzhbovtiv-do-2027-roku> (дата звернення: 01.02.2024).
3. Розпорядження Кабінету міністрів України «Про затвердження плану заходів з розвитку системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад до 2027 року» від 27 грудня 2023 р. № 1206-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nps/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-rozvytku-syste-a1206r> (дата звернення: 01.02.2024).
4. Стратегія розвитку системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих держадміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад до 2027 року. URL: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20.pdf> (дата звернення: 01.02.2024).
5. Берлач Н. А., Кобець М. П. Особливості публічного адміністрування Німеччини: досвід для України. URL: https://naukaipravoohorona.com/journal/ukr/2018_4/4.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
6. Українці найбільше довіряють програмі «Держава у смартфоні» та цифровізації — опитування «Рейтинг». URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ukraintsi-naybilshe-doviryayut-programi-derzhava-u-smartfoni-ta-tsifrovizatsii-opituvannya-reyting> (дата звернення: 01.02.2024).
7. Пасемко Г., Таран О., Бабак Д. Професіоналізм у системі публічного управління як основа розвитку персоналу публічної служби. URL: 1650-Текст статті-1584-1-10-20221006.pdf (дата звернення: 01.02.2024).

Мельничук Руслана Бориславівна,
методист відділу дошкільної та
початкової освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ УМІНЬ І НАВИЧОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В умовах сучасних викликів одним із пріоритетів Базового компонента дошкільної освіти в Україні, спрямованих на забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних та творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок (ст. 11 Закону України «Про освіту») [2], є соціально-емоційний розвиток дітей, який забезпечує формування в них умінь і навичок, необхідних для екологічної побудови взаємин із навколишнім світом і з самим собою, а також здатностей дитини розпізнавати власні емоції та почуття інших, проявляти свій емоційний стан і керувати ним, розуміти, коли емоції є корисними, а коли шкодять та регулювати соціальну поведінку. Визначення соціально-емоційного розвитку співзвучно із напрямками Базового компонента дошкільної освіти (Державний стандарт початкової освіти) [1], у якому зазначено що «педагогічні впливи забезпечують цілісність особистості, яка проявляється у розвинених емоціях, зростаючій свідомості, керованій поведінці». Соціально-емоційний розвиток – це складний та багатоетапний процес, який починається у ранньому віці, коли діти починають розуміти, що вони відчують та очікують при взаємодії з іншими людьми. Вони вчаться підтримувати позитивні стосунки, переживати, керувати та виражати емоції. Це дозволяє дитині мати довірливі стосунки як з дорослими, так і з однолітками, вміти відповідним чином виражати свої емоції.

Один із векторів освітньої діяльності педагогів закладів дошкільної освіти щодо розбудови психологічно безпечного освітнього середовища, підтримки благополуччя дітей у надзвичайних умовах життя є здійснення цілеспрямованого соціально-емоційного розвитку, а також процес формування

соціально-емоційних навичок дошкільників, які вимагають комплексних, екосистемних та практико-орієнтованих заходів у закладах дошкільної освіти.

Розвиток та покращення соціально-емоційних навичок у дітей дошкільного віку відбувається завдяки таким чотирьом критеріям: безпечного середовища та здорових взаємин з іншими; чіткого розуміння педагогами навичок, які розвиваються у дітей під час взаємодії; свідомого спрямування освітнього процесу на розвиток конкретних умінь, рефлексій педагогів і дітей щодо вмінь і навичок та їх використання в реальному житті.

Найефективнішими способами формування соціально-емоційних навичок і підтримки благополуччя у дітей є гра та діяльнісний метод навчання. «Для дитини віком до 6 років ГРА є потужним природовідповідним механізмом становлення особистості. Вона стимулює вияв емоцій і почуттів, сприяє розвитку психічних процесів, соціалізації...Гра є потужним механізмом, який допомагає дітям не тільки бути щасливими й здоровими сьогодні, а й розвивати вміння бути креативними, вмотивованими творцями невизначеного майбутнього» [6]. Сучасні практики соціально-емоційного навчання для дошкільників можуть включати різноманітні методи та програми, спрямовані на розвиток соціальних та емоційних навичок:

- *програми соціального навчання* (включають у себе активності, ігри та вправи для розвитку соціальних навичок: співпраця, взаємодія, емпатія). Зокрема, програма соціально-емоційного розвитку і навчання дітей «Perry Pals» («Веселі Друзі»), яку реалізує фундація The LEGO Foundation спільно з МОН України, концепція якої базується на методах незалежної дослідницької організації CASEL – Асоціація співпраці задля соціально-емоційного розвитку (Collaborative Association for Social and Emotional Learning), а також на роботах відомої психологині у сфері емоційного інтелекту Боділ Веннберг;

- *медіа-освіта* (використання мультимедійних ресурсів, відео та мультфільмів з педагогічною метою);

- *методика розвитку емпатії* (вправи та ситуації, які допомагають дітям розуміти та співпереживати почуття інших, розуміти соціальні ситуації та взаємодіяти з оточуючими);

- *методи та вправи із саморегуляції* (медитація із використанням різних об'єктів, техніки дихання, вправи, які допомагають дітям контролювати свої емоції та адекватно реагувати на стресові ситуації);

- *позитивний підхід до виховання* (створення сприятливого середовища, що сприяє позитивному розвитку дітей, підтримка позитивних взаємин та заохочення конструктивного спілкування);

- *вправа «Екран настрою»* (допомагає оцінити стан благополуччя дитини, розвивати в неї емпатію, саморегуляцію, вміння співпереживати, виражати свої емоції та вміння володіти собою) [4].

Ці практики можуть використовуватися вихователями в закладах дошкільної освіти для забезпечення повноцінного розвитку соціально-емоційних навичок у дітей. В ігрових взаємодіях діти проживають складний життєвий досвід, набутий викликами сьогодення. Саме гра забезпечує сприятливе середовище, щоб допомогти дошкільнятам долати стрес і стає ефективнішою, коли батьки приєднуються до взаємодії з дітьми [5].

Соціально-емоційне навчання надзвичайно важливе для дітей дошкільного віку в сучасних реаліях, оскільки допомагає їм засвоювати ключові соціальні навички, такі як співпраця, спілкування та розв'язання конфліктів. Такий підхід сприяє формуванню емоційного інтелекту у дітей, що включає в себе вміння розпізнавати та регулювати власні емоції та емпатію до інших дітей.

Сприйняття та вміння виражати свої емоції допомагають дітям встановлювати здорові стосунки з оточуючими та розвивати позитивну поведінку. Розвиток соціальних навичок у дошкільнят сприяє їх успішній адаптації у соціальному середовищі та підготовці до навчання.

Успішне упровадження педагогічними працівниками в практику своєї роботи елементів соціально-емоційного навчання дітей дошкільного віку

сприяє створенню психологічно безпечного освітнього середовища та позитивних міжособистісних взаємин. Розвинуті соціально-емоційні навички в межах п'яти основ соціально-емоційного розвитку і навчання (самоконтроль, самоусвідомлення, суспільна свідомість, соціальні навички, відповідальне прийняття рішень) [7], позитивно впливають на загальний стан дітей, сприяють кращому зосередженню уваги, покращують результати академічного навчання, допомагають запобігати виникненню стресу, надають можливість бути стійким до нього.

Потужним інструментом для соціально-емоційного розвитку дітей, сталих навичок життя може також стати для педагогів та батьків вихованців альтернативний навчальний ресурс для дітей дошкільного віку – ляльковий театр «Іскорки суперсил», який розроблений за допомогою Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), спільно з МОН України для підтримки розвитку й навчання дітей віком від 3 до 6 років в умовах призупинення освітнього процесу в закладах дошкільної освіти через війну. У формі інтерактивної гри з казковими персонажами діти навчаються краще ладнати з однолітками та дорослими, розуміти свої емоції, дізнаються більше про навколишній світ, здорове харчування та безпечну поведінку, розвиватимуть креативність [3].

Отже, соціально-емоційний розвиток і навчання, як інструмент розвитку умінь і навичок дітей дошкільного віку, забезпечує психологічно безпечне освітнє середовище, розвиває емоційний інтелект та сприяє розвитку соціальних навичок, заохочує дітей приймати рішення відповідально, усвідомлюючи наслідки різних вчинків, допомагає встановлювати та підтримувати здорові позитивні взаємини, популяризує усвідомлене світосприйняття, є ціннісним для дітей з особливими освітніми потребами, сприяє благополуччю дітей, закладаючи фундамент для успішної реалізації набутих умінь і навичок у житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт дошкільної освіти, затверджений наказом МОН України від 12.01.2021. № 33.

2. Закон України «Про освіту», 2017 р.

3. Ляльковий театр «Іскорки суперсил» / Платформа розвитку дошкільнят «НУМО».
URL: <https://numo.mon.gov.ua/puppet-show>

4. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти), лист МОН України від 16.03.2021 р. № 1/9-148 «Щодо методичних рекомендацій до оновленого Базового компонента дошкільної освіти».

5. Навчаємося долати стрес через гру. Гра як підхід для підтримки дітей у складних життєвих ситуаціях/ С. Ліннет Соліс, Клер В., Лю та Джилл, М. Попп: the LEGO Foundation, 2022, 3 с.

6. Парціальна програма розвитку дитини від 2 до 6 років через гру «Творці майбутнього» та методичні рекомендації / О. Ю. Рома, І. Ю. Піскова, Г. В. Малевич, Г. В. Шварова, О. М. Шуляк: the LEGO Foundation. Запоріжжя : СТАТУС, 2022. 109 с.

7. Путівник-порадник для педагога: The LEGO Foundation, 2022. 112 с.

УДК 374: 378.147.227

Мисан Костянтин Леонтійович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава;

Лебедик Леся Вікторівна,
доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Вирішення проблеми створення безпечного освітнього середовища як фактору формування професійної толерантності як інтегративної характеристики професійної діяльності майбутніх педагогічних працівників закладів позашкільної освіти потребує уточнення її суті, структури, найбільш важливих характеристик. Ця проблема вже привертала увагу вітчизняних учених, зокрема, сутність педагогічної взаємодії досліджували І. Зязюн, С. Гончаренко, В. Стрельніков [10–14], Л. Хомич та ін., особливості підготовки педагогів для закладів позашкільної освіти знайшли висвітлення у наших

попередніх публікаціях (К. Мисан [9], Л. Лебедик [1–7; 9; 16 та ін.]). У той же час створення безпечного освітнього середовища як фактору формування професійної толерантності майбутнього педагога закладу позашкільної освіти в умовах магістратури ще не стали предметом педагогічного дослідження.

Безпечне освітнє середовище є важливим фактором формування професійної толерантності майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти. Означена толерантність виявляє ставлення педагога, рівень відповідальності за побудову діалогічних відносин із суб'єктами освітнього процесу, є одним з ключових компонентів професійної діяльності педагога (В. Стрельников [14, с. 34–38]). Відсутність толерантності в педагога негативно впливає на розвиток особистості дитини, знижує ефективність професійної діяльності педагогічних працівників в цілому (Ю. Тодорцева [15]).

Власне «толерантність» є інтегральною характеристикою індивіда (педагога), яка виявляє його здатність взаємодіяти з зовнішнім середовищем у проблемних і кризових ситуаціях (П. Лушин [8]). Метою взаємодії є успішність його адаптації, врівноваження свого стану для розвитку позитивних взаємин з людьми, довіряє і власним «Я», неприпустимістю їхньої конфронтації.

Розуміння толерантності як інтегральної характеристики майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти пов'язане з виявленням їхньої особистісної позиції, ціннісного ставлення до взаємодії та співпраці з дітьми. У професійній діяльності педагога закладу позашкільної освіти способом реалізації толерантності є принципи побудови взаємодії з дітьми й технології, необхідні для реалізації цих принципів.

Професійну толерантність майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти вважаємо особливою формою їхнього особистого ставлення до мети, завдань, змісту власної діяльності, способів її здійснення, що має прояв у демократизації взаємодії педагога з дітьми як головними суб'єктами освітнього процесу у закладі позашкільної освіти, використанні в організації освітнього процесу методик і технологій, які забезпечують діалог із дітьми як рівноправними суб'єктами освіти, відкритості до сприйняття й

конструктивного використання всього, що стосується мети, змісту та методів підготовки дітей у закладі позашкільної освіти.

Отже, професійна толерантність майбутнього педагога закладу позашкільної освіти є інтегральною характеристикою, яка визначає спрямованість і принципи взаємодії педагога закладу позашкільної освіти з дітьми, зумовлює їхній розвиток як суб'єктів освітнього процесу. У контексті взаємодії педагога закладу позашкільної освіти з дітьми професійна толерантність у безпечному освітньому середовищі забезпечує можливість активного навчання, вільного доступу до нової інформації та її обговорення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лебедик Л. В. Ефективні здоров'язберігаючі технології позашкільної освіти в умовах війни. *Освіта, наука та культура України в світі: мобільність, глобалізація, інклюзія* : збірник тез Міжнародного науково-практичного симпозиуму, 23-24 серпня 2022 р. / за заг. ред. З. П. Ленів. Львів, 2022. 391 с. С. 150–155.

2. Лебедик Л. В. Загальнодидактичні принципи підготовки педагогів закладів позашкільної освіти на основі настанов Григорія Сковороди. *Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 2–4 груд. 2022 р. / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава, 2022. 268 с. С. 96–99.

3. Лебедик Л. В. Педагогічна підготовка магістрів у вищих економічних навчальних закладах : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. 165 с.

4. Лебедик Л. В. Підготовка педагогів для закладів позашкільної освіти на засадах партнерства у контексті Української Хартії вільної людини. *Формування національної ідентичності українця через цінності Української Хартії вільної людини* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 20-21 жовтня 2022 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, С. В. Костюк, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль: ТОКІШПО, 2022. 491 с. С. 270–274.

5. Лебедик Л. В. Розвиток особистості педагогічного працівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 берез. 2023 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІШПО, 2023. 416 с. С. 225–229.

6. Лебедик Леся. Погляди Григорія Сковороди на виховання. *Григорій Сковорода і Паїсій Величковський: постаті на тлі епохи* : зб. наук. пр. за результатами Всеукр. наук.-практ. конф., 29 листоп. 2012 р. [до 290-річчя з дня народження] / ред. кол. : Т. В. Оніпко, І. М. Петренко, В. В. Сарапин. Полтава : ПУЕТ, 2013. 196 с. С. 105–108.

7. Лебедик Л. В. Розвиток професійної компетентності педагогів закладів позашкільної освіти на основі педагогічних поглядів Григорія Сковороди. *Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди* : колективна монографія / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава: Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2022. 360 с. С. 89–97.

8. Лушин П. В. О психологии человека в переходной период (Как выжить, когда все рушится). Кировоград : КОД, 1999. 208 с.
9. Мисан К. Л., Лебедик Л. В. Професійна толерантність як інтегративна характеристика професійної діяльності майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти в умовах магістратури. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 листоп. 2023 р. Полтава; Лубни; Миргород, 2023. 284 с. С. 57–60.
10. Стрельніков В. Ю. Акмеологічна компетентність викладача вищої школи. *Вісник Черкаського університету. Сер. Педагогічні науки*. Черкаси : ЧНПУ імені Богдана Хмельницького, 2013. № 31 (244). С. 71–74.
11. Стрельніков В. Ю. Виховання духовних цінностей учнівської молоді як основи здоров'я особистості. *Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості* : збірник статей за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., 21–22 берез. 2019 р. / гол. ред. В. М. Пристинський. Слов'янськ, 2019. С. 76–84. URL: https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/2019/04_apr/10/10/2019.pdf
12. Стрельніков В. Ю. Концептуальні засади підвищення кваліфікації педагогів закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю. *Освітній фактор. Всеукраїнський науково-педагогічний журнал*. 2022. С. 106–109. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19211>
13. Стрельніков В. Ю. Складники оцінювання якості безпечного освітнього середовища закладу неперервної освіти. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 березня 2023 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 340–345.
14. Стрельніков В. Ю. Технології «діадної взаємодії» та ситуаційного навчання студентів. *Сер. Педагогічні науки*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. Вип. 71. С. 34–38. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/10120>
15. Тодорцева Ю. В. Формування толерантності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Одеса, 2004. 20 с.
16. Lebedyk L. V. Possibilities of application of the a person-centered approach in the training of teachers of out-of-school education institutions. *Scientific World Journal Issue*. No19. Part 4 May 2023. P. 42–51.

УДК 374: 378

Місько Вадим Володимирович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії зі спеціальності 011 «Освітні,
педагогічні науки» ДЗ «Луганський
національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Полтава;
Стрельніков Віктор Юрійович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки ДЗ
«Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка», м. Полтава,
професор кафедри філософії і економіки
освіти Полтавської академії неперервної
освіти ім. М. В. Остроградського,
м. Полтава

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Потреби діяльності закладів позашкільної освіти в умовах воєнної агресії гостро зумовлюють важливість безпечного освітнього середовища як чинника розвитку інформаційної компетентності педагога, адже педагог має діяти на засадах інформаційної цивілізації, у якій інформатизація є визначальною тенденцією суспільного розвитку. Саме інформатизація визначає провідні ідеї створення безпечного освітнього середовища як чинника розвитку інформаційної компетентності педагога закладу позашкільної освіти. Розвиток інформатизації освіти спричинив необхідність визначення завдань підготовки педагога закладу позашкільної освіти не просто як користувача електронної техніки. Пріоритетом його професійної підготовки стає, в умовах безпечного освітнього середовища, розвиток його інформаційної компетентності.

Аналіз означеної проблеми розвитку інформаційної компетентності педагогів в умовах безпечного освітнього середовища показує пріоритетну увагу до питання інформатизації освіти у вітчизняній науці (В. Биков, Г. Балл, О. Безпалова, К. Беркита, В. Бут, В. Галаган, С. Жабін, М. Жалдак, Ю. Жук, Ю. Дорошенко, А. Загородній, В. Клочко, Г. Козлакова, Т. Коваль, В. Копанєва, Л. Лебедик [1–11], А. Литвин [8], Ю. Машбиць, Я. Мисюра [10–11], В. Місько [12], Н. Морзе, Р. Ріжняк, М. Пархоменко, І. Соколова, П. Стефаненко, В. Стрельников [12–14], Ю. Триус, Б. Шуневич, М. Шкіль, Є. Ющенко та ін.).

Педагогічними умовами розвитку інформаційної компетентності педагога закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі нами виділені [12, с. 60–63]: 1) урахування рівня початкової інформаційної компетентності особистості педагога закладу позашкільної освіти; 2) ефективне використання педагогом набутих знань, вмінь, навичок; 3) гармонійне

поєднання форм навчання педагога закладу позашкільної освіти (колективних, індивідуальних) на основі модульної організації змісту матеріалу, програмних засобів інформатики; 4) профільна конкретизація інструментальних навичок та загальнотеоретичних знань, одержаних на дисципліні «Інформатика»; 5) організація міждисциплінарної взаємодії у програмах розвитку інформаційної компетентності майбутніх педагогів позашкільля.

Критеріями створення викладачами безпечного освітнього середовища як чинника розвитку інформаційної компетентності педагога закладу позашкільної освіти можуть бути: професійно важливі риси характеру, психофізіологічні якості знання, вміння, навички (Л. Лебедик [1, с. 132]). Структуру професійної компетентності майбутнього педагога закладу позашкільної освіти складають компоненти: когнітивний; мотиваційно-ціннісний; система професійно важливих якостей особистості; система здібностей педагога; афективний – здатність особистості до емоційно-вольової регуляції поведінки, позитивне емоційно-оцінне ставлення до інформатики, її важливості у процесі розвитку інформаційної компетентності педагога позашкільля; конативний – уміння, навички, педагогічна техніка, поведінка (Л. Лебедик [1, с. 132]).

Отже, нами виявлені педагогічні умови розвитку інформаційної компетентності педагога закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі, сформульовані вимоги до викладачів, які забезпечують створення безпечного освітнього середовища як чинника розвитку інформаційної компетентності педагога закладу позашкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лебедик Л. В. Використання інформаційних технологій для забезпечення якості системи підготовки викладача вищої школи в умовах магістратури. *Інформаційні технології – 2017* : зб. тез IV Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців, 18 трав. 2017 р. / відповід. за вип.: М. М. Астаф'єва, Д. М. Бодненко, В. П. Вембер, О. М. Глушак, О. С. Литвин, Н. П. Мазур. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 132–134.

2. Лебедик Л. В. Інформаційні технології підготовки майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти. *Інформаційні технології та цифрова економіка* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Видавничий центр ДУІТ, 2023. 272 с. С. 76–78.

3. Лебедик Л. В. Інформаційні технології у педагогічній підготовці магістрів. *Новітні інноваційні освітні технології: проблеми, розвиток та досвід впровадження* : матеріали

XXXVII міжвузівської наук.-метод. конф., 28–29 берез. 2012 р. : в 2 ч. Полтава: ПУЕТ, 2012. Ч. 1. С. 84–85.

4. Лебедик Л. В. Інформаційні технології у підготовці майбутніх фахівців сфери соціальної роботи. *Інформаційні технології – 2021* : зб. тез VIII Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців, 20 трав. 2021 р. / відповід. за вип.: М. М. Астаф'єва, Д. М. Бодненко, О. М. Глушак, Г. А. Кучаковська, О. С. Литвин, В. В. Прошкін, С. М. Шевченко. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. С. 45–48.

5. Лебедик Л. В. Професійний розвиток майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи засобами інформаційних технологій. *Проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагога в контексті Концепції «Освіта впродовж життя»* : зб. тез доповідей наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Краматорськ, 10 груд. 2020 р. / відп. ред. Д. В. Малєєв. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2020. С. 42–45. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/conferences/issue/view/10.12.2020>

6. Лебедик Л. В. Розвиток особистості педагогічного працівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 берез. 2023 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 225–229.

7. Лебедик Л. В., Стрельніков В. Ю., Стрельніков М. В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін: навчально-методичний посібник. Полтава : АСМІ, 2020. 303 с. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/15703>

8. Лебедик Л. В. Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у підготовку майбутніх учителів трудового навчання і технологій. *Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми* : збірник наукових праць / О. В. Марущак (голова) та ін. Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2023. Вип. 6. 240 с. С. 85–88.

9. Литвин А. М., Лебедик Л. В. Педагогічні умови формування інформаційної культури особистості майбутнього фахівця зв'язку : зб. наук. статей магістрів. Факультет товарознавства, торгівлі та маркетингу. Факультет харчових технологій, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу. Полтава : ПУЕТ, 2019. С. 372–378.

10. Мисюра Я., Лебедик Л. Формування інформаційної компетентності соціального педагога в умовах військової агресії. *Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 12–13 трав. 2022 р. / за заг. ред. Н. Г. Пахомової, В. І. Березан. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 266 с. С. 158–163. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/18909>

11. Мисюра Я. В., Лебедик Л. В. Формування інформаційної компетентності соціального педагога з питань соціальної підтримки сім'ї та дитини. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., 9 черв. 2022 р. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. 326 с. С. 269–272. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19313>

12. Місько В. В., Стрельніков В. Ю. Розвиток інформаційної компетентності педагога закладу позашкільної освіти в умовах війни. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 листоп. 2023 р. Полтава; Лубни; Миргород, 2023. 284 с. С. 60–63.

13. Стрельніков В. Ю. Дослідження освітнього середовища : корпоративний імідж навчального закладу. *Імідж сучасного педагога*. 2001. № 2. С. 2–5.

14. Стрельніков В. Ю. Складники оцінювання якості безпечного освітнього середовища закладу неперервної освіти. *Організація безпечного освітнього середовища –*

виклик сучасності: перспективи та рішення : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 березня 2023 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 340–345.

УДК 37.091.212.7:[37.015.311+159.923.5]

Нечерда Валерія Борисівна,

кандидат педагогічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

Тривалі військові дії в Україні та реалії повоєнного відновлення деокупованих громад безпосередньо позначилися на фізичному і психологічному стані тисяч дітей, переважна кількість з яких на сьогодні потребує кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги. Ситуацію ускладнюють також умови соціокультурної реальності, зокрема, кризові зміни в житті багатьох громадян, зневіра у майбутньому, нечітка позиція щодо життєвих орієнтирів, конфлікти між поколіннями, хаотичність і невизначеність. За таких умов досить гостро постає проблема соціальної дезадаптованості дитини, знаходження нею ресурсів для продуктивного життя, самореалізації і успішної соціалізації. Саме тому одним з актуальних завдань сучасного закладу загальної середньої освіти логічно постає створення безпечного, якісного і дружнього для дитини освітнього середовища, важливого для розвитку успішної особистості учня.

Погоджуємось із науковими висновками дослідника Г. Васяновича, що «безпеку освітнього середовища слід розглядати як такий стан організаційних, просторово-предметних і соціальних аспектів освітнього середовища, який окрім забезпечення життя і здоров'я суб'єктів освіти виступає необхідною умовою для розвитку і формування особистості і забезпечує її правову,

соціальну, психологічну, інформаційну захищеність» [2]. Кодекс безпечного освітнього середовища закладу освіти має бути ефективним інструментом посилення безпеки його життєдіяльності [4], значущим документом для якісного забезпечення підтримки й супроводу формування успішної особистості учня, оскільки безпечне освітнє середовище допомагає вихованню в учнів позитивних моральних якостей, творчих здібностей, критичного мислення, емоційного інтелекту, ключових життєвих компетентностей, сприяє задоволенню їхніх потреб, забезпеченню їх прав і свобод, що уможливорює отримання зростаючою особистістю досвіду життєвої і соціальної успішності. Відтак, «кодекс має бути орієнтованим на застосування інноваційних педагогічних методів і технологій, що сприятимуть перетворенню закладу освіти на інституцію нової формації, комплексною характеристикою якої буде дружність до учасника освітнього процесу» [3, с. 164].

Вчена М. Астахова зазначає, що «на безпечне освітнє середовище впливають: якість міжособистісних відносин – позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); негативні фактори (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність); захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору; комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів та домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу; задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини у: безпеці, допомозі та підтримці; збереженні та підвищенні її самооцінки; пізнанні та діяльності» [1, с. 33]. Поділяючи цю наукову позицію, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на важливості безпеки дитини в інтернет-просторі, актуальність якої на теренах нашої держави значно зросла в останні роки у зв'язку з поширеністю дистанційного навчання внаслідок карантинних обмежень під час пандемії COVID-19 та воєнного стану.

З огляду на постійне використання учнями у щоденному житті інтернет-ресурсів, американська дослідниця Sh. Gordon загрозливою ознакою сучасного

шкільного життя вважає кібер-булінг [6] – залякування або переслідування в інтернет-просторі як спосіб контролю або шантажу, зокрема, шляхом використання особистих фотографій без дозволу учня, завантаження відео, що принижує його, цькування через ігри та форуми, електронну пошту і SMS тощо, розміщення компрометуючих або загрозливих повідомлень, образливих коментарів у Facebook або Instagram (так звані «текстові війни»), створення на YouTube-каналі блогу з інформацією, що поширює подробиці особистого життя або фальшивого онлайн-профілю у соціальних мережах.

Особливу занепокоєність американських вчених викликає той факт, що «кібер-булінг, зокрема, тролінг може негативно вплинути не лише на фізичне здоров'я учнів (розлади сну й апетиту, головний біль, біль у серці), але й на їхній психо-емоційний стан (відчуття сорому, злості, туги і смутку, апатія, немотивована агресивність, негативне ставлення до себе й до життя загалом, бажання заподіяти собі шкоди), їх прагнення вчитися та, зрештою, академічну й соціальну успішність» [5, с. 125]. Саме тому як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники [3; 5; 6] наголошують на характерних віктимних фізичних, психологічних і соціальних ознаках уразливих учнів, що можуть стати потенційними жертвами булінгу, та відзначають важливість віктимологічної профілактики у закладах освіти.

Запобігання та протидія кібер-булінгу в експериментальних закладах освіти лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя відбувається під час упровадження в освітній процес методики формування життєвої успішності учнів старших класів в умовах поствоєнної реальності. В рамках програми передбачено проведення міні-тренінгу «Стоп-кібер-булінг!», коворкінгу «Безпека учня – найвища цінність», відео-лекторію «Як розпізнати кібер-булінг», марафону відеороликів «Добро завжди перемагає», веб-квесту «Мій безпечний інтернет», конкурсу есе «Моя медіаграмотність важлива», конкурсу плакатів «Зупини кібер-булінг», виставки колажів «Життя без булінгу», мистецького марафону «Міжнародний день протидії булінгу»,

виховної години «Допоможи другу!», круглого столу «Ми – проти булінгу», воркшопу «Безпека в інтернеті» та ін. заходів.

За допомогою зазначених заходів учні оволодівають правилами безпечного користування інтернетом, зокрема, налаштування конфіденційності улюблених додатків у соціальних мережах та розміщення інформації і налагодження стосунків у онлайн-просторі, навчаються розпізнавати ознаки кібер-булінгу (уникання офлайн-зустрічей з однолітками, пригнічений емоційний стан під час та після користування інтернетом, страх перед обмеженням можливостей користування комп'ютером, приховування певних фактів із свого онлайн-спілкування) й особливості поведінки булерів, а також докази кібер-булінгу (цифровий слід), протидіяти кібер-булінгу (визначати стратегію своєї поведінки, зокрема, повідомляти про образливі коментарі чи повідомлення, небажані фотографії, відкрито спілкуватися з дорослими при виникненні проблем, реагувати відповідно до покрокової інструкції щодо випадків участі, спостереження або переживання ситуації кібер-булінгу, розробленої у «Пам'ятці для учнів «Анти-булінг» та ін.).

Таким чином, створення безпечного освітнього середовища сьогодні має обов'язково включати в себе забезпечення безпеки учнів у інтернет-просторі, що сприяє розвитку їх упевненості у собі й своїх силах, їх мобільності й емоційної стабільності, формуванню активної життєвої позиції, здатності до продуктивної співпраці та партнерської взаємодії, готовності приймати відповідальні рішення у ситуаціях невизначеності, значно покращує їх адаптаційні можливості, розширює горизонти позитивної самореалізації у кризовому соціумі, позитивно впливає на їх самоактуалізацію, соціалізацію, життєву й соціальну успішність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Астахова М. С. Система створення безпечного освітнього середовища: від теорії до практичної реалізації. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 березня 2023 р. / Редкол.: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк,

Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. С. 32–38.

2. Васянович Г. П. Роль педагога у формуванні безпечного освітнього середовища у вищому навчальному закладі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. Педагогіка*. 2017. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_4_3 (дата звернення: 03.04.2017).

3. Кириченко В. І., Нечерда В. Б. Хакатон як технологія формування соціально успішної особистості учня. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України, 2022. Вип. 26. Кн. 1. С. 156–168.

4. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ, 2018. 56 с.

5. Glew G. M., Fan M-Y., Katon W., Rivara F. P. Bullying and school safety. *Journal of Pediatrics*. 2008. V. 152 (1). P. 123–128.

6. Gordon Sh. 6 Types of Cyberbullying. 2018. URL: <https://www.verywellfamily.com/types-of-cyberbullying-460549> (accessed 10 January 2019).

УДК 374: 378.147.227

Опошнян Олександр Іванович,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава;

Лебедик Леся Вікторівна,

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

ЗНАЧЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ СТВОРЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Для успішного й ефективного забезпечення безпечного освітнього середовища та удосконалення системи планування роботи закладу позашкільної освіти слід створити такі організаційно-педагогічні умови удосконалення системи планування роботи закладу позашкільної освіти:

1) розподіл і делегування повноважень керівника закладу позашкільної освіти і

його підлеглих; 2) проєктування і перспективне бачення діяльності закладу щодо планування роботи; 3) дотримання у процесі планування усіх вимог нормативних документів, виконання усіх передбачених ними процедур створення, погодження, затвердження документації з планування роботи закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі [8, с. 64–67].

Перша організаційно-педагогічна умова, важлива для удосконалення системи планування роботи закладу позашкільної освіти – розподіл і делегування повноважень між керівником закладу позашкільної освіти і його підлеглими. Заклад позашкільної освіти є освітньою організацією, яка складається з групи людей (педагогів, учнів, батьків), діяльність яких координується директором для досягнення поставлених загальних цілей – отримання споживачами (дітьми) якісних освітніх послуг, чому присвячена уся системна підготовка педагогів для закладів позашкільної освіти в умовах безпечного освітнього середовища [1–14].

Власне «делегування» є процесом передання частини функцій (завдань) і повноважень керівника одному чи декільком підлеглим. Делегування завдань є процесом психологічно важким. Керівник закладу позашкільної освіти, якщо він схильний до стереотипів, не може доручити свою роботу підлеглому. Заважають стереотипи: я виконаю роботу якісніше; простіше самому виконати роботу, ніж вчити інших і пояснювати їм специфіку процесу; підлеглий скористається ситуацією, щоб показати, що він може краще за керівника виконувати роботу; претендуватиме на цю посаду [8, с. 64–67].

Основними цілями делегування завдань є: звільнити час керівника закладу освіти для виконання важливіших завдань; підвищити довіру в колективі; мотивувати роботу працівників закладу позашкільної освіти; спонукати працівників ефективніше та різнобічно використовувати свої професійні знання і навички; перевірити сумлінність працівників.

Успішність делегування завдань визначають три чинники: чітке формулювання завдання; правильний вибір виконавця, який має необхідні знання та навички; грамотна взаємодія керівника і підлеглого. Доцільно

використовувати делегування, коли: керівник розуміє, що підлеглий може виконати роботу краще, ніж він; зайнятість не дає можливості йому вирішити проблему; він намагається сприяти підвищенню професійності підлеглих; необхідним є вільний час для вирішення важливіших завдань [8, с. 64–67].

Делегування повноважень має переваги: підвищується якість управлінських рішень, оскільки їх приймають ті працівники, що мають найбільшу компетентність, більш повну і достовірну інформацію; у підлеглих розвиваються ініціатива, підприємливість, бажання самостійно і творчо працювати; керівник звільняється від виконання другорядних робіт; розширюється обсяг функцій, завдань, що виконує заклад позашкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

17. Лебедик Л. В. Ефективні здоров'язберігаючі технології позашкільної освіти в умовах війни. *Освіта, наука та культура України в світі: мобільність, глобалізація, інклюзія* : збірник тез Міжнародного науково-практичного симпозиуму, 23-24 серпня 2022 р. / за заг. ред. З. П. Ленів. Львів, 2022. 391 с. С. 150–155.

18. Лебедик Л. В. Загальнодидактичні принципи підготовки педагогів закладів позашкільної освіти на основі настанов Григорія Сковороди. *Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 2–4 груд. 2022 р. / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава, 2022. 268 с. С. 96–99.

19. Лебедик Л. В. Підготовка педагогів для закладів позашкільної освіти на засадах партнерства у контексті Української Хартії вільної людини. *Формування національної ідентичності українця через цінності Української Хартії вільної людини* : науковий, методичний, інформаційний збірник ТОКІППО, 20-21 жовтня 2022 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, С. В. Костюк, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль: ТОКІППО, 2022. 491 с. С. 270–274.

20. Лебедик Л. В. Розвиток особистості педагогічного працівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 берез. 2023 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 225–229.

21. Лебедик Леся. Погляди Григорія Сковороди на виховання. *Григорій Сковорода і Паїсій Величковський: постаті на тлі епохи* : зб. наук. пр. за результатами Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 29 листоп. 2012 р.) [до 290-річчя з дня народження] / [ред. кол. : Т. В. Оніпко, І. М. Петренко, В. В. Сарапін]. Полтава : ПУЕТ, 2013. 196 с. С. 105–108.

22. Лебедик Л. В. Розвиток професійної компетентності педагогів закладів позашкільної освіти на основі педагогічних поглядів Григорія Сковороди. *Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди* : колективна монографія / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава : Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2022. 360 с. С. 89–97.

23. Лебедик Л. В. Технології навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти на засадах Української Хартії вільної людини. *Ціннісні орієнтири сучасної освіти в умовах сьогодення крізь призму Української Хартії вільної людини* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 27 жовт. 2023 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, С. В. Костюк, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. С. 247–251.
24. Опошнян О. І., Лебедик Л. В. Організаційно-педагогічні умови модернізації системи планування роботи закладу позашкільної освіти. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 листоп. 2023 р. Полтава; Лубни; Миргород, 2023. 284 с. С. 64–67.
25. Стрельніков В. Ю. Виховання духовних цінностей учнівської молоді як основи здоров'я особистості. *Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості* : збірник статей за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., 21–22 берез. 2019 р. / гол. ред. В. М. Пристинський. Слов'янськ, 2019. С. 76–84.
26. Стрельніков В. Ю. Концептуальні засади підвищення кваліфікації педагогів закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю. *Освітній фактор. Всеукраїнський науково-педагогічний журнал*. 2022. С. 106–109. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19211>
27. Стрельніков В. Ю. Складники оцінювання якості безпечного освітнього середовища закладу неперервної освіти. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 березня 2023 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 340–345.
28. Стрельніков В. Ю. Технології «діадної взаємодії» та ситуаційного навчання студентів. *Педагогічні науки*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. Вип. 71. С. 34–38. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/10120>
29. Lebedyk L. V. Possibilities of application of the a person-centered approach in the training of teachers of out-of-school education institutions. *Scientific World Journal Issue. No19. Part 4 May 2023*. P. 42–51.
30. Lesya Lebedyk, Viktor Strelnikov. Educational space of continuous education of teachers: a facilitating approach. *Educational space: post-non-classical perspectives* / Eds. Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhyrova. Varna: Varna university of management, 2023. 261 p. P. 128–157.

Пометун Олена Іванівна,

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ВЧИТЕЛЯ Й СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Безпечне освітнє середовище напряму пов'язане із психологічним комфортом, що його відчують учні, перебуваючи у стінах навчального закладу і на уроках із того чи іншого предмета. Здатність педагога до створення

такого середовища, на думку багатьох дослідників, залежить від рівня розвиненості його емоційного інтелекту. Лише вчителі з високим рівнем емоційного інтелекту демонструють турботу, створюють емоційно-позитивний клімат та покращують освітнє середовище [4]. Емоційний інтелект проявляється у вмінні бути делікатним, ввічливим, тактовним, шанобливим, турботливим. Педагоги, наділені цією здатністю, прагнуть створити в колективі сприятливий психологічний клімат [1].

Під емоційним інтелектом розуміють сукупність ментальних здібностей, які беруть участь в усвідомленні і розумінні власних емоцій та емоцій оточуючих. Сам термін «емоційний інтелект» ввів у 1985 році Й. Пейн, описуючи типи інтелекту людини. А наприкінці ХХ ст. Дж. Майер та П. Саловей представили модель емоційного інтелекту як здатності контролювати свої власні та чужі емоції й почуття, розрізняти їх та використовувати отриману інформацію, щоб керувати мисленням та діями. Коротко можна сформулювати їхні думки через такі запитання:

- як ми оцінюємо та виражаємо емоції;
- що про них знаємо;
- як ними керуємо;
- як на їх основі приймаємо рішення [3].

Саме вони наголосили, що емоції варто розглядати як важливу та продуктивну складову освітнього процесу, а не як перешкоду його ефективності. Розвинувши ці ідеї Д. Гоулман згодом використав їх для докладного опису емоційної компетентності [4].

Узагальнюючи дані цих та інших досліджень, можна виокремити такі складники емоційного інтелекту як внутрішньо особистісні (розпізнання власних почуттів та ефективне керування ними) та міжособистісні (розпізнання почуттів інших людей та поведінка, вчинки, дії, що враховують ці почуття). Отже, емоційний інтелект – це, насамперед, глибинне розуміння самого себе, розуміння того, як наша поведінка впливає на інших людей, і вже потім – розуміння емоцій інших за вербальними та невербальними комунікативними

сигналами і врахування отриманої інформації у побудові міжособистісної взаємодії [4]. Саме здатність людини розумно проявляти й керувати власними емоціями, якими супроводжується будь-яка життєва ситуація, міжособистісне спілкування, бути відкритим до інших, розуміючи їхній емоційний стан і вміючи його спрямувати на позитивне вирішення проблеми, на думку вчених, є вихідним моментом і необхідною умовою досягнення життєвого та професійного успіху.

Таке трактування сутності емоційного інтелекту демонструє нам важливість його для професійної діяльності педагога, невід'ємною частиною якого є побудова спілкування з учнями, діалогу з ними та між ними. У спілкуванні в учнів формуються особистісні особливості психіки, які дозволяють їм створити неповторну систему уявлень про себе і про оточуючих, на основі якої будується ставлення до інших людей і оцінка себе. Несвоєчасний розвиток або порушення емоційної сфери особистості призводить до підвищеної тривожності, сором'язливості, страхів у спілкуванні та самовираженні, агресії, емоційного виснаження, переживання стресу [2].

Під час уроку вчитель має працювати насамперед із власними емоціями. Він має вміти ідентифікувати власні емоції та керувати ними: проявляти їх, якщо вважає за потрібне, або ховати, якщо це відповідає навчальній ситуації. Причому варто розуміти, що якщо вибором вчителя є демонстрування емоцій, він має вміти *висловлювати емоції так, щоб це відповідало педагогічному задуму*. Дослідники стверджують, що чим більше розвинений емоційний інтелект, тим легше людині натиснути на гальма і врегулювати свої емоції [1].

Для цього у кожен момент спілкування з дітьми, перед тим, як звернутися до класу чи окремих учнів, педагог має враховувати вплив, який його емоції матимуть на здатність знайти правильну тональність висловлювання (спокійну, директивну чи підтримуючу). У будь-якій ситуації в класі емоційно розвинена людина завжди може контролювати свою відповідь, надаючи їй ефективного емоційного забарвлення, та зберігати спокій і контроль.

Педагоги, які володіють здатністю прислухатися до чужих переживань, ідентифікувати емоції учнів вміють налаштуватися на широкий діапазон емоційних сигналів. Йдеться не про те, щоби знати їхні назви, типи чи класифікації. Важливим є розуміння вчителем культурного і суспільного контексту, того, що **саме** в нашому середовищі спричиняє певні емоції учнів [3].

Ця якість дозволяє їм розуміти невисловлені почуття, вони співчутливо ставляться до оточуючих і здатні подумки стати на місце іншої людини. Це можливо через спеціальні рефлексивні вправи (коли учні озвучують свої емоції) або спостереження за поведінкою учнів, особливо, якщо вони збуджені, перевтомлені або знаходяться в стресовому стані.

Визначення емоцій учнів насамперед передбачає зовнішнє (поведінкове) виявлення вчителем поваги до емоційного стану учнів. Це потребує від педагога надання моментального зворотнього зв'язку, що підтримує учнів, допомагає їм усвідомити, що вони відчувають і чому, вгамувати зайву напругу. Якщо якась дитина не може контролювати свої емоції, то професійної педагогічною реакцією буде визнання того, що вона засмучена, їй потрібні в цей момент прості вказівки, заспокоєння і трохи вільного часу. Також варто після уроку знайти можливість поговорити з такою дитиною окремо.

Очевидно, що емоційний інтелект вчителя допомагає йому знайти більш продуктивні способи підтримання дисципліни під час спілкування. Наприклад, це можуть бути заздалегідь обумовлені невербальні сигнали (коли педагог жестом просить уваги), сигнал від учнів, що їм потрібна перерва чи допомога. Учням також варто пояснювати, яку реакцію викликає їхня поведінка, чітко описувати поведінку, яку демонструє учень чи учениця. Ідея полягає в тому, щоб завдяки прикладу та підтримці педагога кожна дитина могла більш відповідально та позитивно ставитися до проблем у класі. З іншого боку, корисним є передбачуваний стиль реагування педагога на ті чи інші ситуації, коли потрібно визнавати та заохочувати належну поведінку/перешкоджати неадекватній поведінці.

Як бачимо, лише педагоги, які володіють достатньо розвиненими навичками емоційного інтелекту здатні успішно здійснювати професійну діяльність, насамперед у створенні й підтриманні продуктивного освітнього середовища. До того ж опанування навичками емоційного інтелекту вбереже вчителя від емоційного виснаження, душевної перевтоми, допоможе уникати стресових ситуацій, а також допоможе будувати здорові стосунки у класі, встановити емоційний зв'язок зі школярами й отримати задоволення від роботи. [1]

Отже, вивчення емоційного інтелекту педагогів, визначення його чинного рівня є надзвичайно значущим для змістовного подолання існуючого протиріччя в практичній педагогіці емоційних і раціональних перетворень, успішності організації заходів по підвищенню ефективності роботи педагога, зокрема й зі створення безпечного і психологічно сприятливого освітнього середовища. Водночас відповідні дослідження засвідчують як недостатній рівень розвиненості у педагогів цього особистісного утворення, так і брак уваги до цієї проблеми у системі підготовки та перепідготовки педагогів [2]. Вона має перетворитись на актуальне завдання безперервної освіти вчителів, що може розв'язуватись різними способами, насамперед за рахунок інтеграції власного досвіду, освоєння нових професійних відносин – міжособистісних, предметних, надпредметних, метапредметних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Басюк Н. Емоційний інтелект у професійній діяльності вчителя початкових класів. URL: http://eprints.zu.edu.ua/38607/1/Розділене%20збірник_конференції_15_11_2023-44-47.pdf (дата звернення: 18.02.2024).
2. Кириченко Р., Дуброва Н., Овсієнко Р. Значення емоційного інтелекту в діяльності педагога. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/18998/1> (дата звернення: 18.02.2024).
3. Mayer J. D. and Salovey P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), *Emotional Development and Emotional Intelligence: Educational Implication* (pp. 3-31). New York, NY: Basic Books.
4. Фогель Т. М. Емоційний інтелект вчителя як запорука ефективності навчального процесу. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23963/Fogel%20T.%20M..pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.02.2024).

Пустяк Руслан Анатолійович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава;
Лебедик Леся Вікторівна,
доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ І ЗДІЙСНЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Аналіз підготовки майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти до організації і здійснення інклюзивної освіти в умовах безпечного освітнього середовища та літературних джерел [1–14 та ін.] показав актуальність і складність цього завдання для вищої школи України. Важливо в умовах безпечного освітнього середовища підготувати педагога закладу позашкільної освіти, готового ефективно взаємодіяти з дітьми з особливими освітніми потребами. Особливо актуальним є вирішення проблеми підготовки майбутнього педагога закладу позашкільної освіти до роботи з дітьми в умовах безпечного освітнього середовища, які мають особливості розвитку, через відсутність професійних компетенцій, необхідних для роботи з інклюзіями.

Педагоги закладів позашкільної освіти все ще мають стереотипи, психологічні бар'єри, які заважають їм у професійній діяльності. Тому проблема розвитку інклюзивної компетенції у педагога закладу позашкільної освіти в умовах безпечного освітнього середовища має особливе значення.

Педагоги закладів позашкільної освіти з негативним ставленням вважають, що інклюзія є тягарем, і діти з особливими освітніми потребами

мають отримувати спеціальні послуги у спеціальних закладах освіти, щоб уникнути негативного впливу на їхніх «нормальних» дітей [7, с. 71–74].

Тому виникла необхідність переглянути методику підготовки майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти в умовах безпечного освітнього середовища до роботи у сфері інклюзії. Це є необхідною умовою становлення у них стійкої професійної позиції, яка ґрунтується на глибокій повазі до дітей з особливими освітніми потребами, вірі в них, їхні сильні сторони і можливості, потребі відстоювати інтереси цих дітей у різних сферах життєдіяльності.

Ефективному впровадженню інклюзивної освіти в умовах безпечного освітнього середовища закладів позашкільної освіти заважає ряд проблем [7, с. 71–74], що включає в себе: 1) нестачу фахівців у інклюзивних групах; 2) велике навантаження на практичних психологів закладів позашкільної освіти в умовах безпечного освітнього середовища; 3) не має належного рівня підготовка педагогів закладів позашкільної освіти до роботи в інклюзивному середовищі; 4) педагогічні працівники не мають належної психологічної готовності до взаємодії з дітьми, які мають особливі освітні потреби; 5) педагоги закладів позашкільної освіти не відчують достатньої мотивації у навчанні учнів з ООП через перевантаження, яке не має грошової компенсації.

Підготовка педагогів закладів позашкільної освіти до роботи в умовах інклюзії у безпечному освітньому середовищі передбачає введення спеціального курсу, що дозволяє майбутнім педагогам ознайомитися з сучасним станом розвитку інклюзивної освіти, особливостям навчання і розвитку дітей, взаємодії з їхніми батьками. Це допоможе педагогам закладів позашкільної освіти не лише засвоїти теоретичні знання, а й застосувати їх у практичній діяльності в умовах безпечного освітнього середовища.

Отже, розвиток інклюзивної компетентності педагога закладу позашкільної освіти є важливою проблемою педагогіки. Впровадження в освітній процес закладів позашкільної освіти досвіду країн світу, є необхідним для посилення ефективності в них інклюзивної освіти в умовах безпечного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лебедик Л. В. Ефективні здоров'язберігаючі технології позашкільної освіти в умовах війни. *Освіта, наука та культура України в світі: мобільність, глобалізація, інклюзія* : збірник тез Міжнар. наук.-практ. симпозиуму, 23-24 серпня 2022 р. / за заг. ред. З. П. Ленів. Львів, 2022. 391 с. С. 150–155.
2. Лебедик Л. В. Інтерактивні технології підготовки педагогів позашкільних закладів до інклюзивної освіти. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу* : збірник матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф., 8-9 груд. 2022 р. / Полт. ін-т економіки і права Відкритого міжнар. ун-ту розвитку людини «Україна»; відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ПЕП, 2023. 368 с. С. 325–328.
3. Лебедик Л. В. Оцінювання якості здоров'язбережувального середовища закладу позашкільної освіти. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : збірник наукових праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. 629 с. С. 128–132. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10567>
4. Лебедик Л. В. Підготовка педагогів для закладів позашкільної освіти на засадах партнерства у контексті Української Хартії вільної людини. *Формування національної ідентичності українця через цінності Української Хартії вільної людини* : науковий, методичний, інформаційний збірник ТОКІППО, 20-21 жовтня 2022 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, С. В. Костюк, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль: ТОКІППО, 2022. 491 с. С. 270–274.
5. Лебедик Л. В. Розвиток особистості педагогічного працівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 берез. 2023 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 225–229.
6. Лебедик Л. В. Розвиток професійної компетентності педагогів закладів позашкільної освіти на основі педагогічних поглядів Григорія Сковороди. *Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди* : колективна монографія / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава : НУ «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2022. 360 с. С. 89–97.
7. Пустьяк Р. А., Лебедик Л. В. Досвід підготовки майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти до організації і здійснення інклюзивної освіти. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 листоп. 2023 р. Полтава; Лубни; Миргород, 2023. 284 с. С. 71–74.
8. Стрельников В. Ю. Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти в умовах інклюзивного освітнього простору. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти*: збірник наукових статей / за заг. ред. Г. Л. Єфремова. Суми, 2023. 404 с. С. 255–260.
9. Стрельников В. Ю. Концептуальні засади підвищення кваліфікації педагогів закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю. *Освітній фактор. Всеукр. науково-педагогічний журнал*. 2022. С. 106–109.
10. Стрельников В. Ю. Принципи побудови змісту індивідуальних планів учнів у інклюзивному навчанні. *Вісник Наук.-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки за матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю : Інклюзивна освіта : теорія,*

методика, практика, 28 берез. 2019 р. / гол. ред. Демченко І. І. Умань : ВПЦ Візаві, 2019. Вип. V. С. 157–160.

11. Стрельніков В. Ю. Програма авторських курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти «Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін у закладах фахової передвищої освіти в умовах інклюзивного освітнього простору». Полтава : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. 31 с.

12. Стрельніков Віктор, Раті Оксана, Мулеса Тамара. Розвиток у викладачів закладів фахової передвищої освіти навичок застосування сучасних технологій навчання в умовах інклюзивного освітнього простору. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 3 (210). С. 60–68.

13. Стрельніков В. Ю. Складники оцінювання якості безпечного освітнього середовища закладу неперервної освіти. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 березня 2023 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 340–345.

14. Lesya Lebedyk, Viktor Strelnikov. Educational space of continuous education of teachers: a facilitating approach. *Educational space: post-non-classical perspectives* / Eds. Dimitrina Kamnova, Svitlana Arkhyrova. Varna: Varna university of management, 2023. 261 p. P. 128–157.

УДК 37.014.6:005.642.4

Ремех Тетяна Олексіївна,

кандидат педагогічних наук, старший дослідник, завідувачка відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

ЗВОРОТНІЙ ЗВ'ЯЗОК ЯК ІНСТРУМЕНТ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНІВ

Обов'язковим складником діяльності вчителя є зворотній зв'язок (фідбек), що виступає основою взаємодії його з учнями й уможливорює оцінювання та коригування навчання, визначення досягнутих успіхів та можливих зон розвитку як класного колективу в цілому, так і кожного учня зокрема. Основні дії зворотного зв'язку – це діяльність учителя й учнів у процесі організованої їхньої взаємодії. Тому зворотній зв'язок є важливим не лише для викладання (діяльності вчителя), а й для учіння (діяльності учня), адже він підвищує впевненість та самосвідомість учня, стимулює мотивацію до навчання [1, с. 44].

Низка науковців і методистів характеризує якісний зворотній зв'язок як складник формульовального оцінювання та запоруку успішного уроку, оскільки

він дає можливість зрозуміти, наскільки вдалим був цей урок і як слід працювати на наступному [2; 3]. Інші в своїх працях стверджують, що надання ефективного зворотного зв'язку складає основу навчання учнів, адже він є інструментом, що дає уявлення про те, як йде навчальний процес, та інформує вчителя про досягнення та проблеми учнів, уможливаючи таким чином визначення рівня досягнення мети й вирішення навчальних завдань. За результатами зворотного зв'язку вчитель оцінює процес навчальної діяльності для корекції: підбір нових методик, прийомів, підтримки учнів [4].

Система зворотного зв'язку включає в себе інструменти контролю й оцінювання знань і вмінь учнів, прийоми коригування навчального процесу, спрямовані безпосередньо на особистість кожного учня з урахуванням його особливостей та пізнавальних можливостей. Роль учителя полягає в тому, щоб інформувати, підказувати, оцінювати та заохочувати учнів досягати високих результатів у навчанні [5].

Зворотній зв'язок є передусім характеристикою стану того, хто навчається – його готовності до навчальної діяльності, настрою, уваги, відповідей на запитання тощо, на основі яких вчитель обирає тактику управління навчальним процесом, гнучко реагуючи на зміни [6, с. 217]. Для зворотнього зв'язку важливі й результати самооцінювання учнів.

Реалізується зворотній зв'язок як правило у двох аспектах: змістовному (отримання вчителем інформації про ступінь засвоєння учнями навчального матеріалу) та емоційному (спостереження поведінки учнів, відзначення їхнього інтересу, захопленості тощо).

Зауважимо, що зворотній зв'язок – це важливий компонент успішного навчання, оскільки, з одного боку, інформація, отримана на його основі, спрямовує і покращує діяльність учителя та учнів, зменшуючи розрив між наявними поточними та бажаними результатами навчання, а з другого – відіграє мотивуючу і стимулюючу роль, якщо він наданий позитивно і сприймається конструктивно [1, с. 43].

Однак частина учителів сприймають зворотний зв'язок у навчанні через його пряме значення – як інформацію про власну реакцію на виконання завдання учнем, що слугує основою для вдосконалення [1, с. 42]. Підтримуємо думку про те, що зворотній зв'язок залишатиметься лише зворотнім зв'язком, якщо він не призводитиме до дії. Підкреслимо, що такий зв'язок має бути конструктивним, орієнтованим на досягнення учнів.

Переважає більшість тих, хто досліджує проблему зворотнього зв'язку в освітньому процесі, наголошують на двох важливих умовах його ефективності:

- 1) атмосфера, яка має бути пронизана взаємоповагою й доброзичливістю;
- 2) час, який має бути наданий учням для зміни напрямку мислення та/або діяльності й виправлення помилок.

До основних чинників встановлення ефективного зворотного зв'язку віднесемо такі як: збалансованість та доцільність; точність і спрямованість на конкретну дію або продукт діяльності учнів; своєчасність та оперативність; доступність й аргументованість; шанобливість та доброзичливість [6, с. 219].

Розглядаючи зворотній зв'язок як інструмент оперативної взаємодії вчителя й учнів, зазначимо, що для вчителя він є рефлексією, що супроводжується аналізом ним власної діяльності та якості її результатів, осмисленням різних чинників навчального процесу – емоційних, практичних, знанневих тощо.

Звернемо увагу на те, що за нестабільного психологічного (почасти стресового) стану учнів та їхньої тривожності в умовах збройного конфлікту російської федерації проти України, який охопив усю територію нашої держави, зворотній зв'язок має відігравати роль підтримки вчителем кожної дитини як при офлайн, так і онлайн навчанні.

Сформулюємо декілька правил зворотнього зв'язку, дотримання яких надасть можливість вчителю підтримати учнів морально й емоційно безпосередньо в класі чи дистанційно:

- 1) підтримуйте почуття безпеки – важливо надавати зворотний зв'язок у формі підтримки та знайти особливий підхід до кожного учня;

2) говоріть про роботу учня та її результати, а не про його особистість;

3) надавайте зворотній зв'язок своєчасно, наприклад, по закінченню етапу роботи чи наприкінці уроку;

4) хваліть учнів за конкретні досягнення – позитивний зворотний зв'язок, як і той, що розвиває, не має бути абстрактним – акцентуйте увагу на особистому внеску конкретного учня чи внеску учнівської групи;

5) доносьте свої думки до учнів спокійно, без надмірних емоцій;

б) робіть фокусом зворотнього зв'язку досягнутий прогрес учнів, а не допущені ними помилки – це породжуватиме в учнів відчуття задоволення, впевненості у власних силах, прагнення досягти нових успіхів;

7) готуйтеся – хороший зворотній зв'язок вимагає часу на підготовку, адже слід зібрати основні факти та дібрати влучні формулювання; обов'язково продумайте, чого ви бажаєте досягнути в результаті обговорення;

8) будьте уважними до емоційного стану кожної дитини.

Встановлення зворотнього зв'язку у формі підтримки потребує від учителя вміння як говорити, так і активно слухати, здатності проявляти емпатію, здійснювати особистісно орієнтований підхід, орієнтуючись на інтереси та стан найуразливішої в класі дитини. Й цей сенс зворотнього зв'язку в умовах війни є, на нашу думку, чи не найважливішим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончарова О. А., Маслоva А. В. Фідбек у системі освіти: проблеми та перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Вип. 83. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 42–46. URL: <https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/83/8.pdf>

2. Для чого потрібен зворотний зв'язок на уроці? URL: <https://teach-hub.com/dlya-choho-potriben-zvorotnij-zvyazok-na-urotsi/>

3. Роль фідбеку (відгуків про роботу учня) в академічній успішності учня – британське дослідження. URL: <https://nus.org.ua/news/rol-fidbeku-vidgukiv-pro-robotu-uchnya-v-akademichnij-uspishnosti-uchnya-brytanske-doslidzhennya/>

4. Принципи та прийоми зворотного зв'язку. URL: https://nuschool.eu/lessons/elementary/assessment_2/8.html 3

5. Нуржинська А. Фідбек у вищій освіті: як створити якісний зворотній зв'язок. URL: <http://gohigher.org/fidebk-u-vyshchij-osviti-yak-stvoryty-jakisnyi-zvorotnij-zvyazok>

6. Олійник Н. Ю. Зворотний зв'язок у електронному навчанні як педагогічна проблема. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. № 2 (2016). С. 215–225. URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/48/88>

Сесик Оксана Олегівна,

методист центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

МЕТОДИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ТА УЧНІВ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

*Для успіху в житті вміння спілкуватися з людьми
набагато важливіше за наявність таланту*

*Джон Леббок,
британський енциклопедист, політик*

Соціальне становлення особистості як продукту природи і суспільства відбувається в суспільному оточенні, що зумовлює прагнення кожної людини до спілкування, основним засобом якого є мова.

Американський філософ і психолог *Джон Дьюї* акцентував увагу на тому, що первинним мотивом для мови й мовлення є *вплив* (через висловлення бажань, почуттів і думок), насамперед на діяльність інших людей, а також на формування соціальних відносин із ними. Історія значимості слова, мовлення, мистецтва дії мовця на слухачів налічує понад 20 століть. У найзагальнішому вигляді вони були подані й розглянуті ще *Цицероном*, який визначив основні комунікативні завдання оратора: «що сказати, де сказати і як сказати». У наш час це одне з основних правил спілкування – правило залежності форми і змісту вислову від особливостей конкретної ситуації.

Безперечно, освітній простір – це базове середовище розвитку людини. Тому й у центрі уваги сучасних досліджень є не просто формування носія знань, а людини як особистості. Цьому покликана сприяти низка дієвих факторів:

- радикальна гуманізація освіти;

- посилення особистісного виміру в освітній практиці – орієнтація на людину: на педагогів та учнів як повноправних суб'єктів системи освіти;

- основа навчання – рівноправний діалог між тим, хто навчає, і тим, хто навчається.

Нова освітня ідеологія передбачає переформатування інформаційного типу освіти на особистісно зорінтований. Орієнтація на досягнення не лише предметних освітніх результатів, а перш за все на становлення особистості школяра максимально скеровує навчання і виховання до розкриття і реалізації учнями свого особистісного потенціалу, до розвитку сил і можливостей [1].

Соціальні зміни, що відбуваються у системі освіти, змінюють її сенс, її зміст. Вбачається необхідна умова для особистісного самовираження і самоствердження як можливість найбільш повно відповідати природі свого «Я», тобто допомагати учням активізувати те, що у них закладено, а не навчати їх того, що придумано кимось раніше. Такий підхід відкриває найконструктивніший шлях до саморозвитку і самореалізації особистості [4].

За такого розуміння методологічною основою визначення сутності якості освіти можуть бути принципи:

- цілепокладання, який передбачає ієрархію цілей, психолого-педагогічну конкретизацію, інструментальність;

- психолого-педагогічного проектування процесу досягнення поставленої мети;

- системного підходу при здійсненні вибору характеристик якості, систематизації чинників впливу на шкільному, регіональному та державному рівнях;

- вимірюваності результату відповідно до нормативних вимог, соціальних та особистісних очікувань;

- особистісної орієнтації, яка передбачає спрямованість на виявлення у навчальному предметі особистісного змісту [2].

Дотримання цих принципів уможливить конструювання таких освітніх моделей, які відобразатимуть цілісний вимір особистісного й освітнього,

центром якого стає учень, а важлива функція вчителя – вміння сприяти йому не лише в ефективному і творчому опануванні інформацією, а й у розвитку себе як активно діючої особистості, якій притаманне критичне осмислення засвоєного. Відповідно до такого підходу на перший план виходять активні методи навчання та особистість педагога і школяра [5].

Основним фактором комунікації стає не просто трансляція інформації (це зараз робиться «автоматично» завдяки технологічному чиннику та комп'ютерній техніці), а самоактивізація і саморозвиток особистостей вчителя й учня. У такій ситуації учитель вже працює як педагог-психолог і основним інструментом стають не методи передачі інформації, а духовно-професійна особистість самого вчителя, який застосовує методи активізації особистості учня, що стає можливим лише у психолого-педагогічному діалозі: безпосередньому (з педагогами, учнями тощо), опосередкованому (з авторами творів, підручників) і внутрішньому [3].

Ефективна комунікація – це не просто обмін інформацією, але й розуміння емоцій і намірів людей, що спілкуються. Потрібно не лише лаконічно та чітко передати повідомлення, але й вміти слухати так, щоб розуміти повний зміст того, про що йде мова і змусити іншу людину відчувати, що її слухають і розуміють.

Мета ефективної комунікації – налагодити взаємозв'язок. Для того, аби досягти поставленої цілі, необхідно дотримуватися певних правил:

Правило 1. Уважно слухати та намагатись зрозуміти не лише вербальний текст, а й почуття співрозмовника.

Правило 2. Блокувати відволікаючі фактори.

Правило 3. Завжди бути привітними та відкритими.

Правило 4. Не перепитувати, чи правильно все зрозуміли слухачі.

Правило 5. Наприкінці розмови підвести підсумки того, що засвоєно та згадати основні тези почутого.

Важливо пам'ятати, що у справжньому спілкуванні немає відправника й одержувача повідомлень, а є співрозмовники, співучасники спільної справи.

Крім того, комунікація обов'язково передбачає певний результат – зміну поведінки та діяльності інших людей. Таке спілкування називають сукупністю взаємозв'язків і взаємовпливу людей, тобто міжособистісною взаємодією, що складається в процесі їх спільної діяльності.

Отже, важливою умовою продуктивної комунікації є визнання унікальності й неповторності співбесідника, його права бути самим собою та очікування того самого від інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гузій Н. В. Основи педагогічного професіоналізму: навч. посіб. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 156 с.
2. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 311 с.
3. Мазоха Д. С., Опанасенко Н. І. Педагогіка: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 231 с.
4. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні : навч. посіб. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2010. 230 с.

УДК 338.244.47 : 159.928.22

Стрельников Віктор Юрійович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки ДЗ
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Полтава,
професор кафедри філософії і економіки
освіти Полтавської академії неперервної
освіти ім. М. В. Остроградського,
м. Полтава

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ ПЕДАГОГА

Потреба дослідження безпечного освітнього середовища як чинника розвитку індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника в умовах війни є актуальною, адже, згідно з Новою українською школою, за індивідуальною освітньою траєкторією має відбуватися розвиток здобувача освіти. Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського має

досвід побудови ціннісних орієнтирів безпечного освітнього середовища у системі неперервної освіти, яка може стимулювати індивідуальну освітню траєкторію педагогічного працівника, що вже нами відмічалось [5; 7; 9; 10 та ін.]. Аналіз наукових джерел, проведений також у наших інших попередніх дослідженнях [3–4; 6; 8; 11–14 та ін.], працях Л. Лебедик [1–4; 14 та ін.], І. Сметани [9], В. Солодовника [5; 9–10] вказує на потребу розвивати під час підвищення кваліфікації у безпечному освітньому середовищі здатність педагога до проектування індивідуальної освітньої траєкторії.

Серед ціннісних орієнтирів побудови безпечного освітнього середовища як чинника розвитку індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника у закладі неперервної освіти відносимо: цільовий, мотиваційний, діяльнісний, когнітивний, креативний, результативний [7, с. 75–78]:

а) цільовий орієнтир охоплює мету: оволодіння педагогічними працівниками знаннями безпечного освітнього середовища (аналіз, відтворення, узагальнення, інтерпретація, оцінка); формування умінь і навичок; конструювання; розвитку творчого мислення;

б) мотиваційний орієнтир передбачає усвідомлене ставлення педагога до використання знань, важливих для проектування безпечного освітнього середовища й індивідуальної освітньої траєкторії для освіти здобувача;

в) діяльнісний орієнтир складають такі професійні вміння: проектувальні (здатність проектувати індивідуальну освітню траєкторію у безпечному освітньому середовищі, свою і дітей, відповідно до мети освіти); гностичні (уміння набувати, поповнювати і розширювати знання з проектування індивідуальної освітньої траєкторії, вивчати за допомогою сучасних діагностичних методів особистість дитини); конструктивні (уміння обирати оптимальні технології навчання й виховання учнів, здійснювати оптимальне керівництво пізнавальними процесами дітей – здобувачів освіти); організаційні (здатність організувати проектування індивідуальної освітньої траєкторії дітьми як суб'єктами освітнього процесу і навчальну активність згідно з окресленою метою освітнього процесу); комунікативні (уміння формувати

взаємини педагогів і дітей як учасників освітнього процесу);

г) когнітивний орієнтир вимагає знань і вмінь педагогічного працівника: про сутність, технології, специфіку проектування індивідуальної освітньої траєкторії, комплексу умінь і навичок для цього; філософських, методологічних, загальнотеоретичних, фахових, методичних, позитивного досвіду; проєктувальних, конструктивних, комунікативних, організаційних;

д) креативний орієнтир: реалізується для оригінального вирішення завдань проектування педагогами і їхніми вихованцями як суб'єктами освітнього процесу індивідуальної освітньої траєкторії (експромт і імпровізація); є здатністю творити принципово нове, інноваційне, нетрадиційне в організації проектування педагогами й учнями індивідуальної освітньої траєкторії; є вмінням творчо вирішувати різні проблеми;

е) результативний орієнтир передбачає зміни в особистості дітей і професійній сфері педагогів, зокрема: у збагаченні ціннісних орієнтацій; розвитку відповідальності, моральних якостей; педагогічному такті, що також сприяє створенню проєкту індивідуальної освітньої траєкторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лебедик Л. В. Підготовка керівників гуртків до роботи з обдарованими дітьми в системі післядипломної педагогічної освіти. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-практ. онлайн-конф., 23–25 черв. 2022 р. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 368 с. С. 149–157.

2. Лебедик Л. В. Підготовка соціальних працівників у системі неперервної освіти до впровадження соціально-педагогічних технологій. *Неперервна освіта як засіб професійного зростання педагога* : науковий, методичний, інформаційний збірник ТОКІППО, 25 лют. 2022 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, А. Janowski, Ф. І. Полянський, Г. І. Герасимчук, Н. Б. Стрийвус. Тернопіль: ТОКІППО, 2022. 298 с. С. 154–158.

3. Лебедик Л. В., Стрельніков В. Ю. Концептуальні засади підготовки викладачів вищої школи до проектування дидактичних систем в умовах магістратури. *Неперервна професійна підготовка фахівців в умовах формування спільного європейського освітнього простору* : монографія / за редакцією С. П. Архипової, О. П. Лещинського. Черкаси : ЧНУ, 2020. 335 с. С. 43–64.

4. Лебедик Л. В., Стрельніков В. Ю., Стрельніков М. В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін: навчально-методичний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Полтава : АСМІ, 2020. 303 с.

5. Солодовник Валерій, Стрельніков Віктор. Нова українська школа: проектування і реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагога. *Мережа шкіл новаторства України*.

розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації неперервної освіти : електрон. збірник тез доповідей III Всеукр. наук. онлайн-конфер. з міжнар. участю / за наук. ред. Н. І. Білик. Полтава; Київ : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. 144 с. С. 56–59. URL: <https://pano.pl.ua/wp-content/uploads/2023/12/Merezha-shkil-novatorstva-Ukrainy.pdf>

6. Стрельніков В. Ю. Можливості кооперативного навчання для формування й розвитку громадянської культури молоді. *Формування громадянської культури в Новій українській школі: традиційні та інноваційні практики* : збірник матеріалів конф. / за заг. ред. Г. Л. Єфремової, С. М. Луценко, Л. П. Івашини. РВВ СОШПО, Суми, 2020. С. 174–179.

7. Стрельніков В. Ю. Ознаки неперервної освіти, яка стимулює індивідуальну освітню траєкторію педагога в умовах війни. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 листоп. 2023 р. Полтава; Лубни; Миргород, 2023. 284 с. С. 75–78.

8. Стрельніков В. Ю. Партнерство суб'єктів освітнього процесу в технології ситуаційного навчання на засадах Української Хартії вільної людини. *Формування національної ідентичності українця через цінності Української Хартії вільної людини* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 20-21 жовтня 2022 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, С. В. Костюк, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль: ТОКШПО, 2022. 491 с. С. 413–418.

9. Стрельніков Віктор, Сметана Ірина, Солодовник Валерій. Курси підвищення кваліфікації як ресурс для проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагога в умовах війни. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 6 (213). С. 37–47. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/290133/284852>

10. Стрельніков В. Ю., Солодовник В. М. Методологічні засади неперервної освіти, яка стимулює індивідуальну освітню траєкторію педагога в умовах війни. *Постметодика*. 2023. № 2–3. С. 19–25.

11. Стрельніков В. Ю. Техніки нейролінгвістичного програмування для створення кооперативних взаємин зі студентами. *Превентивна безпека людини в сучасних умовах* : матеріали Міжвузівського круглого столу, присвяченого Всесвітньому дню охорони праці, 28 квіт. 2017 р. Полтава : ПУЕТ, 2017. С. 26–28.

12. Стрельніков В. Ю. Філософія компетентнісного підходу у неперервній освіті вчителя. *Лише той Учитель, хто живе так, як навчає* : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. з міжнар. участю, присвяченої Всесвітньому дню філософії, 17 листоп. 2022 р. / уклад. : Л. Литвинюк, М. Чиркова. Полтава : ПАНО, 2023. 298 с. С. 229–234. URL: <http://pano.pl.ua/nml/elektronni-vydannia-poippo>

13. Стрельніков В. Ю. Філософія проектування випереджувальної післядипломної педагогічної освіти на засадах компетентнісного підходу. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти* : зб. наук. статей у 3-х ч. / за заг. ред. О. В. Зосименко, Г. Л. Єфремова. Суми, 2020. Ч. 1. С. 160–167. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/16837>

14. Lesya Lebedyk, Viktor Strelnikov. Educational space of continuous education of teachers: a facilitating approach. *Educational space: post-non-classical perspectives* / Eds. Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova. Varna: Varna university of management, 2023. 261 p. P. 128–157. DOI: <https://doi.org/10.54055/mbmj2917>

Успенська Валентина Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики змісту
освіти комунального закладу Сумський
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти, м. Суми

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО СТАНУ

Воєнні виклики позначились на освітньому процесі. У роботі закладів освіти з'явилися перебої, багато перейшло на дистанційне навчання в онлайн-форматі. Потребують адаптації освітні програми. Спостерігається нерівний доступ до освіти. Освітні потреби здобувачів освіти змінилися, їм необхідна емоційна підтримка, допомога в адаптації до нових умов. У цей тяжкий час зросла відповідальність педагогів, їх роль стала ще більш важливою. Першочергове завдання освітян – не лише навчати здобувачів освіти, але й створити безпечне освітнє середовище, надавати емоційну підтримку. Складні умови воєнного стану потребують від педагогів нових знань, умінь, особистих якостей, які допоможуть дітям впоратися з травмами, продовжити навчання та зберегти віру в краще майбутнє. Педагогам необхідно постійно вдосконалювати свої професійні компетенції. Це допоможе їм краще виконувати свою роботу та давати учням якісну освіту.

Аналіз категорій «компетенція» і «компетентність» допоможе вирішити завдання наукового дослідження: проаналізувати саме ті компетенції педагога, які є новими, бо виникли як сучасна освітня потреба у відповідь на умови професійно-педагогічної діяльності під час війни.

Дослідники компетентнісного підходу до підготовки педагогів у зарубіжних країнах Н. Авшенюк, Т. Десятов, Л. Дяченко, Н. Постригач, Л. Пуховська, О. Сулима [2] педагогічну компетенцію розглядають одночасно в трьох сенсах:

1) як коло питань, в яких особа повинна бути обізнана; коло повноважень, делегованих суб'єкту (посадовцю, органу управління, групі тощо);

2) як досвід, інформаційний ресурс, знання в певній предметній галузі, якими володіє суб'єкт;

3) соціально задана вимога до підготовки особи у певній сфері.

Науковці *компетенцію* трактують як сукупність знань, умінь, способів діяльності та особистісних якостей людини, що визначають її **готовність** до якісного розв'язання професійних завдань у певній сфері. *Компетентність* – **здатність** працівника кваліфіковано виконувати певні види робіт у рамках конкретної професії. Компетентність є результатом впровадження компетенції у компетентну діяльність. Компетентним можна стати, опанувавши певні компетенції і реалізуючи їх у досвіді конкретної діяльності [2, с. 16–17].

Приєднуємось до думки дослідників, що *компетентність* – це результат набуття людиною компетенцій, які дають їй змогу якісно виконувати трудові функції, успішно засвоювати знання, взаємодіяти з іншими людьми в різних ситуаціях, швидко адаптуватися до змін у професійній діяльності, набувати соціальної самостійності [2, с. 17].

Обґрунтоване раніше розуміння *компетенції* як сукупності взаємопов'язаних якостей особистості, знань, умінь, навичок, способів діяльності щодо певного кола предметів і процесів та необхідних для якісної продуктивної діяльності з ними, а *компетентності* – як якості особистості, що визначає успішність виконання того або іншого виду діяльності (освоєння компетенцій) [5], дає підстави розглядати компетенції як основу для формування компетентності – очікуваного результату освітнього процесу. Таким чином, професійно компетентному педагогу сьогодення необхідно оволодіти компетенціями, актуальними для освітньої діяльності в умовах воєнного і повоєнного стану.

Сучасні освітні нормативні документи, які спрямовують освітню діяльність під час воєнного стану, ставлять перед педагогічною громадськістю освітні завдання, яких не було раніше, отже, розширюють коло компетенцій, якими мають володіти педагоги.

Проаналізуємо професійні компетенції педагогів в умовах воєнного і повоєнного стану в цих нових аспектах їх діяльності.

1. Здатність створити безпечний фізичний освітній простір [1]:

– облаштування навчальних кабінетів, безпечне та безперешкодне пересування по школі;

– чіткі процедури реагування та поведінки у надзвичайних ситуаціях: шляхи евакуації та протоколи безпеки, щоденні інструктажі;

– володіння алгоритмом дій при оголошенні сигналу «Повітряна тривога»; при ядерній загрозі та інших надзвичайних ситуаціях.

2. Готовність до організації навчання за різними формами і режимами:

– організація форм навчання: очна – дистанційна – змішана та режимів: синхронний – асинхронний (гнучкий розклад уроків; наявність ресурсів – комп'ютери та Інтернет);

– здатність до застосування сучасних онлайн-сервісів та програм;

– швидка зміна формату навчання;

– інструкції/протоколи/алгоритми щодо онлайн-навчання для учасників освітнього процесу;

– єдина освітня онлайн-платформа закладу, її ресурсне наповнення;

– академічна свобода вчителя щодо адаптації календарно-тематичних планів згідно режиму навчання (узагальнення та укрупнення тем, інтеграція змісту, скорочення опційних тем і тем, передбачених для повторення матеріалу, розподіл тем на синхронне та асинхронне вивчення тощо);

– організація навчання здобувачів освіти в укритті.

3. Налагодження діяльності з подолання втрат у навчанні:

– проведення діагностики знань учнів;

– створення програми з подолання навчальних втрат;

– використання різних заходів подолання навчальних втрат (навчання під час канікул; створення інтеграційних класів; перегляд та адаптація освітніх програм; розроблення додаткового контенту з ключових навчальних тем;

розроблення додаткового якісного освітнього контенту, акцентованого на темах, що потребують надолуження; взаємодія й співпраця педагогів) [3];

- використання платформи «Всеукраїнська школа онлайн»;
- застосування різноманіття методів та форм навчання з метою зацікавлення і мотивування учнів.

4. Посилення національно-патріотичного виховання, формування громадянської позиції:

- виховувати любов до України, розвивати почуття гордості за свою країну, її історію, культуру та традиції, використовувати українську мову у щоденному спілкуванні та навчанні;

- ознайомлювати з історією видатних українців, організовувати розповіді про героїв сучасності (ЗСУ, волонтери, звичайні люди, які роблять все для перемоги, власний приклад);

- ушановувати пам'ять героїв України;
- проводити патріотичні хвилини (гімн України, хвилина мовчання о 9.00).

- формувати в учнів активну громадянську позицію, готовність відстоювати права та свободи людини, будувати краще майбутнє для України, прагнути до волонтерства, яке дає можливість допомогти людям, отримати нові знання та навички, познайомитися з новими людьми, зробити світ кращим.

5. Розвиток навичок інформаційної гігієни:

- створення безпечного цифрового середовища;
- розуміння механізмів і принципів медіаконтенту, формування світогляду та цінностей, кібергігієни;

- правила безпечного висвітлення інформації в медіа, соціальних мережах, на сайті закладу освіти;

- навчання методикам критичного мислення, декодування дезінформації та пропаганди.

6. Участь і організація просвітницької діяльності з питань особистої безпеки:

- інформування учнів про правила мінної безпеки (проведення заходів із залученням ДСНС);
- навчання дітей правилам поведінки в екстремальних ситуаціях;
- формування у дітей психологічної стійкості до стресових ситуацій;
- проходження педагогами навчань з надання першої невідкладної допомоги.

7. Забезпечення психологічної підтримки всіх учасників освітнього процесу:

- регулярне впровадження психологічних хвилинок; здійснення соціально-емоційного навчання; на кожному уроці створення ситуацій успіху;
- володіння алгоритмами дій з першої психологічної допомоги під час переживання негативних психічних реакцій і станів (гострі стресові ситуації, агресивна поведінка, ступор, апатія, рухове збудження, дезорієнтація, страх, паніка, нервово тремтіння, ознаки галюцинацій та марення, плач, істерика, гостра реакція на загибель близької людини, психогенний шок, незакінчений суїцид), співпраця з психологом для надання кваліфікованої психологічної допомоги учасникам освітнього процесу;
- системна антибулінгова робота: опитування учнів щодо відчуття психологічного комфорту у закладі, позитивне управління класом; навчання вирішувати конфлікти в мирний спосіб;
- проходження педагогами психологічних тренінгів та підвищення кваліфікації (техніки управління стресом, саморегуляції, арттерапії тощо) з метою набуття особистої стійкості (резильєнтності) та вміння надати необхідну підтримку учасникам освітнього процесу.

8. Здатність до освітньої взаємодії учасників освітнього процесу:

- налагодження й підтримка партнерства з батьками, інформування їх щодо формату навчання, стану укриття та евакуації, сутність протоколів безпеки, зміст шкільного наплічника;
- отримання від батьків інформації про особливі потреби учнів;
- адаптаційні заходи для учнів – внутрішньо переміщених осіб;

– ретельний добір навчальних матеріалів та стратегій роботи з учнями під час уроків (чутливий підхід із тем про родину, дім, війну, убивства; уникання зовнішніх звукових подразників);

– забезпечення комунікації й інтерактиву учнів;

– активізація пізнавальної активності учнів.

Воєнний та повоєнний час потребує особливих особистих якостей як компетенцій педагога: емпатії, стресостійкості, гнучкості, креативності, відповідальності. Важливо пам'ятати, що вчитель в умовах війни – це не лише педагог, але й психолог, наставник та друг.

Воєнний і повоєнний стан – це складний час для української освіти. Однак, це також час для нових можливостей. Педагоги, які володіють необхідними компетенціями, можуть не лише давати учням якісну освіту, але й готувати їх до життя в мирному та процвітаючому суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/> (дата звернення: 15.02.2024).

2. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика : монографія / Н. М. Авшенюк, Т. М. Десятов, Л. М. Дяченко, Н. О. Постригач, Л. П. Пуховська, О. В. Сулима. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 280 с.

3. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання / Г. Бичко, В. Терещенко. Київ : УЦОЯО, 2023. 31 с. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf (дата звернення: 17.02.2024).

4. Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій : курс підвищення кваліфікації. URL: <http://surl.li/esrpf> (дата звернення: 17.02.2024).

5. Успенська В. М. Розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Успенська Валентина Миколаївна. Київ, 2015. 333 с.

УДК 376.1-056.2/.3:373.3/5

Фіголь Наталія Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології і соціальної
роботи Кременецької обласної
гуманітарно-педагогічної академії
ім. Тараса Шевченка

МІЖНАРОДНЕ ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У 1991 році Україна здобула незалежність та обрала курс на розбудову відкритого демократичного суспільства. Приєднавшись до основних міжнародних угод із прав людини, Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами.

ЮНЕСКО визначає інклюзивне навчання як «процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі». Тобто це такий спосіб отримання освіти, коли учні або студенти з особливими освітніми потребами навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання, – і це є альтернативою інтернатній системі, за якою вони утримуються та навчаються окремо від інших дітей або домашньому та індивідуальному навчанню [1].

Західноєвропейські системи загальної середньої освіти, незважаючи на різноманітність типів та рівнів навчальних закладів, які опікуються освітою, в тому числі, й школярів з обмеженими можливостями, є одним із ключових елементів сучасної європейської моделі соціального устрою, яка виявляється привабливою для країн, що позбулися тоталітарних режимів, наразі й для України [3].

Першими міжнародними документами, в яких інвалідність визначається як соціальна, а не медична проблема, стали «Декларація про права розумово відсталих осіб» (1971) і «Декларація про права інвалідів» (1975), ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН.

А. Колупаєва зазначає, що «Декларація про права розумово відсталих осіб» стала першим нормативно-правовим документом щодо визнання людей з неповносправністю суспільно повноцінною в соціальному сенсі меншиною, яка потребує правового захисту та підтримки, оскільки саме розумово відсталі найчастіше сприймалися як неповноцінна меншість серед людської спільноти

[2, с. 32]. Для здійснення впливу на суспільну думку щодо осіб з порушеннями та розробки рекомендацій урядам, що ратифікували ці документи, Організацією Об'єднаних Націй 1981 рік був проголошений Роком інваліда, а період 1983-1992 – Десятиріччям інвалідів [2, с. 31].

У «Конвенції про права дитини» (1989) ООН вперше на рівні міжнародного законодавства наголошує на особливій турботі про дітей з інвалідністю та визначає пріоритети інтересів таких дітей у суспільстві (Ст. 23): «Держави-учасниці визнають, що неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства» [4]. У «Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів» (1993), затверджених Генеральною Асамблеєю ООН, освіті дітей з інвалідністю присвячено Правило 6: державам слід визнавати принцип рівних можливостей у галузі початкової, середньої та вищої освіти для дітей, молоді та дорослих, які мають інвалідність, в інтегрованих структурах, їм слід забезпечувати, щоб освіта інвалідів була невід'ємною частиною системи загальної освіти, що передбачає наступне.

1) відповідальність за освіту інвалідів в інтегрованих структурах слід покласти на органи загальної освіти. Слід забезпечити, щоб питання, пов'язані з освітою інвалідів, були складовою частиною національного планування у галузі освіти, розробки навчальних програм та організації навчального процесу.

2) навчання у звичайних школах передбачає забезпечення послуг перекладачів та інших відповідних допоміжних послуг. Слід забезпечити адекватний доступ і допоміжні послуги, покликані задовольняти потреби осіб з різними формами інвалідності.

3) до процесу освіти на всіх рівнях слід залучати батьківські групи та організації інвалідів.

4) у тих державах, де освіта є обов'язковою, її слід забезпечувати для дітей обох статей з різними формами та ступенями інвалідності, включаючи найтяжчі форми.

5) особливу увагу слід приділяти таким особам: а) дітям наймолодшого віку, які є інвалідами; в) дітям-інвалідам дошкільного віку; с) дорослим-інвалідам, особливо жінкам.

б) для забезпечення інвалідам можливостей у галузі освіти у звичайній школі державам слід: а) мати чітко сформульовану політику, яка розуміється і приймається на рівні шкіл і у більш широких рамках громади; б) забезпечити гнучкість навчальних програм, можливість вносити до них доповнення і зміни; в) надавати високоякісні навчальні матеріали, забезпечити на постійній основі підготовку викладачів і надання їм підтримки.

7) спільне навчання і громадські програми слід розглядати як елементи, що доповнюють економічно ефективну систему навчання і професійної підготовки інвалідів. У рамках національних програм, в основі яких лежать програми громад, заохочувати громади використовувати та розвивати їхні ресурси з метою забезпечення освіти для інвалідів на місці.

8) у випадках, коли система загальної шкільної освіти все ще не задовольняє адекватним чином потреби всіх інвалідів, можна передбачити спеціальне навчання. Воно повинно бути спрямоване на підготовку тих, хто навчається, до навчання у системі загальної шкільної освіти. Якість такого навчання повинна відповідати тим же стандартам і цілям, що і навчання у системі загальної освіти, і повинна бути тісно з нею пов'язана. Для інвалідів, які навчаються, слід як мінімум виділяти ту ж частку ресурсів на освіту, що і для тих, хто навчається, але не є інвалідом. Державам слід прагнути до поступової інтеграції спеціальних навчальних закладів у систему загальної освіти. Як відомо, на цей час спеціальне навчання, можливо, є у ряді випадків найбільш прийнятною формою навчання деяких інвалідів, які навчаються.

9) з огляду на особливі комунікативні потреби глухих і сліпоглухонімих, можливо, доцільніше організувати їхнє навчання у спеціальних школах або спеціальних класах для таких осіб або у спеціальних групах у звичайних школах. Зокрема, на початковому етапі особливу увагу необхідно приділяти навчанню, яке відповідає культурним особливостям, яке

приведе до ефективного оволодіння навичками спілкування і досягнення глухими чи сліпоглухонімими максимальної самостійності [7].

У 1994 р. на Всесвітній конференції щодо освіти осіб з особливими потребами: доступ та якість (7-10.06, Саламанка, Іспанія) було представлено концептуальні засади щодо здобуття освіти дітей з інвалідністю – «Саламанська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами». Керівний принцип, на якому ґрунтуються ці Рамки, полягає у тому, що школи повинні приймати всіх дітей, незважаючи на їх фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовленнєві або інші особливості. Згідно з цими Рамками, термін «особливі освітні потреби» (ООП) стосується усіх таких дітей та молоді, потреби яких залежать від різних видів особливих освітніх потреб або труднощів, пов'язаних із навчанням. Багато дітей стикаються із труднощами у навчанні й, отже, мають спеціальні освітні потреби на деяких етапах свого навчання у школі. Школам варто шукати шляхи успішного навчання всіх дітей, включаючи дітей, у яких є серйозні порушення розвитку та інвалідність.

Освіта осіб з ООП включає в себе принципи ефективної педагогіки, яка передбачає, що відмінності між людьми є нормальним явищем, і що навчання потрібно належним чином адаптувати до потреб дітей, а не дітей пристосовувати до заздалегідь встановлених припущень щодо організації та характеру навчального процесу. Педагогіка, орієнтована на задоволення потреб дітей, корисна для всіх учнів і, отже, для всього суспільства загалом [6].

У 1990 р. на Всесвітній конференції з питань освіти для всіх (5-9.03, Джомт'єн, Таїланд) було прийнято Всесвітню декларацію «Освіта для всіх», де 12 у Ст. 29 «Цілі освіти» зазначалось, що освітній розвиток особи є центральною метою і що освіта має надавати дітям змогу розвивати їхні таланти, розумові і фізичні здібності в найповнішому обсязі. Всім людям – дітям, молоді і дорослим – надаються можливості отримання освіти, призначення яких – задоволення базових освітніх потреб [5]. Дакарська декларація, проголошена на Міжнародному освітньому форумі в Дакарі

(квітень 2000, Сенегал), визначила основні Цілі освіти тисячоліття, з-поміж основних – забезпечення доступу до обов'язкової освіти усім дітям до 2015 року, забезпечення освіти дітей з особливими потребами.

Отже, проаналізовані конвенції, рекомендації та декларації є основними документами, що формували сучасну політику інклюзивної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Інклюзивне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (дата звернення: 02.02.2024).
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. К. : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
3. Колупаєва А. А. (2009). Інклюзивна освіта в розвинених країнах світу та країнах пострадянського простору/ URL: http://npu.edu.ua/ebook/book/html/D/ikpp_kkp_Inkluzivna_oscivita/80.html (дата звернення: 02.02.2024).
4. Конвенція про права дитини (1989). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 07.02.2024).
5. Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти: міжнародно-правові документи. URL: http://nmcio.ipro.kubg.edu.ua/?page_id=63 (дата звернення: 07.02.2024).
6. Саламанська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 (дата звернення: 13.02.2024).
7. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993). URL: http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/ikpp_kpp_Sozhialno-pravovuy_zahust_ditey/100.html (дата звернення: 13.02.2024).

УДК 37.012

Шуляр Василь Іванович,

доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти, директор Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Миколаїв;

Гладишев Володимир Володимирович,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Миколаїв

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ТА СТРАТЕГІЇ ЙОГО ФОРМУВАННЯ ЯК ЗАХИСТ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Оскільки жахлива війна, що триває в Україні майже два роки, призвела до суттєвої дестабілізації в усіх аспектах суспільно-громадського життя нашої країни, не можна не враховувати, що в цій ситуації «однією з найбільш уразливих галузей стала освіта, яка не встигла стабілізуватися після випробування глобальною пандемією» [6]. Так сталося через те, що навчально-виховний процес в Україні, який ще не встигли повноцінно відновити після *викликаних глобальною пандемією обмежень*, потрібно було пристосовувати до умов, коли головною стала безпека в найширшому розумінні цього поняття – від фізичного виживання до спроможності протистояти інформаційному тиску «гібридної війни», що здійснюється країною-агресором.

Державним стандартом базової середньої освіти [2] визначено ключові компетентності та наскрізні вміння в усіх ключових компетентностях, що має забезпечити всебічний особистісний розвиток українських школярів. Але за умов війни важливим чинником навчання є професійно-особистісний стан педагога, який має реалізовувати потенціал Державного стандарту відповідно до можливостей учнів і власних можливостей. Тому особливої уваги набуває питання про формування психологічної стійкості та рівноваги, основою яких вважаємо критичне мислення українців, наше критичне ставлення до ситуації, що склалася, до інформаційного тиску, під яким перебуває українське суспільство й кожен із українців.

Проблема формування критичного мислення учнів має давні традиції у світовій педагогіці, тому українська школа (загальноосвітня та вища) спирається на ці традиції, намагаючись узяти найкраще й адаптувати до умов сьогодення. Корисним вважаємо матеріал, запропонований американськими педагогами [2], оскільки він не лише докладно розкриває теоретичні аспекти цілісного процесу формування критичного мислення учнів, а й озброює вчителя системою базових уроків [1, с. 23–205]. Адаптація базових уроків до

українських реалій під силу майже кожному педагогу, незалежно від предмета, який він викладає.

Окрім того, українські науковці розробили концепцію критичного мислення, адаптовану до реалій життя й освіти в нашій країні [3], тобто відповідне науково-педагогічне підґрунтя ми маємо.

Аксіомою є твердження: людина, яка працює над формуванням і розвитком критичного мислення учнів, сама має бути мислителем високого рівня, на високому рівні володіти критичним мисленням. Відповідно вчителя потрібно озброїти стратегіями формування й розвитку критичного мислення, застосовуючи які він має підвищувати свій рівень як мислителя, більш ефективно виконувати свої обов'язки, здійснювати більш ефективний вплив на учнів, формування їхнього критичного мислення.

На нашу думку, для вчителя корисною є концепція «6 послідовних кроків», що потрібно пройти на шляху до розвитку свого мислення:

1. **Нерефлексивний мислитель** – ще не усвідомлює «недорозвиненість» свого мислення.

2. **Спантичений мислитель** – усвідомив, що має проблеми зі своїм мисленням.

3. **Мислитель-початківець** – намагається вдосконаливатися, але без регулярної практики.

4. **Практикуючий мислитель** – визнає необхідність регулярної практики.

5. **Просунутий мислитель** – росте у процесі своєї регулярної практики.

6. **Майстер мислення** – усвідомлене та проникливе мислення стає візитівкою людини [5].

Тож учителеві потрібно не лише самому «крокувати» у напрямі підвищення свого рівня як мислителя, а й урахувати те, що учні також – кожен на своєму рівні – мають рухатися до вдосконалення свого мислення. Це потребує індивідуального підходу до розвитку критичного мислення школярів.

Серед багатьох визначень критичного мислення, що існують у філософії, педагогіці, соціології, зважаючи на стан війни з країною-агресором, вважаємо доцільним спиратися на таке: «Критичне мислення – це процес аналізу, синтезування й обґрунтування оцінки правдивість / цінності інформації; властивість сприймати ситуацію глобально, знаходити причини та альтернативи; здатність генерувати чи змінювати свою позицію на основі фактів й аргументів, коректно застосовувати отримані результати до проблем і приймати зважені рішення – чому довіряти та що робити далі» [4]. У чому перевага такого розуміння сутності критичного мислення?

У сучасному суспільстві володіння критичним мисленням у зазначеному вище значенні є для педагога можливістю зберегти спроможність протистояти обставинам, інформаційному тиску, підтримувати належний психологічний стан, свідомо й упевнено ставитися до праці, виконувати професійні обов'язки на високому рівні, оберігати себе та своїх учнів від негативного впливу зовнішнього середовища.

Для учнів, якщо вчитель разом з ними системно працює над розвитком їхнього критичного мислення, процес навчання стає цікавішим і результативнішим, оскільки школярі, які володіють критичним мисленням, набувають більшої самостійності в судженнях, у них формується спроможність більш свідомо ставитися до здобуття освіти, визначати навчальні пріоритети, прагнення реалізувати свій навчальний потенціал у повному обсязі.

Другий аспект формування критичного мислення учнів, на який потрібно звернути увагу, – особистісний. Йдеться про соціалізацію школярів, їхнє особистісне зростання, осмислення себе та своєї ролі в житті родини, однокласників, суспільства в цілому. На засадах критичного мислення, критичного ставлення до себе, свого життя, своєї діяльності формується більш розвинена та відповідальна особистість, яка спроможна насамперед брати на себе відповідальність за результати навчання та свої особистісні прояви.

Зважаючи на визначені вище чинники, учителям потрібно системно працювати над розвитком власного критичного мислення, стати для учнів

своєрідним прикладом людини-мислителя, зразком мислення, завдяки чому відбуватиметься їхнє зростання як мислителів. Тому педагог як мислитель має системно працювати над самовдосконаленням, використовуючи для цього найбільш ефективні стратегії.

Досвід учителів-практиків засвідчує, що корисним (за умови свідомого та системного ставлення до процесу самовдосконалення) для розвитку критичного мислення є використання таких дев'яти стратегій:

1. Використання пустопорожнього часу.
2. Робота над однією (посильною) проблемою в день.
3. Інтерналізація, яка полягає у своєрідному «перетворенні» зовнішніх дій, властивостей предметів, понять, соціальних форм спілкування в стійкі внутрішні якості особистості через засвоєння норм, цінностей, вірувань, установок, уявлень тощо.
4. Ведення інтелектуального щоденника.
5. Перебудова характеру.
6. Зменшення ролі егоцентризму.
7. Спроможність «передивитися» своє ставлення до речей.
8. Спроможність працювати з власними емоціями (у найширшому розумінні цього поняття).
9. Адекватна оцінка впливу групи на власне життя та корекція цього впливу [5].

Сукупність стратегій охоплює основні труднощі, що виникають в особистості на шляху до формування й розвитку критичного мислення, та пропонує ефективні дії для їх подолання. Підкреслюємо: обов'язковою умовою досягнення позитивного результату необхідно вважати системний характер діяльності вчителя з формування й розвитку власного критичного мислення, свідоме ставлення до цього процесу, самоаналіз, прагнення розвиватися самому як людині-мислителю та позитивно впливати на учнів як мислителів. Урешті-решт, говоримо про формування особистості, особистісний розвиток, і в цьому

аспекті розвиток критичного мислення є вагомим чинником, застосування якого вважаємо необхідним.

Війна обов'язково завершиться Перемогою, після чого потрібно буде відбудувати дестабілізовану та зруйновану, але непереможну країну. Перемогти й відбудувати країну спроможні лише справжні особистості-патріоти, які зберегли себе у важких умовах війни. Тому формування, розвиток власного й критичного мислення учнів є для вчителя його особистим внеском і в Перемогу, і в майбутнє нашої країни. Освітняни України розуміють свою місію, гідно виконують її, незважаючи на обставини, і це є однією із заporук незламності великого українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алан Кроуфорд. Технології розвитку критичного мислення учнів. Переклад публікації проєкту «Читання і письмо для критичного мислення» / Алан Кроуфорд, Е. Венди Саул, Самуел Метьюз, Джеймс Макінстер. URL: https://www.criticalthinking.expert/book-criticalthinking/FREE_tehnolog%D1%96%D1%97_rozvitku_kritichnogo_mislennja_uchn%D1%9bv.pdf (дата звернення: 17.01.2024).
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 17.01.2024).
3. Конверський А. Є. Критичне мислення : підручник для студентів вищих закладів освіти всіх спеціальностей / А. Є. Конверський. К.: Центр учбової літератури, 2020. 370 с.
4. Критичне мислення. Головні аспекти тренування. URL: <https://vinps.vn.ua/?p=1860> (дата звернення: 18.01.2024).
5. Критичне мислення : ключові характеристики та вправи для його розвитку. URL: <https://naurok.com.ua/kritichne-mislennya-klyuchovi-harakteristiki-ta-vpravi-dlya-yogo-rozvitku-3091.html> (дата звернення: 17.01.2024).
6. Освіта в умовах війни : виклики та перспективи. URL: <https://osvita.ua/news/90650/> (дата звернення: 17.01.2024).

УДК 377.8.016:821.161.2:371. 333

Бабійчук Тамара Василівна,
кандидат педагогічних наук, викладач-методист Бердичівського педагогічного фахового коледжу, м. Бердичів

ДОНОС ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ МИКОЛИ КУЛІША

Вивчення біографії письменника – відповідальна і серйозна справа для викладача. Знайомлячи студентів із біографією митця, намагаємося бути не тільки інтелектуалами, що здатні підібрати кілька захопливих фактів, а щирими дослідниками, мета яких далекосяжна, благородна і державницька – виховати молоде покоління свідомими патріотами. Як відомо, джерелами вивчення біографії письменника у ЗФПО можуть бути автобіографія, щоденник, листи, фото, мемуари, спогади та статті / книги про нього тощо. Під час знайомства з життєвим і творчим шляхом Миколи Куліша використовуємо донос (автор цього документа, що зберігся в архівах СБУ, – Едуард Штайнберг, співкамерник арештованого драматурга) [2]. Це 12-сторінковий текст, написаний на вимогу савецьких слідавателєй людиною, яка, рятуючи своє життя, погодилася на співпрацю з катами і добросовісно виконала своє зобов'язання.

Питання студентів попередніх випусків: який він справжній – драматург, рівного якому в Європі в 20-30-х роках ХХ ст. не було, – спонукало нас звернутися до цього доносу... Отож хто він, Микола Куліш, – фанатично відданий більшовицькій партії комуніст чи свідомий націоналіст, який змушений свої переконання ховати, послуговуючись езоповою мовою? Можна, безперечно, **прочитати** (викладач чи підготовлені студенти) уривки з доносу, а можна (це кращий варіант!) **інсценізувати** матеріал і відзняти відео, щоб залишилось також для майбутніх студентів. Під час інсценізації Микола Куліш постає перед студентами як сильна і мужня особистість, що, перебуваючи в екстремальних обставинах (сталінські катівні), зберегла ясний розум, критичне

мислення, а головне – любов до Вітчизни. Студенти (з невеликою допомогою викладача) роблять логічний **висновок**: Микола Куліш, маючи чималий життєвий досвід (пройшов і Першу світову, і громадянську), спочатку повірив популістським більшовицьким гаслам (дуже вже привабливими були). Однак, вдивляючись пильно у дійсність, аналізуючи побачене і почуте, письменник починав прозрівати; це прозріння було довгим і болісним; а в тюрмах і таборах Микола Куліш підійшов близько до прийняття національної ідеї. Принаймні в драмах «Зона» і «Патетична соната» ми легко прочитуємо ідеологічні переконання письменника. Після ознайомлення студентів із доносом слід витримати **паузу** (до однієї хвилини) і провести щиру **розмову як відгук** на отриману інформацію. Доцільними є такі питання і завдання: Чи допомагають сцени перша і третя увиразнити донос? Як саме і чому ви так думаете? До яких дій спонукає вас інсценізація, створена за доносом на М. Куліша? Напишіть на вибір а) есе, б) коротке повідомлення у Viber, Messenger, Telegram тощо (назвіть свого адресата). Поставте питання до викладача, до письменника, до себе, до своїх товаришів, які виникли під час чи після інсценізації. **Заувага!** Текст повного доносу пропонуємо студентам з метою поділитися вдома інформацією з рідними, товаришами.

На запропонованому нами занятті дотримані принципи історизму, актуальності, психологізму, екзистенційності, естетизму. Забезпечується ефект присутності письменника; заохочується самостійна робота з різними джерелами інформації; заперечуються брехливі наративи, що були нахабно нав'язані українському суспільству комуністичними ідеологами. На занятті у студентів закріплюються навички утримання уваги, вироблення питань як до вчителя, так і до одногрупників, навички візуалізації і відтворення інформації письмово. Заняття робить стабільним і контрольованим з боку викладача психоемоційний стан студентів, навіть якщо останні й мали психотравми. Методичні ремарки до заняття, на якому забезпечуються всі основні вимоги щодо створення безпечного освітнього середовища, нами були також озвучені в попередній статті [1]. Подаємо текст інсценізації.

І сцена

Куліш (*ходить по камері*): Ну що, Миколо, закрили тебе в цьому кам'яному мішку, ніхто ніколи й не дізнається правди про тебе. Скажуть, що, справді, жив такий собі драматург, щось там писав антинародне, бо ж ворог народу. І прийшла до нього закономірна і справедлива розплата – знищили, як хробака, що заважає рухатися вперед, до комуні, до червоних зір. І ніхто не буде знати, що насправді я любив понад усе Україну, що розчарувався давно в тих червоних зорях, що не вірю ні в який комунізм. Може, згодом якийсь учений-літературознавець скаже, що крамольні думки свої я вкладав в уста своїх героїв, часто другорядних, непоказних, навіть несимпатичних, що писав езоповою мовою. Може... А може, й не скаже. Бо ж нові володарі життя швидко розправляться з моїми книгами, ретельно викорчують-виполють з них усе, що я вистраждав. Хто ж розкаже про мене правду нащадкам, хто? А якщо спробувати... О, це непогана ідея. До мене підсадили провокатора, щоб швидше розколоти. Щовечора цей сексот іде нібито на допит, а насправді пише доноси на мене. Що ж, хай пише. Ці доноси будуть зберігатися довго. Удам, що вірю йому. І буду розказувати про себе. Детально, повільно, пояснюючи, щоб нічого не переплутав. Хай записує. Так правда про мене збережеться в цих енкаведистських казематах. Тоді історія і нащадки мене зрозуміють. Зрозуміють суть божевільних сатанинських сталінських ідей, у які фанатично повірили мільйони. А ще десятки мільйонів було і буде вигублено заради торжества цих маніакальних більшовицьких теорій...

ІІ сцена

Енкаведист: Ты смог бы доказать, что Кулиш – ярый националист?

Сексот: Да.

Енкаведист: Мне нужны факты о его преступных действиях, его мысли, чувства, его аргументы, надежды.

Сексот: Слушаюсь. Будут.

Енкаведист: Быстрее поворачивайся, тебе хлеб с маслом дают за работу, а не за прости.

Сексот (*пише*): Москва живет за счет национальных республик. Украина – это колония России. Помимо хлеба, угля, железа, произведений промышленности и т.п., Москва забирает также всё ценное из людей, всё талантливое из области литературы, искусства, живописи и науки – одним словом, во всех областях Москва живет паразитом (*подає енкаведисту*).

Енкаведист: Может, что-то говорил о русификации? О руководителях партии, правительства?

Сексот: Да, вспомнил.

Енкаведист: Память у тебя дырявая. Всё надо напоминать. Пиши. И не поднимай голову. Некогда. Время поторапливает. И вспоминай, вспоминай. Пошевеливайся.

Сексот (*пише*): Руководителей нашей партии Кулиш считает великодержавными шовинистами. Ярким представителем великодержавничества на Украине Кулиш считает тов. Постышева. Положение украинской литературы он считает самым печальным. Талантливый писатель должен или отказаться от украинской литературы, перебраться в русскую, или, если он послушает голос своего сердца, напишет подлинно художественное произведение, его посадят в тюрьму. Ввиду этого в литературе на Украине остались одни посредственности, лжецы, бездарности. В Советской Украине литература обречена на прозябание, на провинциализм, она никогда не достигнет уровня большой мировой литературы (*подає енкаведисту*).

Енкаведист: Был разговор о колхозах, о терроре?

Сексот: О, конечно. Постоянно. Нёс такую околесицу. Чушь.

Енкаведист: Поподробнее. И без собственных комментариев, слышишь? Как-то разберёмся с Кулишем и без тебя.

Сексот: Да я что? Я ничего. Я просто убеждён, что Кулиш еще своего контрреволюционного жала не выпустил.

Енкаведист: Пиши. И смотри, чтобы он ничего не заподозрил. Следи за своим поведением и словами, даже за мимикой.

Сексот (пише): Кулиш отрицает, что было добровольное движение миллионов крестьянства к социализму. Колхозный строй он считает внешне навязанным крестьянству и поэтому шатким и непрочным. Разве, спрашивает он, колхозный строй принес крестьянству счастье, что он станет за него бороться? Строительство бесклассового общества – это сказка.

О терроре. Дела фабрикуются и создаются грязными методами. Он считает, например, дела о террористической деятельности украинских националистов выдуманными и сфабрикованными. Он говорит, что эта правда обнаружится. Мы узнаём самые сокровенные тайны древнего Египта, раскапывая пирамиды. Тем более правда наших дней, она обязательно обнаружится, и мы будем оправданы (*подає енкаведисту*).

Енкаведист (читає донос провокатора): Кулиша расстрелять. Он особо опасный преступник. А тебя следует побить, чтобы Кулиш считал тебя своим и рассказывал о себе побольше. А впрочем, доказательств против этого писателишки хватает. Расстрелять и точка. Какой доверчивый, столько рассказать о себе чужому человеку. Глупый этот Кулиш, а ещё писатель.

III сцена

Куліш (ходить по камері): Я вірю, що нове покоління буде мужнім, сильним і послідовним. Я вірю, що молодь буде говорити зі слідчими іншою мовою. Почуй мене, покоління майбутніх борців. Я теж боровся за Україну. Можливо, мало зробив. Не суди мене жорстоко. Важко було мені розібратися в парадоксах комуністичної доби. Але я все-таки пізнав її звірине нутро... [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабійчук Т. Створення безпечного освітнього середовища на заняттях літератури (робота над романом «Клуб "Старий Пегас"» Володимира Даниленка). *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* (м. Тернопіль, Україна, 03 березня 2023 року). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль: ТОКІППО, 2023. 416 с.

2. Міфи про Миколу Куліша. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2f1f805a-35d2-437f-84e3-4242fede6660/content>

Баклан Людмила Григорівна,
вчитель-методист, вчитель історії
ліцею №144 імені Г. Ващенка, м. Київ

**ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА
УРОКАХ ІСТОРІЇ В УМОВАХ СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Глобальна трансформація освіти та освітні реформи в Україні зумовлюють нові виклики для педагогів. Модернізуються компоненти освітньої сфери: зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві, сучасне освітнє середовище, яке забезпечить належні умови, засоби і технології для навчання [1].

Особливої уваги сьогодні набуває проблема створення сприятливого освітнього середовища. Ця тенденція зумовлена необхідністю його цілісного оновлення і приведення у відповідність до загальних трансформаційних змін, які відбуваються в суспільстві. Законом України «Про освіту», Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті, низкою нормативних документів визначені провідні цілі та завдання розвитку національної системи освіти, яка має відповідати соціальному замовленню та потребам особистості [3].

Сучасне українське суспільство потребує посиленої уваги в контексті виховання в учнів громадянської компетентності. На уроках історії національне виховання спрямовується на залучення учнів до глибинних пластів української культури і духовності, формування у дітей національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури. Навчання патріотичного спрямування здійснюється на всіх етапах: забезпечується всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарованість, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності і культури, виховання громадянина України, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України [4].

Найважливішою громадянською рисою особистості є сформованість національної свідомості, патріотичних почуттів до рідної землі, свого народу, готовності до праці в ім'я України. Головним ідейним наповненням створення сприятливого освітнього середовища є те, щоб навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві. Важливим компонентом в процесі формування свідомості учнів є організація збирання та поширення інформації про героїчні вчинки українських військовослужбовців, бійців добровольчих батальйонів у ході російсько-української війни, волонтерів та інших громадян, які зробили значний внесок у зміцнення обороноздатності України. Для реалізації цих глобальних завдань необхідна системна робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання дітей у процесі навчання і позакласної діяльності [2].

Сучасні освітні інновації пропонують великий спектр технологій, які можна застосовувати при викладанні історії: скрайбінг, ментальні карти, кроссенс і т.п. До інноваційних технологій, як пріоритет, відносять групову та індивідуальну форму навчання, що зумовлюють новий погляд на навчальний процес, коли повністю переосмислюються стосунки учня і вчителя, коли основною метою навчання стає особистісно-діяльнісний підхід кожного учня до процесу навчання, коли творчість і зацікавленість стають потребою уроку [1].

Оновлені методи та форми викладання історії в школі зацікавлюють та створюють умови для систематизації великого обсягу історичного матеріалу в процесі його засвоєння та підготовкою учнів до зовнішнього незалежного оцінювання, вивчення діяльності історичних діячів, основних історичних подій і підготовкою до історичних конкурсів та олімпіад [5].

З метою втілення основної концепції Нової української школи освіта потребує оновлення кейсу проєктів, генерування нових ідей, адже учням цікаво долучатися до перспективних творчих досліджень, обмінюватися думками з приводу досліджуваної теми, події, їм важливо на практиці використовувати ті знання, які щоденно здобувають [2].

Сьогодні актуалізуються нові аспекти важливості освітнього процесу для розвитку особистості та соціуму, адже в умовах швидкозмінного світу освіта реально стає продуктивною силою й гарантом національної безпеки держави, оскільки соціально-економічний розвиток суспільства все більше залежний від знань та освіченості кожного громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Патріотичне і громадянське виховання: пункт зіткнення та лінія розмежування. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Інститут проблем виховання НАПН України. Вип. 20. Кн. 1. Київ, 2016. 360 с.
2. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. Пометун О. І. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18.
3. Ремех Т. Сутність і структура громадянської компетентності учня Нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–40.
4. Фурман О. Громадянська відповідальність особистості як предмет психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*. 2015. № 1. С. 65–91.
5. Шевчук Т. Є. Громадянська компетентність як елемент формування особистості. *«Young Scientist»*. № 4.1 (56.1) April. 2018. С. 85–88.

УДК 378.016:796/799(07)

Галатюк Михайло Юрійович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, освітнього
менеджменту та соціальної роботи
Рівненського державного гуманітарного
університету, м. Рівне

ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНІ ЗАХОДИ НА ЗАСАДАХ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ І СТУДЕНТІВ

За період незалежності України відбулись надважливі зміни та процеси в українському суспільстві – становлення проєвропейського напрямку подальшого розвитку, активізація громадянської позиції українців, утворення національних

об'єднань серед молоді та їх підтримка з боку громадянського суспільства, поширення волонтерських рухів та ін. На тлі згаданих змін і процесів відбувається поступове створення та формування національної системи фізичного виховання підростаючого покоління. На наше переконання, цей процес є історично, а також соціально обумовленим.

У наукових джерелах відзначається, що фізичне виховання є важливою умовою реалізації потреби в руховій активності учнівської і студентської молоді. Фізичне виховання сприяє гармонійному розвитку особистості, її загартуванню, оздоровленню [1; 2; 3; 4]. Фізичне виховання допомагає підготувати молодь до успішної професійної діяльності, до захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

На думку провідних вчених, національна система фізичного виховання – це історично обумовлена теорія та практика фізичного виховання, яка поєднує національно-патріотичні, історичні, наукові, дослідницькі, нормативні та діяльнісно-організаційні засади [4].

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України відзначається, що потрібно здійснювати пошук і розробку сучасних (новітніх) підходів, інструментів і шляхів до виховання патріотизму як почуття і як базової якості людини. Потрібно зважати на те, що Україна має багатовікову і величну національну культуру, а також історію, досвід державотворення. Все відзначене є потужною основою для виховання молодих українців – учнівської і студентської молоді, які є невід'ємною складовою сучасного освітнього простору. Цей освітній (загальновиховний) простір потрібно переосмислити враховуючи теперішні воєнні дії, які відбуваються на території України. Мета переосмислення – відкриття нових можливостей для підростаючих поколінь і сфери освіти України [3].

Ми запропонували досить довгий вступ у нашу доповідь. Аргументуємо це тим, що одне з важливих наших завдань – це підкреслити значущість і актуальність національно-патріотичного виховання учнівської і студентської

молоді під час нелегких процесів розбудови соборної, демократичної і незалежної України.

На наше переконання, одним із пріоритетних способів підсилення національно-патріотичного виховання є популяризація та проведення фізкультурно-спортивних заходів, які розвивають спортивну культуру учнівської і студентської молоді.

Зауважимо, що з кожним роком спостерігається поглиблення пізнавального інтересу учнівської і студентської молоді до проблем, які стосуються відродження національних традицій, а саме – національних традицій фізичного виховання, здорового та спортивного способу життєдіяльності. Це засвідчує про актуальність і важливість розробки на науковому рівні проблемно-змістового забезпечення, яке б сприяло національно-патріотичному вихованню молоді, здоровому способу життєдіяльності, а також розвитку спортивної культури учнів і студентів. На нашу думку, розроблене проблемно-змістове забезпечення національно-патріотичного виховання, допоможе реалізовувати фізкультурно-спортивні заходи на якісно вищому рівні, а також гармонізувати освітній простір.

Таким чином, фізкультурно-спортивні заходи повинні поєднувати елементи традицій *фізичного виховання українського народу*, а також спрямовуватись на розвиток *спортивної культури* учнівської і студентської молоді.

Наведемо приклади фізкультурно-спортивних заходів на засадах національно-патріотичного виховання, які розвивають спортивну культуру молоді. Отже, до цих заходів належать: «Козацькі ігри та забави», «Бойове мистецтво козаків», «Козацький гарт» та багато інших. Відзначимо, що запропоновані приклади фізкультурно-спортивних заходів є результатом спільної творчої діяльності всіх учасників події (педагогів, учнів, студентів, адміністрації навчального закладу).

У науковій літературі встановлено, що в контексті національної системи фізичного виховання учнівської і студентської молоді спортивна культура – це

складне інтегральне утворення, невід’ємна частина загальної культури особистості. Спортивна культура є засобом і продуктом навчально-тренувальної та змагальної діяльності, спрямованої на фізичне вдосконалення, підвищення творчої активності особистості, удосконалення спортивної майстерності з обраного виду спорту та розвиток *ціннісної сфери* з перспективою подальшої успішної самореалізації особистості [1; 2]. Відзначимо, що ціннісна сфера у запропонованій дефініції поняття «спортивна культура» має свою характеристику і широке змістове наповнення. Це змістове наповнення запропоноване в нашому науковому дослідженні на тему: «Ціннісний потенціал розвитку спортивної культури школярів і студентів у процесі спортивно орієнтованого фізичного виховання» [2]. У відзначеному дослідженні розглянута модель *ціннісної складової спортивної культури учнівської і студентської молоді*.

Однією з груп цінностей розвитку спортивної культури є національно-патріотичні цінності. Вони визначаються Концепцією національно-патріотичного виховання в системі освіти України [3]. Відповідно до цього нормативного документа до національно-патріотичних цінностей відносять ті, що закладають підвалини формування національної свідомості молоді. Національно-патріотичні цінності проявляються в дотриманні ідей сталого розвитку, засад демократичного суспільства, здорового способу життя, свободи та ін. До національно-патріотичних цінностей належать: повага до національних символів – Герба, Прапора, Гімну; готовність боронити незалежність України; духовні традиції минулих поколінь та багато іншого [2; 3].

Таким чином, на наше переконання, однією з важливих форм розвитку відзначених національно-патріотичних цінностей учнівської і студентської молоді є фізкультурно-спортивні заходи на засадах національно-патріотичного виховання. Організація і проведення фізкультурно-спортивних заходів із дотриманням усіх національних традицій фізичного виховання сприяє не лише розвитку спортивної культури учнівської і студентської молоді, але й

вирішенню інших важливих завдань фізкультурно-спортивної діяльності, до прикладу, підвищення мотивації до занять спортом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Галатюк М. Ю. Розвиток спортивної культури студентської молоді засобами фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої роботи. *Актуальні питання культурології: Альманах наукового товариства «Афіна» кафедри культурології та музеєзнавства*. 2016. № 16. С. 115–118.
2. Галатюк М. Ю. Ціннісний потенціал розвитку спортивної культури школярів і студентів у процесі спортивно орієнтованого фізичного виховання. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 4. С. 181–183.
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n12>
4. Товт В. А. Основи теорії та методики фізичного виховання: навч. посіб. / укл: В. А. Товт, О. А. Дуло, М. Ю. Щерба. Ужгород : ПП «Графіка», 2010. 140 с.

УДК 378.015.31:172.15+37.014:614.8

Голованова Тетяна Петрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології
освітньої діяльності Запорізького
національного університету,
м. Запоріжжя

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Сьогодні актуальною потребою є необхідність розгляду завдань щодо національно-патріотичного виховання учасників та учасниць освітнього процесу [1]. У зв'язку з цією актуальністю, на кафедрі педагогіки та психології освітньої діяльності Запорізького національного університету в період з 2020 по 2023 роки проводилося дослідження з проблеми патріотичного виховання студентів та безпечного освітнього середовища [2-4]. На підставі ретельного аналізу наукових досліджень та власного практичного досвіду ми прийшли до наступних висновків.

По-перше, виявилось, що цей процес має глибоке історичне коріння і є невід'ємною частиною освіти та виховання молодого покоління протягом багатьох століть. У документах Міністерства освіти і науки визначено, що

національно-патріотичне виховання – це комплексна, системна й цілеспрямована діяльність, яка здійснюється різними суб'єктами, включаючи органи державної влади, громадські організації, сім'ю, освітні заклади та інші соціальні інститути. Мета цієї діяльності полягає у формуванні високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про своє і народне благо, а також готовності до розбудови демократії та захисту національних інтересів, що стає особливо актуальним в наш час [1].

Виходячи з аналізу проблеми, сформульовано суть поняття: «національно-патріотичне виховання студентів». Ми розглядаємо національно-патріотичне виховання студентів як систематичну та цілеспрямовану діяльність. Ця діяльність має бути спрямована на розвиток почуття національної самосвідомості, громадянської відповідальності та лідерських якостей студентів. Основним критерієм патріотизму є любов до Батьківщини, що є важливим аспектом успішної реалізації національно-патріотичного виховання. Також, до інших критеріїв належить повага до національних символів та державних інституцій, що є необхідною складовою для виховання національної гордості та ідентичності. Важливе значення має вільне володіння українською мовою як духовного стержня нації, готовність захищати незалежність і територіальну цілісність держави. Патріотичне виховання сприяє формуванню відношення особистості до себе, свого народу та рідної країни, що проявляється у внутрішніх переконаннях, ідеалах та почуттях, та підтримує активну участь студентів у формуванні долі Батьківщини.

Загальноприйнятими в національно-патріотичному вихованні використовують технології, які створені на засадах особистісно орієнтованого підходу (І. Бех). Цей підхід розглядає інтереси та потреби кожної дитини, її права та можливості як основу виховного процесу. Це означає, що основною метою є розвиток особистості, зокрема її громадянської свідомості та патріотичних почуттів. У вирішенні завдань національно-патріотичного виховання наукова позиція дослідників ґрунтується на тому, що теоретичні концепції мають високий потенціал лише в тому випадку, коли вони сприяють

розробці інноваційних технологій, які ефективно сприяють формуванню відповідальних громадян-патріотів. Виховні методики спрямовані на аксіологічне та розвивальне виховання, що передбачає переосмислення акцентів у педагогічній взаємодії, спрямованій на практичне здійснення та подолання абстрактних підходів, що іноді характеризують виховний процес [5].

Технологія патріотичного виховання включає в себе зміст, форми та методи. Патріотичне виховання передбачає: формування національної самосвідомості, любові до рідної землі, родини, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати; виховування поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки – Герба, Прапора, Гімну України та історичних святинь; формування правової культури; виховування поваги до батьків, рідного народу; формування високої культури української мови; відновлення і вшанування національної пам'яті; утвердження у свідомості студентів об'єктивної оцінки ролі українського війська в українській історії.

До основних форм патріотичного виховання відносимо: інформаційно-масові; діяльнісно-практичні; інтегративні; індивідуальні; наочні та діалогічні.

Варто зазначити, що одним із ключових напрямів національно-патріотичного виховання студентів у нашій технології є співпраця з центром гендерної освіти факультету соціальної педагогіки та психології ЗНУ, волонтерським центром, відділом виховання, університетською бібліотекою, громадськими організаціями міста, що працюють в рамках Коаліції «Запоріжжя – 1325». Робота центру спрямована на запобігання та протидію насильству під час конфліктів та підготовку майбутніх фахівців освіти до організації безпечного навчального середовища. На онлайн заході, що відбувся тридцятого листопада 2023 року, взяли участь 100 осіб, серед яких студенти економіко-правничого коледжу ЗНУ спеціальності «Соціальна педагогіка», а також студенти різних факультетів університету, зокрема філологічного, журналістики, менеджменту, соціальної педагогіки та психології. Серед учасників були студенти таких спеціальностей, як «Педагогіка вищої школи»,

«Дизайн», «Соціальна педагогіка» та «Психологія». Під час цього онлайн заходу спікери підкреслювали важливість формування активної позиції у майбутніх викладачів з питань створення безпечного освітнього середовища [6].

У процесі розроблення та впровадження виховної технології використовується стандартний алгоритм, що включає кілька етапів з конкретним наповненням кожного. Першим етапом є орієнтування, що передбачає формування чіткого розуміння виховної мети. На другому етапі – виконанні – використовуються методи, прийоми та засоби виховання в певній послідовності. На останньому етапі – контролі та коригуванні – проводиться аналіз результатів та внесення відповідних змін для досягнення мети. Очевидно, що ефективність виховних технологій залежить від чіткого визначення їх мети, завдань та обґрунтування педагогічно доцільних принципів, методів та змісту. Лише при врахуванні цих аспектів можна говорити про успішну реалізацію виховних технологій та досягнення їх виховної мети [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/natsionalno-patriotichne-vihovannya-ditey-ta-molodi/> (дата звернення: 19.02.2024).
2. Голованова Т. П., Пальчик К. Підготовка майбутніх педагогів до національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах груп продовженого дня. *Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, 5 листопада 2020 р. м. Запоріжжя, Запорізький національний університет. Павлоград: Видавництво ТОВ «ІМА-прес», 2020. С. 48–50.
3. Кузнецова Є., Голованова Т. П. Патріотичне виховання студентів у позааудиторній роботі закладу вищої освіти. *Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку* : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 жовт. 2023 р. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. С. 31–34. URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/spp/nauka/ped/zb_rnik_tez_pvsh_2023_pravka_1.pdf. (дата звернення : 19.02.2024).
4. Голованова Т. П. Safety of the educational environment: professional competences of future teachers in combating bullying. *Вісник Запорізького національного університету. Сер. Педагогічні науки*. 2020. № 34(1). С. 324–329. URL: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/1479/1421>. (дата звернення : 19.02.2024).
5. Особистісно орієнтовані технології національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях : метод. посіб. / Т. К. Окушко та ін; наук. ред. Т. К. Окушко. Київ. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 198 с. URL:

<https://core.ac.uk/download/pdf/162001482.pdf> (дата звернення: 19.02.2024).

6. Центр гендерної освіти на базі факультету соціальної педагогіки та психології ЗНУ
URL: <https://www.znu.edu.ua/ukr/edu/ocznu/1299> (дата звернення: 19.02.2024).

Голуб Марія Ярославівна,

методист центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПІКЛУВАННЯ ПРО МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ОСНОВА ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У всьому світі дедалі більшої уваги приділяють ментальному здоров'ю, яке є важливою умовою розвитку будь-якої держави. Здоров'я нації було, є і залишиться незамінним капіталом, передумовою стійкості й впевненого розвитку економіки й культури. Культура здоров'я є складовою частиною загальнокультурного розвитку особистості й складається з трьох компонентних блоків: програмно-змістовного, потребнісно-мотиваційного, діяльнісно-практичного. Враховуючи специфіку процесу формування культури здоров'я учнів раціонально виділити наступні принципи: неперервності, аксіологічного підходу до розуміння здоров'я, холістичного підходу, превентивності, гуманізації, культуровідповідності, природовідповідності, урахування вікових та індивідуальних особливостей, наочного прикладу, самовиховання, морального підходу до статевого виховання, взаємодії сім'ї та школи, самореалізації.

Ментальне здоров'я – це стан щастя та добробуту, в якому людина реалізує свої творчі здібності, може протистояти життєвим стресам, продуктивно працювати та робити внесок у суспільне життя. Це означає, що ментальне здоров'я об'єднує здоровий дух та психіку людини із соціальним складником. Воно є важливим для втілення бажань, реалізації цілей, доброго фізичного самопочуття. А з іншого боку – психічне здоров'я кожного індивіда важливе для всього суспільства.

Стан ментального здоров'я залежить від багатьох чинників: соціальних, екологічних та навіть економічних.

Соціальні – це родина, якщо в ній не все добре, батьки вживають алкоголь або є скрутні життєві обставини, через це дитина переживає, відчуває себе не такою як всі.

Економічні – коли дитина відчуває, що в когось є гроші, а в когось немає. Дитина прийшла до школи погано вдягнена, вона засмутилася, в неї знизилася самооцінка, підвищилася тривожність.

Екологічний чинник – нині це військова агресія, діти тривожні, бояться вийти на вулицю, це впливає на них.

До цих чинників найбільш уразливі діти молодшого шкільного віку. Вони ще дуже близькі з родиною. Тому якщо батьки підтримують дитину, приділяють їй увагу, в неї не буде проблем із самооцінкою, мотивацією, тривожністю. Якщо батьки багато працюють, не спілкуються з дитиною, або вважають, що школа повинна нею займатися – такі діти найбільш вразливі.

Ментальне здоров'я важливіше навчання. Головне, щоб дитина була щаслива та здорова. Її не треба змушувати, потрібно домовлятися та пояснювати. Якщо дитина в пригніченому стані, треба спочатку розібратися в причині, зрозуміти чим вона засмучена, що її турбує. Подолавши цю проблему, дитина самостійно, без натиску, побіжить до школи.

Проблема захисту ментального здоров'я надзвичайно загострилася з початком повномасштабної війни. Дбати про своє ментальне (або психічне) здоров'я – така ж базова необхідність кожної людини, як і дбати про здоров'я фізичне, тому що саме психічне здоров'я дозволяє повноцінно жити, реалізувати свій власний потенціал та справлятися із життєвими стресами, продуктивно і плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти.

З викликами, що принесла війна до цього дня не зіштовхувався жоден працівник освіти. Готовність швидко реагувати на зміни, жити і працювати в умовах невизначеності, працювати з дітьми з досвідом війни, працювати під час

війни, з дітьми, які знаходяться в дуже різних умовах, зберігати себе в ресурсному стані, щоб забезпечити спокій і безпеку учням – все це завдання сучасного вчителя.

Під час війни та після її закінчення увага до психічного здоров'я громадян має бути на особливо високому рівні, оскільки саме рівень психологічного благополуччя матиме вплив на загальний стан здоров'я, економічне відновлення та добробут країни.

Ментальне здоров'я об'єднує здоровий дух та психіку людини із соціальним складником. Воно є важливим для втілення бажань, реалізації цілей, доброго фізичного самопочуття.

Здатність отримувати задоволення від життя – основна риса ментально здорової людини. Особливо важливим є сприятливе середовище зростання для дітей та підлітків, у яких психіка лише формується.

Сьогодні кожен педагогічний працівник ставить собі за мету сформувати в дітей важливість збереження ментального здоров'я, зниження тривожності, фрустрації, створення гармонійного середовища для повноцінного розвитку.

Для створення здорового психологічного клімату в закладі освіти, соціально-психологічна служба надає психологічну допомогу всім учасникам освітнього процесу, а комплекс наданих актуальних психологічних послуг у подальшому забезпечує психологічну здоровість як окремої особистості, так і освітньої системи. Саме тому, надто важливо не лише піклуватись про те, щоб учні на заняттях виконували те, що від них вимагає вчитель, але й прищеплювати їм навички самоосвіти, самовиховання та самовдосконалення.

Принцип взаємодії сім'ї та школи повинен стати обов'язковим у формуванні культури здоров'я учнів. Виховання здорових школярів не повинно обмежуватись лише зусиллями загальноосвітнього закладу. Слід зазначити, що прищеплення дитині навичок здорового способу життя, формування у неї позитивного ставлення до збереження і зміцнення власного здоров'я повинно починатися саме у лоні сім'ї. Відомо, що батьки є першими педагогами. Особливо це стосується питань виховання у дітей високого рівня культури

здоров'я. Видатний педагог Ян Амос Коменський, не одноразово зазначав, що піклуватися про здоров'я дитини необхідно з моменту її народження. Він наголошував, «...перша турбота батьків – оберігати здоров'я дітей».

Сьогодні батькам особливо важливо, починаючи з самого раннього дитинства, звертати увагу не лише на своєчасне лікування своєї дитини, або попередження захворювань за рахунок профілактичних заходів, але й намагатись виховувати у них бажання свідомо піклуватись про своє здоров'я, застосовуючи певні оздоровчі технології, що спрямовані на формування духовного, психічного й фізичного здоров'я.

Такий напрямок у вихованні здорових дітей з боку батьків не повинен завершуватись із часом коли дитина йде до дошкільного або загальноосвітнього навчального закладу, навпаки батькам важливо бути ще більш уважними зважаючи на те, щоб дитина, яка потрапила у незвичні для себе соціальні умови, змогла не тільки зберегти набуті навички здорового способу життя та певний рівень здоров'я, але й примножити їх.

Слід зазначити, що на особливу увагу заслуговують саме молодші класи. Батькам слід бути пильними у з'ясуванні того, як впливає навчання у школі на стан здоров'я дитини, й на те чи взагалі приділяються певні зусилля з боку педагогічного колективу для формування культури здоров'я вихованців. Вчителі у свою чергу, повинні всіляко прагнути залучити батьків до виховання здорових дітей, як у стінах загальноосвітнього закладу, так і поза його межами.

Таким чином, принцип взаємодії сім'ї та школи не можна переоцінити, оскільки саме за рахунок співпраці батьків та педагогічного колективу можливе формування у школярів високого рівня культури здоров'я.

Не можна також применшувати роль принципу самовиховання у формуванні культури здоров'я школярів, оскільки без самовиховання, без бажання учня піклуватись про своє здоров'я, пізнавати себе, виявляти свої позитивні й негативні сторони неможливо спромогтись високого рівня власної культури здоров'я. Закладення основ самовиховання сприятиме власному удосконаленню протягом усього подальшого життя. Школярам необхідно

наводити приклади видатних особистостей, які за допомогою постійного самовиховання та самовдосконалення перетворились із хворих на фізично дужих, зі слабких духом на героїв тощо.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що у теперішній час стрімкого погіршення здоров'я сучасної молоді, надзвичайно важливо спрямовувати зусилля освітян на виховання всебічно розвинених та здорових школярів. Формуванню в учнів загальноосвітніх навчальних закладів високого рівня культури здоров'я можливе за умови дотримання вищезазначених принципів.

Отже, важливими для підтримання ментального здоров'я на належному рівні є:

- розвиток емоційного інтелекту в дітей: сприйняття і розуміння своїх емоцій допоможе їм у дорослому віці вправніше керувати своїм станом;
- організація здорової атмосфери в родині, налагодження режиму дня для маленьких дітей;
- соціальна підтримка незахищених верств населення (наприклад, матерів-одиначок, жінок, що постраждали від насильства, людей з інвалідністю);
- локальні програми з підтримання психічного здоров'я – у школах, університетах, на підприємствах.

У ситуації, в якій ми всі опинилися сьогодні, навіть маленький крок назустріч іншим примножує добро та наближає перемогу. Допомагаючи іншим, у такий спосіб ми підтримуємо і себе, стаємо більш щасливими та знаходимо сенс жити далі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кокун О. М. Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни»: препринт. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
2. Мартинова Л. Психічне здоров'я в умовах війни. *Журнал «НейроNews: психоневрологія та нейропсихіатрія»*. 3-4 (134). URL: [//neuronews.com.ua/ua/archive/2022/3-4%28134%29/pages-5/psihichne-zdorov-ya-v-umovahvini?utm_campaign=MassMail&utm_medium=email&utm_source=female-list#gsc.tab=0](https://neuronews.com.ua/ua/archive/2022/3-4%28134%29/pages-5/psihichne-zdorov-ya-v-umovahvini?utm_campaign=MassMail&utm_medium=email&utm_source=female-list#gsc.tab=0)

3. Концепція психологічного супроводу освітніх реформ у діяльності психологічної служби. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(1). 1-16. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-9-1>

4. П'ять книжок про ментальне здоров'я під час війни: URL: <https://hromadske.ua/posts/pyat-knizhok-pro-mentalne-zdorovya-pid-chas-vijni>

5. Ментальне здоров'я дітей під час війни: поради батькам та опікунам. URL: <http://labcentr.kr.ua/?p=44539>

УДК 373.2

Капелько Людмила Григорівна,
завідувач відділення дошкільної і середньої освіти Відокремленого структурного підрозділу «Професійно-педагогічний фаховий коледж Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка», м. Глухів

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Національно-патріотичне виховання – сукупність емоційної прив'язаності до Батьківщини, що визначає особу як громадянина, передбачає гордість за моральні, матеріальні й духовні досягнення свого народу, бажання зберігати характерні особливості Батьківщини, її культурне надбання й захищати інтереси своєї громади, народу в цілому.

Зміст і розуміння поняття «патріотизм» закріплено в Законі України «Про дошкільну освіту», де зазначено, що одним із завдань дошкільної освіти є «виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, національних цінностей Українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля» [4]. Зміст патріотичного виховання також конкретизовано в «Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті», «Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді», «Концепції розвитку громадянської освіти в Україні», «Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року».

Питання національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку набуває особливого значення в контексті сучасного суспільства. Сьогодні патріотичне виховання визнано педагогами й батьками як важливий фактор гармонійного розвитку особистості дитини. Його значущість виявляється в різних аспектах суспільного життя. По-перше, патріотичне виховання сприяє формуванню особистісних цінностей: любов до Батьківщини, повага до історії, традицій та культури свого народу стають основою, на якій будується характер маленької особистості. По-друге, патріотичне виховання формує громадянську свідомість: маленькі українці, які виховуються в душі патріотизму, відзначаються більш вираженим відповідальним ставленням до суспільства. По-третє, патріотичне виховання розвиває патріотичне мислення й діяльність: діти, які виростають із любов'ю до своєї країни, стають активними громадянами й розуміють, що частинка власного внеску може зробити позитивні зміни; і це формує в них віру в себе й прагнення творити добро.

Патріотизм як основа сучасного виховання дітей дошкільного віку включає в себе формування національної свідомості й самосвідомості, тобто виховання любові до рідної землі, свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину.

Завдання сучасних вихователів – допомогти дошкільникам наповнити серця любов'ю до країни, де вони починають пізнавати світ. Жахливі події, що відбуваються в Україні сьогодні, пробудили національно-патріотичні почуття в мільйонів громадян, виявили здатність українців жертвувати власним життям заради свободи Батьківщини, її щасливого майбутнього. А майбутнє України – наші діти, яких ми повинні виховувати патріотами.

Національно-патріотичне виховання дошкільників має розв'язувати широке коло завдань: виховання любові до рідного дому, Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках; ціннісне ставлення до себе й інших; шанобливе ставлення й повагу

до культурних надбань українського народу; прояв особистісних якостей (людяність, самостійність, відповідальність, працелюбність, спостережливість, справедливість, ініціативність, активність й інші) [1].

Успіх національно-патріотичного виховання залежить від правильної організації освітньої-виховної роботи в закладі дошкільної освіти, зокрема й від створення предметно-розвивального середовища, бо саме в дошкільному віці закладаються основи формування духовності, почуттів, світосприйняття, усвідомлення свого «Я».

Світлиця національно-патріотичного виховання в закладі дошкільної освіти – це не лише предметне оформлення простору в національній кімнаті, а й гуманна і патріотична поведінка всіх учасників освітнього процесу. У національному куточку кожної вікової групи мають бути: наочні посібники; демонстраційний матеріал; альбоми; ляльки (хлопчик, дівчинка) в українському вбранні; національні ігри й іграшки; дидактичні ігри на закріплення знань про рідний край та його природу; предмети побуту; національна й народна символіка; добірка віршів про Україну, рідну природу, Батьківщину; фонотека українських пісень; колекція українського фольклору (народні прикмети, прислів'я, легенди, загадки, заклички, колисанки, народні ігри тощо); дібрані ілюстрації, плакати, карта України; папки, ширми-пересувки на українську тематику; конспекти занять з національно-патріотичного виховання; український національний одяг, рушники, посуд.

Основними завданнями педагогів у роботі з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку є:

- розширення уявлень про місце кожної людини в соціальному середовищі, необхідність дотримання морально-етичних норм суспільства;
- формування в дітей позитивного ставлення до Батьківщини й рідної домівки;
- формування ціннісного ставлення до культури українського народу, його історичного минулого, подій сучасності, мови, звичаїв, традицій;

- толерантне ставлення до представників інших національностей, ровесників, батьків, сусідів, інших людей;
- виховання любові й поваги до членів своєї родини, бажання піклуватися про них;
- виховання почуття власної гідності як представника українського народу.

Важливими напрямками національно-патріотичного виховання є: залучення дошкільників до вивчення народознавства – культури, побуту, звичаїв рідного народу; прищеплення дітям найкращих навичок правової та моральної поведінки, а також моральних якостей особистості – почуття власної гідності, обов'язку.

Долучаючись до народознавства, дошкільники пізнають традиції, народні мудрість і творчість, розширюють уявлення про декоративно-ужиткове мистецтво. Водночас у них розширюються знання про характерні для рідного краю професії людей, конкретних їх представників. При цьому вихователь має не стільки піклуватися про збагачення знань, скільки про їх творче засвоєння й розвиток почуттів у дитини.

Варто зазначити, що діти дошкільного віку залюбки беруть участь у народних святах й обрядах, читанні й інсценуванні творів художньої літератури, казок, віршів, пісень, дидактичних іграх національно-патріотичного спрямування, відвідуванні музеїв; їм цікаві бесіди, розповіді під час організованої діяльності, екскурсії – у ліс, парк, вулицями рідного міста або села.

Ще одним важливим напрямом патріотичного виховання є формування реалістичних уявлень про явища природи, дбайливе ставлення до об'єктів природи. Необхідно виховувати в дітей бажання не лише помічати красу рідної природи, а й зберігати і примножувати її. Окрім цього, вихователі мають ознайомлювати дошкільників із людьми, які прославляють нашу країну – художниками, композиторами, письменниками, винахідниками, ученими, лікарями. З дитинства варто прищеплювати любов до української народної

пісні, адже виховання в дошкільників естетичних почуттів має гуманітарну мету – виховання щирості душі, доброти й доброзичливості.

Основи національно-патріотичного виховання мають закладатися в родині, тому до освітнього процесу в закладі дошкільної освіти потрібно активно залучати батьків вихованців, аби допомогти дітям трансформувати зовнішнє у внутрішнє, засвоїти національно-патріотичні ідеї як частину власного світогляду.

Систематична робота з національно-патріотичного виховання дає змогу педагогам послідовно й системно формувати в маленьких українців уявлення про такі складні для розуміння дитини моральні категорії, як-от: добро, зло, совість, людяність тощо. Виховання любові до Батьківщини – важливий складник формування соціально-громадянської компетентності як результату освітньої діяльності за освітнім напрямом Державного стандарту дошкільної освіти «Дитина в соціумі» [1]. Дошкільники мають учитися: розуміти й поважати, проявляти вдячність, знати й цінувати, бути відповідальними, співпереживати й допомагати, берегти й примножувати.

Отже, завдання національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку є нині актуальним і важливим. Результатом патріотичного виховання має бути сформоване почуття патріотизму, що передбачає активний крок любові до родини, рідного краю, свого народу, його звичаїв і традицій, повагу до національних традицій, людей праці, усвідомлення зв'язку власної долі з долею Батьківщини. Результатом сучасного національно-патріотичного виховання дошкільників має стати зародження суб'єктивного ствердження: «Я – українець / українка» на тлі любові до світу і своєї Батьківщини в цьому світі [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Київ, 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 15.02.24).
2. Бех І. Виховуємо патріотизм як почуття і цінність. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 6. С. 4–8.

3. Гавриш Н., Крутій К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. *Дошкільне виховання*. 2015. №8. С. 2–7.
4. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2628-14> (дата звернення: 15.02.24).
5. Ірина Луценко. Велика любов виростає з маленьких справ. *Дошкільне виховання*. 2023. №5. С. 3–7.

УДК 37.01; 378

Княжева Ірина Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки Державного
закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

**ЗБАГАЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НУШ
ПОЛІКУЛЬТУРНИМ ЗМІСТОМ ЯК УМОВА
ЗДІЙСНЕННЯ ЯКІСНОГО І БЕЗПЕЧНОГО
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ**

Сьогодні людство як ніколи серйозно усвідомлює важливість і розглядає пріоритетність морально-етичних питань, ставить перед собою завдання визначення цінностей для молодого покоління, серед яких формування свідомого громадянина-патріота посідає визначне місце. Оскільки Україна – незалежна демократична, гуманістично зорієнтована поліетнічна країна, і саме за можливість бути такою вона бореться сьогодні, наша Конституція передбачає рівність перед законом для всіх громадян, незалежно від їхнього походження, національної чи расової приналежності, мови та інших аспектів. Саме держава є гарантом для представників усіх національностей, які проживають на території України, права на вільний національно-культурний розвиток.

В останні роки євроінтеграційні процеси значно активізували процес пошуку ефективних механізмів національно-патріотичного виховання підростаючого покоління, яке не можливо без прийняття різних культур і поваги прав інших, несхожих на тебе людей, у тому числі й у середовищі НУШ.

Суттєве значення для нашого дослідження мають основні принципи взаємодії та спілкування між культурами, розкриті в наукових працях

вітчизняних і зарубіжних учених (В. Євтух, О. Івашко, Дж. Каммінс, Ф. Уордл та ін.); методологічні засади культурологічної теорії сучасної освіти (В. Кизима, В. Кремень, Т. Кучай, В. Луговий, А. Солодка, Н. Якса та ін.); проблеми створення ефективного освітнього середовища (І. Бех, А. Богуш, Г. Васянович, Н. Гонтаровська, О. Гора, А. Каташов, П. Кендзьор, А. Коломієць, В. Штифурак, С. Якименко та ін.), зокрема й в умовах НУШ (Н. Іванець, Т. Кузьміч, Н. Мітяєва, А. Цимбалару та ін.) тощо.

Провідними завданнями Нової української школи визначено розвиток індивідуальних можливостей здобувачів освіти, їхньої свідомості, світогляду, ціннісного ставлення до себе й оточуючих, а важливою умовою їх вирішення – створення відповідного безпечного, збагаченого полікультурним змістом середовища закладу освіти [8]. Його ознаками Н. Іванець справедливо вважає забезпечення можливості «однакової участі, розвитку самовираження представників різних культурних спільнот, обміну думками та взаємопроникнення» [3, с. 24]. Таке середовище надає учасникові освітнього процесу можливість відчувати себе як цілісну особистість: воно створює ситуації, що вимагають освоєння та прийняття моральних цінностей, формування переконань й ідеалів; вказує на рішення, які включають моральний вибір та потребують духовно-морального самовизначення.

У сучасних дослідженнях [2; 6; 7; 9 та ін.] освітнє середовище визнається складником, підсистемою соціокультурного середовища, сукупністю чинників, що впливають на особистісний розвиток здобувачів освіти й організовані спеціально або склалися історично.

Цінним для нашого дослідження є висновок П. Кендзьора [5] про те, що середовище навчального закладу повинно включати значущі аспекти культурної діяльності. Точкою, де всі аспекти навчального середовища зустрічаються, є освітній зміст, який служить як рушійний ресурс для освітнього процесу, що є предметом спільної діяльності. У контексті освітнього інституту, він виступає як нормативна і культурно відповідна структура цієї діяльності.

Культурно-освітнє середовище НУШ потрактуємо як соціальне та предметне оточення, що включає різні аспекти культурної діяльності, такі як наука, мистецтво, навчальна та продуктивна праця. Це середовище активно взаємодіє з учнем і покликане забезпечити оптимальні умови для його ефективного й безпечного особистісного розвитку і виховання, відповідно до сучасних соціокультурних стандартів.

Аналіз науково-методичних джерел та інших ресурсів [1; 3; 4; 5; 10 та ін.] дозволяє визначити й описати педагогічний потенціал культурно-освітнього середовища через такі аспекти:

- за наявністю морально-естетичних цінностей у середовищі виникає нова реальність, що впливає на спосіб життя та розвитку, маючи в собі «силу і дію»;

- створює можливості для вивчення сталої культури (мистецтво, історія матеріальних артефактів культури, народна творчість тощо) та культури, що народжується (участь учнів у різних формах діяльності).

- здатне формувати адекватне ставлення учнів до базових цінностей, сприяючи їхньому усвідомленню соціального досвіду та набуттю необхідних якостей для подальшого життя;

- створюється цілісна соціально-культурна система, що оточує, пронизує та будує поле для діяльності здобувачів освіти, задовольняючи їхні потреби, сприяє розповсюдженню нових культурних цінностей, стимулює виникнення соціально схвалюваних групових інтересів і взаємин;

- сприяє перетворенню зовнішніх відносин у внутрішню структуру особистості школярів.

Включення різноманітного культурного змісту в середовище НУШ з урахуванням етнічних особливостей учасників освітнього процесу, відкриває можливість для їх систематичного залучення до культури їхнього народу. Це вважається необхідною умовою для виникнення інтересу та прагнення здобувачів освіти розуміти, позитивно ставитися й освоювати інші культури (у регіоні, країні, світі), формування здатності будувати безконфліктні стосунки з представниками рідної та інших культур. Це дозволяє учням вивчати культурні

традиції, які є характерними для кожного етносу, освоювати надбання своєї власної культури та інших народів, а також узагальнювати загальнолюдські цінності й універсальні методи розуміння реальності. Це створює умови для безпечного навчання, національно-патріотичного виховання та особистісного розвитку учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Волик Л. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до полікультурного виховання учнів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ : б. в., 2005. 20 с.
2. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія. Київ: Вид-во РВА «Дніпро-VAL», 2010. 623 с.
3. Іванець Н. Інтеграція мультикультурного змісту освітнього середовища Нової української школи. *Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка»*. 2020. Том 4. № 30. С. 22–27.
4. Карагозлю Ф. Загальні тенденції полікультурної підготовки педагогів в Україні. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. праць. № 2 (57), травень 2017. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. 2017. С. 238–242.
5. Кендзьор П. І. Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу : дис. ...доктора педагогічних наук: 13.00.07. Київ, 2017. 402 с.
6. Кузьміч Т. О., Мітяєва Н. І. Проектування моделі нового освітнього середовища закладу загальної середньої освіти: методичні рекомендації. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. 35 с.
7. Макар Л. М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 30 (83). С. 229–236.
8. Реалізація Концепції «Нова українська школа» в умовах інноваційного освітнього середовища: матеріали фестивалю інновацій (22 травня 2019 р., м. Луцьк) / уклад.: Н. А. Поліщук. Луцьк: Волинський ІІПО, 2019. 160 с.
9. Цимбалару А. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 41–48.
10. Якименко С. І. Розвиток особистості молодшого школяра в умовах навчально-виховного середовища. *Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика*: збірник наукових праць. Житомир: ФОП «Н. М. Левковець», 2017. Ч. I. С. 123–126.

УДК 37.035:172.15+821.1612Г-К

Корицька Галина Романівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка
кафедри змісту і методик навчальних
предметів Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної

**ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ
ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА В УМОВАХ ВІЙНИ
(ЗА НОВЕЛОЮ ГАЛИНИ ГУЗОВСЬКОЇ-КОРИЦЬКОЇ «МАМА ПАВЦЯ»)**

Життя в умовах війни кардинально змінило психологію суспільства, зміст цінностей: України, мови, взаємодопомоги, віри...

Наскрізним процесом, який формує цінності, є виховання. У Концепції Нової української школи зазначено, що «Пріоритетного значення в розбудові нової школи набуває завдання формувати в учнів систему загальнолюдських цінностей – *морально-етичних* (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та *соціально-політичних* (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)» [2, с. 11].

На нашу думку, варто відзначити роль сучасної української літератури, яка впливає на формування особистості, виховання в неї почуття любові до рідної землі, усвідомлення себе як частини свого народу, формує її національно-патріотичну свідомість. Важливим інструментом побудови суспільства на загальнолюдських цінностях є культура читання. Воно (читання – авт.) спонукає людину до вибору, дієвості. Слушною є теза, що «в умовах російської навали, насадження шовіністичних ідеологем «руського миру», масштабного поширення російської пропаганди в українському інформаційному просторі, формування стійкого інтересу до читання української книги як ніколи стає потужною зброєю проти російської всебічної агресії» [3].

Новела Галини Гузовської-Корицької «Мама Павця» – це погляд на ситуацію, в пастку якої потрапила не одна українська родина після воєнного вторгнення росії в Україну. Окупація, безчинства рашистів і покручів, небезпека загнали в підземелля матір і сина. Київщина. Складні умови

заставляють виживати, ділитися останнім шматком хліба навіть із сусідом, онук якого став запроданцем.

Новела Галини Гузовської-Корицької «Мама Павця» – це шана жінці-українці, жінці-берегині. Жорстокий 2014 рік застав братів-близнюків у Криму: «Закінчили морське училище, залишилися в Севастополі. Одружилися. І жили б собі, не знаючи горя, якби не той жахливий чотирнадцятий. Син Павло тоді перейшов на материкову Україну, а Петро залишився з ворогом. Із тих пір і не дається чути. А Павло ще рік воював на Сході, поки не комісували...» [1]. Розпука крає материнське серце. «Наведи на праведний шлях Петрика чорночубого, сина мого любого. Не відає, що робить, – змахнула краєм хустки непрохану сльозу, яка котилася по змереженій роками щоці», – випрошує в Бога.

Однак «восьмирічне мовчання сивочолого чоловіка завдавало нестерпних мук і Петру. Відколи у Крим прийшла рашистська чума, він залишився з родиною. Батько дружини, афганець-каліка, доживав віку. Рани не давали спокою. У такому стані його не варто було транспортувати. До того ж, і невістка була при надії. Усі, хто не перейшов на материкову Україну, а таких залишилося п'ятеро, вирішили створити рух опору. Розуміли військові, наскільки це небезпечно, однак жили надією, що Крим повернуть. І п'ятірка сміливих докладала чимало зусиль для цього. Ось і зараз Петро відпочивав після складної успішної операції. Не було й дня, щоб він не згадував рідних, але не тривожив, щоб не наражати на небезпеку» [1].

Письменниця наголошує на тому, що витоки виховання, культури, взаємоповаги й самоповаги, патріотизму йдуть із сім'ї, плекаються нею. Запорукою родовідної стійкості, за авторкою, є: *міцність родинних зв'язків* (« – Павлику, Петрик не зрадник, він партизанить. Він не зрадник, він наша гордість, – самими вустами промовила жінка»); *повага до жінки-берегині домашнього вогнища, матері* («Але раптом повернувся, підійшов до матері, притис міцно до грудей, поцілував волосся й тихо промовив: «Я туди й назад. Дочекайтеся»); « – Матусю, – прозвучало на порозі синове, – що з вами? –

кинувся Павло до старенької»; «Жінка потягнулася до сина, який схилився й ніжно цілував спрацьовані материнські руки»); *шанобливе ставлення до батьків* («Як не боліло, а довелося на схилі літ сісти дітям на шию. Нарікати не було на що. Знайшлося місце стареньким у синових хоробах. Із повагою ставилися до батька-матері»; « – Приїду після перемоги, все поясню, – розмірковував, щоразу вселяючи в душу надію. – Але так хочеться побачити, пригорнути матір. Дочекайтеся, – робив посил через море» (Петро – авт.); *жертвна любов до дітей* («Силилася підвестися. Однак ворожий чобіт добряче погуляв по тілу. – Дарма, я ще не таке переживала, – кинула поглядом по підвалу, щоб знайти, на що обпертися»); *чоловічий обов'язок – захищати рідних* («Війна – темрява, а переможе тільки світло. Тільки сміливі, мужні чоловіки – такі, як наш Андрійко, зможуть здобути волю», – благословляє онука Павця, виряджаючи на війну); (« – Бережіть себе, сини. Й Андрійко хай міцно стоїть на Сході. То українська земля»); *дотримання традицій називати онуків, правнуків іменами дідусів* («Якось так несподівано різонуло по родинній радості, бо якраз напередодні, у день смерті Андрія (чоловік Павці – авт.), з'явився на світ правнук. Андрійко. «Одного Бог узяв, а іншого прислав», – казали»).

Образ мами Павці, змальований письменницею, виявляється в типізації таких рис, як-от: *небайдужість, співчутливість* (« – Піди-підди. На ось кусник хлібця, – відкрояла й простягнула. – А ще там у горщику, на денці, каші залишила»); *щедрість, підтримка тварин* («Старенька дістала пів хлібини, поцілувала. Вона знала ціну насущному, бо пережила й війну, й голод. До крихітки визбирувала: «Їмо хлібчик котика й песика», – повчали в дитинстві. Дотепер перший шматочок перепадав котові, який, як тільки жінка діставала хліб, уже був тут як тут і терся біля ніг. – Молочка б тобі, – поклала в мисочку кусень. – Потерпи. Ось-ось наші виб'ють нечисть – заживемо! – виправдовувалася перед котом пісним сніданком»); *ставлення до рідного* («Він заварив чай із м'яти й чебрецю, які минулоріч насушила. Згадалося... Підвалом ширився ніжний аромат. – Ой, як запахло рідним, – присіла Павця біля

сина») [1].

Епізодом авторка розкриває ширість української душі («– Поки не свище, піду загляну до сусідів. Щось дід Дмитро підупали, – перевів розмову Павло в інше русло, знаючи добре норів матері») [1].

У новелі авторка майстерно відтворює стереотипні уявлення про співвітчизників. Її персонажі добрі, щирі, чуйні, набожні, віддані. Створені образи можна схарактеризувати як позитивні, завдяки чому в уяві читача підсвідомо формується неупереджене ставлення до представників свого народу. Однак у новелі простежуються і слова, які характеризують ворогів (запроданці, іроди кляті, непрохані, покруч, орки, нечисть). Нищість душі перевертня розкрито в епізоді, коли той безжалісно познущався над старенькою («Жінка не встигла доказати, як озвірілий зрадник підскочив як ужалений й ударив стареньку. Вона посунулася на бетон. Він безжалісно лютував, чобітьми вибиваючи злість»). Саме від покруча Степана, онука Дмитра, мама Павця дізнається, що син Петро не став зрадником, а подався в партизани. «Я народила героїв, а твоя мати – покруча, – сміливо проказала, відчуваючи, як звістка про Петра радісним струмом прошмигнула тілом. – Мої сини-онуки рідну землю боронять, а ти лижеш чужий чобіт». Жінка помирає, устигнувши новиною поділитися з Павлом...

«Мама Павця» – це новела-роздум над прожитим і пережитим, це новела-надія перемоги добра над злом, світла над темрявою. Це куферок загальнолюдських цінностей, які закладаються в українській родині й передаються від дідуся до онука, від батька до сина. Разом із героями ми діємо, творимо, співпереживаємо. Гідність, чесність, справедливість, родинність, турбота, патріотизм, відповідальність... – саме ті цінності, які допоможуть перемогти, вистояти та будувати мирне майбутнє в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гузовська-Корицька Галина. Новела «Мама Павця». URL: <http://surl.li/gybcv> (дата звернення: 31.01.2024).
2. Концепція Нової української школи. URL: <http://surl.li/bykej> (дата звернення: 05.02.2024).

3. Стратегія розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» (розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2023 р. № 190-р. URL: <http://surl.li/qtbbp> (дата звернення: 05.02.2024).

УДК 172.15:371.38

Кукало Софія Володимирівна,
педагог-організатор, вчитель вищої
категорії Устечківської гімназії
Товстенської селищної ради
Чортківського району Тернопільської
області

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Україна... Її майбутнє в руках молоді. Нині юні громадяни стають безпосередніми учасниками суспільних процесів держави, тому серед виховних напрямів навчальних закладів пріоритетним є національно-патріотичне й громадянське виховання, як стрижневі, що відповідають нагальним вимогам і викликам сучасності.

В умовах, коли Україна, з одного боку, вкотре перебуває на шляху радикальних політичних, соціальних та економічних перетворень, а з іншого – знаходиться у стані загрози її національній безпеці, національно-патріотичному вихованню належить пріоритетна роль.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства проблема патріотичного виховання є надзвичайно актуальною, оскільки сучасні школярі забувають своє коріння, не знають історії. Сьогодні ми маємо знецінення традиційних моральних цінностей, пропаганду жорстокості, насильства, невизначеність в оцінці подій історичного минулого українського народу. В контексті подальшої розбудови суспільства стоїть потреба у формуванні активної, творчої особистості учня-патріота, від діяльності якого у майбутньому значною мірою залежатиме духовний розвиток і добробут Української держави.

«Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання... Тому нині, як ніколи, потрібні нові

підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості», – зазначено в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Серед класиків педагогічної науки до проблем патріотичного виховання зверталися: Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, О. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга та інші видатні вчені й педагоги. У своїх працях вони висвітлювали актуальні для свого часу проблеми розвитку патріотичних почуттів як складової частини національної системи виховання, висували ідею виховання «свідомого» громадянина, патріота своєї Батьківщини.

В сучасних умовах національно-патріотичне виховання молодого покоління набуває особливої актуальності, тому що воно викликане формуванням почуття любові та відданості Батьківщині, національною гордістю, служінням своєму народові, розумінням та співпереживанням його історії й культури, прагненням утвердження у світі як високорозвиненої, конкурентоздатної нації, суспільства і держави.

Патріоти своєї держави – це свідомі громадяни. Люди, які пам'ятають своє коріння й шанують пам'ять предків, громадяни, які готові в будь-який момент віддати своє життя за Батьківщину. Ці якості можна об'єднати в національно-патріотичну групу.

Людина може відчувати себе вільною лише тоді, коли є економічно незалежною, має стабільний дохід, є юридично захищеною, має свободу думки, право вільного вибору.

Щоб змінити становище на краще, нам необхідно зрозуміти, що не можна за короткий період часу змінити молодь, не змінивши суспільство. Ось чому, стрижнем усієї системи виховання в Україні повинна бути національна ідея, яка відіграє роль об'єднуючого, консолідуючого фактора у суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина своєї держави. Національний характер виховання полягає у формуванні молоді людини як громадянина України. Ця проблема

вже багато років «вирішується» на державному рівні, в той час, як вчителі, у своїх повсякденних справах пробуджують в учнів патріотичні почуття.

Виховний процес у школі має особливе значення за нового підходу до виховання, коли воно трактується як закономірна, послідовна і неперервна зміна мотивів розвитку взаємодіючих суб'єктів. Виховання розглядається як розвиваюча відкрита система, основним системоутворюючим фактором якого є педагогічна взаємодія.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді передбачає формування патріотичної свідомості, національної гідності; готовності до виконання громадського та конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів України.

Отже, формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим національно-патріотичне виховання є важливою складовою освітнього процесу.

Головне завдання закладів освіти – так побудувати виховну діяльність, щоб сама її організація, приклади авторитетних наставників-учителів, шкільне середовище виховували дітей у дусі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності. Завдання педагогів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для дитини особливого сенсу, тобто сприймалися «не лише розумом, а й серцем». Не менш важливим є повсякденне виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів – Герба, Прапора, Гімну. Важливим аспектом національно-патріотичного виховання є повага та любов до державної мови. Мовне середовище повинно впливати на формування учня-громадянина, патріота України.

У процесі організації патріотичного виховання я, як педагог-організатор, дотримуюсь таких принципів: національної спрямованості; гуманізації виховного процесу; самоактивності і саморегуляції; культуровідповідності;

полікультурності; соціальної відповідності. Все це сприяє вихованню активного, свідомого громадянина нашої країни.

Майбутнє України в руках молоді. Чи здатні ми виховати справжніх патріотів, які будуть здатні стати на захист держави? Від нас залежить, якою буде наша держава! А держава, як і родина, має бути дружною, сильною, здоровою, щасливою. Нехай любов до своєї вітчизни, до рідного краю згуртує всіх нас для здійснення високої мети – процвітання Соборної Незалежної України та перемога у страшній російсько-українській війні.

Не загубити! Не втратити! Відродити! Дати надію, віру у себе та свої можливості. Ось ниточка, яка проходить через всю роботу педагога-організатора нашої школи й залишає слід у дитячих серцях.

Свою доповідь хочу закінчити словами Пантелеймона Куліша:

Воскреснеш, нене, встанеш з домовини...

Тебе я словом правди привітаю,

І розіллється слава України

По всій вселенній, од краю до краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ігнатенко П. Р. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб. / П. Р. Ігнатенко, В. А. Поплужний, Н. І. Косарева, Л. В. Крицька. К. : Ін-т змісту і методів навчання, 1997. 252 с.
2. Кононенко П. П., Усатенко Т. С. Концепція української національної школи – родини. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції. К.: Школяр, 1997.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави. *Педагогічна газета*. 2000. № 6 (72), червень.
4. Мартинюк І. В. Національне виховання: теорія і методологія. К., 1995.

УДК 811.161.2'27:355.01

Мазурок Мирослава Василівна,
завідувач кабінету інформаційних
комунікацій та видавничої діяльності
Рівненського ОППО, м. Рівне

МОВНА ДИНАМІКА У ВИМІРІ ВОЄННОГО ЧАСУ

*Мова війни – пряма, як наказ,
що не може мати подвійного трактування...
Олександр Михед*

Війна, без сумніву, внесла суттєві корективи у всі сфери нашого життя, однак мовне питання набуло особливої гостроти та актуальності. З початком збройної агресії росії проти України стало очевидним, що мова до певної міри є нашою зброєю проти ворога, маркером ідентифікації української нації.

Без сумніву, 2022-й став роком змін мовної ситуації в державі загалом. Відстоювались права громадян України на інформацію та послуги державною мовою, з'являлися нові статті, що визначали неухильність застосування державної мови у сферах друкованих медіа та користувацьких інтерфейсах комп'ютерних програм та вебсайтів. Крім того, з'являлося чимало неформальних змін у мові, що відображають реальність воєнного часу.

Безумовно, у вимірі війни змінилася і сила слова, і його емоційна забарвленість. У мову фіксувалися нові реалії, хоча, на жаль, зазвичай негативні. За словами сучасного письменника та літературознавця Олександра Михеда «Мова війни – це потік мовлення, в якому говорить травма. Травма не може мовчати. Мова війни – про повернення до найпростіших засобів комунікації» [4].

Деякі власні назви на позначення країни агресора ми почали писати з малої літери, адже з'явилась певна внутрішня потреба. Хоча на офіційному рівні чинний правопис цього поки не дозволяє, однак, приміром, мовознавець Олександр Авраменко, пояснив, що прізвища людей та імена, які вживають зневажливо, цілком доречно писати з малої літери.

У нашій мові досить швидко виникло безліч слів з іронічно-глузливим та образливим, а іноді й лайливим значенням, зокрема щодо позначення країни агресорів-окупантів та їхньої «електоральної бази». Так, щодо назв окупантів до звичних форм «москалі» і «кацати» додалися «рашисти», «орки», «ваньки» та інші.

Після початку війни словниковий запас українців значно поповнився новими словами, зокрема на позначення різноманітної військової техніки – *бліндаж, турнікет, тепловізор*. Нам, на жаль, довелося вивчити, яка різниця між балістичними і крилатими ракетами. Окрім звичайних термінів у широкий вжиток почали потрапляти певні новотвори, що походять від назв військової техніки (*бандеромобіль, хаймарсити, байрактарити*), власних назв (*закімити, закобзонити, Джонсонюк, притУлити, чорнобаїти*), деяких назв тварин (*радіокеровані гуси, єноти-десантники*), груп людей, що підтримують українську армію (*тракторні війська, цигани-привиди, диванні війська*) тощо. Загалом для характеристики певних дій, пов'язаних із війною, створено чимало дієслівних новотворів, зокрема *наволонтерити, українити, чорнобаїти, мамкувати, присвітити, задонатити* тощо. Деякі звичні у вжитку слова набули нового звучання, приміром *тривога, град, бавовна, розтяжка, їжак, мрія*.

До повсякденного вжитку українців додалося також чимало фраз та сталих виразів, що підтримують бойовий дух та вселяють надію, як-от *«Доброго вечора, ми з України»*, *«Україна понад усе!»*, *«Слава Україні!»*. Крім того, з'явилося чимало слів-символів, котрі в умовах війни набули особливого значення: *«Азовсталь»*, *«Півник з Бородянки»*, *«Пес Патрон»*, *«Червона калина»*. Також мова стала справжнім індикатором у визначенні «свій – чужий», яскравим прикладом чого є славнозвісна фраза *«скажи паляниця»*.

Сучасний мовний простір усе більше нагадує поле боротьби, спротиву та нескореності, є показником духовних цінностей особистості у вимірі війни. З переоцінкою цінностей та змінами в суспільстві природно, що змінюється й мова. У ній відображається навколишня дійсність і матеріалізується, об'єктивується наше мислення, особливо в період війни. Завдяки магичній силі слова ми намагаємося завдати своєрідних уражень загарбникові, в нинішніх умовах мова, без сумніву, стала нашою зброєю. Крім того, це питання нашої ідентичності та національної безпеки, це ідентифікатор національних цінностей та моральних переконань.

Важко не погодитися із твердженням, що за багатством мови можна судити про рівень духовності суспільства на відповідному етапі його розвитку, а тим паче в умовах війни. Всі зміни, що відбуваються в соціумі, позначаються на мові, яка безпосередньо впливає на свідомість індивіда. У процесі формування духовного життя суспільства мова має особливе значення не лише як засіб спілкування, а і як найважливіший елемент його духовності, найвищий показник цивілізованості. Своїм шанобливим ставленням до мови ми виявляємо повагу до своєї країни, до теперішнього і майбутнього всього суспільства.

Отже можна зробити висновок, що сьогодні українська мова відіграє виняткову роль у житті суспільства, є зброєю, точкою опору, частинкою культурного коду, ідентифікатором приналежності до «своїх» та й загалом – мірилом глибини духовної сутності людини. Мова сьогодні, як ніколи, має значення, хоча й відчула на собі подих війни. Вона маркер нашої свободи, єдності та Перемоги!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «Мова – наша зброя», – філологиня Ярослава Кривенко про перехід на українську під час війни. URL: <https://uacrisis.org/uk/mova-nasha-zbroya-filologynya-yaroslava-kryvenko-pro-perehid-na-ukrayinsku-pid-chas-vijny> (дата звернення: 15.11.2023).
2. Мацюк З. В обороні культури рідної мови. *У вимірах слова* : зб. наукових праць на пошану професора Ірини Кочан / упоряд. О. Антонів, О. Туркевич. І. Фецько. Дрогобич : Посвіт, 2019. С. 405–415.
3. На часі: вебсайт. URL: <https://nachasi.com/society/2022/07/15/language-as-a-tool-of-war/> (дата звернення: 15.11.2023).
4. Промова письменника Олександра Михеда. *Суспільне. Культура*: вебсайт. URL: <https://suspilne.media/culture/297294-cim-bilse-voni-nas-vbut-tim-bilse-nas-svidcitime-pro-ihni-zlocini-promova-pismennika-oleksandra-miheda/> (дата звернення: 15.01.2024).
5. Струганець Л., Бобесюк О., Веремчук О. та ін. Культура мови: від теорії до практики: монографія / за ред Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 216 с.
6. Українці все частіше розмовляють українською мовою вдома. Опитування. URL: https://tvoemisto.tv/news/ukrainsi_vse_chastishe_rozmovlyayut_ukrainskoju_movoyu_vdoma_opytuvannya_136418.html (дата звернення: 14.11.2023).
7. Українська мова – зброя народу: чому мовне питання під час війни надважливе. URL: https://tvoemisto.tv/news/ukrainsi_vse_chastishe_rozmovlyayut_ukrainskoju_movoyu_vdoma_opytuvannya_136418.html (дата звернення: 15.11.2023).

Мудрик Лілія Євгенівна,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ДУХОВНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ДИТЯЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Здоров'я часто сприймається як належне, поки людина його не втрачає.

Багато людей думають, що вони є здоровими, коли у них є відсутня хвороба, тобто існує фізична повноцінність, коли відчуваються тілесно добре.

У перспективі християнства людина, як суб'єкт і «об'єкт» здоров'я, має тілесний вимір (тіло), душевний вимір (розум, свободна воля) та духовний (дух – зв'язуюча ланка між душею та тілом людини і між людиною як такою та її Творцем). Людина – це нероздільна єдність фізичного тіла, душі та духа.

Поняття «духовне» та «душевне» (або «психічне») нерідко ототожнюються. Разом з тим, говорячи про взаємозв'язок між здоров'ям людини та її духовним світом, дуже важко провести чітку межу між душевним (психічним) та духовним.

Духовний розвиток – це найефективніший шлях, який може видалити причини всіх проблем людини. Саме бездуховність та неосвіченість є головними причинами абсолютно всіх негараздів та хворіб людини. Духовність слід розуміти як діяльність свідомості, спрямовану на пошук сенсу життя і свого місця в ньому, визначення критеріїв добра і зла, оцінювання за ними людей і подій, формування мотивів поведінки згідно із загальнолюдськими принципами моральності або всупереч їм. Духовні цінності відіграють роль повсякденних орієнтирів у предметній і соціальній дійсності та визначають поведінку людини [3].

Духовне здоров'я здобувача освіти залежить від духовного світу особистості, його сприйняття складових духовної культури людства, освіти, науки, мистецтва, моралі, етики. Свідомість людини, її ментальність, життєва самоідентифікація, ставлення до сенсу життя, оцінка реалізації власних

здібностей і можливостей в контексті власних ідеалів і світогляду – все це визначає стан духовного здоров'я індивіда [3].

Власне духовність, як форма прояву морального потенціалу людини, спрямованого на доброзичливість, співучасть та безкорисливість здатна врятувати суспільство і особу від варварства, агресивності та жорстокості. Ми повинні прагнути закладати в свої та дитячі душі милосердя, добробут, справедливість, розуміння душі іншої людини, її енергетики, звичаїв своїх предків. Без душі немає особистості, без особистості немає прогресу цивілізації, без руху немає життя [4]. Духовне здоров'я є одним із засобів профілактики негативних проявів у дитячому середовищі.

Здоров'я багато в чому залежить від способу життя, однак, говорячи про здоровий спосіб життя, у першу чергу мають на увазі відсутність шкідливих звичок.

Загалом показниками духовного здоров'я дитини є врівноважене спілкування з однолітками й іншими дітьми, дорослими людьми, швидка адаптація до середовища, спрямованість на суспільно-корисну справу, культура користування матеріальними благами [1].

Для духовного розвитку школяра потрібна постійна духовна діяльність, спрямована на осмислення свого «Я» та ставлення до духовних цінностей. У процесі духовної діяльності відбувається зростання і збагачення внутрішнього світу дитини, становлення її індивідуальності, осмислення таких категорій, як «мораль», «духовність», «совість», «відповідальність», «повага» тощо.

Духовному здоров'ю належить особлива роль у збереженні, зміцненні та відтворенні фізичного здоров'я – тільки людина високодуховна і культурна може знайти індивідуальні шляхи до здоров'я, опанувати для цього різні техніки підтримки тіла й духу [4].

Духовне здоров'я здобувачів освіти залежить від усвідомлення життєвих планів та цінностей, власних вчинків і дій, прагнення до пізнання й самовдосконалення, гармонійної єдності духу, душі й тіла з урахуванням вікових анатомо-фізіологічних особливостей кожної людини, сімейних і

національних традицій [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Валеологічна освіта дітей дошкільного віку (теоретико-методичні засади): навчально-методичний посібник / Олена Олександрівна Максимова. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 213 с. 88
2. Даниленко Н. В. Духовна складова здоров'я особистості. *Педагогіка здоров'я* : зб. наук. пр. VI Всеукр. наук.-практ. конф. / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка. Харків : ХНПУ, 2016. С. 102–106.
3. Духовне здоров'я молодших школярів: теоретико-методичні аспекти формування : метод. реком. для викл. вищ. пед. навч. закл. / Бойчук Ю. Д., Науменко Н. В., Бородіна О. С., Галій А. І., Голуб Н. М., Козачек Н. О., Міщенко О. А., Пашинський П. П., Потамошнева О. М., Райчук М. І., Сінопальнікова Н. М., Туренко Н. М., Щербак І. М. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2014.
4. Навчаємо бути здоровими: Позакласна робота: 5-9 кл. К : Шкільний світ, 2007. 128 с.
5. Програма формування духовного здоров'я школярів у системі фізичного виховання. Отравенко О. В. URL:<https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-11/08oovspe.pdf> (дата звернення: 15.03.2024).

УДК 373.5:172.15

Отрощенко Наталія Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
Державного закладу «Луганський
національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Полтава

ДО ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Події останніх десятих років в Україні зробили її популярною в усьому світі. На підтримку нашого народу «великі світу цього» одягаються в кольори українського прапора. Охочих відвідати нашу країну збільшилося вдвічі, а то й утричі. За долею нашого народу слідкують тисячі й тисячі людей. Звичайно, сумно здобувати славу такою ціною і такими подіями, проте стільки цікавого приховує в собі українська культура, її історія і сучасність.

Нація, в якій нівелюються духовні цінності, приречена на загибель і це лише справа часу. Тому наразі дуже важливою є активізація зусиль із підвищення духовного рівня підростаючого покоління, формування у нього стійкої системи глибоких морально-духовних цінностей, оскільки саме вони

складають основу мотиваційної сфери як особистості, так і суспільства в цілому.

Насправді, складно осмислювати такі абстрактні поняття, як любов, чесність, відданість, патріотизм. Бо незважаючи на те, що кожен із нас більш-менш розуміє їх значення, все одно вкладає в них щось своє. Це не речі, які можна побачити чи доторкнутися до них. Це щось невидиме, проте реально існуюче, те, що наповнює наше життя смислом, і тим самим робить нас людьми.

Патріотизм виявляється тоді, коли життя людини приносить благо її Батьківщині. Серед таких людей і розумні політики, і талановиті вчені, і видатні митці та спортсмени, а також кожен із нас. Ми вчимося, працюємо, будуємо, винаходимо, творимо, прикрашаємо, перемагаємо. Досягаючи успіху в житті, ми тим самим створюємо успіх цілої країни. Оце і є патріотизм.

Унаслідок військових дій, масової загибелі людей, втрати членів сім'ї, стресу, втрати домівок, переселення на нову територію, потрапляння в нове соціальне середовище, постійної агресивної інформаційної пропаганди з боку російської федерації, перебування у спотвореній і викривленій «зомбі реальності», яку поки що не можуть перебороти українські інформаційні ресурси, відбувається, на жаль, деформація масової свідомості частини жителів нашої країни та як наслідок – викривлення цінностей та ціннісних орієнтацій дітей і молоді, особливо національних, громадянських, особистісних. Одним словом, населення та молодь передусім втрачають сенс життя та зрозуміле майбутнє; ідентичність у належності до українського суспільства, держави та нації; віру у свободу й справедливість; можливість ненасильницького, толерантного вирішення проблем тощо [1].

В умовах пропаганди та повномасштабної війни діяльність шкільного соціального педагога спрямовується на допомогу здобувачам закладів загальної середньої освіти виробити стійкий імунітет проти вкрай згубного інформаційного впливу через власний український імператив. Потрібно

позбутися, при чому назавжди, комплексу національної меншовартості по відношенню до росіян.

Ми нарешті маємо чітко усвідомити, що порожнина в мізках і душі заповнюється чужими ідеями та цінностями так само, як на незасіяному полі проростає бур'ян. А щоб позбутись його, треба докласти неабияких зусиль. І якщо свідомість певної дорослої частини громадян нашої країни вже не підлягає впливу, а керується набутими раніше знаннями й досвідом, то підростаюче покоління можна навчити любити свою Батьківщину по-справжньому.

Пропонуємо під час годин спілкування учням разом із соціальним педагогом знайти відповідь на Шевченкове «Хто ми? Чиї сини та доньки? Яких батьків?». Знання свого родоводу, історичних та культурних надбань предків необхідне не лише для формування національної самосвідомості, але й для використання кращих традицій в етнонаціональній практиці сьогодення. Людина – це частка єдиного цілого, яким є народ. Любов до рідного краю, повага до батьків, знання свого родоводу є джерелом, що живить патріотизм молоді людини, її любов до Батьківщини [2].

Вбачаємо, що пріоритетним завданням закладу загальної середньої освіти є створення відповідних соціально-педагогічних умов для становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин.

Аби не розгубитися у цьому жорстокому і небезпечному світі, школяреві потрібно бути психологічно стійким та мати чітку систему життєвих цінностей. Тобто, сьогодні молода людина повинна бути готовою робити вибір, ціннісний вибір, який, звичайно, залежить від її власної ієрархії цінностей.

Патріотизм є позаполітичним і виявляється через служіння народу та любов до Вітчизни, а не до влади та державного устрою. Патріотом є та людина, яка любить свою Вітчизну, шанує її історію, здатна перейматися

проблемами, що існують у суспільстві та долею співвітчизників, а головне – працювати на зміцнення держави, бути справжнім захисником своєї Батьківщини.

Ефективним методом виховання патріотизму через український імператив може бути конкурс «Ким і чим ми можемо пишатися» щодо пошуку українського імперативу у всесвітній павутині, метою якого є використання мережі Інтернет, популярного ресурсу серед учнівської молоді, як засобу виховання українця. Учні отримують завдання протягом двох тижнів шукати в Інтернеті цікаві, сучасні, якісні, українські «продукти» (фільми, музика, товари, послуги, люди, інформаційні ресурси, розваги тощо). Свої знахідки учні приносять до соціального педагога. Протягом тижня працює журі з числа батьків, вчителів, учнів та військовослужбовців. Зауважимо, як показує практика, що учні старанно та відповідально працюють. Загальний висновок, до якого доходимо: сотні видатних українців були і є творцями світової історії; митці, науковці, волонтери, композитори, спортсмени, актори та письменники – завдяки їм кожен із нас за кордоном або просто у себе вдома з гордістю може сказати: Я – українець. Немає сумніву в тому, що Україна – велична країна! Пропонуємо, наприклад, наступні номінації: Герої-військовослужбовці, ІТ-сфера, спортсмени, українське кіно, медицина, музика, державне підприємство тощо [2].

Таким чином, головною домінантою національно-патріотичного виховання молоді є формування в особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції. Ми можемо досягти цієї мети за допомогою *насичення життя учнів українським імперативом*, під яким ми розуміємо наші українські пісні, фільми, ЗМІ, продукти, наша історія, традиції, наші видатні українці та інше. Тобто, все те різноманітне українське, що дає можливість людині пишатися Батьківщиною, спонукає діяти аби укріплювалася наша держава.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Отрошенко Н. Л. Діагностика сформованості ціннісних орієнтацій учнівської молоді сходу України в умовах пропагандистської війни. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2017. № 1 (306) лютий 2017. Ч. I. С. 47–57.

2. Отрошенко Н. Л. До питання формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді сходу України як соціально-педагогічної інвестиції в успішне майбутнє регіону. *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції* : зб. наук. праць / за заг. ред. В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. С. 306–313.

УДК 37.014.22:376:373.3

Савіна Ольга Сергіївна,

заступник директора з інклюзивної освіти, вчитель-дефектолог школи I-III ступенів №231 Оболонського району м. Києва

ІНТЕГРАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НУШ

Національно-патріотичне виховання завжди залишається пріоритетним для будь-якої нації незалежно від етапу її історичного розвитку та набуває особливого значення у часи значних викликів, з якими зустрічається суспільство. У такі періоди національно-патріотичне виховання стає ключовим фактором, що впливає на здатність протистояти зовнішнім загрозам, зберегти власну ідентичність і відстояти себе як суверенного учасника світового співтовариства. В умовах сучасних викликів, на нас, освітян, покладається відповідальність за майбутнє нашої держави, бо саме ми виховуємо і навчаємо молоде покоління. З огляду на це початкова освіта стає ключовою в процесі формування громадянської позиції та національної свідомості, так як являється першим рівнем освіти взагалі.

У сучасному освітньому просторі Нової Української Школи (НУШ) велика увага приділяється інклюзивному навчанню, яке забезпечує рівні можливості для всіх дітей, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби (ООП). Раннє знайомство з культурною спадщиною, історією, традиціями та символікою України, за такого навчання, сприяє формуванню почуття національної приналежності та гордості за свою країну. А систематичне

включення елементів національно-патріотичного виховання у навчальний процес із використанням інтегрованого підходу, зокрема використання міжпредметних зв'язків, які дозволяють об'єднувати матеріал різних дисциплін, сприяє розвитку в учнів з ООП глибокого розуміння та поваги до історії і культури власної держави, що є надзвичайно важливим для їхнього подальшого розвитку як особистостей та громадян. Такий підхід за рахунок оновлення методів і форм освітнього процесу закладає не тільки міцний фундамент для виховання свідомих, відповідальних, готових працювати на благо та розвиток своєї країни громадян, а й робить навчання більш цілісним та ефективним.

Так, наприклад, В. Войтко аналізуючи педагогічну спадщину видатних особистостей, таких як Я. Коменський, Г. Сковорода, Т. Шевченко, та І. Нечуй-Левицький, зазначає, що інклюзивна освіта дітей з ООП в початковій школі з інтеграцією національно-патріотичного виховання засобами народної педагогіки та формуванням сприятливого соціального та розвивального середовища відіграє одну з ключових ролей у формуванні громадської компетентності. Підкреслюючи беззаперечну актуальність народної мудрості, традицій та культури у вихованні духовності, людяності та національної самосвідомості, наголошуючи на необхідності інтеграції цих цінностей у сучасний освітній процес, особливо в контексті інклюзивної освіти, адже через мову, народні пісні, казки, та інші форми народної творчості можна ефективно передати духовні цінності, формуючи особистість, яка буде віддана своїй країні та зберігатиме національні традиції [2].

Л. Прядко звертаючись до педагогічної спадщини В. Сухомлинського підкреслює, що основоположні принципи створення інклюзивного середовища та виховання відданого громадянина, репрезентують сучасний дитиноцентричний підхід. Відображеного у практиці великого педагога через індивідуалізований підхід до кожної дитини, персоналізовану роботу, мотиваційну систему оцінювання, охоронно-виховний режим, безмежну віру в

потенціал кожної дитини та забезпечення постійної педагогічної підтримки [4, с. 154-156].

Такий підхід передбачає доступність навчання для всіх дітей без винятку, тож навчальні програми та матеріали повинні бути адаптовані таким чином, щоб вони були зрозумілими та цікавими для дітей із різними типами ООП, а використання спеціальних методів та технологій може значно поліпшити засвоєння матеріалу та зробити процес навчання більш ефективним. Одним із таких методів є метод інтерактивної казки – це інноваційний підхід, який поєднує в собі елементи гри, театралізації та навчання, дозволяючи дітям не тільки слухати казку, але й активно брати участь у її розвитку, виконуючи ролі персонажів, приймаючи рішення, що впливають на сюжет, та взаємодіючи з іншими учасниками. Це сприяє розвитку мовлення, логічного мислення, пам'яті, уваги, підвищенню мотивації до навчання. Через участь у казці діти вчаться взаємодіяти один із одним, розвивають комунікативні навички, емпатію, здатність працювати в команді, що в свою чергу допомагає дітям краще адаптуватися до соціального середовища та сприяє розвитку емоційного інтелекту [3, с. 79–82].

В результаті діти з ООП в межах освітнього процесу із застосуванням такого підходу будуть ініціативними, проявлятимуть активність, усвідомлено робитимуть вибір, знаходитимуть компроміси при вирішенні проблем, будуть приймати незалежні рішення та набудуть універсальних цінностей (духовності, працьовитості, моральності, естетичного сприйняття, правової та екологічної свідомості), які є фундаментальними для будь-якого члена суспільства, незалежно від його етнічного походження та особливостей розвитку.

Ще одним значущим інноваційним методом в сучасній школі є застосування візуальних засобів та інтерактивних технологій, таких як електронні дошки, мультимедійні презентації та спеціалізовані навчальні програми. Цей підхід сприяє підвищенню залученості учнів, забезпечуючи їм можливість візуального сприйняття інформації, що є критично важливим для дітей із відхиленнями в розвитку. Використання таких технологій дозволяє

краще засвоювати навчальний матеріал через візуалізацію складних понять та процесів, роблячи навчання більш інтуїтивно зрозумілим [1, с. 94].

Таким чином, інтеграція національно-патріотичного виховання засобами народної педагогіки з використанням інноваційних технологій відкриває широкі можливості для розвитку громадської компетентності, комунікативних навичок та соціальної взаємодії. Діти можуть працювати разом над створенням цифрових проєктів, заснованих на народних мотивах, обговорювати сюжети казок, ділитися ідеями та пропонувати власні версії розвитку подій, що сприяє зміцненню взаєморозуміння та підтримки в колективі. Такий підхід не тільки збагачує навчальний процес, але й виховує повагу до національної культури, традицій та цінностей, формуючи у дітей глибоке розуміння та гордість за себе та свою культурну спадщину.

Підсумовуючи вище зазначене, можна стверджувати, що національно-патріотичне виховання стає невід'ємною частиною інклюзивного навчально-виховного процесу в початковій школі, де в молодшому шкільному віці закладаються основи майбутньої особистості, її світогляду та цінностей, підкреслюючи значущість цього періоду для формування особистості громадянина. Адже саме тут діти взаємодіють із ширшим колом людей поза сім'єю і засвоюють базові соціальні ролі та поведінку. Це дозволяє їм стати активними учасниками суспільного життя, навчає основ самостійного існування, прищеплює адаптивні моделі поведінки, комунікації та взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарнюк Л. Використання інноваційних технологій на уроках у школі для дітей з вадами слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2017. № 1. С. 89–99.
2. Войтко В. Національно-патріотичне виховання учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії. *Науково-методична робота*. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/87-natsionalno-patriotychne-vykhovannia-ditei-ta-uchnivskoi-molodi-v-umovakh-modernizatsiinykh-suspilnykh-zmin-15-travnia-2018-r/104-natsionalno-patriotichne-vikhovannya-uchniv-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-umovakh-inklyuziji> (дата звернення: 15.02.2024).
3. Орленко І. «Казковий час» як інтерактивна форма психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами під час війни в Україні. *Наша школа: науково-практичні студії*. 2023. № 2. С. 79–82.
4. Прядко Л. Використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського в інклюзивній педагогіці. *Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст*: тези

доп. учасників Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю, 16–17 лист. 2021 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 22. С. 154–156. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/18352> (дата звернення: 15.02.2024).

УДК 37 (091)

Степаненко Ірина Іванівна,

кандидат педагогічних наук, старший лаборант кафедри іноземних мов Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У РОЗВИТКУ ПРАВОВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІ

Сучасне життя висуває до підростаючого покоління нові вимоги: вміння робити усвідомлений вибір у ситуації невизначеності, нести відповідальність за свої дії, адаптуватися в умовах соціальних змін, знаходити компромісне рішення тощо. Але ситуація в Україні характеризується тим, що процеси залучення дітей і молоді до виконання правових норм не підкріплюються правовими традиціями, в масовій свідомості закони не є безумовною цінністю через низький рівень правових знань. Все це робить проблему правового виховання молоді вельми актуальною.

Пріоритетним завданням сучасної освіти стає створення таких умов розвитку школяра, які забезпечать йому в майбутньому готовність жити і успішно діяти в динамічному повоєнному світі, де більш актуальною стає не сама по собі система знань, умінь і навичок, а здатність людини опанувати нові сфери і способи діяльності, знаходити оптимальні шляхи самореалізації.

Вивчення британської системи шкільної освіти свідчить про те, що модернізація школи, оновлення та переосмислення змісту, принципів, форм і методів правового виховання з метою удосконалення виховного процесу є постійним завданням уряду Великої Британії. Використання ідей і досвіду розвитку британської школи на рубежі ХХ-ХХІ ст. може бути корисним для перспектив розвитку правового виховання в рамках шкільної освіти в нашій державі.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить про те, що науковцями Великої Британії постійно ведуться дискусії стосовно важливості впровадження питань

правового виховання старшокласників, оскільки перед державою постає важливе завдання – виховання всебічно розвинутої особистості здатної до свідомого суспільного вибору.

На сьогоднішній день у процесі впровадження правового виховання в освітні заклади Великої Британії йдеться насамперед про підготовку відповідальних компетентних громадян, здатних до ефективної самореалізації в умовах правового суспільства. Внесок Великої Британії у світову педагогічну спадщину, розширення культурних і наукових зв'язків між Україною і Об'єднаним Королівством викликають великий інтерес педагогічної спільноти стосовно досвіду організації правового виховання в британських школах. Освіта Великої Британії, яка успішно розвивалася протягом декількох століть, має перевірену часом функціонуючу систему, підпорядковану суворим законам і стандартам якості.

Існуюча у Великобританії система загальної середньої освіти за рівнем свого розвитку, зрілості та ефективності є однією з кращих у світі. Основою ефективності системи загальної освіти і виховання є поєднання трьох компонентів (принципів): управління освітнім процесом на основі попередньо отриманих результатів; стимулювання співробітництва між об'єктами і суб'єктами освітнього процесу; реалізація принципів свободи вибору [2, с. 39–42].

Одним із ключових чинників, що забезпечують якість і ефективність системи загальної освіти у Великій Британії взагалі та правового виховання зокрема, є система зовнішньої відповідальності й звітності, яка мобілізує персонал освітніх установ.

Як свідчать наукові джерела, у 60 - 70-ті рр. ХХ століття у британській системі шкільної освіти панувала філософія, згідно з якою результати освіти визначалися і оцінювалися соціумом.

Починаючи з 80-х рр. ХХ століття, у Великій Британії склалася інша філософія освіти, котра передбачала стимулювання активної позиції і відповідальності освітніх установ за якість своєї освітньої діяльності. Учень є повною мірою відповідальним за власне навчання: ні школа, ні батьки, ні суспільство не знімають з нього цієї відповідальності.

У період 1960 - 1980-х років у законодавство про освіту вносилися суттєві зміни і доповнення. Так, у 1988 році парламент прийняв новий Закон про реформу освіти, що була спрямована на перебудову системи освіти. Відповідно до цього Закону був розроблений «Єдиний національний навчальний план», створені національні стандарти з навчальних предметів. «Єдиний національний навчальний план» став обов'язковим для всієї країни. Відповідно до Закону 1988 року були засновані нові типи шкіл, почав активно формуватися ринок освітніх послуг, розширилися можливості вибору батьками навчального закладу для своїх дітей.

Ухвалення закону 1988 року призвело до значних змін у системі загальної середньої освіти в цілому, в змісті шкільної освіти, в системі оцінювання освітніх досягнень учнів. Саме, починаючи з моменту прийняття «Єдиного національного навчального плану», правове виховання школярів поступово стає одним із тих напрямів виховання, що викликає постійні обговорення та дискусії серед британських науковців.

У своїй доповіді «Діяльність Ради Європи стосовно виховання в дусі збереження прав людини» Х'ю Старкі визначив стратегію створення моделі правового виховання учнів старшої школи. Фахівець зазначив, що в основі моделі правового виховання лежить трикутник – комбінація пізнавального, емоційного і активного аспектів, що робить навчання і виховання найбільш ефективним. У процесі правового виховання молоді люди повинні знати, практикувати і вірити в свої права. Цей трикутник є основою для створення успішних програм з правового виховання. Програма також має ще одну тріаду: минуле, сьогодення і майбутнє. «Погляд на суспільство чи на світ в цілому буде правильним і виваженим, якщо він заснований на знанні і використанні досвіду минулого» [3, с. 9–10].

Провідною концепцією формування активної життєвої позиції учнів старшої школи в процесі правового виховання, на думку М. Бренсон, є пояснення старшокласникам правил співіснування, а саме співіснування між окремими людьми, співіснування між людьми й інститутами, включаючи державу, співіснування між державами і націями. Підростаючому поколінню необхідно чітко усвідомлювати, що права є універсальними, даються людині при народженні і їх

потрібно застосовувати у стосунках між людьми всередині країни, відносинах між людьми та інституціями, включаючи державу, відносинах між людьми різних країн, відносинах міждержавного масштабу.

У всіх цих відносинах основним критерієм має бути взаємна повага. Правове виховання, повинно мати два аспекти:

1. Виховання для суспільства (сім'ї, класу, школи, міста, держави), де права людини є основою існування.

2. Виховання для демонстрації ситуацій, де права людини порушуються [2, с. 39–42].

До причин, які сприяли активному розвитку цього напрямку виховання, вчені відносять:

По-перше, вивчення прав людини повинно служити стимулом і умовою загального пошуку людської гідності. Сучасні дослідження шкіл показують, що у спробах учнів усвідомити свої культурні відмінності, має місце нерозуміння схожості всіх людей в їх потребах і бажаннях. У процесі правового виховання в більш глобальному контексті можна коригувати подібні неправильні уявлення школярів.

По-друге, будучи активними громадянами, учні потребують розуміння прав людини в аспекті міжнародному, в аспекті національному і в аспекті порівняльному. Старшокласник самостійно без допомоги дорослих не може зрозуміти міжнародної політики свого власного уряду або уряду іншої держави, не кажучи вже про розуміння прав людини. Крім того, коли молоді люди стануть дорослими громадянами, вони, як члени правового суспільства, будуть мати значний потенціал для впливу на політику уряду. Вони також матимуть можливість впливати на урядові рішення через неурядові організації.

Таким чином, вивчення спеціальних документів, пов'язаних із правами людини, таких як Загальна Декларація прав людини, Міжнародні Пакти про громадянські і політичні права, про економічні, соціальні і культурні права, а також Конвенції про права дитини, сприяють розсіюванню егоцентризму в поглядах на право, розумінню того, що людське бажання зробити що-небудь і право зробити це

– дві великі різниці [1, с. 4–5]. Особистість не може порушувати права іншого і виправдовувати це порушення власним бажанням. Молодь потребує більш глибокого розуміння своїх прав і обов'язків.

На жаль, з проблемами, що стосуються прав людини, ми частіше зустрічаємося, черпаючи їх із газет і журналів, телевізійних програм. І більш часто ми стикаємося з прикладами їх порушення, а не вивчення. Однак, сьогодні спостерігається зростання інтересу підростаючого покоління до питань міжнародного захисту прав людини. Визнання того, що освічений народ служить нам найкращим гарантом прав і свобод людини, є їх остаточним затвердженням у свідомості світової спільноти [4, с. 12].

Отже, підводячи підсумки, можемо відзначити, що самовизначенню людини, засвоєнню нею загально визнаних цінностей, формуванню її активної життєвої позиції, розвитку навичок соціальної дії сприяє гуманітарна освіта, в якій питанням права належить особливе місце. Будучи одночасно і галуззю науки, і галуззю практичної діяльності, право відкриває широкі можливості для вирішення сучасних педагогічних завдань, дозволяє школяреві не тільки надбати правові знання, а й розвинути практичні навички в соціальній сфері. У даному аспекті важливою є цілеспрямована діяльність школи щодо виховання правосвідомості, формування правової поведінки особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Branson M. and Torney-Purta J. International Human Right, Society and the Schools. National Council for the Social Studies. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED202779.pdf> (дата звернення 18.02.2024)
2. Branson M. Lullabics Link People. Intercom. (New York. Center for Global Perspectives). Vol. 84/85, 1976, p. 39-42.
3. Starkey H. Teachers' Course on Teaching and Learning about Human Rights in Schools. URL: https://www.academia.edu/599890/Teacher_education_and_human_rights_by_Audrey_Osler_and_Hugh_Starkey_Fulton_1996 (дата звернення 15.02.2024)
4. Tarrow N. Human Rights Education: Alternative Conceptions. / N. Tarrow – California, 1990.

Трубавіна Ірина Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка;

Чередниченко Олександр Юрійович,
кандидат економічних наук, доцент,
професор Спеціальної кафедри №1
Інституту підготовки юридичних кадрів
для СБУ Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ІНТЕГРАЦІЙНІ ЗАХОДИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ ТА НОВА ФОРМА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Питання формування соціальної згуртованості, національної єдності входить до сфери національних інтересів України. Сьогодні національно-патріотичне виховання є одним із ключових напрямків виховання, яке Міністерство освіти та науки України (МОН) рекомендує закладам та установам системи освіти.

На сьогодні в Україні до здійснення заходів із національно-патріотичного виховання залучені як державні, так і неурядові освітні структури, серед яких є міжнародні гуманітарні місії, які реалізують це через впровадження інтеграційних заходів із населенням. Під інтеграційними заходами в системі освіти ми розуміємо форму виховання молоді шляхом прищеплення необхідності єднання, національної згуртованості. Саме на заклади освіти покладається завдання щодо виховання культури миру, навчання безконфліктного узгодження інтересів і задоволення потреб всіх здобувачів освіти, створення соціальних умов для реалізації прав, профілактику порушень прав вразливих категорій через просвітницьку роботу. Аналізуючи закордонний досвід у цьому напрямку, можна констатувати, що за кордоном інтеграційні заходи проводяться з населенням після їх адаптації в новій країні, не беручи до уваги проживання, без урахування їх національної ідентичності, релігії тощо. Хоча в останні часи там все більше дискусій щодо необхідності захисту

спочатку національних інтересів, а потім виконання вимог колективних угод і домовленостей в рамках міждержавних інтеграційних заходів. В Україні ж навпаки ці заходи стають основою згуртованості і національної єдності, насамперед на соціальній основі, оскільки більшість населення України є українцями та зазнали різного роду соціальних проблем, обумовлених, перш за все, війною. Отже, ідеологічною об'єднуючою їх основою є українська ідентичність, а принципом реалізації – україноцентризм [2]. У війну в контексті появи зовсім нових функцій освітян [4; 5; 6; 7] – інформаційної, безпекової, соціальної допомоги тощо, нових умов праці освітян з'являються і нові форми виховної роботи – інтеграційні заходи в контексті національно-патріотичного виховання.

Інтеграція протилежна сегрегації, дискримінації. Вона передбачає толерантність до всіх українців, європейців, оскільки українські та європейські цінності є складовою національних інтересів України [3]. Інтеграційні заходи є новою формою роботи для освітян, вони передбачають інтеграцію дітей різних категорій на основі національної ідентичності. Ці заходи можуть бути тематичними й комплексними, спортивними, культурними, естетичними, моральними, трудовими, релігійними тощо, а також постійними та пульсуючими, повторюваними, груповими і масовими, якщо дозволяють умови безпеки для освіти.

Вони можуть впливати на формування свідомості, досвіду поведінки, визначати стимулювання і корекцію поведінки, стимулювання до самовиховання національної ідентичності. Прикладами інтеграційних заходів є толока, організація та проведення змагань із національних видів спорту, вшанування українських традицій, спільне відправлення релігійних обрядів, національні свята, такі як: День міста, День школи, День народження Української Хартії вільної людини, День матері, День батька, День захисника країни тощо. Важливо, щоб ці заходи були в системі роботи закладу освіти та куратора, класного керівника.

Вимогами до їх проведення можна назвати [1; 2; 5; 6; 7]:

- різноманітність діяльності учасників;
- самостійну діяльність учасників у процесі заходу та емоційну насиченість заходу, оскільки запам'ятовується те, що пов'язано із сильними емоціями та самостійною діяльністю;
- колективний характер заходу, оскільки інтеграція передбачає не одну людину;
- спільну діяльність учасників із національною спрямованістю;
- творчість учасників;
- профілактичну спрямованість заходу щодо порушення прав і неправомірну чи девіантну поведінку;
- використання української символіки в оформленні, естетичному вигляді місця заходу, одягу учасників, української музики, співу, традицій в заході;
- драматизацію та інсценізацію в заходах як елементи української культури й традицій, цінностей;
- створення нових традицій;
- позитивний емоційний фон заходу, дружність на заході, відсутність елементів булінгу, нетолерантності тощо;
- чутливість до конфліктів;
- відсутність мови ворожнечі, агресії тощо.

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що інтеграційні заходи повинні сприяти згуртованості, єднанню українського народу, насамперед молоді, за такого розуміння і дотримання вимог до їх організації та проведення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Трубавіна І. М. Теоретичні основи і сутність школи, дружньої до дитини, як засіб протидії жорстокості і булінгу в закладах середньої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Педагогічні науки*. 2019. № 1 (324), Ч. I. С. 117–132. URL: <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/article/view/28>
2. Трубавіна І. М., Недря К. М. Україноцентризм як основа науково-педагогічних досліджень і педагогічної діяльності. *Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., Тернопіль, 09-10 черв., 2022 / Вид. центр ТОКІШПО, Тернопіль, 2022. 276 С. 46–48.
3. Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю. Європейські цінності як основа національної згуртованості, курсу України на євроінтеграцію та укріплення основ національної безпеки через освіту. *Новий колегіум*. 2023. № 1-2, С. 53–58.

4. Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю. Міркування щодо вихователя безпеки в закладах освіти в Україні. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 16 – 18 березня 2023 р.) / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. 1162 с. С. 987–991.

5. Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю. Шляхи формування готовності освітян до роботи в умовах воєнного стану. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 8-9 червня 2023 р.); редкол.: А. В. Боярських-Хоменко, В. М. Білик, О. М. Друганова, С. Є. Лупаренко, Т. М. Твердохліб, Л. А. Штефан / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2023. 242 с. С.90–95.

6. Trubavina I., Tsybulko L., Mohyliova N., Ivanchuk V. Theoretical foundations of the regional training program "Education in conflict" for teachers' professional development. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2021. Vol.9 No.4. URL: <https://uesit.org.ua/index.php/itse/issue/view/24>

7. Trubavina I., Cherednychenko O., Oliinyk N. & Nedria K. Justification of the Educators' New Professional Functions under the Conditions of Martial Law. *Educational Challenges*, Vol. 27, Issue 2. p. 199-215. URL: https://educationalchallenges.org.ua/index.php/education_challenges/article/view/108/74

Хома Світозара Олегівна,

завідувач центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

САМОЦІННІСТЬ ТА ВНУТРІШНІ ОПОРИ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. У статті окреслено питання, пов'язані з розвитком соціально-педагогічної парадигми виховання, виховним компонентом змісту компетентностей, визначених у Законі України «Про освіту», а також розглядається питання виховання на цінностях.

Ключові слова: виховання, формування цінностей, внутрішні опори, самоцінність, ментальне здоров'я.

Упродовж 2020-2023 років українська освіта зіткнулася з численними викликами: вимушеними перервами у навчанні, знищенням шкіл, відсутністю очного навчання та обмеженим доступом до нього, значними обмеженнями для реалізації дистанційного навчання, викликаними перебоями з електроенергією та Інтернетом. При цьому варто зауважити, що наша країна перебуває в

особливий, значно складнішій ситуації, ніж інші країни, які зазнали лише впливу пандемії. Зокрема, представники Сектору освіти Світового банку зазначають, що через пандемію та війну освітні втрати в Україні можуть становити понад один рік.

Освітні втрати й освітні розриви мають – кумулятивний ефект, тобто тенденцію до накопичення й поглиблення, у разі відсутності вчасних і ефективних заходів із їх виявлення та подолання (надолуження прогалів).

Повномасштабне російське вторгнення призвело до втрати можливостей для соціокультурного розвитку здобувачів освіти (*виховних втрат*), що проявились у відсутності або суттєвому зниженні відвідування ними позашкільних закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції українського народу, а також пам'яток історії, культури, експозицій музеїв тощо.

Фахівці Інституту проблем виховання НАПН України пропонують кваліфікувати виховні втрати як порушення особистісного та соціального розвитку зростаючої особистості, яке виникає внаслідок науково-методичної невідповідності суспільним викликам чи системного порушення цілеспрямованого виховного процесу, що призводить до деформації її особистісних цінностей та моделей поведінки.

У період пандемії COVID-19 та повномасштабного російського вторгнення цілісний виховний процес, що проводився закладами освіти, був порушений внаслідок соціального дистанціювання, бойових дій і внутрішнього переміщення родин, окупації окремих територій держави. У цей період родинне виховання стало домінуючим типом виховання, з усіма позитивними впливами та притаманними йому недоліками. Варто зазначити, що в результаті суттєвої фізично-психологічної деформації сім'ї, спричиненої воєнними проблемами, діти часто порушують загальноприйняті цінності, норми й прийнятні правила поведінки.

Виховання в сучасних умовах потребує сучасного стратегічного бачення у кожного з нас.

У кожного багато запитань стосовно освіти і безжальної війни, на які поки що не можемо дати відповідей: Як зберегти укр. освіту? Що у нас не так? Що і чому потрібно змінювати? Скільки дітей виїхало з України? Чи всі повернуться, коли закінчиться війна? Чи всі здобуватимуть освіту в Україні? та ще багато інших запитань...

Та ми не здаємося, розуміємо, в майбутньому у нас дуже багато роботи і потрібно починати вже сьогодні. Як Збройні Сили України роблять свою роботу, так і ми повинні робити свою!

Сьогодні життя ставить перед нами непрості завдання. Віднайти рівновагу духу, вчитися реалізувати себе і свої можливості у сучасному світі – цього ми повинні навчати наших учнів. А тому маємо навчити себе.

Сучасні діти знаходяться в ситуації численних ризиків, спокус, негативних впливів (як через війну, так і через маніпулятивні технології деструктивного змісту ЗМІ, Інтернет-мережі, різних видів рекламної продукції), дезорієнтації у вимогах і моделях поведінки, безцільового проведення позаурочного часу. Посилення тенденцій щодо зміцнення культури сили, грошей та інших різних негативних факторів сьогодення сприяє формуванню у них викривленого образу світу та актуалізує потребу формування у підростаючого покоління гуманістичної та устійливої до маніпуляцій свідомості, моральних принципів, духовності.

Духовно-моральний розвиток особистості – одне з найважливіших завдань в освіті. Від нього залежить входження в соціум, життя і поведінка, формування свідомо відповідального ставлення до життя шляхом виховання на загальнолюдських цінностях, бо саме освіта і культура роблять націю нацією.

Наш обов'язок, як педагогів, організаторів виховного процесу – формувати в дітей тільки такі звички поведінки в колективі, в сім'ї, в суспільстві, які відповідають вимогам моралі, оскільки формування моральної свідомості, почуттів і звичок – це єдиний процес, наслідок якого є створення морально повноцінної, духовно багатой і щасливої людини нового світу.

Проблема захисту ментального здоров'я надзвичайно загострилася з початком повномасштабної війни. Дбати про своє ментальне (або психічне) здоров'я – така ж базова необхідність кожної людини, як і дбати про здоров'я фізичне, тому що саме психічне здоров'я дозволяє повноцінно жити, реалізувати свій власний потенціал та справлятися із життєвими стресами, продуктивно і плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти.

Світ побачив нашу суб'єктність і на ній потрібно постійно наголошувати. Ми повинні самі вирішувати, що, коли і як нам робити. І сила наша у співпраці. Нам потрібно:

- розвивати самостійність;
- навчитися і навчити дітей брати відповідальність на себе;
- знаходити найкраще рішення, аналізуючи різні ситуації;
- виховувати духовність;
- стабілізувати емоційний стан кожного;
- зберігати психічне здоров'я;
- дбати про безпеку в умовах війни.

Опори можуть бути зовнішні – це оточуючі люди, які підтримують нас та навколишня ситуація, у якій ми перебуваємо. Але ці опори не завжди стабільні, тому є більш надійні – внутрішні. Внутрішні опори – це той психологічний фундамент, який допомагає встояти у складні періоди.

З чого вони складаються?

- Вміння розраховувати на себе.
- Світогляд та усвідомлення своїх цінностей. Це є орієнтиром, ґрунтуючись на чому ми приймаємо рішення та діємо.
- Набутий досвід (досвід справлятися у важких ситуаціях, досвід успіхів).
- Знання та навички. Це розуміння того, що ми вміємо, з чим можемо впоратися.

- Знання про свої емоції, почуття та довіра до собі. Це дозволяє орієнтуватися у ситуації та діяти виходячи з усвідомленості.

- Віра в себе та внутрішня сила.

- Взяття відповідальності за своє життя, що дозволить не залежати від іншого і вибирати те життя, яке хочеться.

- Збудовані власні межі.

- Баланс життєвих сфер, що виконує роль страховки. Якщо в якійсь із частин життя негаразди, то можна спертися на іншу для того, щоб були ресурси на подолання їх.

В основному зовнішні опори з'являються в дитинстві у вигляді турботи від дорослих. Там ми отримуємо комфорт і стабільність. З часом ця зовнішня опора інтегрується і стає внутрішньою, але так відбувається не завжди.

Є кілька ознак, які можуть вказувати на втрату зв'язку зі своїми опорами:

- Залежність від інших людей;

- Спроба догодити всім;

- Необхідність бути поруч із людиною, яка скаже як робити.

- Прагнення до досконалості.

- Почуття страху перед авторитетними людьми.

З чого розпочати вивчення своїх внутрішніх опор?

Найкраще досліджувати свої опори разом із психологом, тому що може спостерігатися знецінення того, що людина має. Психолог допомагає все ж таки помічати і присвоювати те, що є. Але для початку можна самостійно обміркувати кілька питань:

- Що для мене важливо?

- Які в мене цінності?

- Які маю сильні сторони?

- Які заняття мені приносять радість та задоволення?

- Що я вмію?

- Чи помічаю я свої емоції та сильні реакції на якісь події? Які це події?

- Чи помічаю я різні тілесні реакції? Чи я розумію про що це?

Відповівши на ці питання, буде основа для вибудовування внутрішніх опор та знайомства із собою. Деколи не відразу приходить відповідь на запитання, але обмірковування його – це вже початок.

Однією з важливих умов для задоволення своїм життям – є самоцінність. Цінність себе або самоцінність – це перш за все усвідомлення своїх сильних сторін, шанобливе ставлення до себе, безумовна любов і прийняття себе.

Самоцінність людини пов'язана з її ставленням до самої себе, зі сприйняттям себе і своєї унікальності. Самоцінність є однією з важливих умов задоволення життям. В кожній людині є свої причини поважати і цінувати себе. Для когось це – успіхи в роботі або навчанні, хтось спирається на відчуття, що він або вона є хорошим батьком або дбайливою матір'ю. Самоцінність проростає з любові до себе, прийняття себе як унікальної особистості.

Відчуття власної цінності закладається в нас ще з дитинства і надалі розвивається відповідно до наших успіхів і самооцінки. Важливу роль у цьому процесі відіграє рефлексія як механізм самоаналізу, спрямований на осмислення себе, своїх вчинків та поведінки, власного життєвого досвіду і подій, які відбуваються навколо. Здатність до самоаналізу дозволяє людині формувати думку і ставлення до самої себе, усвідомлювати свої сильні сторони, своє місце серед інших людей, виробляти повагу до себе і своїх можливостей. Це певне емоційне відчуття самого себе, яке стає життєвою опорою. З відчуттям самоцінності пов'язаний такий важливий феномен, як довіра до себе.

Разом вони створюють ґрунт під ногами, дають можливість спиратися на себе у прийнятті важливих рішень, будувати особисті кордони, відчувати власну суб'єктність, проявляти волю і залишатися творцем власного життя.

Мабуть, кожен з нас в той чи інший момент відчував нестабільність своєї самооцінки, переживав емоційні гойдалки і сумніви щодо власної самоцінності. Такі моменти ми найчастіше характеризуємо відчуттям невпевненості у собі. Їх було чимало у нашому житті, коли ми були підлітками. Вони трапляються і у

дорослому житті. Особливо важко вберегти стабільне відчуття самоцінності в умовах війни. Адже нині кожен українець переживає потрясіння у різних сферах життя. Цей досвід принципово новий, незнаний раніше. Він збиває з ніг, робить нас розгубленими і збентеженими. В певному сенсі ми і зараз є підлітки, які буквально інтуїтивно вчаться жити в принципово нових умовах, складних, критичних і несправедливих, іноді жахливих.

За звичайних умов людина спирається на власні ресурси, постійно поповнюючи їх через взаємодію із зовнішнім світом. Під час війни ці механізми змінюються, звичні способи самовідновлення можуть ставати недоступними. Зникає можливість повноцінно подорожувати, спілкування і взаємодія з близькими людьми можуть ставати обмеженішими. Тоді постає потреба у пошуку нових ресурсів, способів відновлення.

Усвідомлення власної національної ідентичності, переосмисленні історії, культури – може ставати одним із таких джерел. Приєднавшись до цього потужного ресурсу, ми наповнюємось та водночас беремо на себе відповідальність нести ідеї честі та гідності людського буття.

Бути сильними і мужніми, допомагати тим, хто потребує допомоги. Мати сміливість приймати інших такими, які вони є, і – приймати себе... Усвідомлювати свої сильні сторони і обмеження, які згодом можуть перерости у розширення і нові можливості. Поважати себе і прагнути до порозуміння з іншими. Але не ховатися за спинами, а нести свою думку, з розумінням того, що вона не єдина, але унікальна у своєму роді, цінна серед інших. Вчитися слухати і чути, дослухатися до інших, і дослухатися до себе. Шукати своє місце у хаосі, але розуміти, що цей пошук – то процес, яким можливо насолоджуватися. Нести людяність у світ і плекати її у собі. Адже світ починається з тебе.

Усім нам треба опори та підтримки. Через війну багато дорослих втратили зовнішню опору з безпеки, наявності дому, роботи тощо. Однак єдина людина, яка дійсно може створити тобі опору – це ти.

Коли навколо нікого й нічого більше немає, у тебе лишаєшся ти. Один зі способів віднайти опору в такій ситуації – працювати над розвитком внутрішнього дорослого.

Опора – це той стан, на який не впливають обставини. Також це певна навичка, якої можна набути чи яку можна розвинути.

Будь-яка внутрішня сила, на яку ми опираємося, базується на рівні задоволення наших емоцій та потреб, а також на вмінні себе чути.

Базові емоційні потреби людини, які треба навчитися чути:

- мати безпечну прив'язаність;
- висловлювати емоції та потреби;
- проявляти спонтанність;
- мати реалістичні межі (йдеться про законодавчі межі, принципи тощо);
- самоконтроль;
- бути собою;
- відчувати справедливість;
- бути автономним(-ою);
- бути компетентною(-им).

На жаль, багатьох із нас не навчили задовольняти емоційні потреби ще в дитинстві. Як наслідок, ти забороняєш собі зробити щось навіть тоді, коли є нагальна потреба: перевтома чи апатія.

Наприклад, ти помічаєш, що тобі боляче читати жахливі новини й ти потребуєш перепочинку та можливості впливати бодай на щось. Визначивши це, шукаєш вихід.

1. Вийди на кілька хвилин на свіже повітря без телефона з новинами. Обійми домашнього улюбленця. Поговори з близькими, розплануй дії на завтра.

2. Або ж уяви доброзичливу людину поруч, яка підтримує тебе, та прослідкуй, що ти відчуваєш.

І таких варіантів справжньої підтримки є чимало. Просто слухай себе, щоб знайти той самий варіант.

Що відбувається, коли починаєш цінити себе, по справжньому любити, поважати і піклуватися про себе?

Ви починаєте захоплюватися собою. Не з гордині, не з порівняння з іншими, а з впевненості та любові до себе. З розуміння того, що Ви живете і це прекрасно. І єдиний Ваш конкурент – це Ваше відображення у дзеркалі.

Ви перестаєте шукати любов зовні, щоб заповнити нею порожнечу всередині, тому що Ви ставитеся з турботою і вдячністю до себе. Все більше і більше відчуваєте тепло, радість у своєму серці та ділитеся ними з іншими.

Розумієте, що матеріальні речі не так вже й важливі. Найважливіше, це люди, які нас оточують!

Ви перестаєте шукати виправдування вчинкам інших людей і починаєте бачити їх насправді якими вони є.

Ви залучаєте у своє життя людей, які позитивні, цілеспрямовані. З якими Вам добре, з якими Ви відчуваєте впевненість та підтримку. З якими Ви стаєте кращою і щасливішою людиною.

Розумієте, що коли Ви щось робите, це Ваш вибір, Ваша відповідальність і Ви не зобов'язані пояснювати іншим. Разом з цим, Ви пам'ятаєте про кордони і знаєте, коли важливо попросити вибачення.

Ви відчуваєте внутрішню опору, здатні самі забезпечити собі комфорт і не знаходитися в позиції споживача. Проте розумієте, коли попросити про допомогу та пам'ятаєте про баланс «Брати – давати».

Ви просто стаєте собою. Відкриваєте свій внутрішній простір тому, що наповнює Вас, у що вірите. Починаєте свій день із посмішки, приємних думок, із вдячності за все що є, за тих, хто знаходиться поруч.

Будьте вірні собі! Цінуйте себе і насолоджуйтеся своїм життям! І тоді лише зможете навчити цьому ваших дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех, І. Д., Журба, К. О., Киричок, В. А., Чорна, К. І., Назаренко Г. А., Шкільна, І. М. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін: навчально-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2011.
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
3. Концепція Нової української школи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р.
4. Концепція підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 281-р.
5. Ментальне здоров'я дітей під час війни: поради батькам та опікунам. URL: <https://spilnoteka.org/broshura-mentalne-zdorovya-ditej-pid-chas-vijny-porady-batkam-ta-opikunam/>
6. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей», розглянута та затверджена Вченими Радами Інституту проблем виховання (протокол № 6 від 02 липня 2018 року) та Інституту модернізації змісту освіти (протокол № 7 від 26 вересня 2018 року). URL : <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/>
7. Про ментальне здоров'я під час війни. URL: <https://oblse.zp.ua/2023/10/10/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8F-%D0%BF%D1%96%D0%B4-%D1%87%D0%B0%D1%81-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8/>

СЕКЦІЯ 4. ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 316.6

Байдик Віта Володимирівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Українського науково-методичного
центру практичної психології і соціальної
роботи НАПН України, м. Київ;
Кечик Ольга Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, завідувач
кафедри педагогіки та психології
Луганського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Кременчук

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ: КОРИСНІ ПРАКТИКИ

Наразі українське суспільство переживає дуже непрості часи. Сьогодні як дорослі, так і діти щодня стикаються із втратою відчуття безпеки, стабільності, впевненості у завтрашньому дні. Усе це провокує виникнення стресу, тривале перебування в якому може призвести до важких наслідків. Саме тому першочерговим завданням освітянської спільноти є опанування навичок надання невідкладної психосоціальної підтримки колегам, учням, батькам, яка дозволить їм впоратися зі стресом від війни та попередить виникнення більш складних проблем.

Сучасна школа та формат її роботи зазнали значних змін – із закладу, де діти здобувають освіту, вона переросла в осередок підтримки, турботи та згуртування. Роль шкіл у пропагуванні психосоціального добробуту важко переоцінити, адже за допомогою своїх ресурсів заклади освіти можуть впливати не лише на учнів та працівників, але й виходити на інші цільові аудиторії, наприклад, залучати батьків та громаду.

З огляду на вищезазначене зростає необхідність підготовки вчителів до створення безпечного та комфортного освітнього середовища, а також

використання таких методів роботи та вправ, які здатні підтримати дитину та поліпшити її психоемоційний стан.

Пропонуємо низку вправ для покращення психоемоційного стану дітей, створення позитивного настрою та атмосфери довіри, згуртування дітей навколо спільних цінностей, підвищення самооцінки дітей, розвитку позитивного мислення, упевненості, усвідомлення своїх позитивних якостей тощо. Особливістю цих активностей є універсальність та адаптивність до будь-якої вікової категорії дітей. Такі ігри стануть у нагоді під час перебування в укритті, створять позитивний настрій та відволічуть від тривожних думок.

«Бінго»

Кожна дитина отримує бланк із таблицею 4 на 4. У кожній клітинці написано певне твердження (наприклад, граю на музичному інструменті, займаюсь спортом, маю домашніх тварин, люблю лимони тощо). Кількість тверджень можна варіювати. Спілкуючись із іншими дітьми, потрібно швидко заповнити всі клітинки.

Мета активності – не просто відповісти на всі запитання, а отримати відповіді від різних дітей. Хто отримав усі відповіді, вигукує «Бінго!» – і сідає на місце. Потім відбувається обговорення тверджень у колі.

Фасилітатор(ка) підводить дітей до розуміння того, що є речі, які є спільними для більшості, а є ті, які вирізняють нас із соціуму, оскільки є маркерами наших інтересів, захоплень тощо. Водночас найголовніше: усі різні – усі рівні.

«Скрабл з імен»

Фасилітатор(ка) об'єднує дітей у групи по 5–7 осіб. Кожна група отримує аркуш ватману. У центрі аркуша ватману фасилітатор(ка) пише друкованими літерами своє ім'я. Потім учасники груп додають свої імена горизонтально та вертикально на зразок кросворда – так, щоб вони поєднувались через спільні літери. Також біля свого імені можна намалювати улюблену іграшку, тварину тощо. Після цього аркуш ватману можна прикріпити на стіну чи дошку.

Дебрифінг: важливо мати ім'я; ім'я – це я; за нашими іменами ми пізнаємо себе та одне одного; наше ім'я говорить дещо про те, ким ми є (стать, мова, місце походження тощо). Вправа сприяє усвідомленню дітьми унікальності кожної особистості.

«Я пишаюся»

Фасилітатор(ка) просить дітей зобразити рису або активність, у чому вони найкращі, чим пишаються. Кожна дитина має самостійно виконати це завдання.

Потім фасилітатор(ка) пропонує дітям презентувати намальоване.

Дебрифінг: кожен із нас має безліч якостей, навичок, учинків, якими можна і слід захоплюватися, пишатися і хвалити себе. Навіть якщо мова йде про буденні, рутинні речі, справи тощо. Кожна людина унікальна, кожна людина має причини для того, щоб себе похвалити. Головне, ми маємо розуміти, що ми рівні у своїй унікальності та різноманітті. Тож так само, як маємо навчитися хвалити себе і пишатися собою, ми повинні цінувати й поважати інших людей [2].

«Кривляки»

Фасилітатор(ка) пропонує дітям об'єднатися в пари або невеликі команди. Діти мімікою, жестами, рухами повинні зобразити емоції, які вони відчують. Завдання інших – вгадати зображену емоцію. Після цього можна запропонувати за тим самим алгоритмом виразити протилежні емоції.

Варіант: настільна гра «Шалені кривляки», мета якої за допомогою кривляння зібрати колекцію карток із однаковими емоціями.

Дебрифінг: усі ми постійно переживаємо різні емоції, часом навіть не усвідомлюючи й не помічаючи їх. Одну і ту ж емоцію кожна людина може переживати і виражати по-різному. Однак навіть якщо ви відчуваєте негативні емоції, маєте бути впевнені, що на зміну їм обов'язково прийдуть позитивні [2].

«Оплески»

Діти сідають у коло. Фасилітатор(ка) ставить питання закритого типу, тобто відповіді будуть «так» або «ні». Діти не виголошують свою відповідь

уголос. Якщо вони подумки відповідають «так» – встають, якщо «ні» – плескають у долоні.

Орієнтовні запитання:

- Хто любить грати в настільні ігри?
- Хто має сестру / брата?
- Хто має таємницю?
- Хто відвідує гурток / секцію?
- Чиє ім'я починається з голосної літери?
- Хто любить дощову погоду? тощо.

Далі фасилітатор(ка) ініціює обговорення:

- Як ви себе почуваете?
- Що вам вдалося дізнатися одне про одного?

«Музика Землі»

Фасилітатор(ка) звертається до дітей: «Коли ви зосереджені й уважні, ваші вуха наче широко розкриваються. Ви можете уявити, що можете чути не тільки вухами, а й носом, ротом і шкірою? Як би ви чули, якби у вас по всьому тілу були малесенькі вушка? Це, напевно, дуже добре, особливо коли ви слухаете чудові звуки музики. Я зараз поставлю вам чотири музичних твори, їх дуже приємно слухати. Сядьте зручніше й заплющте очі. Тричі глибоко вдихніть ... Коли почнеться музика, уявіть, що «вдихаете» звуки музики вухами, носом і ротом і всіма порами шкіри ... Дихайте глибоко через ніс ..., через вуха ..., через шкіру ... Відчуйте, як звуки проникають у вас, у руки, ноги, живіт і серце ... Нехай тіло буде як одне велике вухо, що дуже уважно слухає і насолоджується. Відчуйте, що робить музика у тілі, як вона дарує спокій, тепло і захист ... Через дві-три хвилини, коли будете готові, зробіть вільний малюнок фарбами, продовжуючи слухати музику. Передайте малюнком свої враження від музики...».

Звучить перша мелодія. Фасилітатор(ка) робить коротку паузу після першої мелодії та повторює інструкцію: Звучить друга мелодія. І так – з третьою та четвертою мелодіями.

Після прослуховування музики діти показують свої малюнки та діляться враженнями, відповідаючи на питання:

- Що ви переживали під час першої мелодії?
- Що ви відчували, коли слухали другий твір?
- Що ви відчували, коли слухали третю та четверту мелодії? Яку динаміку вам вдалося прослідкувати? Як це вплинуло на ваш настрій? Яка музика вам ближча?

- Чи змогли ви уявити собі, що вдихаєте звуки всім тілом?

Кожній дитині надається можливість висловити свої переживання, почуття, враження.

Примітка: фасилітатор(ка) обирає музичні твори відповідно до вікової категорії дітей; для економії часу можна включати лише фрагмент, проте зупиняти відтворення необхідно після завершення смислової частини твору [1].

«Емоції та ситуації»

Діти стають у коло. Фасилітатор(ка): «Зараз кожний назве одну емоцію або почуття і запам'ятає, що він назвав. Я починаю: «Спокій». Коли діти назвали по одній емоції та запам'ятали її, тренер продовжує вправу. Фасилітатор(ка): «А зараз кожний називає будь-яку ситуацію і кидає м'яча іншому учаснику, пропонуючи продовжити речення і назвати власну емоцію чи почуття. Наприклад: «Коли я потрапив(ла) під дощ, то відчуваю ... радість». Вправу закінчено, коли м'ячик побував у кожного з учасників.

«Вау»

Діти стають у коло і починають за сигналом модератора(ки) називати числа від одного до тридцяти трьох. Кожен називає наступне число. Замість числа «3» і кратних йому (наприклад: 6, 9, ...), та чисел, у складі яких є цифра «3» (наприклад: 13, 23, ...), дитина говорить: «Вау». Якщо учасник помилився, відлік починається спочатку з цього учасника. Гра триває до рахунку «33».

«Тримаймося!»

Дітям необхідно взяти ручки, олівці або які-небудь дрібні предмети. Учасники об'єднуються в пари. Утримуючи предмети тільки вказівними пальцями, треба одночасно сісти – встати, не впустивши предмет. Потім ця вправа виконується втрюх. На наступному етапі цю вправу вже виконує вся група (учасникам можна обговорити в колі стратегії поведінки).

«Мрії здійснюються!»

Фасилітатор(ка) пропонує дітям візуалізувати їхню мрію (одну або декілька), намалювавши її на папері чи асфальті. Наступний крок – вигадати та зобразити машину, що втілює мрії, і придумати алгоритм її роботи. Коли діти завершать виконувати завдання, фасилітатор(ка) пропонує кожній дитині:

- представити свою роботу;
- навести 1–3 аргументи на користь того, що мрія обов'язково здійсниться.

Дебрифінг: мрійте, і ваші мрії обов'язково здійсняться. Попри це, не залишайте їх втілення на долю випадку або чарівної машини. Адже ви здатні на великі вчинки! Вірте в це! Утілюйте вашу мрію плануванням і діями – і у вас неодмінно все вийде [2]!

Отже, беззаперечним є той факт, що в умовах надзвичайної ситуації дорослі мають об'єднати зусилля, аби діти мали доступ до якісної освіти, опанували важливі навички для повноцінного розвитку, почувалися безпечно та інтегрувалися в нові місцеві громади. Дорослі в силах допомогти дітям якомога менше відчувати небезпеку через війну.

Неймовірно надихаючим є той факт, що психіка дітей має величезні резерви самовідновлення і саморегуляції. Більшість дітей повертаються до норми після травматичної події без професійної допомоги психологів просто завдяки підтримці й турботі близьких, які поруч.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження). URL: <https://cutt.ly/BLGhGL8> (дата звернення: 17.02.2024).
2. Ідеї з організації літніх клубів для дітей в громадах з фокусом на інтеграцію дітей-ВПО. URL: <https://cutt.ly/zLGhOhA> (дата звернення: 18.02.2024).

УДК 159.9

Буняк Надія Андрониківна,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та
соціальної роботи Західноукраїнського
національного університету, м. Тернопіль

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Нині соціум очікує від вищого навчального закладу не тільки становища ресурсу освітнього, а й простору для розвитку та співробітництва у стінах та поза межами нього, окрім цього, створення неповторного індивідуального виняткового враження, де у кожного є перспектива віднайти себе.

У середовищі вищого навчального закладу зустрічаються та взаємодіють, навчаються та відзначають вродисті події, проводять семінари та тренінги, реалізують наукові прагнення та задуми викладачі, здобувачі вищої освіти, запрошені наукові працівники.

За сьогочасних умов, що доволі швидко змінюються, середовище вищого освітнього закладу не може існувати ізольовано від впливів ззовні та всередині, котрі, в свою чергу, здатні нести як позитивний результат, так і деструктивні загрози, небезпеку та ризики.

Тому вкрай необхідно, щоби освітнє середовище вишу було безпечним (захищеним).

Слід зауважити, що єдиного визначення поняття «безпечне освітнє середовище» не існує тому, що є різні підходи науковців до розуміння його сутності. Мова, власне, про те, що науковці виділяють три аспекти (психологічний, екологічний та інформаційний) та три рівні (суспільства, реального середовища проживання, особистості) цього поняття.

Ми у цій публікації прагнемо розглянути саме психологічний аспект поняття «безпечне освітнє середовище» на рівні особистості та вважаємо, що психологічна безпека особистості проступає через її здатність до опору згубним впливам, котрі травмують психіку, це стан захищеності (незахищеності) в конкретній життєвій ситуації та цілісності особистісного утворення [5; 6].

До ситуацій, що травмують психіку здобувача вищої освіти слід, на нашу думку, зачислити:

- а) конфліктні ситуації в рамках «викладач-студент»;
- б) проблеми щодо адаптації до вишу;
- в) емоційне ставлення до навчання (викладання).

Ознаками безпечного освітнього середовища є довіра, доброзичливе, схвальне та толерантне ставлення до оточення та оточуючих. Однак, коли ситуація складається так, що відчуття безпеки потрібно відновлювати, то тоді стає помітною конфліктність, ворожість, агресивність, прагнення до маніпуляцій тощо.

Конфліктність особистості визначається сукупною дією факторів як психологічних, так і соціальних. Особистісні передумови виникнення і розвитку конфліктності мають, передусім, ситуативну основу. До ситуативних передумов ми віднесли наступні: незадоволення актуальної потреби, почуття невизначеності, незахищеності, невпевненості, дезорієнтація, втома, нестійкість настрою, підвищена збудливість, недостатня інформованість [3].

Зазначимо, що конфліктність найчастіше розглядається як негативна якість, наявність якої визначає схильність особистості до деструктивних конфліктів. Але частоту і інтенсивність конфліктів в рамках «викладач-студент» визначає психолого-педагогічна культура викладача [4].

Нині збільшується число нових та незвичних факторів ризику, що зменшують адаптаційні резерви особистості. Це в першу чергу стосується студентів молодших курсів, які знаходяться в несприятливих соціально-психологічних умовах переходу від шкільної до вузівської системи навчання.

Несприятливе поєднання комплексу негативних зовнішніх чинників та певних психологічних і фізіологічних вікових особливостей студентів перших-других курсів негативно впливає на адаптацію до вищого навчального закладу та може спричиняти небажані зміни в діяльності, як от: втрату внутрішньої організованості психічних процесів, зміщення або втрату мети, зниження активності та рівня працездатності, зрив у функціонуванні психіки [1].

На наш погляд, однією-єдиною визначною умовою, за якої виникає і розвивається інтерес до навчання є яскравість, емоційність процесу навчання, стурбованість самого викладача та вміння захопити інформацією, що, в свою чергу, справляє позитивне враження та формує ставлення до предмета в загальному і до викладача, зокрема, адже відомо, що знання, які забарвлені емоціями, запам'ятовуються швидше і зберігаються довше, ніж знання, що позбавлені індивідуальності й залишають людину апатичною.

Ситуації, що мають виражене негативне емоційне ставлення та породжують негативні й хворобливі емоції страху, образи, невдоволеності собою та викладачем, сприяють виникненню тривоги, нудьги, стресу, вигорання, знесилення є вельми однотипними, тому усі переживання узагальнюються і, як наслідок, мало-помалу перетворюються в досить стабільні структури – емоційні установки (чи почуття), тобто виражену спроможність до переживання одних і тих же емоцій під час отримання знань [2].

Наостанок зазначимо, що сьогодні ключовим показником діяльності вищого навчального закладу мусить стати рівень психологічної безпеки як здобувачів освіти, так і викладачів. Позаяк, функціонування психологічно-безпечного освітнього середовища дозволяє стати здоровішими студентам, вберегти фахове здоров'я викладачам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Буняк Н. А. Адаптація студентів до навчання у вищих навчальних закладах. *Психологія і особистість*. № 1 (3). 2013. С. 32–44.
2. Буняк Н. А. Емоційне ставлення до навчання як важлива передумова оптимальних досягнень. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку*: VI Міжнародна науково-практична конференція ЗУНУ, 24 листопада 2023 р. С. 17–18.

3. Буняк Н. А. Психологічні детермінанти конфліктності у студентському віці. *Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Педагогіка і психологія*. Вип. 19. № 21. Т. 20. 2013. С. 49–59.

4. Радчук Г. К. Психологічна підтримка педагогів під час війни. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки*: збірник тез III Міжнародної наукової конференції, 20-21 квітня 2023 р. С. 30–32.

5. Соцька О. П., Борисюк І. Ю., Діомідова Н. Ю. Проблеми діагностики психологічної безпеки освітнього середовища. *Інноваційна педагогіка*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 35. С. 175–180.

6. Харченко А. С. Психологічна безпека особистості викладача вишу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. Психологія*. Львів: ЛьвДУВС, 2012. Вип. 2 (2). С. 443–450.

УДК 134.(56).

Ганаба Світлана Олександрівна,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький

ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ САНОГЕННОГО МИСЛЕННЯ У ПОДОЛАННІ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ВИСНАЖЕННЯ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна є сильним стресогенним фактором для людини, оскільки руйнує узвичаєні координати її буття, є травмою для її психіки, здатна блокувати її особистісні ресурси та не сприяє ефективній адаптації до реалій швидкозмінного світу й самостійному доланню небезпечних й кризових ситуацій. В умовах кризових й руйнівних подій, які здатні ставити під загрозу її власне буття, людина шукає опертя у собі, мобілізуючи наявні та приховані ресурси задля того, щоб вижити, жити й подолати складні життєві реалії. Слід зазначити, що психоемоційний стан людини характеризується механізмом уже сформованої поведінки (яка реалізується через призму різноманітного спектра почуттів та емоцій, сформованих стереотипів та узвичаєних суджень тощо), що визнає певну структуру особистості.

До емпіричного дослідження осіб зрілого віку було залучено педагогів загальноосвітніх навчальних закладів м. Хмельницького та м. Тячів (Закарпатської області). Вибірка становила 129 осіб. Аргументація у виборі для емпіричного дослідження професійної категорії педагогів зумовлена низкою обставин. Насамперед важливістю цієї професії для життя і розвитку суспільства в умовах воєнного часу. З перших днів широкомасштабного наступу росії викладачі зіткнулися із низкою небезпечних соціокультурних викликів. Як результат, їх діяльність потребує чималих внутрішніх ресурсів, спрямованих на вирішення різних за складністю та емоційною напругою професійних й життєвих ситуацій, які ускладнюються й характеризуються невизначеністю та є загрозливими для життя й здоров'я учасників освітньої взаємодії [5, с. 68]. Релевантною обставиною є особливості професійної діяльності вчителя. У життєвих реаліях та в освітньому процесі зокрема, він часто є наставником й порадиником. У ситуаціях небезпеки та кризовості буття педагог реалізує своє людське та професійне покликання допомогти, порадити й підтримати. Власне ця обставина свідчить не лише про потребу життєстійкості цієї професійної групи, а й необхідність бути у ресурсі, спонукати й сприяти набуттю резильєнтності своїх вихованців, умінню налагоджувати ефективну взаємодію з урахуванням переживання ними гострого стресу та психотравматизації.

Слід зазначити, що визначення рівня тривожності має суттєве значення, оскільки вона є одним із індикаторів, які характеризують вплив психотравматичної події на людину. Зауважимо, що науковці розглядають це поняття у двох вимірах: як стійке особистісне утворення, властивість людської психіки, яка зберігається тривалий час й має стійкі форми реалізації у поведінці людей [3, с. 75] та як відчуття чи переживання людиною певного дискомфорту, який обумовлений очікуванням неблагополуччя чи передчуттям загрози [7, с. 230]. Йдеться про особистісну та ситуативну (реактивну) тривожність. Кількісні показники, отримані за «Шкалою оцінки рівнів ситуативної та особистісної тривожності» У. Д. Спілбера, Ю. Л. Ханіна засвідчили, що

педагоги мають помірний рівень особистісної тривожності (сумарний показник – 44 бали) на фоні високого рівня ситуативної тривожності (сумарний показник – 58 балів). Вважаємо, що високий рівень ситуативної тривожності свідчить про стан нервової напруги у ситуаціях кризи та невизначеності, схильності педагогів до занепокоєння й стурбованості, що має тенденцію до посилення в умовах трагічних подій воєнного часу та на тлі перфекціонізму як професійної риси педагогів [3]. Ситуативна тривожність породжується конкретною стресовою ситуацією, яка викликає в особи певні емоційні реакції. Якісний аналіз емпіричних даних засвідчив, що понад половини респондентів (57%) дали відповідь-заперечення на твердження: «я відчуваю себе відпочивши», більше третини учасників опитування (36,5%) – на твердження: «ви не відчуваєте скутості та напруги» та 31,7% – на твердження: «вам радісно», практично кожен четвертий (27,8%) – на твердження: «мені нічого не загрожує» тощо. Припускаємо, що такі свідчення учасників опитування можуть вказувати на перманентний характер у них ситуативної тривожності, що загалом зумовлює погіршення психічного здоров'я та розвиток особистісної тривожності.

Зауважимо, що особистісна тривожність є природною властивістю психіки людини. Вона визначає тенденції до переживання нейтральної ситуації як небезпечної й у підсумку актуалізує потребу пошуку особою відповідних стратегій поведінки, спрямованих на подолання чи уникнення. Цей тип тривожності не пов'язаний із особливостями ситуації, у якій перебуває людина. Водночас, дослідники звертають увагу, що неодноразове повторення кризових й життєво небезпечних ситуацій для людини зумовлюють постійне переживання нею стану тривоги й у підсумку підвищують рівень її особистісної тривожності. Як результат, ситуативна тривожність набуває тенденцій й обрисів самостійного утворення та отримує власну логіку розвитку (спонукаючи до дії чи бездіяльності, викликаючи різний спектр емоцій, обумовлюючи певні міркування та рішення тощо) [4]. Рівень особистісної тривожності є властивістю психіки людини. Однак, ця індивідуальна

характеристика є не сталою. За умови збільшення кількості та інтенсивності ситуативної тривоги вона має тенденцію до підвищення (чи зменшення як результат уникання й відволікання) та є індикатором для прогнозування розвитку чи посилення станів тривоги у майбутньому. Попри те, що респонденти мають помірний рівень тривожності, викликають занепокоєння певні тенденції, які свідчать про схильність в емоційному стані педагогів зрілого віку до нервозності, зацикленості на дрібницях, психоемоційного виснаження та життєвого вигорання тощо. Так, якісний аналіз рівня особистісної тривожності засвідчив, що майже половина респондентів (47,5%) стверджують, що дуже швидко втомлюються, більше третини учасників опитування (36,5%) вважають, що занадто переживають через дрібниці, майже третина респондентів (32,5%) зізнаються, що їх тривожать очікувані у майбутньому труднощі тощо.

Отож, у ситуації переживання людиною тривалої стресової ситуації звільняється чимала кількість емоцій, які здатні необґрунтовано отримати позитивну чи негативну модальність. Саме вона слугуватиме характеристикою стану певної особи. Так, емоційні ставлення, які не підкріплені ясними уявленнями і знаннями, можуть зумовити у неї розчарування, знизити позитивне налаштування у сприйнятті світу та себе, сформувані особистісну екзистенційну тривожність загалом [1, с. 47].

Зазначені обставини актуалізують потребу у розробці заходів психологічної підтримки педагогів у психотравмувальних ситуаціях воєнного часу. Продуктивною концептуальною ідеєю у реалізації цих заходів є ресурсний підхід. Відновлення й розвиток внутрішніх ресурсів сприяють розвитку усвідомлення життя. Ресурси не виникають самі по собі нізвідки. Вони з'являються й поповнюються на основі попереднього успішного досвіду, отриманого у результаті вирішення складної життєвої ситуації чи отриманні нових знань, вдалій соціальній комунікації, можливості використання отриманих знань у практичній й творчій діяльності.

У подоланні психоемоційного виснаження та поповненню життєвих сил релевантну роль відіграє саногенне мислення. Йдеться про мислення, яке відображає реальну ситуацію, а не спотворену невірною оцінкою й здатністю людини перебільшувати чи навпаки, недооцінювати загрози та виклики. Особливість цього мислення, на думку А. Татьянчикова, полягає у здатності людини «подумки відокремити себе від власних переживань та починає спостерігати за ними ззовні» [6, с. 308]. Усвідомлення реального стану речей, аналіз й критичне осмислення подій дозволить нормалізувати емоційний стан особи, позбутися негативних наслідків емоційного стресу [2, с. 5]. Саногенне мислення, на думку А. Гільман, обумовлює високу опірність стресу, оскільки ґрунтується на «свідомій постановці проблеми, свідомому аналізі власних емоцій і емоціогенних факторів та полягає у свідомій саморегуляції власної емоційно-вольової сфери» [2, с. 8].

Характерними рисами саногенного мислення є вміння людини визначати та зосереджуватися на проблемі; здатність подивитися на свої вчинки як би збоку (очима стороннього спостерігача), тобто вдатися до рефлексії та саморефлексії; вміння відмовлятися від набутого досвіду, якщо він не є ефективним у вирішенні ситуації; здатність переривати неприємні спогади, після того, як з них було взято необхідний досвід та інформацію; осмислення розумових дій, які спричиняють спектр негативних емоцій, здатність концентруватися на подіях, які відбуваються «тут і зараз», вміння розслаблятися й набувати внутрішній спокій [6; 7]. Конструктивним у цьому ракурсі міркувань є прагнення й потреба розвитку самоцінності. Це поняття розуміється як самоповага людини до себе, наявність досвіду поцінування, усвідомлення того, що незалежно від невдач чи життєвих негараздів, людина завжди залишається цінною та значущою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Войтенко О. Корекція тривожності дорослої особистості засобами тілесно орієнтованої психотерапії. *Humanitarium*. 2018. Т. 41. Вип. 1. С. 43–51.
2. Гільман А. Ю. Емпіричне дослідження особливостей саногенного мислення студентської молоді. *Наука і освіта*. 2016. №2–3. С. 5–10.

3. Іванова Т. Тривога як психологічний стан. *Вісник Львівського університету. Сер. Психологічні науки*. 2020. Вип. 6. С. 72–78.
4. Кострубська Т. В. Класифікаційні моделі копінг-стратегій у професійній діяльності судноводіїв. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Сер. Психологія*. 2020. Вип. 2. С. 122–125.
5. Кузнецова О. В. Життестійкість педагога в умовах війни: аналіз парціальних позицій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Психологія*. 2023. №1. С. 67–72.
6. Татьянчиков А. О. Саногенне мислення як засіб збереження психологічного здоров'я. *Європейський вибір України, розвиток науки і національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. / за заг. ред. С. Ківалова. Одеса: Вид-во «Гельветика», 2022. С. 307–310.
7. Шевченко В., Мольченко Д. Психологічні особливості впливу ситуативної тривожності на ефективність публічного виступу. *Науковий вісник МНУ імені В. Сухомлинського. Сер. Психологічні науки*. 2016. №1. С. 229–235.

УДК 070.41

Гладун Віталій Вікторович,
старший викладач кафедри філософії
освіти, теорії та методики
суспільствознавчих предметів
Миколаївського ОППО, м. Миколаїв

СТОРИТЕЛІНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ В УКРИТТІ

В умовах війни безпека освітнього середовища є надзвичайно важливою. Безпека освітнього середовища є ключовою для ефективної роботи. Це забезпечує стабільність фізичної, психічної, інформаційної та соціальної безпеки учнів. Важливе значення має психологічна безпека освітнього простору через взаємоповагу, довіру та взаємодопомогу між учасниками освітнього процесу.

Емоційна стабільність дітей є ключовим чинником під час навчання та під час повітряних тривог. Тому вчителям потрібно використовувати різноманітні методи, які дозволяють дітям переключитися та забезпечити позитивний настрій і створити сприятливу атмосферу для ефективної навчальної діяльності.

Одним із чинників підвищення ефективності системи освіти є впровадження в її практику інновацій, що передбачають оновлення й

вдосконалення змісту, методів, засобів і технологій. Такими інноваціями є сьогодні такі тренди як онлайн-освіта, едьютейнмент, гейміфікація, мобільне навчання, сторітелінг та подкасти, віртуальна реальність тощо. Ці інновації впливають на загальний рівень професійної діяльності педагога та забезпечують розширення інформаційного освітнього середовища закладу освіти [2].

Одним із нових методів навчання, який швидко набирає популярність і активно впроваджується в освітній процес Нової української школи є сторітелінг. Це мистецтво, що захоплює та передає певну інформацію через зворушливі, смішні або навчальні історії з реальними або уявними персонажами. Такий підхід дозволяє не лише ефективно передавати знання аудиторії, а й мотивувати їх до певних дій, що призводить до досягнення високих результатів.

Ці історії можуть бути розказані письмово/текстово, усно, засобами різних ілюстрацій (відео, фото, меми, інфографіка), різноманітними предметами, наприклад кубики історій.

Сьогодні цей метод використовується в багатьох сферах діяльності людини: рекламі, медіа, бізнесі, політиці, освіті тощо. Сторітелінг можна вважати універсальним, адже можливості його застосування є широкими та не залежать від часу і місця.

Девід Армстронг розробив та успішно перевірив методику сторітелінгу на власному досвіді. У процесі створення історій він врахував важливий психологічний фактор: історії значно ефективніше сприймаються, вони більш захоплюють та цікавлять, ніж прості правила або директиви. Коли людина слухає вашу історію, вона починає довіряти вам, що своєю чергою робить її більш схильною до переконання та мотивації.

Головними елементами сторітелінгу, які необхідні під час написання чи створення вдалої історії є сюжет, герой, емоції, деталі та висновки.

Основними ознаками сторітелінгу є актуальність історії; доречність; реалістичність; зрозумілість; спиратися на досвід свій або чужий, однак

переосмислений в певному аспекті; емоційність як вагомий інструмент сторітелінгу, щоб історія викликала інтерес та довіру; динамічність; грамотність мови та сфокусованість на одному об'єкті, темі, проблемі тощо [3, с. 147].

Український письменник, журналіст Марк Лівін у книзі «Сторітелінг для очей, вух і серця» наголошує, що «базова формула хорошої історії досить проста: теза плюс картинка, що живе в нашій голові». Також автор наголошує, що історія базується на трьох цінностях – інформаційній, емоційній та третій складовій естетичній цінності – часом інформація та емоція можуть бути незрозумілими, але є відчуття, що це зроблено дуже красиво [1, с. 84–85].

Сторітелінг як педагогічний прийом сприяє ефективному запам'ятовуванню інформації та створенню невимушеної атмосфери, в якій всі учасники/ці можуть легше взаємодіяти та почуватися вільніше. Ці історії можуть бути на основі реальних ситуацій, основі вигаданої оповіді, за певним сценарієм чи на основі проблемних ситуацій, що дозволяє навчити розв'язувати проблеми.

Це не просто мистецтво розповіді історій, а навичка, яка дозволяє особистості виявити свою креативність та творчість через створення уявних світів, персонажів та сюжетів.

Одна з ключових переваг сторітелінгу полягає у його здатності стимулювати фантазію та творчий потенціал людини. Коли ми розповідаємо історії, то відкриваємо для себе необмежений потік можливостей для вираження ідей та концепцій.

Сторітелінг також сприяє розвитку емпатії та співпереживання. Через історії ми можемо поглиблювати наше розуміння інших людей, їхніх думок, почуттів та переживань. Вміння створювати персонажів із різними досвідами і точками зору допомагає нам поглянути на світ із іншої перспективи і розширити наше розуміння людської природи.

Не менш важливим є той факт, що сторітелінг сприяє розвитку комунікативних навичок. Здатність чітко, лаконічно та захопливо розповідати

історії допомагає взаєморозумінню між людьми, підвищує рівень спілкування та сприяє побудові міцних міжособистісних зв'язків.

Загалом, сторітелінг виявляється багатограним методом, який впливає на різні аспекти розвитку особистості, починаючи від креативності та творчості, і закінчуючи когнітивними, комунікативними та соціальними аспектами. Цей процес не лише дозволяє людям виразити себе, але і сприяє їхньому особистісному зростанню та розвитку.

Метод сторітелінгу може бути особливо корисним для учнів, які перебувають в укритті або мають інші психологічні труднощі, оскільки він сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку та зростання.

Сторітелінг заохочує учнів використовувати свою уяву та творчість для створення історій, що може бути особливо корисним для тих, хто перебуває в укритті. Цей процес допомагає їм відволіктися від страху або тривоги, що може виникнути в умовах стресу, та зануритися у світ фантазії і творчості.

Успішне створення історій дозволяє учням відчувати себе компетентними та здатними до досягнень. Це може позитивно позначитися на їхній самоповазі та впевненості у власних здібностях, що є важливим аспектом психологічної адаптації.

Через сторітелінг учні можуть вільно висловлювати свої емоції та почуття, які можуть бути пригнічені або не виражені у звичайних умовах. Спільне створення історій може допомогти їм зрозуміти та вирішити свої внутрішні конфлікти та переживання.

Наприклад цікавими методами у використанні сторітелінгу будуть такі як: а) «Машина часу», де спочатку потрібно обрати головну дійову особу, в який час чи епоху вона живе, місце, де вона проживатиме, місію яку буде виконувати та який мотив до цієї дії; б) «Історія в зображеннях» – вибрати зображення, що мотивує та розповісти за обраним зображенням розповідь/казку/історію тощо; в) «Хто скаже далі?» – учитель або один із учнів може почати розповідь історії, зупинитися на незавершеному моменті, а потім попросити інших учнів доповнити сюжет. Це стимулює креативність та сприяє

розвитку уяви; г) Створення колективної історії – учні можуть сидіти в колі та по черзі додавати до історії по одному реченню. Ця вправа сприяє співпраці, розвитку мовлення та уяви. Такі приклади демонструють, як сторітелінг може бути використаний для підтримки навчання та розвитку учнів поза межами класної кімнати, створюючи захопливе та безпечне середовище для навчання.

Одним із інструментів сторітелінгу є настільна гра на основі «Кубиків Історій або Rory's Story Cubes» – інноваційний метод розвитку пізнавальних процесів, творчих здібностей, креативності, мовленнєвої та комунікативної компетенції дітей та дорослих. Винахідник гри, тренер, педагог Рорі О'Коннор, який використовував кубики як інструмент для тренінгу під час взаємодії з людьми творчих професій, допомагаючи вирішувати проблеми, долати кризи. Але спектр використання Кубиків Історій суттєво розширився: їх використовують фахівці різних галузей у професійній діяльності, як цікаву та захоплюючу гру, їх полюбили дорослі та діти в усьому світі.

Кубики Історій – це унікальна настільна гра, де між гравцями немає конкуренції – в кубиках історій немає переможених або переможців, адже всі учасники по черзі складають і розповідають вигадані пригоди якогось героя, гравець може сам вибрати жанр своєї розповіді. В класичному форматі ця гра складається з 9 кубиків із 54 зображеннями на них, що дає можливість скласти до 10 мільйонів комбінацій.

Така кількість є зручною для складання історій: три кубики – це початок історії, три кубики – основна частина, і остання трійка – розв'язка сюжету. Саме ця особливість Кубиків Історій зробила їх популярним інструментом сторітелінгу (складання історій, зв'язних висловлювань), бо вони можуть бути цікавими та результативними у роботі з учасниками\цями всіх чотирьох типів сприйняття інформації: візуалів, аудіалів, кінестетиків, дігіталів [4].

Сам процес гри дуже простий, спочатку перший учасник кола історій кидає перший кубик, щоб за малюнком, який випав, задати основну подію, яка буде розгортатися. Потім інший учасник кидає другий кубик і продовжує

розповідь, приєднавши деталі до попереднього. І так далі, поки історія не буде закінчена.

Ці кубики допомагають знайти відповідь на будь-яке питання, вони є чудовим інструментом для індивідуальної роботи з дитиною та групової взаємодії, формування умінь співпрацювати в команді, вирішувати складні завдання, концентруватися на головному тощо.

Декілька методів та прийомів у використанні цих кубиків: *вправи на асоціації, вправи на спільне-відмінне, вправа поєднай пару*, тобто кидаємо два кубики та утворюємо словосполучення, вживаючи зображення на гранях кубиків, *продовжи історію* – киньте кубики на стіл і дивіться на малюнки, що випали. Потім складіть історію, використовуючи ці малюнки як початок, середину та кінець історії.

Створення сюжетних ліній – використовуйте кубики, щоб визначити основні елементи сюжету, такі як головний герой, конфлікт, місце дії тощо. Потім побудуйте історію навколо цих елементів. Цікавим буде прийом поставити питання, а відповідати завдяки кубикам: «Якою я бачу школу майбутнього? Який предмет з тих, що в ній має бути, нагадує зображення?», «Що мені найбільше запам'яталося минулого тижня?», «Що сподобалося?», «Який у мене зараз настрій?» тощо.

Отже, сторітелінг може бути ефективним інструментом для психологічної адаптації учнів, які знаходяться в укритті, допомагаючи їм розвивати творчість, підвищувати самоповагу та впевненість, висловлювати емоції та взаємодіяти з оточуючими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лівін М. Сторітелінг для очей, вух і серця / М. Лівін. К. : Наш формат, 2020. 184 с.
2. Олексенко Р. І., Гарбар Г. А. Інноваційна освіта як чинник креативного розвитку особистості в умовах глобальних викликів : монографія. Запоріжжя : ФОП Однорог Т. В., 2022. 96 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/42971148.pdf> (дата звернення: 19.02.2024).
3. Побідаш І. Л. Сторітелінг: ознаки «гарної» історії / І. Л. Побідаш. *Обрії друкарства*. 2019. № 1. С. 144–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obdr_2019_1_15
4. Як навчити дітей вирішувати проблеми за допомогою кубиків RORY'S STORY. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-navchyty-ditej-vyrishuvaty-problemy-za-dopomogoyu-kubykiv-rory-s-story/> (дата звернення: 19.02.2024).

Драпака Андрій Васильович,
старший викладач кафедри психології та
теорії управління освітою Інституту
післядипломної педагогічної освіти
Чернівецької області, м. Чернівці;
Ляковська Анна-Христина Ігорівна,
старший викладач кафедри психології та
теорії управління освітою Інституту
післядипломної педагогічної освіти
Чернівецької області, м. Чернівці

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ ЯК КРИТЕРІЙ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Актуальність. Вивчення проблем зі збереження і зміцнення фізичного і психічного здоров'я дитини, сприяння гармонійному розвитку її особистості і соціальної адаптації постають особливо актуальними у контексті розбудови Нової української школи, яка передбачає задоволення потреб дитини в позитивних емоціях, захищеності, комфорті. Саме тому безпечний освітній простір має стати безумовною домінантою педагога у взаємодії з учасниками освітнього процесу та визначати його професійну спрямованість.

Відтак ефективність роботи школи має вимірюватися не лише якістю освіти, а й безпекою і захищеністю учнів, турботою про їх здоров'я. Освітнє середовище має забезпечуватися умовами для психологічної безпеки учнів, сприяти їх емоційному комфорту.

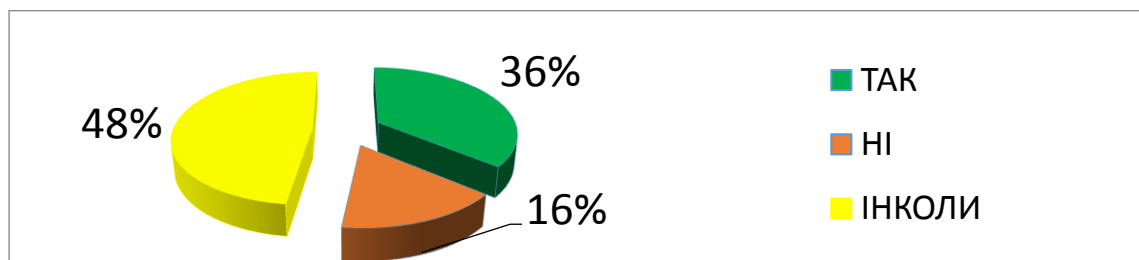
У зв'язку з вищезазначеною актуальністю **метою дослідження** є аналіз факторів емоційного благополуччя здобувачів освіти під час навчання в освітніх закладах.

Методологія та вибірка дослідження. Для вивчення факторів емоційного благополуччя учнів нами було розроблено анкету на основі методично-наукових напрацювань доктора педагогічних наук Мешко Г. М. З метою отримання достовірних результатів дослідження проводилося анонімно. За всіма питаннями анкети було здійснено кількісний та якісний аналіз

відповідей респондентів. Учасниками опитування стали учні 8, 9, 10 класів м. Чернівців – усього 75 осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На питання анкети: «Чи комфортно Ви себе почуваєте у школі?» (рис. 1) «так» відповіли 36% дітей, «ні» – 16%. 48% дітей не змогли себе утвердити в однозначних відповідях «так» або «ні» і обрали досить «тонку» та «слизьку» відповідь на дане запитання – «іноді». Такі результати є свідченням того, що на сьогоднішній день поняття освітнє середовище та безпечний освітній простір все ще не є тотожними і самі по собі такими не стануть. А від так увесь педагогічний персонал освітнього закладу має цілеспрямовано докладати зусиль, щоб перебування дитини в освітньому закладі було для останньої фізично безпечним та психологічно комфортним. За таких умов, і тільки за таких, можна вести мову про освітні цілі закладу та їх успішну реалізацію.

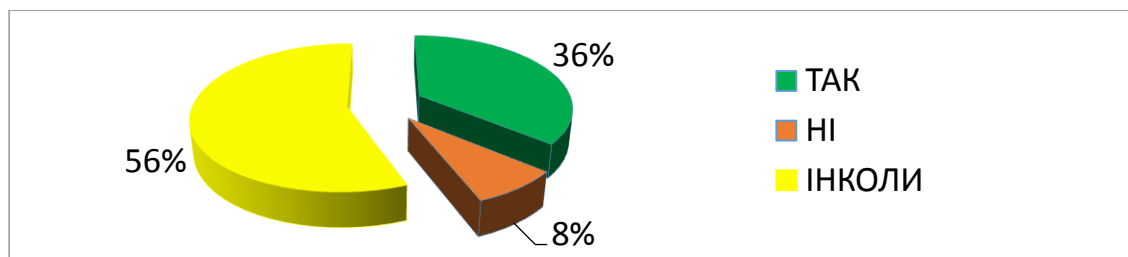
Рис.1. Чи почуваєте Ви себе комфортно і затишно в школі?

Наступне питання анкети вимагало від учасників анкетування вказати навчальний предмет, на уроки з яких вони поспішають із задоволенням («На які уроки Ви поспішаєте із задоволенням? Чому?»). Кожен з опитаних здобувачів освіти вказав один чи кілька освітніх предметів. Аргументація різна, проте здебільшого стосується вчителя: «вчитель цікаво пояснює», «приємна вчителька», «для вчителя важлива моя думка», «щирі та відкриті вчителі», «справедливий вчитель», «гарне почуття гумору у вчителя». Це ще раз доводить обставину, яка є очевидною в початковій школі: батьки та діти обирають не заклад, а вчителя. Тому високі вимоги до самого себе, особистісний саморозвиток та професійне вдосконалення вчителя здатні привити любов дитини до предмета, школи, знань. Закономірною є в

середньому і вища успішність дітей із цих предметів в порівнянні з предметами, на уроки з яких діти йдуть з неохотою. Різниця склала 2–3 бали.

Фоном для освітньої діяльності дитини мають бути позитивні емоції та почуття гордості, захоплення, радості. Але радість в освітній діяльності сама собою не виникає, передувати їй має успіх. Успіх у навчанні – потужне джерело внутрішніх сил дитини, він породжує енергію для подолання труднощів і бажання вчитися. Тому створення ситуації успіху – це основа педагогічної взаємодії. Відповідаючи на питання анкети «Чи переживали ви ситуацію успіху на уроці?» (рис. 2), 36% учнів відповіли «так», 56% обрали варіант відповіді «інколи», і лише 8% – «ніколи». Відповідаючи на відкрите питання анкети «Що цьому сприяло?», здобувачі освіти продемонстрували свій високий рівень усвідомлення та інтернальний локус контролю: «підготовка до уроку», «знання теми», «правильна відповідь», «можливість висловити свою думку», «уважність», «хороший настрій» тощо.

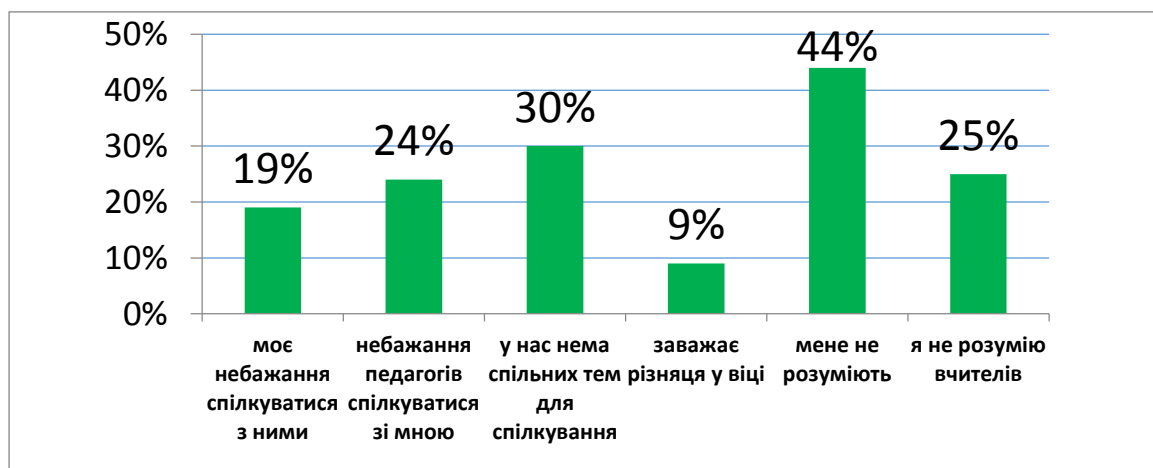
Рис.2. Чи переживали Ви ситуації успіху на уроках?

Встановлено, що для психічного здоров'я оптимальним є співвідношення позитивних та негативних емоцій 7:1. Результати анкетування свідчать, що у 16% респондентів на уроках часто бувають розчарування, 48% інколи переживають дане почуття. Причини розчарувань вказуються: несправедливість вчителя, упередженість вчителя, негативне ставлення вчителя до учнів, нерозуміння учнів вчителем, складні завдання, незрозуміле пояснення теми, велика кількість завдання на домашню роботу.

На запитання анкети «Чи задоволені ви спілкуванням із педагогами, які працюють у вашому класі?» «швидше ні, ніж так» та «ні» відповіли 32% дітей. Ці результати цілком вкладаються у сучасні дослідження вчених та

спостереження практичних психологів закладів освіти, які свідчать про те, що понад 70% видів спілкування вчителів із учнями мають негативний характер: «не бігай», «не шуми», «не повертайся», «не дивись у вікно», «запізнився», «погано написав», «не виконав» – все це щодня у великому обсязі адресується дитині, негативно впливаючи на її сили, гідність, упевненість у собі.

44% дітей обрали відповідь «мене не розуміють» на питання анкети «Що утруднює ваше спілкування з педагогами?» (рис. 3). Ці результати вкотре доводять актуальність знання вікових та індивідуально-типологічних особливостей особистості для педагога. Педагогічна уважність, емоційна сензитивність, емпатійність вчителя мають лягти в основу розбудови суб'єкт-суб'єктних стосунків із учнями.

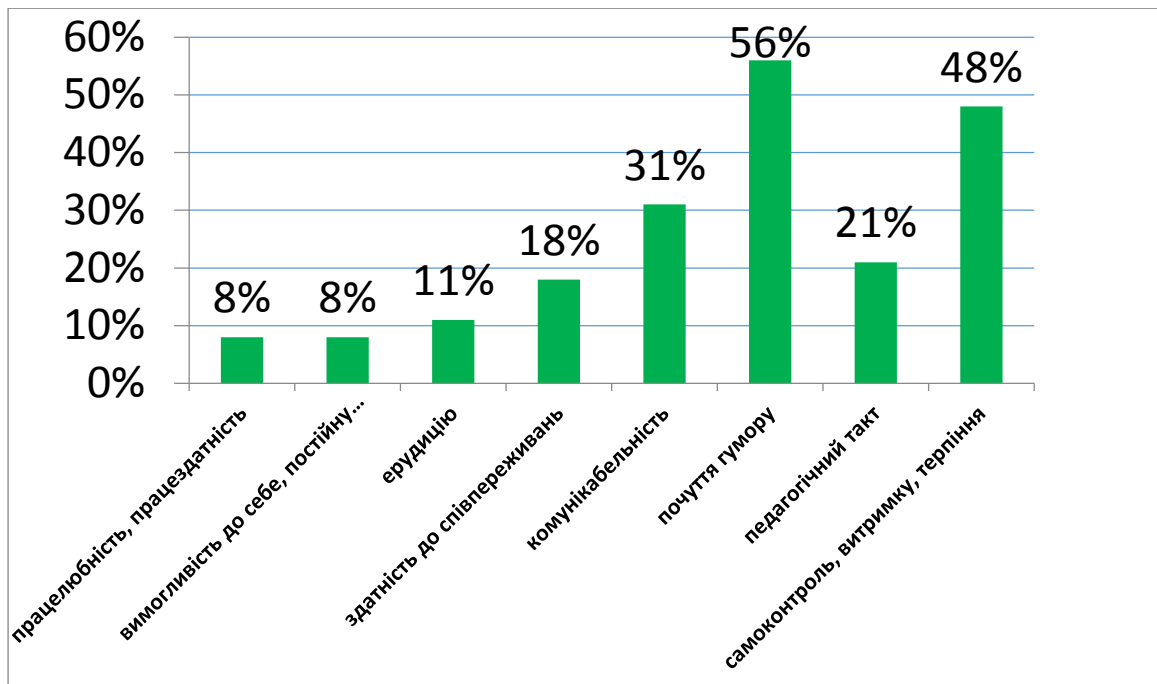

Рис. 3. «Що утруднює ваше спілкування з педагогами?»

До запитання анкети «З якими вчителями вам приємніше взаємодіяти?» сформувався трійка лідерів у відповідях дітей: «з тими, які завжди готові поспілкуватися» (49%), «з тими, які дають хороші знання» (59%), «з тими, які добре розуміють школярів та позитивно до них ставляться» (77%). Звідси стає зрозумілим, що увага педагога до потреб дитини, її інтересів, нахилів може стати запорукою налагодженню позитивного контакту між вчителем та вихованцями.

«Почуття гумору» (56%), «самоконтроль, витримку, терпіння» (48%), «комунікабельність» (31%), «педагогічний такт» (21%), «здатність до співпереживань» (18%), «ерудицію» (11%), «вимогливість до себе, постійну

роботу над собою» (8%). Саме таку послідовність ми отримали проранжувавши відповіді респондентів на запитання анкети: «Які особистісно-професійні якості Ви цінуєте в педагогах?» (рис. 4). Як ми можемо побачити з наведених даних, що специфіка роботи педагога і професійний успіх залежать не тільки від знання предмета і методів роботи, але і від особистості вчителя: його культури, почуття гумору, доброти, терпіння, творчої активності, бажання розвиватися та рухатися вперед.

Рис.4. «Які особистісно-професійні якості Ви цінуєте в педагогах?»

Отримані результати дозволяють нам зробити **висновки**:

1. Освітнє середовище створює недостатні умови для емоційного комфорту та психологічної безпеки здобувачів освіти.
2. Найбільше утруднює спілкування з вчителями їхнє нерозуміння дітей.
3. Дітям найбільш приємно спілкуватися з вчителями, які добре розуміють школярів та позитивно до них ставляться.
4. Серед особистісно-професійних якостей діти найбільше цінують почуття гумору та педагогічний такт вчителів.

Жизномірська Оксана Ярославівна,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

Сучасні реалії війни, повільного розвитку економіки та суспільства передбачають у сучасній молоді формування наскрізних компетентностей, творчих можливостей, інноваційного мислення, перспективного бачення майбутнього, здатності до самореалізації, самовдосконалення, самозростання. Тому перед закладами освіти та їх керівниками постають важливі завдання формування професійно компетентної людини, зокрема психологічно стійкої в умовах сьогодення, а також практичне вміння молоді цілковитою мірою реалізувати себе в певній сфері діяльності.

З нашої точки зору, розвиток психологічної стійкості особистості необхідно для подолання складних життєвих та професійних ситуацій, вміння спокійно аналізувати і приймати рішення у будь-яких ситуаціях. Переконані, що педагог у своєму професійному викладанні намагається цілісно так організувати роботу учнів, щоб вони позитивно були спрямовані до діяльності на уроці, вміло себе розкривали (здібності, можливості, прагнення), вдавалися до рефлексії разом зі своїми однолітками. З психологічної точки зору, сучасний вчитель має злагоджено працювати, миттєво емоційно реагувати на виклики в класі, демонструвати поміркованість, толерантність, спокійне мовлення, майстерність у викладі матеріалу. Звертаємо Вашу увагу на структуру психологічної врівноваженості людини.

Структура психологічної стійкості особистості включає наступні компоненти:

- емоційну рівновагу – уміння контролювати свій емоційний стан, не доводячи до нервового зриву, раціональне ставлення до життя;

- сталість життєвих цінностей, стійкість – збереження позитивного ставлення до життя, віри в краще, збереження внутрішнього стрижня і впевненості при будь-яких ситуаціях;

- швидке психологічне відновлення, опірність – вміння зберігати своє «Я» в стресовій ситуації, швидко аналізувати стан речей, зберігати свободу вибору [1; 4].

Психологічна стійкість особистості – це властивість особистості, що передбачає ефективну діяльність, яка не залежить від негативних зовнішніх впливів, що дозволяє використовувати резервні сили організму [3].

Варто наголосити, що розвиток психологічної стійкості особистості завжди був предметом досліджень психологів, оскільки є необхідною умовою для успішного саморозвитку та існування в навколишній дійсності.

З точки зору гештальтпсихології (К. Левін, Ф. Хоппе), психологічна стійкість (резильєнтність) особистості визначається життєвими цінностями, позиціями, де людина має чітку спрямованість (мету) до виконання дій, позитивне прагнення до життя, самореалізації.

З точки зору гуманістичної психології (Е. Берн, К. Роджерс), резильєнтність людини розглядається у межах своєї Я-концепції, де яскраво проявляється реальне «Я» та ідеальне «Я» в соціальному середовищі.

Вищезазначені дослідники визначали, що психологічна стійкість залежить від успішності особистості у своєму розвитку, впевненості у своїх здібностях, можливостях, здатностей. Крім того, в процесі життя формується комплекс захисних механізмів і способів подолання труднощів, різних бар'єрів, що дозволяє позбавитися від внутрішнього дискомфорту, захиститися від зовнішніх негативних впливів, це зрештою і є потреба в безпеці.

У науковому вимірі резильєнтність особистості безпосередньо корелюється із дефініцією «емоційна стійкість», яка передбачає здатність

психіки зберігати високу активність при різних несприятливих умовах (екстремальні ситуації). Ми зосереджуємо увагу на наступних якостях:

Для емоційно стійкої особистості характерні такі якості:

- розвинутий інтелект;
- високий рівень комунікаційних здібностей;
- професійні навички, вміння;
- стійкість до зовнішніх змін;
- вміння зусиллям волі контролювати поведінку, емоції;
- самоорганізація своєї діяльності [3; 4; 5].

Зарубіжні психологи визначили схему поведінки психологічно стійкої особистості: *постановка завдання – мотивація до дії – розуміння проблеми – негатив ситуації – посилений пошук рішення – самостійне зниження емоційного настрою – нормалізація психоемоційного стану.*

З психологічної точки зору, особистість інколи сама може погіршувати ситуацію, «накручувати» своє «Я» негативне, емоційний стан, гальмувати процес прийняття рішення, пошуку розв'язку. Важливо вміти адекватно оцінювати ситуацію в стресових умовах, намагатися звести до мінімуму емоційне забарвлення подій.

Важливим фактором, що впливає на психологічну стійкість особистості є рівень оптимізму або песимізму. Ми вважаємо, що інколи й вчитель може позитивно усіх налаштувати, реалістично дивитися разом з учнями на складне життя, по-новому розглядати навчальні завдання, здійснювати профорієнтацію, забезпечувати комфортні умови та безпеку в класі. Думаємо, якщо особистість школяра добре почувається в закладі, вільно висловлюється на уроці, впевнено та сміливо приймає рішення, то це свідчить про оптимізм, піднесення, добробут.

Резильєнтність (резилієнс, психологічна пружність, стресостійкість) – це здатність особистості впоратися зі складними життєвими подіями та відновлюватися після труднощів (стресу). Резильєнтність наче «парасолька»,

яка тримає нас більш-менш сухими від дощу, у той час, як ми продовжуємо йти вулицею.

Варто наголосити на факторах, що впливають на резильєнтність особистості:

- доброзичливе ставлення до себе та своїх здібностей;
- здатність робити реалістичні плани та їх втілювати;
- розвиток комунікативних навичок;
- плекання цінностей та планування життя згідно з ними;
- розвиток власної «системи підтримки»: змістовних та глибоких взаємин із близькими людьми, з природою, Богом, собою [4; 5].

Отже, формування психологічної стійкості особистості корелюється із питаннями мотивації, розуміння сутності проблеми, посиленого пошуку рішення, нормалізації емоційного стану. Сучасна особистість має бути позитивно спрямована та налаштована до різних комунікацій з учасниками освітнього процесу щодо досягнення успіху та відчуття власного «Я».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Освіта і війна в Україні. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022>
2. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ, 2018. 56 с.
3. Цілісна політика у школах про безпечне онлайн-середовище для дітей: мрія чи реальність? Роль освітніх закладів та вчителів у формуванні безпечного інтернету / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/cilisna-politika-u-shkolah-pro-bezpechne-onlajn-seredovishe-dlya-ditej-mriya-chi-realnist-rol-osvitnih-zakladiv-ta-vchiteliv-u-formuvanni-bezpechnogo-internetu>
4. Як вижити під час надзвичайної ситуації та під час війни: легко про серйозне. Практичний poradnik / Н. Нечаєва-Юрійчук, О. Танасійчук, О. Ноздрачов, С. Дмитрієв. URL: <http://surl.li/elj1q>
5. 10 кроків для реалізації концепції «безпечна і дружня до дитини школа» – рекомендації Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/10-kroktiv-dlya-realizaciyi-konceptsiyi-bezpechna-i-druznya-do-ditini-shkola-rekomendaciyi-mon>

Загурська Світлана Миколаївна,
кандидат філософських наук, доцент
кафедри педагогіки, психології та
менеджменту освіти, КНЗ КОР
Київського обласного інституту
післядипломної освіти педагогічних
кадрів, м. Біла Церква

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вторгнення російських військ на територію України зламало мирне життя українського народу і переважну більшість всіх пов'язаних із ним процесів. Коли в житті дітей трапляються психотравмуючі події, такі як війна, а ще більше втрата – це болючий досвід, який непросто усвідомити психіці дитини і дорослого [4].

«Ключовим фактором формування тривожності є психотравмуюча ситуація (подія), як будь-яка особисто значуща ситуація (явище), що має характер патогенного емоційного впливу на психіку людини і може, у разі недостатньої сформованості захисних психологічних механізмів, зумовити психічні розлади» [3].

Варто зазначити, що є дві схожі емоції, які часто плутають – тривога і страх. Але вони суттєво різняться. Страх – це те, що ми відчуваємо зараз як реакцію на події, що відбуваються, тоді як тривога стосується подій у минулому чи майбутньому, які ми переносимо на нинішній момент.

Ми звикли говорити, що страх, злість, тривога тощо – негативні емоції, щось погане. Проте, це нормальні почуття, вони важливі для людини, як і будь-які інші до того моменту, коли людина повністю не занурюється в цю тривогу, їй стає складно перемикається з думок про минуле чи майбутнє на нинішній момент, коли вона перестає помічати, що насправді перебуває в безпечному місці й жодної загрози немає. Так виникає тривожність [3].

Із тривогою треба не боротися, а «домовлятися». Тривога – це маркер: може бути якась небезпека, але я маю час до неї підготуватися або маю можливість зовсім її уникнути. Тоді тривога спадає.

«Для допомоги дітям, які пережили психотравмуючі події, практичні психологи повинні виконувати такі завдання: забезпечити нормалізацію емоційних станів і правдиве сприйняття власних життєвих ситуацій; формувати відповідні способи вирішення складних життєвих ситуацій; активізувати процеси самопізнання, прийняття себе та власного самоконтролю; сприяти створенню позитивного образу майбутнього та прийняттю на себе відповідальності за своє майбутнє; сприяти оволодінню основними стратегіями успішної поведінки» [1].

Не забороняйте дитині відчувати! Гнів, страх, тривога, безпорадність – це нормальні відчуття. Обніміть її, спитайте – «Ти зараз боїшся? Я також. Давай подумаємо, а що б нам допомогло зараз бути сміливими?»

Під час війни школа відіграє значно важливішу роль, адже вчителі впливають на формування відповідальної поведінки учнів, можуть інформувати їх про ризики, організовувати надання підтримки та допомоги. Вони спілкуються з кожним учнем і кожною ученицею, тож мають можливість визначити ймовірні ризики та запобігти їм. Увага дорослих до потреб дитини надзвичайно важлива. Адже саме вони допомагають дитині формувати емоційний інтелект, який дуже знадобиться їй із роками. Ми можемо аналізувати стан та емоції дитини та називати їй словами те, що вона відчуває в моменті. Це навчить її бути уважною до себе й розуміти власні емоції та потреби. Важливо навчити дитину звернутися до дорослого, не соромитися просити про допомогу, коли некомфортно лишатися наодинці зі своїми думками. Іноді – аби впоратися з тривожністю, достатньо того, щоб хтось просто вислухав.

Фахівцям, які проводять роботу з дітьми, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій, пропонують застосовувати такі арт-терапевтичні методики: казкотерапію, театралізацію, малювання,

кольоротерапію. Техніки арт-терапії допоможуть розвинути в дитини здатність до рефлексії, особистісну активність, покращити комунікаційні здібності, креативність.

1. Не забороняйте дитині відчувати! Гнів, страх, тривога, безпорадність – це нормальні відчуття. Обніміть її, спитайте – «Ти зараз боїшся? Я також. Давай подумасмо, а що б нам допомогло зараз бути сміливими?»

2. Малюйте. Олівцями, фломастерами, фарбами. Будь-чим на будь-чому. Малюйте мрію, весну, перемогу. Малюйте побажання нашим воїнам, викладайте ці малюнки на власних сторінках в соцмережах!

3. Не соромтеся емоцій дитини. Не соромтеся самі проявляти емоції. Чесні емоції значно краще, ніж приховані. В такому разі дитина не почне фантазувати про власні страхи.

При прояві страху дитини, плачу вночі:

– покладіть руку дитини собі на зап'ясток чи груди, щоб вона відчувала ваш пульс, ваше спокійне дихання;

– дихайте глибоко та рівно, щоб дитина почала дихати з вами в одному ритмі;

– зробіть легкий масаж найбільш напружених м'язів тіла дитини;

– якщо дитина починає говорити – слухайте, покажіть заінтересованість в її словах та емоціях.

– якщо дитина плаче – не зупиняйте.

– дайте відчути, що ви поруч – покладіть свою руку на плече чи спину дитини. Погладьте по голові.

– при руховому збудженні – обніміть дитину зі спини, притуліть спиною до себе. Дихайте спокійно.

– промасуйте «позитивні» точки – мочки вух, потріть від перенісся в верх лоба, внутрішні сторони долонь.

Отже, сучасний учитель має бути компетентним із питань психологічної безпеки та водночас уміти швидко забезпечувати сприятливі умови щодо реалізації їх ключових компетентностей та навичок життєстійкості [2].

Безпечне освітнє середовище – це безпечне місце та безпечний дорослий, це умова особистісного зростання учасників освітнього процесу через їх взаємодію, вільну від проявів психологічного насилля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дейніченко Т. І. Педагогічна підтримка в системі роботи вчителя. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. праць. Київ, 2002. Вип. 22. С. 88–92.
2. Жизномірська О. Психологічна безпека особистості в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми системи освіти: заклад загальної середньої освіти – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад*. 2023. 1(3). С. 287–297.
3. Тривога і тривожність – як упоратися зі складними емоціями. НУШ. URL: <https://nus.org.ua/articles/tryvoga-i-tryvozhnist-yak-uporatysya-zi-skladnymy-emotsiyamy/>
4. Domin O. A, Zahurskyi O. M., Zahurska S. M. Professional training of specialists in transport technologies during martial law. Publishing House “Baltija Publishing”, 2022. 726-733. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/237>

УДК 37.014

Зубаль Ірина Миколаївна,

методист відділу дошкільної та початкової освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;

Глядик Марія Богданівна,

методист обласного ресурсного центру з підтримки інклюзивної освіти, м. Тернопіль

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Проблема професіоналізму фахівця взагалі та його професійної компетентності зокрема розглядається як одна із центральних у психолого-педагогічних дослідженнях. Аналіз досліджень і публікацій з проблеми свідчить про її важливе значення й актуальність. Вивченням професійної компетентності активно займалися вітчизняні та зарубіжні вчені 90-х років ХХ століття (з’явилося багато цікавих робіт Ю. Варданян, Л. Захарової, В. Соколової, В. Соколова, Ю. Койонова, Н. Лобанової, В. Косарева, А. Крючатова, О. Ломакіної, Т. Маркіної, А. Маркової, Н. Матяш,

Н. Нацаренус, Н. Остапчук, Л. Петровської, Є. Прозорова). Проблеми становлення професійної компетентності педагогів простежується в роботах Ш. Амонашвілі, О. Шияна, М. Коломійця, І. Ареф'єва та багатьох інших науковців. Вимоги до організації діяльності з професійного становлення педагогів розглядають О. Ігнат'єва, І. Багаєва, Н. Брюхагінова, А. Жук, Н. Кузьміна, В. Сластьонін та ін. Професійну діяльність вихователя закладу дошкільної освіти розкрито в працях Н. Кузьміної, Е. Панько, І. Беха, О. Кононко, К. Крутій, В. Кузьменко тощо.

Поняття «компетентність» означає коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу, володіння знаннями, досвідом у певній галузі. Згідно з лінгвістичним тлумаченням «компетентний» (лат. *competes, compete* – відповідний, належний, здатний) у довідниках трактується як «володіючий знаннями, який має право за своїми знаннями і повноваженнями робити або вирішувати що-небудь, судити про що-небудь» [2]. Компетентність виступає якісною характеристикою, яка вказує на володіння людиною відповідною компетенцією, і включає її особистісне ставлення до неї і предмета власної діяльності. Компетентність, вважає Е. Ігнат'єва, вища ступінь володіння знаннями або прояв знань [9].

Під професійною компетентністю розуміють особистісні можливості особистості, які дозволяють їй самостійно й ефективно реалізовувати поставлені цілі у певній галузі. Н. Брюханова під компетентністю розуміє властивість професіонала, яка вказує на його спроможність доцільно і ефективно діяти за певних обставин, тобто реалізовувати певні групи досвідних надбань стосовно тих чи інших напрямів чи етапів здійснення діяльності, зокрема професійної діяльності [3].

Науковці зазначають, що професійна компетентність – це професійна підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності [1]. Професійна компетентність включає також наявність у фахівця стратегічного мислення і його креативність, тобто здатність і психологічну готовність брати активну участь у процесах розвитку [7]. На

думку І. Ларіонової, професійна компетентність – показник готовності фахівця до виконання конкретної професійної діяльності на відповідному якісному рівні з використанням устояних професійно важливих якостей і досвіду [1].

Поняття «компетентність» характеризується такими якостями як знаючий, обізнаний, авторитетний у певній галузі. Професійна компетентність у психолого-педагогічній літературі розглядається як професійна підготовленість і здатність спеціаліста до виконання завдань і обов'язків професійної діяльності. До її структури входять знання, уміння та навички.

Педагогічна компетентність – це єдність теоретичної і практичної готовності педагога до здійснення педагогічної діяльності. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти застосовувати її в практичній діяльності. Професійно компетентним можна назвати педагога, який на достатньо високому рівні здійснює: педагогічну діяльність, педагогічне спілкування, досягає стабільно високих результатів в навчанні та вихованні. Тому розвиток професійної компетентності – це розвиток творчої індивідуальності, формування сприйняття до педагогічних інновацій, здатності адаптуватися до мінливого педагогічного середовища.

Основними складовими професійної педагогічної компетентності є:

- 1) система психологічних, загально дидактичних та спеціальних фахових знань;
- 2) система фахових вмінь;
- 3) професійні здібності та професійно значущі риси особистості [7].

Умовами успішного формування професійної компетентності є: формування світогляду та спрямованості особистості, на основі яких відбувається засвоєння знань і умінь; розвиток професійних здібностей та професійно значущих рис особистості в контексті набуття педагогічного досвіду [1].

Особливості розвитку професійної діяльності є надзвичайно актуальною проблемою, оскільки жодна інша професія не ставить таких вимог до людини, як професія вихователя, вчителя. Від професіонального рівня педагога залежить

соціально-економічний та духовний розвиток суспільства. Вихователь закладу дошкільної освіти є важливою постаттю. Саме від його професійності залежить інтелектуальне, духовне, соціальне, емоційне становлення особистості дітей дошкільного віку. Безперечно, ефективність роботи закладів освіти залежить не лише від програм навчання і виховання, а й від особистості педагога, його взаємин із дітьми та професіоналізму. Кожен талановитий висококваліфікований, вдумливий педагог поєднує у своїй практиці загальнотеоретичні досягнення педагогіки, власний досвід, особистісні переваги та особливості дітей, з якими він працює. Жодна найдосконаліша теорія не може дати вичерпної відповіді, яким бути педагогу, але вона є основою, на яку повинен опиратися навіть найобдарованіший із них.

Професійна компетентність вихователя – це необхідна умова підвищення якості педагогічного процесу. На основі аналізу різних визначень даного поняття за умов особливостей діяльності вихователя можна синтезувати наступний варіант: професійна компетентність вихователя закладу дошкільної освіти – це здібність до ефективного виконання професійної діяльності, визначуваній вимогами посади, що базується на фундаментальній науковій освіті і емоційно-ціннісному відношенні до педагогічної діяльності. Вона передбачає володіння професійно значимими установками і особовими якостями, теоретичними знаннями, професійними вміннями і навиками.

Вихователь має бути компетентним в питаннях організації і змісту діяльності за наступними напрямками: здійснення цілісного педагогічного процесу; створення розвивального середовища; забезпечення охорони життя та здоров'я дітей; знання цілей, завдань, змісту, принципів, форм, методів і засобів навчання та виховання дошкільників; вміння результативно формувати знання, вміння та навички відповідно до освітньої програми; вміння керувати основними видами діяльності дошкільників; вміння взаємодіяти з дошкільниками; консультативна допомога батькам; створення умов для соціалізації дітей; захист інтересів і прав дітей.

Особливі вимоги до вихователя визначає особлива роль дошкільного

періоду розвитку в процесі становлення особистості. Вихователь обов'язково повинен усвідомлювати відповідальність за щасливе дитинство дитини та її долю, володіти високим рівнем розвитку емпатії, безпосередністю, емоційною врівноваженістю, творчою уявою, душевною щедрістю тощо. Особливістю праці педагога, що працює з дітьми дошкільного віку, є велике навантаження на його психофізіологічну сферу. Тому до професійно значущих якостей педагога-дошкільника належать висока працездатність, витримка, врівноваженість.

Структура професійної компетентності вихователя, крім світоглядних позицій особистості, глибокої обізнаності й практичних умінь, обов'язково включає професійно важливі якості особистості. Вони забезпечують можливість вільно, впевнено й толерантно діяти в залежності від наявної необхідності та потреб оточуючого життя.

Професійна компетентність вихователя закладу дошкільної освіти включає такі вміння: створювати атмосферу життєдіяльності в дошкільному закладі, наближену до сімейної (особистісне спілкування); забезпечувати різні форми активності дитини (фізична, емоційно-ціннісна, соціально-моральна, пізнавальна, мовленнєва, художня, креативна); використовувати оптимальні для дошкільного віку моделі основних видів діяльності (спілкування, сюжетно-рольова гра, предметно-практична, дослідна та навчальна діяльність).

Вимоги до професійної діяльності вихователя – це імперативна система професійних якостей, які визначають успішність педагогічної діяльності. Вчені пропонують різні конструкції вимог до професійної діяльності педагогів: педагогічної (професійної) майстерності, педагогічного професіоналізму, педагогічних здібностей, педагогічної культури, готовності до педагогічної діяльності, педагогічної творчості. Педагогічний професіоналізм педагога – це сукупність психофізіологічних, психічних та особистісних змін, що відбуваються в людині у процесі оволодіння знаннями та довготривалої діяльності і забезпечують якісно новий, вищий рівень вирішення складних професійних завдань [2].

Таким чином, професійна компетентність вихователя закладу дошкільної

освіти – це сукупність діяльнісно-рольових і особистісних характеристик педагога, що дозволяють йому на високому рівні формувати у дошкільника основи життєвої позиції як системи ціннісних відносин до природи, рукотворного світу (культури), до людей і самого себе. Важливе місце відводиться формуванню у здобувача дошкільної освіти самотворення, розуміння дитячого «Я», виховання у дитини позитивного ціннісного ставлення до себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу: монографія. К. : Університет. 2011. 320 с.
2. Віаніс-Трофименко К. Б., Лісовенко Г. В. Підвищення професійної компетентності педагога. Х. : Основа, 2007. 176 с.
3. Гальцева Т. О Психологічні проблеми диференціації системи освіти та інноваційна діяльність педагогів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Том III, частина 4. Київ, 2001. С. 44–50.
4. Загородня Л. П., Титаренко С. А. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу: навч. посіб. Суми : Університетська книга. 2010. 319 с.
5. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність. К. : Вища шк. 1997. 349 с.
6. Литвиненко Г. М., Вернидуб О. М. Рекомендації щодо організації і проведення методичної роботи з педагогічними кадрами. Книга методиста: Довідково-методичне видання. Харків : Торсінг плюс. 2006. 60 с.
7. Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду. Твори в 7 т. К., 1954. 216 с.
8. Маркова А. К. Психология профессионализма. М. : Международный гуманитарный фонд «Знание». 1996. 312 с.
9. Никишина И. В. Методична робота в ДНЗ: організація, управління. *Дошкільне виховання*. 2010. № 7. С. 15–17.

УДК 37.014.3

Кавецький Віктор Євгенович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки і психології
та інклюзивної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль;
Осів Іван Олексійович,
директор Таурівської гімназії Козлівської
селищної ради, Тернопільська область

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗЗСО

Ефективність реалізації освітніх завдань завжди значною мірою залежала від того, наскільки для вчителів та учнів безпечними були умови в освітніх закладах. Водночас в умовах воєнного стану ці умови стають пріоритетними. Тому важливо окреслити основні напрями створення безпечного освітнього середовища в ЗЗСО.

Освітнє середовище розглядають як високо організовану систему соціально-психологічних умов, в межах яких реалізуються освітні завдання, відбувається соціалізація та психологічний розвиток особистості. Його структуру складають такі складові: матеріально-просторова, що характеризує предметну дійсність закладу освіти, соціально-психологічна, що описує характер стосунків та комунікації учасників освітнього процесу, та психолого-педагогічна, що характеризує ефективність освітнього процесу, характер педагогічного спілкування педагога зі здобувачами освіти, міру задоволеності освітнім процесом його учасників [3].

Під психологічною безпекою освітнього середовища слід розуміти стан психологічної захищеності учасників освітнього процесу, що передбачає, передусім, відсутність психологічного насильства у школі, що забезпечується інструментальною озброєністю шкільної адміністрації та психологічної служби ЗЗСО із попередження та подолання проявів булінгу, створення сприятливого психологічного клімату у групах школярів та педагогічного колективу [3].

Нині фіксується зростання рівня тривожності в учасників освітнього процесу, адже кожен по-своєму, але так чи інакше реагує на непрості умови життя і навчання, що підвищує ризики прояву негативних взаємодій. Тому необхідно спрямувати зусилля на створення безпечного освітнього середовища для педагогічних працівників і школярів та їхніх батьків.

До ознак психологічно безпечного освітнього середовища відносять такі як:

- 1) людиноцентризм, гуманістична спрямованість;

2) взаємодія, вільна від проявів психологічного насилля;

3) референтна значущість і причетність кожного до конструювання й підтримки психологічної комфортності освітнього середовища тощо. У такому випадку йдеться про особистісне зростання й суб'єктивне благополуччя кожного суб'єкта освітнього процесу [1].

Як ніколи, нині необхідне розуміння цінності, неповторності кожної особистості, дбайливе ставлення один до одного, взаємопідтримка і допомога у подоланні несприятливих чинників кризової ситуації. Підвищенню стресостійкості кожного учасника освітнього процесу сприятиме не просто розв'язання актуальних завдань, а переживання ними відчуття благополуччя, що є важливим індикатором безпечного психологічного середовища. Серед ознак суб'єктивного благополуччя виокремлюють такі:

1) позитивну оцінку себе й свого минулого життя;

2) почуття подальшого зростання й розвитку як особистості;

3) переконання, що життя людини є цілеспрямованим і значущим;

4) успішні стосунки з оточуючими;

5) здатність управляти ефективно своїм життям і навколишнім середовищем;

б) почуття самовизначення, здатність виносити власні судження [1].

В кризових умовах, з вищеперелічених чинників, найвагомішу роль відіграє саме розуміння сенсу свого буття, чітка система життєвих координат і розуміння пріоритетних життєвих цілей і завдань. Водночас на процес формування психологічного благополуччя учасників освітнього процесу впливає низка негативних чинників. Зокрема, до тих, які негативно впливають на психоемоційний стан учнів відносять такі: розумові, емоційні та фізичні перевантаження; максимальне напруження розумової працездатності дитини на уроці та в процесі виконання домашніх завдань; контроль із боку педагогів і батьків за успішністю з наявністю лише відмінних оцінок; формалізм програмних знань; несприятливий психологічний клімат в класному колективі та нервозність шкільної обстановки; конфліктні та конкурентні відносини між

школярами; недовіра до дитини, її бажання вчитися та особистісні риси тощо [2].

До педагогічних аспектів, що негативно впливають на психологічну безпеку учнів відносять такі чинники: педагогічну тактику, що провокує виникнення стресу у дітей; невідповідність методик і технологій навчання віковим та функціональним можливостям школярів; нераціональну організацію навчальної діяльності; функціональну неграмотність педагогів у питаннях збереження і зміцнення здоров'я; відсутність здоров'язберезувальної компетентності в учнів та неперервної системи роботи з формування культури здоров'я та здорового способу життя; відсутність або недостатній рівень знань і навичок щодо надання долікарської допомоги при надзвичайних станах і ситуаціях [2].

Важливо при організації безпечного освітнього середовища проаналізувати в кожному конкретному випадку, які саме аспекти спричиняють психологічний дискомфорт і спрямувати зусилля на їхнє усунення. Зокрема, дослідники зазначають, що психологічна безпека особистості здобувача освіти є результатом такої взаємодії педагога та учня:

- безумовного прийняття і цінування особистості учня;
- відсутності зовнішнього оцінювання особистості;
- розуміння на основі співпереживання;
- психологічної свободи [4].

Власне вищеперелічені умови відповідають основним засадам педагогіки партнерства, що реалізуються в Новій українській школі, отже, чітке дотримання цих позицій сприятиме створенню безпечного освітнього середовища в ЗЗСО. Також до умов, що сприятимуть формуванню психологічної безпеки особистості здобувача освіти відносять такі:

- наявність психологічно комфортних умов для навчальної діяльності та розвитку особистості учня;

– вчасне надання здобувачу освіти ненав'язливої психологічної допомоги під час розв'язання питань, що виникають у процесі роботи та взаємодії з однолітками та педагогами;

– актуалізація індивідуальних сил особистості й спокійне подолання «проблемних ситуацій», що виникають під час навчання, спілкування й розвитку учня;

– анонімність процесів розв'язання «стресогенних ситуацій», що виникають під час навчання у закладі освіти, неpubлічному характері розв'язання проблем і публічному характері похвали досягнень учня.

– створення умов для самовизначення та самореалізації особистості молодшої людини в умовах ЗЗСО та створення сприятливих умов для самовдосконалення [4].

В умовах сьогодення, до напрямів роботи з учнями щодо створення психологічно безпечного середовища відносять також:

- формування сприятливого психологічного клімату в учнівському колективі;

- розвиток здатності до конструктивного розв'язання конфліктів;

- розвиток оптимістичних настанов;

- розвиток резильєнтності та стресостійкості, оволодіння проактивними копінгами;

- розвиток здатності до саморегуляції навчальної діяльності [3].

Слід зауважити, що важливим є не тільки забезпечення належних умов для освіти школярів, а й для інших учасників освітнього процесу, адже лише тоді можна говорити про безпечне середовище закладу освіти. До основних напрямів роботи з учителями щодо створення психологічно безпечного освітнього середовища відносять такі:

- розвиток діалогічного стилю педагогічного спілкування;

- розвиток комунікативної толерантності;

- корекція емоційного вигорання, оволодіння проактивними копінгами;

- розвиток здатності до саморегуляції професійної діяльності.

Напрямок роботи із батьками учнів передбачає індивідуальне психологічне консультування з проблем сімейного виховання підлітків, а також впровадження просвітницьких лекцій за тематикою психологічної безпеки освітнього середовища [3].

Отже, нині необхідний комплексний підхід до розв'язання проблеми створення психологічно безпечного освітнього середовища в ЗЗСО і тоді можна буде забезпечити гідні умови для роботи, навчання і реалізації кожного учасника освітнього процесу в реаліях сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища закладів загальної середньої освіти та її вплив на мотивацію інноваційної діяльності вчителів. *Вісник післядипломної освіти. Сер. Соціальні та поведінкові науки*. 2017. Вип. 4-5. С. 17–27.
2. Коцур Н., Товкун Л. Формування психологічної безпеки освітнього середовища в умовах російсько-української війни. *European humanities studies: State and Society*. 2023. №1. С. 56–73.
3. Лунченко Н. В. Формування психологічної безпеки учасників освітнього процесу основної школи в діяльності психологічної служби: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2023. 24 с.
4. Шинкар М. І. Психологічна безпека особистості студента. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2021/15.pdf (дата звернення: 19.02.2024).

УДК 377

Корман Марія Михайлівна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри психології і педагогіки та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ЕТИЧНІ КОДЕКСИ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Етичні норми та принципи є сутнісними компонентами культури, духовно-практичним способом освоєння дійсності, який визначає зміст соціальних перетворень, основа яких закладається у шкільні роки. Оскільки, заклади освіти є середовищем розвитку, навчання, виховання та формування

особистості, дуже важливими є позитивні морально-етичні характеристики освітнього середовища.

Дотримання чи недотримання етичних норм характеризує якісний рівень культури певного середовища. Її основу становить внутрішня культура особистості, що проявляється у відповідній поведінці, яка є показником сформованої моралі. Адже суттєвим доказом високого рівня внутрішньої культури людини є порядність у вчинках, взаємоповага, відсутність будь-якого насильства. Відтак, будь-яка людина почуватиметься у безпеці за наявності гарантій.

Гарантією дотримання етичних відносин в організації є, в першу чергу, особистий приклад керівника та етичні, корпоративні кодекси, в яких прописуються регламенти, що стосуються організаційної культури закладу освіти.

Виділяють наступні типи корпоративних (етичних) кодексів:

- кодекси, що регулюють поведінку з детально розробленими правилами, у тому числі санкції, передбачені у випадках порушення кодексу;
- кодекси, що регулюють зобов'язання перед користувачами послуг, співробітниками тощо – соціальні кодекси;
- кодекси, що містять положення про цінності організації, її філософію та цілі – корпоративні кодекси;
- кодекси, що визначають міжособистісні стосунки в організації і погоджують інтереси працівників та установи (наприклад, угоди, які укладаються між адміністрацією та профспілкою) – професійні кодекси.

Корпоративний (етичний) кодекс містить: цілі організації; дотримання етичних принципів і правил ділової етики; політику щодо безпеки праці, охорони здоров'я та захисту навколишнього середовища; конфіденційність інформації; відносини з користувачами послуг; відносини зі співробітниками; відносини з постачальниками; відносини з органами державної влади.

Для посилення етичної сторони діяльності організації використовується моральний кодекс – документ, у якому сформульовані цінності організації й правила поведінки, яких очікує заклад освіти від працівників.

Моральний кодекс включає три основні групи етичних вимог для співробітників:

Група 1. Бути надійними членами організації.

Група 2. Уникати незаконних або неналежних учинків, здатних завдати шкоди закладу освіти.

Група 3. Гранично коректно й правильно поводитись зі здобувачами освіти й всіляко допомагати їм.

На практиці дотримання етичних кодексів буде гарантувати психологічну безпеку, задоволеність взаємодією всіх учасників освітнього середовища, емоційний комфорт, можливість висловити свою думку, шанобливе ставлення до себе, збереження власної гідності, можливість звернутися за допомогою, врахування особистих проблем і труднощів, допомога у виборі власного рішення.

Загалом, існування даних документів в організації не гарантує дотримання правил прописаних у них. Тому керівникам необхідно самим бути рольовою моделлю для співробітників; чітко доносити до підлеглих, що від них очікується в морально-етичному плані; проводити тренінги з питань етики; відкрито заохочувати людей до етичних вчинків винагородою та покаранням за неетичну поведінку; забезпечити безперешкодність обговорення етичних проблем.

Експерти з етичних питань вважають, що менеджмент зобов'язаний створювати й підтримувати такі умови, в яких люди поведуться, як люди. Тому керівництво закладів освіти покликане контролювати їх моральне «здоров'я», використовуючи такі методи, як особистий приклад, моральний кодекс і різні етичні структури [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брич В. Я., Корман М. М. Психологія управління : навч. посібник. Київ : Кондор-Видавництво, 2013. 384 с.
2. Брич В. Я., Корман М. М. Управлінська етика як складова ефективної ділової взаємодії. *Економічний аналіз*: зб. наук. пр. 2012. Вип. 11, Ч. 1. С. 47–50.
3. Осовська Г. В. Основи менеджменту : навч. посібник. К. : Кондор, 2006. 664 с.
4. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти», затверджений Наказом Міністерства економіки України від 17 вересня 2021 року № 568-21. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profesijnij-standart-kerivnika-direktora-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti>

УДК 159.9

Коротюк Зоряна Михайлівна,
методист, завідувач НМЦПССР
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль;
Мерена Надія Михайлівна,
методист НМЦПССР Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль;
Ярмолицька Світлана Олегівна,
методист НМЦПССР Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ПОПЕРЕДЖЕННЯ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК СКЛАДОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

У сучасному світі через несприятливі соціо-економічні, політичні, культурні впливи серед дітей, особливо підлітків, все більшого прояву має деструктивна поведінка: зловживання електронними іграми, Інтернетом та соціальними мережами, ризиковані захоплення, вживання психоактивних речовин та алкоголю, агресивна поведінка, булінг, насильство, самоушкоджувальна поведінка та суїцидальні спроби. Прояви такої ризикованої поведінки можуть стати джерелом підвищеної небезпеки як для життя самої особистості, так і для інших. Проблема суїциду серед підлітків та

молоді є однією з нагальних, яка ще більш загострюється внаслідок травмуючих подій, обумовлених збройною агресією російської федерації.

В Україні смерть від суїциду займає третє місце після природної смерті й смерті внаслідок зовнішніх причин. Останнім часом в Україні спостерігається тривожна тенденція збільшення числа підліткових самогубств. За оперативними даними обласних військових адміністрацій, у 2022 році дітьми скоєно 127 спроб самогубства, станом на 15 листопада 2023 за неповний рік сталися 116 випадків суїцидів серед дітей, в той час як за 2021 рік від навмисного самоушкодження померло 94 дитини [3]. У 2023 році за статтею «Умисне вбивство» було порушено 75 проваджень, 65 кримінальних проваджень було порушено за статтею «Доведення до самогубства» [3]. Але в офіційну статистику самогубств потрапляють тільки летальні випадки. Число реальних самогубств та спроб, значно перевищує офіційні цифри. Тому важливим фактором збереження психологічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу є попередження суїцидальної поведінки: підтримка дитини, яка знаходиться в кризовому стані, та здатність розпізнавати ознаки можливої небезпеки (суїцидальні погрози, депресія та інші психічні розлади, значні зміни у поведінці людини) [5].

Проблему суїциду, психотерапевтичний супровід потенційного суїцидента та дотичні явища з даною деструкцією досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: Журавель Т, Удовенко Ю., Лебєдєв Д., Назаров О., Тімченко О., Шевченко І., Штекель В., Адлер А., Меннінгер К., Фарбероу Н., Мюррей Г., Шнейдман Е. та ін. (феномен суїциду як психолого-соціальне явище), Коуанагіетал Englander, Найдьонова Л., Марг та ін. (раннє виявлення та психотерапевтичний супровід випадків суїциду, буліциду, булінгу), Дюркгейм Е., Тихоненко В., Гордон Г., Бачериков А., Явдак І., Лісова В., Федоренко Р. та ін. (причини суїцидальної поведінки), Ведрін Ж., Вебер Д., Шелленбаум П. та ін. (фактори ризику суїциду), Бехтерев В., Сікорський І., Краєвський Б., Дрознес Л., Острогорський А., Федоров В. та ін. (вивчення морально-психологічних і педагогічних аспектів суїцидальної поведінки),

Andriessen, Krysinska, Rickwood та ін. (дитячі і підліткові горювання, пов'язані із суїцидом), Рибалка В., Лазарашвілі І. С., Полякова І., Постовалова Л., Кряжева С., De Leo, Kumar, Miller та ін. (реабілітація і поственція суїцидентів), Скібіна Г., Арнольд О., Ордянська А., Дукаревич М., Старшенбаум Г., Понизовський А., Собчик Е. та ін. (розробка і відображення результатів проведення превентивних і реадaptaційних заходів суїцидентів) [1; 2; 4]. Вивчаючи вплив зовнішніх обставин, особливостей та умов суспільства, в яких живе людина, на скоєння нею суїциду, Е. Дюркгейм започаткував нову течію у науці – суїцидологію.

Більшість спеціалістів визначають суїцид (самогубство) – умисне спричинення власної смерті [2; 4; 6; 8]. Тобто це усвідомлювані дії, спрямовані на добровільне позбавлення себе життя, що призводять до смерті. Деякі науковці, зокрема, Лебедев Д., Назаров О., Тімченко О., Христенко В., Шевченко І., трактують самогубство як «усвідомлений акт відходу з життя під впливом психотравмуючих ситуацій, за якого власне життя як найвища цінність втрачає сенс для даного індивіда в силу особистісних психічних деформацій, соціально-економічних і морально дестабілізуючих факторів» [1, с. 7]. Таким чином, замах людини на власне життя кваліфікують як самогубство за умови, що вона усвідомлює значення своїх дій і керує ними. В інших випадках (дії, які шкодять психічному чи фізичному здоров'ю) це розглядається як аутоагресивна поведінка або нещасний випадок [4, с. 18].

Суїцид розглядають у широкому розуміння і користуються поняттям «суїцидальна поведінка» – «поведінка, що включає різні форми активності, які служать деструктивним засобом вирішення особистісних проблем в умовах конфліктної ситуації» [4, с. 19]. В структурі суїцидальної поведінки виокремлюють внутрішню (психічну) та зовнішню (дієву) форми. До внутрішніх форм суїцидальної поведінки належать: суїцидальні думки, суїцидальні задуми, суїцидальний намір; до зовнішніх форм – завершений суїцид та суїцидальна спроба (парасуїцид) [4; 6].

Серед способів позбавлення себе життя суїциденти використовують: повішання, отруєння газом, ліками, поранення вогнепальною зброєю, утоплення, самопоріз, стрибки з висоти тощо.

Суїцидальна поведінка дітей та підлітків відрізняється від дорослої віковою своєрідністю. Діти надто вразливі, навіювані, емоційні, не здатні критично оцінювати ситуацію. Підлітки переживають нормативну кризу розвитку, яка проявляється у напруженні, тривозі, імпульсивності у діях та рішеннях, емоційній нестабільності, депресивних ознаках, загостреній чутливості до зовнішніх впливів оточення. При такому внутрішньому стані навіть незначний стрес може призвести до суїциду дитини або підлітка. Тому досить часто самогубство підлітків викликається гнівом, протестом, злістю або бажанням покарати себе і інших [4; 5; 6; 9]. Як правило, їх суїцидальна поведінка може виступати як:

- спосіб уникнення труднощів, подолання безвихідної ситуації;
- специфічний спосіб комунікації для привернення уваги та отримання допомоги від близьких людей з метою задоволення потреб;
- акт помсти, відчаю, протесту проти чогось/когось [6, с. 91].

Допомога під час суїциду передбачає тричленну модель: превенція (профілактика), інтервенція (кризове втручання) та поственція (подальший супровід, допомога) [5, с. 10].

Питання попередження суїцидальної поведінки у здобувачів освіти потребує комплексного підходу, що включає в себе розвиток програм психологічної підтримки, підвищення уваги до психічного здоров'я дітей, впровадження систем превентивних заходів та підтримки, які спрямовані на створення безпечного й сприятливого середовища для розвитку кожної особистості [3].

Першочерговою умовою превенції є формування обізнаності адміністрації, педагогічних працівників та батьків щодо факторів та маркерів суїцидальної поведінки.

Причини самогубства для кожної дитини є різними але, як правило, суїциди є наслідком багатьох проблем, з якими неповнолітні впоратися не змогли: недостатня турбота про їхнє психологічне здоров'я та благополуччя, стрес та емоційна неврівноваженість, пошук своєї ідентичності та опори, булінг, насильство, недостатня підтримка рідних та шкільного оточення, булінг, кібербулінг, неблагополучна атмосфера в сім'ї, участь у групах смерті тощо. Також серед основних причин на сьогодні – війна та її вплив на психічний стан.

Існують різні класифікації причин дитячого та підліткового суїциду:

- особистісні, сімейні, соціальні фактори, фактори ризику, специфічні для шкільного середовища [6, с. 89];
- соціально-психологічні фактори, особистісні риси, негативні сімейні чинники [8, с. 7];
- характерологічні особливості, сам підлітковий вік, складні, психотравмуючі ситуації (сексуальне насилля, військові дії, дорожньо-транспортна пригода тощо) [4, с. 20];
- 5 груп незадоволених психологічних потреб: потреба в любові і прийнятті; потреба у досягненні, автономії, порядку та розумінні; потреба в афіліації, самовиправданні й уникненні сорому; потреба у афіліації і турботі про іншого; потреба у домінуванні, агресії і протидії [1, с. 30].

Умовно можна поділити фактори самогубства на 4 основні групи:

- 1) фізичні причини (суворе поводження, фізичні страждання, біль, каліцтва, сексуальне насильство);
- 2) проблеми в міжособистісних відносинах (сварки, страхи, втрата батьківської любові, нерозділене кохання, вагітність);
- 3) соціально-психологічні проблеми (смерть, розлучення, моральна розбещеність, алкоголізм, наркоманія);
- 4) психолого-емоційна нестабільність (хворобливе самолюбство, неадекватна самооцінка, невпевненість у собі, агресивна поведінка, аутоагресія,

гіпертрофовані акцентуації, непорозуміння, що викликає переживання самотності, відчуження [4, с. 21].

Американський психолог Н. Фарбероу в своїх роботах зазначає, що «сам факт самогубства – це своєрідний «крик про допомогу», заклик до оточуючих. Людина готова прийняти пропонувану допомогу, потребує розуміння. Головне – щоб її вчасно почули» [9]. Дослідження Е. Шнейдмана свідчать про те, що близько 70% осіб напередодні суїциду висловлювали свої наміри найближчому оточенню [1, с. 30]. Тобто, знаючи відповідні ознаки та прояви суїцидальної поведінки, можна вчасно розпізнати та надати першу емоційну підтримку у подібній ситуації.

Проблема профілактики самогубства потребує пильної уваги усього суспільства і ретельного пошуку шляхів її вирішення. Якими не були б фактори, що спонукають дитину позбавити себе життя, завдання дорослих – діяти превентивно задля попередження появи у неї суїцидальної поведінки й збереження життя. Педагогам, батькам, учням не варто залишати поза своєю увагою зміни, що відбуваються з дитиною. Адже діти, що мають намір скоїти самогубство, свідомо або несвідомо подають сигнали про свої суїцидальні наміри, власну неспроможність, шукаючи можливості порятунку, які дозволять дорослим визначати рівень ризику суїцидальної поведінки.

Дитячому суїциду майже завжди можна запобігти, якщо:

- вчасно помітити тривожні сигнали в поведінці дитини;
- прислухатися до дитини і чути її;
- проявляти до неї співчуття та надавати необхідну підтримку [6, с. 101].

Попереджувальними ознаками потенційного самогубства є:

- попередня спроба самогубства;
- зміна в поведінці (активні діти стають замкнутими, нерішучі – здійснюють ризиковані вчинки);
- прямі (словесні) погрози зробити самогубство;
- вживання наркотиків, алкоголю, ігроманія тощо;
- ознаки депресії;

- проблеми в школі: зниження навчальної успішності, пропуски занять, емоційні вибухи та ін.;
- теми смерті (проявляється в малюнках, поезії, щоденниках);
- нав'язливі думки про смерть;
- роздаровування улюблених речей;
- раптові стани ейфорії;
- агресія чи ризик;
- втрата інтересу до звичних видів діяльності;
- відсторонення від друзів, сім'ї;
- припинення спілкування;
- перепади настрою;
- недавня життєва криза чи емоційний шок;
- інші ознаки: зміна звичайного розпорядку дня, скарги на фізичний стан організму, гіперактивність [4; 6; 8; 9].

Також для ефективного виявлення суїцидальних тенденцій слід сформулювати адекватне ставлення до цього явища, подолати стереотипи щодо його розуміння в учасників освітнього процесу.

У 2019 р. американська психологічна асоціація сформулювала основні антисуїцидальні бар'єри:

1. Наявність соціальних зв'язків (бути другом, емпатійним).
2. Допомога «слабшому» (дорослим, друзям, турбота про тварин тощо).
3. Підтримка режиму (спосіб життя, звички).
4. Уміння взяти паузу (фокус уваги на приємних речах).
5. Турбота про себе.
6. Постановка і досягнення цілей.
7. Виховання позитивного самосприйняття.
8. Позитивна життєва перспектива.
9. Можливості для саморозвитку.
10. Зміни як невід'ємна частина буття [7].

Чим більше захисних факторів, тим нижче ризик суїцидальної поведінки. Але їх наявність не означає відмову дитини від наміру позбавити себе життя. Тому важливо проводити в освітньому закладі просвітницько-профілактичну роботу.

Профілактика суїцидальної поведінки – це заходи, спрямовані на зниження рівня суїцидальної активності, запобігання рецидивам суїцидальної поведінки [6, с. 111]. Ця діяльність серед школярів буде ефективною лише за умови налагодження цілісної, систематичної та комплексної співпраці фахівців психологічної служби (соціальних педагогів, практичних психологів) з адміністрацією, педагогами, батьками і дітьми.

Найкращий спосіб превенції суїциду в освітньому закладі – використовувати комплексний підхід, який складається з таких компонентів:

- розробка системи профілактичних заходів в освітньому закладі,
- виявлення учнів, які мають ризики суїциду та скерування за допомогою, проведення додаткової роботи із «групою ризику»,
- створення банку даних сімей, які опинилися в СЖО, кризових сімей,
- створення безпечного середовища,
- сприяння емоційному добробуту та стосункам між усіма учнями,
- формування позитивних життєвих цілей,
- розвиток стресостійкості та збереження психічного здоров'я,
- сприяння формуванню довірливих доросло-дитячих відносин,
- побудова конструктивного діалогу між здобувачами освіти, педагогами та батьками,
- підвищення рівня психолого-педагогічних знань в учасників освітнього процесу з питань ознак та факторів суїцидальної поведінки, шляхів попередження та подолання суїциду, попередження насильства і жорстокості в сім'ї, явища булінгу та кібербулінгу серед неповнолітніх [2; 5; 9; 10].

Узагальнюючи матеріали науковців та практиків із питання попередження суїцидальної поведінки у закладі освіти, можна виділити

7 напрямів діяльності, кожен з яких передбачає відповідні заходи для учнів, педагогів, батьків:

1. Психологічна просвіта дітей, батьків, педагогів.
2. Створення позитивного соціально-психологічного клімату в закладі освіти.
3. Психологічна та педагогічна діагностика суїцидальних тенденцій.
4. Консультування (індивідуальне та групове).
5. Робота з корекції, відновлення та розвитку.
6. Систематичний контроль і врахування динаміки особистісних змін у поведінці учнів.
7. Переадресування суїцидальної справи спеціалістам медичного профілю (за потреби) [6, с. 111].

У профілактиці суїциду важливо формувати в учнів психологічні механізми протидії суїцидальності: позитивне ставлення до життя та інтерес до нього, вміння розв'язувати проблеми, вміння саморегулювати емоції.

В освітніх закладах, доцільно створювати інформаційні куточки, де вказано номери телефонів довіри, «гарячі лінії», адреси, режим роботи дитячих та підліткових лікарів, шкільних психологів, соціальних педагогів, юристів, центрів соціальної адаптації та соціальної роботи з молоддю [8].

Тому, чим раніше буде надано допомогу, а, отже, проведені кваліфіковані профілактичні заходи, тим менша ймовірність подальшого поглиблення суїцидальної тенденції.

Таким чином, будь-яка деструктивна поведінка, в т.ч. суїцидальна, може призвести до виникнення кризових ситуацій, небезпечних для життя і здоров'я дітей та інших учасників освітнього процесу, труднощів у взаємодії з оточенням, конфлікту із законом, негативно вплинути на розвиток і соціалізацію дитини, позбавити її шансу на успішне життя у майбутньому. Часто така поведінка є наслідком складних обставин життя, в яких дитина опинилася та зростає. Суїцид є «криком про допомогу» щодо незадоволення потреби у розумінні, підтримці, безпеці, любові, захисті, заподіяння нею

фізичної, психологічної шкоди собі та/або оточуючим. Тому своєчасне виявлення дорослими ознак такої поведінки у підлітків, залучення фахівців для перенаправлення і допомоги дитині у виході із кризової ситуації, систематична та кваліфікована просвітницько-профілактична робота серед учасників освітнього процесу, налагодження соціальних зв'язків, – все це допоможе мінімізувати фактори ризику для дитини, попередити виникнення суїциду, зберегти її здоров'я та життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лебедев Д. В., Назаров О. О., Тімченко О. В., Христенко В. Є., Шевченко І. О. Психологія суїцидальної поведінки: посібник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Харків, 2007. 129 с.
2. Методичні рекомендації щодо профілактики суїцидальної поведінки серед здобувачів освіти під час війни (Додаток до листа КЗ ДНМЦ ПС від 18.05.2022 № 01/03-89).
3. Моніторинг випадків суїцидів серед дітей. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/monitoring-vipadkiv-suyicidiv-sered-ditej
4. Музиченко І. В. Шляхи подолання дитячої психотравми в діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. / Музиченко І. В., Ткачук І. І. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 88 с.
5. Поственція суїциду (буліциду): робота з колективом закладу освіти: методичні рекомендації / за ред. С. Л. Чуніхіної, Л. А. Найдьонової, Н. Ф. Умеренкової. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 76 с.
6. Профілактика деструктивної поведінки підлітків / за ред. Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Видавництво ФО-П Буря О. Д., 2022 144 с.
7. Профілактика суїцидальної поведінки: орієнтація на резилієнс як особистісний ресурс підлітків та учнівської молоді. URL: <https://dnmcpes.com.ua/20-10-2021-metodychna-onlajn-studiya-profilaktyka-suyitsydalnoyi-povedinky-oriyentatsiya-na>
8. Рибалка В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості / В. Рибалка. К. : Шк. світ, 2009. 128 с.
9. Ружицька Н. І. Суїцид як соціально-психологічний феномен. URL: <https://naurok.com.ua/psihologichniy-seminar-prezentaciya-su-cid-yak-socialno-psihologichniy-fenomen-160895.html>https://k-s.org.ua/resources/blog/zapobigannya-samogubstvu-rol-shkoly/?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=visnik_dopomogti_dityam_zrostaty_7&utm_term=2024-03-02

УДК 378.013.77:351.78]:378.014.6

Молчанова Карина Костянтинівна,
здобувачка першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти факультету іноземної
філології Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди, м. Харків;

Лупаренко Світлана Євгенівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та
інноваційної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ЙОГО АКАДЕМІЧНУ УСПІШНІСТЬ

Процес навчання у закладі освіти спрямовується на формування компетентностей учнів у різних сферах науки і культури, їхнього широкого світогляду й активної, відповідальної поведінки в соціумі. З огляду на це від здобувачів освіти очікують сумлінності, цілеспрямованості та працьовитості у процесі навчання й академічної успішності. Батьки бажають, щоб їхня дитина була найкращою, і тому стимулюють її працювати наполегливіше. Викладачі воліють бачити результати їхньої викладацької діяльності, тому також прагнуть, щоб їхні учні мали як можна вищі академічні досягнення. Чим дорослішою стає особистість, тим вищими є вимоги до неї, але результати навчання залежать не лише від розумових задатків, природних схильностей та інтересів здобувача освіти чи від того, наскільки старанно він працює, але й від низки інших факторів, які мають безпосередній вплив на нього.

Сьогодні питання визначення впливу зовнішніх факторів на організацію та результативність навчання є як ніколи актуальними, оскільки на психіку дітей зараз впливають не лише психотравмуючі ситуації різних типів, але й події сьогодення: спочатку – пандемія COVID-19, що впровадила дистанційне навчання в широких масштабах, потім – війна і постійна загроза ракетних обстрілів. Усе це не лише загрожує фізичній безпеці учнів, але й формує певний психологічний клімат й емоційне середовище, що впливають та психічне самопочуття здобувачів освіти.

З огляду на це важливо створити освітнє середовище, яке здатне забезпечити:

- емоційне благополуччя усіх учасників освітнього процесу;
- особистісне зростання здобувачів освіти;

- професійний розвиток викладачів;
- формування в освітньому процесі гармонійних і психологічно здорових особистостей [2].

Отже, з метою сприяння академічній успішності здобувачів освіти та формуванню злагодженого освітнього процесу, необхідно створити психологічно безпечне середовище, у якому немає відчуття небезпеки та виявів насилля, а здобувачі освіти та педагоги комфортно й успішно взаємодіють як між собою, так і один з одним [4].

Психологічно небезпечне освітнє середовище, що має негативний вплив на учнів, можна виявити за різними ознаками. У дітей воно призводить до грубої поведінки, порушення дисципліни, відсутності бажання навчатися. У викладачів це може призводити і виявлятися у зневажливому ставленні до здобувачів освіти, іноді навіть із приниженням. Окрім того, про безпеку освітнього середовища можна говорити свідчить і поведінка батьків та те, як вони ставляться до закладу освіти, у якому навчаються їхні діти: якщо воно небезпечне, їхня думка щодо закладу освіти та його цінностей матиме негативний характер [1].

З метою створення психологічно безпечного освітнього середовища потрібно, перш за все, сформуванню у здобувачів освіти поважне ставлення один до одного, до їхніх прав, обов'язків і свобод, а також до представників інших націй задля уникнення їхньої дискримінації та спрямованого на них булінгу. По-друге, необхідно сформуванню комфортні стосунки між усіма учасниками освітнього процесу, де будуть відсутні вияви насилля та приниження в будь-яких формах. По-третє, важливо сформуванню таку психологічну атмосферу в закладі освіти, яка буде безпечною та зручною для всіх учасників освітнього процесу [3]. До того ж, потрібно не ігнорувати, а розв'язувати й попереджувати проблеми та психотравмуючі ситуації, які виникають у колективі, зокрема:

- конфлікти між учасниками освітнього процесу: між здобувачами освіти; між здобувачем освіти та викладачем; між здобувачем освіти та батьками;

- завищені вимоги викладача до здобувача освіти;
- конкуренція між здобувачами освіти;
- проблеми адаптації здобувачів освіти в освітньому середовищі [1].

Отже, психологічна безпека – фактор, на який треба звертати якомога більше уваги, адже саме емоційний спокій, відчуття безпеки і, загалом, комфортне самопочуття здобувачів освіти сприяють не лише їхній академічній успішності, але і їх гармонійному розвитку як особистостей. Психологічно безпечне середовище не створюється за одну мить; це тривалий процес, який вимагає клопіткої праці усіх учасників освітнього процесу. І в будь-якому випадку, задля власного благополуччя, подолання стресу та зниження емоційної напруги і педагоги, і здобувачі освіти, і їхні батьки мають розвивати в собі саморегуляцію та стресостійкість, забезпечуючи тим самим можливість для подальшого успішного навчання і життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мирослав М. В. Психологічно безпечне освітнє середовище школи. Коломийський ліцей №1 імені В. Стефаніка. 2023. URL: <https://koloschool1.e-schools.info/pages/psihologchna-bezpeka> (дата звернення: 11.02.2024).
2. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. К., 2018. 56 с.
3. Аханікіна А. Психологічна безпека в несприятливих обставинах освітнього середовища. Донецький обласний палац дитячої та юнацької творчості. 2022. 18 с. URL: <https://donopdut.org.ua/wp-content/uploads/2022/03/Pcikhologichna-bezpeka-v-nespriyatlivikh-obstavinakh-osvitnogo-seredovishha.pdf> (дата звернення: 10.01.2024).
4. Створюємо безпечне освітнє середовище. Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області Тернопільської обласної ради. 2021. URL: <https://rozvytok-osvity.te.ua/%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%8E%D1%94%D0%BC%D0%BE-%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%94-%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8/> (дата звернення: 17.02.2024).

Окаєвич Анастасія Валеріївна,
аспірантка кафедри соціальної роботи і
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА СТІЙКІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ОФЦЕРА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Умови ведення російсько-української війни засвідчують, що основою професійної підготовки майбутнього офіцера Збройних сил України є належний рівень сформованості його психологічної готовності до виконання службово-бойових завдань за будь-яких умов, яка безпосередньо включає емоційно-вольову стійкість.

А. Дончак вважає, що найважливішою вимогою до психологічної підготовки є формування в особового складу емоційно-вольової стійкості – здатності протистояти небезпеці, витримувати негативну емоційну і фізичну дію на психіку воїнів в бойовій обстановці, а також формування «надійності» психіки, її стійкості до застосування різноманітних перешкод, здатності зберігати активність і результативність діяльності війни в складних умовах бою. Велике значення для психологічної підготовки особового складу має використання існуючих і розробка нових комплексів вправ з формування емоційно-вольової стійкості (обкатка особового складу танками, легководолазна підготовка і водіння танків під водою, стрибки у воду, подолання вогняних смуг тощо) та застосування різних тренажерів для вироблення професійних якостей уваги, пам'яті і мислення [1, с. 95–96].

Необхідно підкреслити, що емоційно-вольова стійкість фахівців військового управління оперативно-тактичної ланки управління – це їх цілісна характеристика як військових фахівців та управлінців середньої ланки управління, що характеризує готовність і здатність протистояти стресогенному впливу у складних для функціонування психіки ситуаціях, і містить у собі практичну здатність витримувати надзвичайне збудження та емоційне

напруження під впливом несприятливих стресорів, а також комплексну здатність зберігати без перешкод для цілеспрямованої управлінської діяльності високий рівень активності. Підсумовуючи вищезазначене, дамо визначення емоційно-вольової стійкості майбутніх фахівців військового управління оперативно-тактичної ланки управління. Це цілісна характеристика психічної складової їх цілеспрямованої управлінської діяльності в повсякденних та, особливо, екстремальних умовах, готовність протистояти стресогенному впливу стрес-чинників несприятливих ситуацій військово-професійної діяльності, що містить у собі системну практичну здатність витримувати надзвичайні збудження та емоційні напруження під впливом стресорів військової служби, зокрема стрес-чинників бойової обстановки, а також комплексна практична здатність зберігати без перешкод для управлінської діяльності високий рівень військово-професійної й управлінської активності. Вона забезпечує процес їх свідомої управлінської діяльності, що спрямована на досягнення поставленої мети при подоланні труднощів військово-професійної діяльності, які виникають як у повсякденних, так і екстремальних ситуаціях у процесі реалізації посадових компетенцій. Емоційно-вольова стійкість фахівців військового управління оперативно-тактичної ланки управління – це практична здатність їх психіки зберігати високу функціональну активність управлінського спрямування в умовах дії стрес-чинників військової служби, особливо в бойових умовах функціонування військової організації держави, протистояти фрустрації – як результат пристосування до них, так і результат високого рівня розвиненості емоційно-вольової саморегуляції [4, с. 112–113].

Дійсно, як зазначає С. Зінченко, особистісна готовність майбутніх фахівців до діяльності в екстремальних умовах є емоційно-інтелектуальною, вольовою, мотиваційною, що містить зацікавлене ставлення до діяльності, почуття відповідальності, упевненість в успіху, потребу виконання поставлених завдань на високому професійному рівні, мобілізацію сил, подолання непевності тощо [2, с. 95–96].

М. Корольчук та В. Крайнюк виокремлюють такі компоненти структури психологічної готовності як: позитивне ставлення до своєї діяльності, професійні риси, сприйняття, увага, мислення і пам'ять, емоційно-вольова стійкість, професійні знання, уміння, навички і звички, відносність рис характеру, темпераменту, здібностей відносно властивостей діяльності [3].

С. Кучеренко та Н. Кучеренко вважають, що емоційно-вольовий компонент професійної успішності складається з:

- сформованості вольових якостей (цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, сміливість, витримка, самовладання, самостійність, ініціативність);
- емоційних якостей (стресостійкість, емоційна гнучкість, позитивний настрій – до оточуючих, контактність, здатність до саморегуляції) [5].

Враховуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що емоційно-вольова стійкість виступає основним компонентом психологічної готовності майбутніх офіцерів до виконання службово-бойових завдань, що безпосередньо формується як під час занять із психологічної підготовки особового складу, так і під час виконання ними завдань освітнього процесу та службової діяльності у ВВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дончак А. М. Розвиток емоційно-вольової стійкості військовослужбовців в ході підготовки до ведення бойових дій. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2015. Вип. 17. С. 95–96.
2. Зінченко С. В., Веселівський Р. Б. Психологічна підготовка майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби до діяльності в екстремальних умовах: особистісний аспект. *Проблеми цивільного захисту населення: матеріали I Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції, присвяченої 180-річчю Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2015. С. 50–52.
3. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Ніка-Центр, 2006. 580 с.
4. Костів С. Емоційно-вольова стійкість майбутніх військових фахівців. *Військова освіта*. № 2 (36). Київ : НУОУ, 2017. С. 112–113.
5. Кучеренко С., Кучеренко Н. Організаційні аспекти психологічного забезпечення успішності службово-бойової діяльності майбутніх офіцерів технічного профілю. *Науковий вісник ХДУ. Сер. Психологічні науки. 5. Організаційна психологія*. Херсон, 2018. Том 2. № 1. 11 с.

Островська Наталія Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки ДЗ
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Лубни
Полтавської області

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Якісна освіта є важливою передумовою для забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, тому сучасне освітнє середовище не лише вирішує завдання навчання, виховання та соціалізації, але й сприяє психологічному розвитку особистості, збереженню психічного здоров'я здобувачів освіти та максимальній реалізації її здібностей та творчого потенціалу.

Середовище закладу освіти є комплексною системою, яка транслює закономірності і тенденції розвитку сучасного суспільства. Це зумовлює ситуації, які порушують безпеку освітнього середовища, що призводить до обмеження прав здобувачів освіти [4].

Питання безпеки освітнього простору закладів вищої освіти особливо гостро постало після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України.

Опинившись в умовах прямої загрози життю і здоров'ю, всі учасники освітнього процесу змушені були продовжити освітній процес в нових реаліях: частина здобувачів освіти змушена була переміститися в більш безпечні регіони України, інша частина виїхати за кордон, а також лишилася частина здобувачів, яка продовжувала здобуття освіти дистанційно з тимчасово окупованих територій.

Всі ці події негативно вплинули на психологічний стан здобувачів освіти, оскільки хронічний стрес знижує психологічний ресурс протидії студентської молоді негативним впливам середовища, сприяє виникненню та поширенню девіантної та делінквентної поведінки, яка нерідко проявляється всередині

освітнього середовища. Саме тому психологічна безпека освітнього середовища на сьогодні є однією з найважливіших проблем для психолого-педагогічної науки, а також необхідною складовою якісного освітнього середовища закладу вищої освіти в умовах воєнного стану країни.

Психологічна безпека є частиною соціальної безпеки, яка передбачає задоволення соціальними інститутами потреб та інтересів всіх верств населення країни. Показниками соціальної безпеки науковці визначають: певну якість та тривалість життя, рівень психічного здоров'я тощо. Заклад освіти є одним із соціальних інститутів суспільства, який безпосередньо бере участь у цьому процесі, а тому повинно будувати свою локальну систему безпеки.

На думку Н. Коцур та Л. Товкун «сучасне освітнє середовище спрямовано не лише на розв'язання освітніх завдань, але й на безпеку життя і збереження здоров'я дітей та учнівської молоді, забезпечення соціалізації, психологічний розвиток особистості, що сприяють максимальній реалізації їх здібностей і творчого потенціалу» [2, с. 61]. Окреслені завдання озвучені в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [3].

Психологічна безпека освітнього процесу у закладах вищої освіти (ЗВО) – це стан захищеності здобувачів вищої освіти від погроз його гідності, душевному благополуччю, позитивному світосприйманню [1].

Науковці у своїх дослідженнях пропонують класифікацію із трьох груп психологічних ризиків, яка дозволяє здійснювати оцінку рівня психологічної безпеки освітнього середовища:

- ризики психологічного насильства;
- система взаємин з учасниками освітнього процесу, що перешкоджає задоволенню основних потреб в особистісно-довірчому спілкуванні;
- система міжособистісних відносин з учасниками освітнього процесу, яка перешкоджає визнанню референтної значущості освітнього середовища [1, с. 215].

Сучасна ситуація в закладах вищої освіти характеризується виникненням суперечностей між загальноприйнятими демократичними цінностями, нормами і правилами поведінки у суспільстві та реальною ситуацією військової агресії, яка демонструє жорстоку конкуренцію і культ сили.

У результаті цієї ситуації у здобувачів закладів вищої освіти відбувається різке зростання тривожності та страхів через небезпеку сучасної реальності, а також сприйняття себе, як нездатного протидіяти цій небезпеці. Це все нерідко призводить до зниження рівня академічної успішності здобувачів освіти та виникнення проявів асоціальної поведінки.

Ще однією небезпекою сучасного закладу вищої освіти є значний рівень зниження педагогічної активності, втрата сенсу власної діяльності, психологічний дискомфорт, кризи психологічного виснаження, безперспективність, нереалізованість у викладачів. Тому все гостріше виникає необхідність у психологічно безпечних умовах закладів вищої освіти, метою яких є створення освітнього середовища справедливим і доступним для ефективного розвитку кожного його учасника [1].

Науковці виділяють деякі види психотравмуючих ситуацій в освітньому середовищі закладів вищої освіти, до яких відносять:

- окремі форми навчання,
- несприятливий психологічний клімат у колективі здобувачів освіти,
- виникнення конфліктних ситуацій між педагогами та здобувачами освіти та ін. [2].

Навчання може бути когнітивно-орієнтованим та особистісно-орієнтованим. Психологічними дослідженнями встановлено, що при особистісно-орієнтованому навчанні на перший план виступають інтереси та прагнення здобувачів, а педагогічне спілкування будується на засадах гуманістичної психології. Як зазначають науковці в галузі психології і педагогіки, особистісно-орієнтоване навчання сприяє зменшенню вірогідності нанесення психічних травм, у порівнянні з когнітивно-орієнтованим [2, с. 63].

Отже, в умовах воєнного стану забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища закладу вищої освіти має вирішальне значення для психічного та емоційного здоров'я здобувачів та професорсько-викладацького складу та має будуватися на принципах особистісно-орієнтованого навчання.

Наведемо деякі **напрями діяльності закладу вищої освіти щодо створення умов психологічної безпеки освітнього середовища в умовах воєнного стану:**

– *забезпечення фізичної безпеки здобувачів освіти:* можливість дистанційної та змішаної форм навчання (залежно від ситуації), наявність обладнаного згідно з сучасними вимогами укриття, суворого дотримання техніки безпеки усіх учасників освітнього процесу закладу вищої освіти під час повітряної тривоги, впровадження здоров'язберезувальних технологій в освітню та виховну діяльність закладу;

– *індивідуальний психологічний супровід учасників освітнього процесу* з метою попередження та зниження психологічних загроз, сприяння гармонізації психічного та психологічного здоров'я, стійкого позитивного розвитку особистості суб'єктів закладу вищої освіти.

Таку діяльність може створювати спеціальний підрозділ ЗВО, прикладом якого може бути Центр психологічного відновлення та адаптації ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», який здійснює організацію групових та індивідуальних психологічних консультацій, проводить серію тренінгів із розвитку психологічної стійкості особистості, формування навичок протистояти хронічному стресу, профілактики професійного вигорання тощо;

– *інформаційна безпека*, тобто забезпечення доступу до достовірної та актуальної інформації про ситуацію в країні та в зоні бойових дій, запобігання поширенню неперевіреної та негативної інформації, яка може призвести до паніки та страху серед учасників освітнього процесу, формування навичок критичного мислення;

– *соціальна підтримка*, оскільки серед здобувачів освіти в умовах воєнного стану збільшується кількість осіб із числа внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, сиріт, осіб з інвалідністю та ін., необхідним стає створення механізмів для надання матеріальної та соціальної підтримки, суб'єктом надання якої може виступити студентська соціальна служба;

– *кризовий менеджмент* – розробка та впровадження процедур реагування на надзвичайні ситуації та вирішення кризових ситуацій, проведення тренінгів та семінарів для персоналу щодо дій у разі екстремальних обставин, проведення систематичного навчання здобувачів освіти та педагогічного персоналу основам тактичної медицини, мінної безпеки тощо;

– *партнерство з органами влади та територіальною громадою* – співпраця з місцевими органами влади, правоохоронними органами та громадськими організаціями для забезпечення безпеки закладу вищої освіти; взаємодія з місцевими громадськими організаціями, благодійними фондами та волонтерами для розвитку взаємопідтримки та захисту спільних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гула Л. В. Психологічна безпека освітнього середовища як чинник збереження психічного здоров'я. *Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності*, 24 листопада 2021 р. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10828/1/214-216.pdf> (дата звернення: 18.02.2024).
2. Коцур Н., Товкун Л. Формування психологічної безпеки освітнього середовища в умовах російсько-української війни. *European humanities studies : State and Society*. Issue 1, 2023. С. 56–73. DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2023.1.04>
3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 19.02.2024).
4. Шелевер О. В., Фізер В. С. Психологічна безпека освітнього середовища: психолого-педагогічний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 67. Т. 1. С. 87–91.

УДК 159.922.7

Поліщук Світлана Анатоліївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ: ВОЛЬОВА САМОРЕГУЛЯЦІЯ

До календарного закінчення молодшого шкільного віку «вольова саморегуляція» вперше увиразнюється на тлі перебігу психічного розвитку попередніх вікових періодів, позначаючи напрямки формування безпечного освітнього середовища для всіх його суб'єктів (передусім – дітей, батьків, педагогів) у пізнавальному розрізі, наприклад, довільності дій, внутрішнього плану з наступним прийняттям відповідальних рішень тощо. Зараз психологічний зміст названого феномена потребує наступного вивчення через диференціацію змісту окремих соціальних ситуацій розвитку дітей, які навчаються в Україні та за кордоном, вирізняючись відомими, маловідомими й ще невідомими соціальними деструкціями, спричиненими наслідками російсько-української війни (загибель батьків; внутрішня і зовнішня міграція; дистанційне розлучення членів сімей; дистанційне навчання; близьке чи віддалене місцезнаходження до територій бойових дій; повітряні тривоги тощо). Багато хто з них демонструють у себе витримку, цілеспрямованість, здатність до самозахисту, заспокоюють інших, співпереживають (навіть на протигагу частотним та вершинним виявам у дорослих *симбіозу безпорадності*, тривожності, хвилювань, розчарувань, розгубленості тощо, рівень якого також надзвичайно залежить від їхньої сучасної тимчасової чи постійної географічної локації), демонструючи стійку звичку адаптивного проживання у ситуаціях, які кардинально виходять за рамки звичайного мирного повсякдення людини, загрожують її психічній та фізичній цілісності, призводять до руйнації суспільного порядку, що також зараз стає предметом окремого дослідницького інтересу. Зрештою, зростає нове покоління українців, яке вчиться сприймати несприятливі, жорсткі та жорстокі життєві *реалії* соціального простору, зокрема своєї шкільної території, *такими*, якими вони є (без драматизму та ілюзій) і відповідно на них реагувати, здійснюючи власний вагомий внесок у такий бажаний мирний час.

Мінімізація цих негативних переживань можлива завдяки конструктивній поведінці, яка у своєму розвитку має причинно-наслідкову стадійність: 1) переживання дискомфорту, 2) усвідомлення причини дискомфорту як наслідку порушення потреб («чого не вистачає»), 3) окреслення осмисленої цілі (побудова стратегії), 4) покрокове планування поведінки для реалізації осмисленої цілі з урахуванням об'єктивних умов діяльності та суб'єктивних показників своїх можливостей, 5) передбачення наслідків спланованої поведінки, 6) остаточна організація поведінки, 7) власне конструктивна поведінка.

У свою чергу, конструктивна поведінка залежить від вольової саморегуляції через власні структуровані смислові прояви, де чинниками її ефективності постають оптимістичне і песимістичне ставлення до життя і людей; самооцінка, домагання і схильність до доказового ризику; особливості орієнтувальної діяльності і мотивації вольової поведінки; показники нервової системи. Крім того, це емпірично встановлені нами закономірності вольового розвитку, згідно з якими базові вольові якості (всього – 14: активність, цілеспрямованість, ініціативність, наполегливість, витримка, відповідальність, рішучість, стриманість, старанність, самостійність, незалежність, дисциплінованість, сміливість, організованість) у дівчат 6(7)–9(10) років розгортаються за трьома сюжетними лініями: 1) дисциплінованість (1 кл.) – цілеспрямованість (2 кл.) – незалежність (3–4 кл.); 2) витримка (1 кл.) – наполегливість (2 кл.) – витримка (3–4 кл.); 3) активність (1 кл.) – стриманість (2 кл.) – наполегливість (3–4 кл.).

Основні детермінанти: цілеспрямованість, ініціативність (1 кл.); ініціативність, самостійність (2 кл.); ініціативність, старанність (3–4 кл.).

Провідна детермінанта: ініціативність.

У 6(7)–9(10)-річних хлопців встановлена своя специфіка: 1) самостійність (1 кл.) – наполегливість (2 кл.) – організованість (3–4 кл.); 2) стриманість (1 кл.) – рішучість (2 кл.) – рішучість (3–4 кл.); 3) витримка (1 кл.) – активність (2 кл.) – сміливість (3–4 кл.).

Основні детермінанти: наполегливість, відповідальність (1 кл.); цілеспрямованість, самостійність (2 кл.); ініціативність, відповідальність (3–4 кл.).

Провідна детермінанта: відповідальність.

Для вольового розвитку дівчат і хлопців типовими є прояви вольового зусилля у *станах* втоми, фізіологічно-зумовлених труднощів, розумової діяльності за наявності перешкод, де вольова саморегуляція через комплекс амбівалентних переживань встановлюється для *подолання вже соціально-зумовлених викликів* з перспективою стабілізації прогресуючої стресостійкості.

Висновки:

1. Динаміка **вольової саморегуляції у молодшому шкільному віці визначає сприятливу спрямованість** конструктивної поведінки *дитини*, а відповідні тематичні знання є для педагогів та батьків необхідними пізнавальними компетенціями їхньої інформаційної безпеки спільного з *нею* життєвого простору.

2. Конструктивна поведінка через «тренування» стає автоматизованою, спричиняючи не лише своєчасне результативне реагування на надзвичайну ситуацію, а й мінімальні функціональні втрати під час перебування в ній (наприклад, коли йдеться про потенціал психічної травми), що разом формує дитині та її соціальному оточенню вже психологічну безпеку [1; 2; 3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Довгань Н. О., Поліщук С. А. Надання первинної психологічної допомоги у надзвичайних ситуаціях : методичні рекомендації / Н. О. Довгань, С. А. Поліщук ; за ред. В. М. Духневича. НАПНУ, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 145 с.
2. Ільїна Н. М. Загальна психологія: теорія та практикум. Суми : Університетська книга, 2021. 368 с.
3. Психологія сім'ї / В. М. Поліщук, Н. М. Ільїна, С. А. Поліщук, Ю. Ю. Савченко, С. О. Мисник, Ю. В. Рябко, Г. Д. Шейко ; за ред. В. М. Поліщука. Суми : Університетська книга, 2023. 281 с.

Ревасевич Ірина Степанівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
соціальний педагог ДПТНЗ
«Тернопільське вище професійне
училище сфери послуг та туризму»,
м. Тернопіль

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Війна внесла свої корективи в кожен сферу нашого життя, зокрема і в освіту. Загроза для життя і здоров'я всіх учасників освітнього процесу, часті повітряні тривоги, нестабільні умови навчання стали суттєвими викликами для освіти. Паніка, страх перед невизначеністю, підвищення тривожності, напруженість, погіршення сну, неконтрольована поведінка – це далеко не весь перелік тих негативних наслідків стресових ситуацій, з якими стикаються здобувачі освіти в умовах воєнного часу і котрі позначаються на їхньому психоемоційному стані. Тому нагальним постає питання формування психологічно безпечного освітнього середовища, у якому, як зазначено у Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, учні та педагогічні працівники «відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя» [3].

Як відомо, якість освіти визначається не лише показниками рівня знань та кількістю виконаних завдань, а насамперед рівнем взаємодії між всіма учасниками навчального процесу, налагодженням ненасильницького, безпечного, толерантного і комфортного спілкування між здобувачами освіти, їхніми батьками та наставниками. Закономірним є той факт, що проблеми із психічним здоров'ям у дітей призводять до погіршення результатів навчання, формування у них нестійких соціальних зв'язків та різного роду девіантних форм поведінки. Як справедливо зазначають українські дослідниці, «чуйне ставлення до проживання війни у життєвому досвіді, іноді трагічному, кожного

учасника й учасниці освітнього процесу є визначальним фактором відчуття захищеності та мотивації до навчання» [5]. Звідси зрозуміло, що ментальне здоров'я, психологічне благополуччя та розвиток резильєнтності як освітян, так і їхніх вихованців мають бути на першому місці. Ось чому ключовим чинником розбудови безпечного освітнього середовища є «ефективне психологічне забезпечення освітнього процесу, тобто створення в закладі освіти умов, які сприяють охороні психічного здоров'я учнів та педагогів, надання їм психологічної та соціально-педагогічної підтримки» [4, с. 89].

Психологічна підтримка здобувачів освіти під час воєнного стану повинна розпочинатися із сім'ї. Саме там підліток має почуватися у безпеці, повинен знаходити схвалення та потенціал для відновлення власних ресурсів стресостійкості. Незадоволення відчуття безпеки може спричинити конфліктність чи агресивність. Тому варто розуміти, що іноді «незвичні прояви, з якими ми стикаємося в навчальному процесі, є наслідком втрати відчуття безпеки. Це нормальна реакція психіки на ненормальні обставини» [5]. У закладі освіти підтримка учнів здійснюється працівниками соціально-психологічної служби та педагогами. Соціальний педагог та практичний психолог у контексті формування психологічно безпечного освітнього середовища проводять діагностичну, просвітницьку, профілактичну та корекційну роботу щодо формування у здобувачів освіти навичок безпечної поведінки та ненасильницької, безконфліктної комунікації, згуртованості та адаптаційної мобільності, попередження будь-яких проявів насильства, зокрема булінгу, у підліткових колективах, інформування всіх учасників освітнього процесу стосовно питань стресостійкості, психологічної резильєнтності та ментального здоров'я задля створення психологічного комфорту в учнівських групах.

Хочемо зауважити, що емоційний стан та стресостійкість педагогів безпосередньо впливають на емоційний стан учнів. Життєві обставини, пов'язані з війною, як стверджують психологи [5], часто на тривалий час поміщають освітян у зону збудженості (тривожність, полохливість,

метушливість, роздратованість тощо) або в зону пригніченості (смуток, байдужість, зневіра, безвихідь тощо). Здобувачі освіти не завжди вміють розрізняти і виокремлювати власні почуття та емоції, відтак збуджений або пригнічений стан дорослих може спровокувати в них подібні реакції. Саме тому освітянам у час невизначеного і стресогенного сьогодення передусім потрібно піклуватися про себе, знаходити власні ресурси стійкості та життєвої енергії, а також розвивати психологічну резильєнтність, що допоможе впоратися з наслідками війни [1; 5].

Резильєнтність, як ствержують О. Медянова, Л. Дворніченко, О. Кононенко та інші, проявляється як здатність особистості протистояти складним життєвим обставинам та знаходити ресурси для відновлення після травмуючої або стресової події. Дослідниці визначили фактори, що сприятимуть розвитку особистісної стійкості, до яких віднесли: 1) відновлення відчуття безпеки через розуміння конкретних життєвих ситуацій кожної людини, пов'язаних із загрозою життя в умовах воєнного стану; 2) безпечне та органічне реагування на емоційні проблеми людини; 3) врахування специфіки роботи мозку в ситуаціях зовнішньої загрози; 4) проектування стійкої до зовнішніх загроз системи освіти; 5) опертя на ресурс психологічного та фізичного комфорту, який є важливим елементом у відновленні особистісної стійкості [2].

Таким чином, психологічну підтримку здобувачі освіти в контексті розбудови безпечного освітнього середовища повинні отримувати від батьків, працівників психологічної служби та педагогів. Вона передбачає комплекс заходів щодо успішного подолання учнями певних кризових і важких життєвих подій, вироблення в них стресостійкості, збереження ментального здоров'я та благополуччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни: посібник. URL: <https://drive.google.com/file/d/1r0qbJVj-1XfSjLtvzvJDeicK5YFI6wZL/view>

2. Медянова О., Дворніченко Л., Любіна Л., Шкраб'юк В., Кононенко О. Психологічна резильєнтність особистості в умовах війни. *Перспективи та інновації науки. Сер. Педагогіка, Сер. Психологія, Сер. Медицина*. 2023. № 10(28). С. 601–611. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/5187/5217>

3. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>.

4. Харитоновна С. М. Безпечне освітнє середовище в умовах сьогодення: психологічний аспект. URL: http://oipopp.ed-sp.net/public/pg_magazine/pdf/pv_3_2023.pdf

5. Як вчити та навчатись в умовах війни / Т. П. Цюман, З. М. Адамська, О. Л. Нагула, К. В. Пуха. *Інформаційно-методичні матеріали для дорослих (учителів, викладачів, психологів) зі створення сприятливих умов для навчання та розвитку в умовах воєнного часу*. 2022. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/How+to+teach_and_learn_A4.pdf

Свистун Олена Орестівна,

методист центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ЕМОЦІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДИТИНИ ЯК УМОВА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

Емоції відіграють важливу роль у житті кожної дитини. Неемоційну, «холодну», дитину уявити важко. На емоційне благополуччя дитини, як власне, і на її емоційний розвиток, впливають виховання в родині, соціум. І, звісно ж, її темперамент, тип нервової системи – те, що зараз називають фізіологічними чи біологічними чинниками. Однак, якщо те, що заклала природа, змінити важко, то на інше впливати можна [4].

Дорослі допомагають дитині впоратися із сильними переживаннями. Наприклад, якщо дитина перезбуджена чи дуже втомлена, батьки створюють умови для відпочинку. Якщо дуже засмучена – підбадьорюють. Дитина потребує любові дорослого, і її почуття залежать від наявності цієї любові. Буває, маленька дитина щось намалювала чи зробила власноруч і несе свій виріб батькові чи матері. Батьки її хвалять, і дитина – щаслива. Отже, опіка і любов дорослих є умовою позитивного емоційного розвитку дитини, її емоційного благополуччя.

З наукової точки зору емоції – це фізіологічна реакція організму на події, людей, тобто все, що оточує людину. Немовля має певні емоції (воно кричить, щоб задовольнити якусь потребу – наприклад, в їжі), але ще не має почуттів. Вони сформуються згодом у процесі виховання і соціалізації. Адже почуття утворюються і розвиваються на основі емоцій. Це стійкі емоційні ставлення людини до явищ реальності, що відображають значення цих явищ у зв'язку з її потребами та мотивами.

Наші почуття формуються під впливом оточення, моралі, суспільних норм (зокрема, і релігійних), виховання у сім'ї. Є діти, яких дуже рано і часто соромили, і є ті, щодо яких ці «важелі» застосовували пізніше і рідше. Що відчували «перші» діти, а що – «другі»? Запитання риторичне. Комфортніше, вільніше там, де менше обмежень та заборон і більше спонтанності.

Однак, «гарних» та «поганих» емоцій не буває. Є наша оцінка цих переживань та емоцій. І, якщо дорослі будуть оцінювати переживання дитини позитивно чи негативно, діти робитимуть те ж саме і з собою, і з іншими. Наприклад, вони блокуватимуть свої «погані» емоції, не виражатимуть їх. Якщо захочуть заплакати чи розсердитися, не будуть це робити (бо мама казала, що так робити не можна). А це може призвести до появи психосоматичних розладів – наприклад, болітиме голова чи живіт [3].

Потреба дитини в позитивних емоціях, захищеності та комфорті *є однією з важливих умов формування її повноцінної особистості*. Це базова орієнтація педагога, яка має визначати його професійну позицію у взаємодії з учнями. Психологи вказують на величезне значення позитивних емоцій для психічного здоров'я дитини (а отже, і для здоров'я фізичного). Позитивні емоції викликають у дитини відчуття щастя, заряджають організм енергією, створюють хороше самопочуття, тоді як негативні пригнічують, під їх впливом гірше працюють всі органи, навіть погіршується якість крові. Ефективність роботи школи має вимірюватися не лише якістю освіти, а й безпекою і захищеністю учнів, турботою про їх здоров'я. Освітнє середовище має бути

таким, щоб створювати умови для психологічної безпеки учнів, сприяти їх емоційному комфорту.

Емоційне благополуччя дитини – це впевненість в собі, відчуття захищеності та гарне самопочуття. *Психологічно благополучною науковці вважають людину:* яка розуміє, чого хоче, до чого прагне; уміє прогнозувати бажаний результат, а також можливі шляхи його досягнення; може самостійно оцінити ефективність власної діяльності і відкоригувати її можливі вади; отримує задоволення як від самого процесу навчання, так і від його наслідків. Учені виокремлюють ще один компонент – *задоволеність життям* [2].

Здоровий психологічний клімат означає, що дитина перебуває у стані духовного комфорту: рівноваги, спокою, захищеності; вона задоволена своїм буттям, оптимістична. У стані емоційного комфорту дитина характеризується оптимістичним світосприйняттям, вона вірить у прихильність до неї оточуючих, відкрита для контактів. Це позитивно позначається на всіх сферах життєдіяльності, підвищує працездатність, посилює активність, упевненість, віру у свої можливості, сили. Психологічний комфорт залежить від того, як педагог підтримує дітей, забезпечує їх успіхи в різних видах діяльності [6].

Немає єдиного погляду на шляхи вдосконалення педагогічної взаємодії з дитиною у зв'язку з наочними, швидкими змінами її психічного стану. Проте, у педагогів й психологів немає жодних сумнівів щодо того, як психологічний комфорт впливає на емоційний стан кожного учня й колективу взагалі.

Емоційний стан людини – досить «чуттєвий», важкодоступний предмет дослідження, який реагує на будь-які, навіть незначні, зміни умов.

Емоційні стани в колективі виконують важливі функції: об'єднують, згуртовують його членів; допомагають установлювати контакти. Проте колективні емоції можуть виконувати функцію психологічного тиску на особистість. У цьому випадку дитина підкоряє свої дії, переживання відвертому чи прихованому тиску вчителя, учнів, батьків.

Крім того, у практиці педагогічної діяльності нерідким є факт, коли саме настрої, емоційний стан дитячого колективу вирішують ефективність тієї чи

іншої справи. Таким чином, можна зазначити, що емоційні стани – це «*душа*» колективу.

Учень повинен отримувати радість від спілкування з вчителем. Очікування радості має пронизувати все життя і діяльність дитини. Це є джерелом просування вперед. Радість у навчальній діяльності сама собою не виникає, для цього потрібен успіх. Успіх у навчанні – це єдине джерело внутрішніх сил дитини, що породжує енергію для подолання труднощів і бажання вчитися, тому створення ситуації успіху є *основою педагогічної взаємодії*. Педагог повинен уміти сформуванати у дитини надію на успіх. Особистість із сформованою надією на успіх ніколи не боїться конкуренції або ситуації, де потрібно себе виявити [5].

В. Сухомлинський не уявляв собі повноцінного виховання без того, щоб кожен вихованець уже в підлітковому віці й особливо ранній юності не досяг визначного успіху в тому виді діяльності, який найповніше виражає, розкриває його нахили й обдарування. Він відзначав: «Тільки там, де маленька людина переживає почуття гордості від того, що вона в чомусь досягла визначних успіхів, виявила себе, – в індивідуальному духовному житті ми бачимо те, що треба називати енергією думки. Радість розумової праці – ось що стає доступним людині, якщо її духовне життя пройняте почуттям оптимістичної впевненості у своїх силах, почуттям власної гідності» [7].

Усвідомлення того, що учень може зробити значно більше, ніж робить зараз, надихає його на вольові зусилля, додає йому бадьорості, впевненості. І навпаки, коли у свідомості школяра зародилася думка, що він досяг межі, вичерпав свої можливості, його вольові зусилля слабшають, найлегша справа здається йому важкою, різні перешкоди породжують смуток, розгубленість. Тоді навіть успіх, досягнутий завдяки наполегливим старанням вчителя, не принесе йому радості й задоволення.

«Здоров'я залежить від того, які домашні завдання задаються дитині, як і коли вона їх виконує. Величезну роль відіграє емоційне забарвлення самотійної розумової праці вдома. Якщо дитина береться за книжку без

бажання, це не тільки пригнічує її духовні сили, а й несприятливо позначається на складній системі взаємодії внутрішніх органів», – зазначав Сухомлинський.

У своїх творах педагог наводить багато випадків, коли в дитини, що переживає відразу до знань, серйозно розладнувалося травлення, виникали шлунково-кишкові захворювання. Ослаблений зір, вважає він, – це не хвороба очей, а наслідок порушення гармонійної єдності фізичного і духовного розвитку (ці погляди перегукуються з ідеями сучасної психоенергетики, психосоматики). Аналіз творчої спадщини В. Сухомлинського дозволив нам визначити й об'єднати чинники, що погіршують емоційне здоров'я учнів. Це такі: перевантаженість, перевтома учнів, низька майстерність педагога, який «не вміє поєднати сердечність із мудрістю», його озлобленість, недобррозичливість, безкультур'я у вихованні почуттів, «духовна убогість» педагога, збідненість духовного життя школи, панування насилля в школі, постійне відчуття дитиною неуспіху, відсутність сприятливої атмосфери в шкільних колективах, де не панує розумна доброта і доброзичливість, відсутність, неправильність емоційного виховання в сім'ї, низький рівень емоційного і загалом професійного здоров'я учителя.

Емоції захльостують? Ви все псуєте через те, що не можете ними керувати? Ви переконані, що ви повний невдаха? Альберт Елліс, один із провідних психологів у світі, стверджує, що це лише ваші ірраціональні переконання, які гальмують вас на шляху до щастя, успіху та удачі [1].

Надмірна емоційність, особливо у професійній діяльності, може призвести до виникнення проблемних ситуацій та негативних наслідків для кар'єрного зросту фахівця. Зменшення впливу емоційності на прийняття важливих особистісних та професійних рішень можливе завдяки високому рівню емоційної освіченості. Своєчасне розпізнавання педагогом емоцій, усвідомлення власних реакцій, які можуть виникнути у відповідь на них, їх врівноваження та адаптація до ситуації сприяє оптимізації міжособистісної взаємодії та успішній реалізації поставлених професійних завдань.

Роль емоцій у процесі міжособистісної взаємодії багатогранна: це і створення першого враження про людину, і певний вплив на того, хто є суб'єктом сприйняття емоцій, і відчуття емоційних станів та переживань інших людей. Емоції завдяки своєму експресивному компоненту беруть участь у встановленні, підтримці й розвитку контактів з іншими людьми в процесі спілкування з ними, у впливі на них. Сформованість емоційного інтелекту проявляється в умінні педагога встановлювати емоційний контакт з учнями, з кожною дитиною зокрема, створювати на уроці атмосферу взаєморозуміння і довіри, керувати почуттями та думками учнів, а також власними психоемоційними станами, тобто вміти залишати власні емоційні проблеми поза межами колективу і не проявляти їх у професійній діяльності. Це сприяє здатності педагогів досліджувати і проектувати власну діяльність, міркувати і діяти у професійній галузі незалежно від чужої волі, обставин, самостійно здійснювати вибір і приймати рішення, виробляти індивідуальні стратегії та досягати поставлених цілей без надмірних вольових зусиль [8].

Отже, успішне навчання є умовою емоційного благополуччя школяра, але й емоційне благополуччя є однією з передумов успішного навчання. Ось чому педагог має вірити в сили кожного учня, надавати йому допомогу в духовному зростанні, оберігати його духовну цілісність. Одне з найістотніших і найскладніших завдань педагога – берегти та розвивати в дитині відчуття власної цінності, значущості, компетентності, зосереджувати увагу на її потребах, вподобаннях, самоцінності, визначати кожному учневі персональний шлях до досягнення успіху, вміти запуснути його «внутрішній реактор». Якщо дитина володіє негативними уявленнями про себе, мета вчителя полягає в тому, щоб трансформувати ці уявлення в позитивні, розвивати самосприйняття і потребу в самовдосконаленні.

Для створення умов емоційного комфорту дитини, збереження її здоров'я є необхідною психотерапевтична зорієнтованість педагогічного процесу. Її можуть забезпечити лише емоційно обдаровані педагоги, які вміють бути у

злагоді зі своїми почуттями й враховувати почуття інших, створювати навколо себе ауру добра і доброзичливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Елліс Альберт, Беккер Ірвінг Книга Ключ від усіх емоцій. Шлях до щастя та спокою. 2023.
2. Емоційне благополуччя учнів у сучасній школі. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/23015/1/Meshko.pdf> (дата звернення: 23.02.2024).
3. Емоційне прийняття. URL: <https://molod-sport.khm.gov.ua/%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B9%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F/> (дата звернення: 17.02.2024).
4. Емоційний розвиток дітей. Як батьки можуть допомогти і не зашкодити. URL: <https://nus.org.ua/view/emotsijnyj-rozvytok-ditej-yak-batky-mozhut-dopomogty-i-ne-nashkodyty/> (дата звернення: 19.02.2024).
5. Калошин В. Ф. Вплив емоцій на ефективність навчального процесу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 1. С.70–74.
6. Психологічний клімат на уроці та його вплив на розвиток асоціативно-образного мислення учнів. URL: <https://naurok.com.ua/psihologichnij-klimat-na-uroci-ta-yogo-vplyv-na-rozvytok-asociativno-obraznogo-mislennya-uchniv-49080.html> (дата звернення: 22.02.2023).
7. Сухомлинський В. О. Проблема виховання всебічно розвиненої особистості: вибрані твори. Київ : Рад. школа, 1976-1977. 206 с.
8. Шляхи розвитку емоційного інтелекту учасників освітнього процесу. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.15.30.html> (дата звернення: 24.02.2024).

УДК 373

Тітаренко Світлана Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної педагогіки і
психології Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка, м. Глухів

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ЯК ВАЖЛИВА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Проблема захисту особистості від негативного впливу в сучасному швидкозмінному та складному світі є надзвичайно актуальною. Будь-яке соціальне оточення, зокрема освітнє, впливає на життя людини через різноманітні матеріальні ресурси, цінності та міжособистісні відносини. Однак це оточення також формується людиною, тому воно може бути спрямовано формованим.

Освітнє середовище виступає як частина соціального середовища людини і складається з усіх освітніх чинників, що впливають на особистість у процесі навчання, виховання та розвитку. Це простір, в якому відбувається організований педагогічний розвиток особистості. Умови цього середовища можуть бути більш або менш безпечними залежно від різних психологічних характеристик, ситуацій та емоцій, що визначають міжособистісні відносини між педагогами, здобувачами освіти та їх батьками.

Питання психологічної безпеки середовища – найчастіше освітнього і подеколи інформаційного – вивчають Л. Карамушка, О. Ліщинська, М. Махній, О. Низовець-Кропта, Т. Острячко, В. Щербата, І. Ющенко та ін. Психологічну безпеку як індивідуально-психологічну властивість людини (особистості, суб'єкта) досліджують П. Горностай, О. Кочубейник, Б. Лазоренко, В. Татенко, Л. Найдьонова, М. Слюсаревський, Т. Титаренко та інші.

Більшість науковців розглядають безпеку особистості як систему заходів, спрямованих на захист її від різноманітних загроз, здатність контролювати ризики, уміння уникати небезпечних ситуацій. Поняття безпеки включає в себе активізацію можливостей особистості та усвідомлення перешкод і труднощів, які визначають її важливість і значущість.

О. Корнієнко описує загальне поняття безпеки як сукупність ознак, які визначають стійкий стан захищеності об'єкта від різних загроз і небезпек, які можуть негативно вплинути на його цілісність та функціональність, навіть призводячи до повного руйнування або неконтрольованої трансформації [2].

Дослідники І. Пістун, Ю. Кіт підкреслюють, що почуття безпеки завжди є суб'єктивним для кожної людини, і в різних ситуаціях може розумітися по-різному, не завжди супроводжуватися порушенням цілісності та втратою захищеності. Певні умови можуть призводити до змін в розвитку особистості та характеристик, що створює нові умови для її взаємодії з оточуючим середовищем [4].

Сучасне розуміння безпеки включає у себе ідею оптимального співвідношення інтересів особистості, суспільства та держави, а також новий

аспект – психологічну безпеку особистості. Психологічна безпека визначається переважанням цінностей, в яких особистість є головним об'єктом. Отже, ключовим аспектом для розуміння потенційних можливостей життя та діяльності кожної людини є психологічна безпека.

Поняття «психологічна безпека» в цілому можна охарактеризувати як стан захищеності індивідуальної, групової та соціальної психології, а відповідно і соціальних суб'єктів на різних рівнях спільності, масштабів, системно-структурної та функціональної організації від впливу інформаційних факторів, що породжують дисфункціональні соціальні процеси. Це означає, що створення умов для оптимального функціонування державних та соціальних інститутів українського суспільства та гарантія прав і свобод громадян є важливим аспектом психологічної безпеки.

Згідно з О. Лещинською, психологічна безпека є важливим аспектом загальної системи безпеки, що означає стан інформаційного середовища та умов життєдіяльності суспільства, які не порушують психологічні передумови цілісності соціальних суб'єктів і їхню адаптивність [3].

І. Волеваха розглядає психологічну безпеку як стан освітнього середовища, вільного від проявів психологічного насильства, що сприяє задоволенню потреб у особистісно-довірчому спілкуванні, створює референтну значущість середовища і забезпечує психічне здоров'я учасників цього середовища [1].

О. Тушина психологічну безпеку розглядає в захищеності психіки від впливу різних інформаційних факторів, які можуть ускладнити чи перешкодити формуванню та нормальному функціонуванню інформаційно-орієнтованої основи соціальної поведінки людини в сучасному суспільстві, а також її суб'єктивних відносин до навколишнього світу і самої себе [6].

На основі аналізу результатів наукових досліджень, можемо стверджувати що психологічна безпека особистості – це захищеність психіки кожного окремого індивідуума, його душевного здоров'я та духовного світу.

Порушення будь-якої з цих складових може призвести до дестабілізації внутрішнього душевного стану людини.

Причинами такої дестабілізації можуть бути наступні чинники:

- вплив суспільства на погляди конкретної особистості, які обмежують її право на свободу думки;
- психологічні травми та катастрофи;
- різка зміна цінностей і моральних принципів внаслідок певних обставин;

Безумовно першим інститутом соціалізації дитини, де вона може відчувати психологічну безпеку для свого розвитку та становлення, є сім'я. Захищеність в сім'ї є ключовою умовою для розвитку дитини. Від моменту народження формується прихильність та довіра, які є фундаментальними психологічними передумовами для всього життя. Ці почуття формуються на основі досвіду першого року життя дитини й визначають її ціннісне ставлення до себе та оточуючого світу. Ненадійність, відсутність підтримки від матері можуть призвести до першої серйозної кризи в розвитку дитини, породжуючи почуття страху, підозрливості та незахищеності. Ці налаштування можуть впливати на сприйняття подій і взаємин усього життя.

Не менш важливим інститутом соціалізації дитини є заклад дошкільної освіти, де можуть виникати загрози психологічної безпеки особистості дитини через наступні причини:

- ворожість навколишнього середовища і відсутність умов для задоволення потреб дітей;
- перевантаження дітей фізично, емоційно та інтелектуально через несприятливий режим життя;
- маніпулювання дітьми, коли дорослі намагаються робити все за дитину, обмежуючи її самостійність та ініціативу;
- особистісні особливості батьків і персоналу закладу дошкільної освіти, які взаємодіють з дітьми;

– міжособистісні взаємини дітей у групі, такі як виключення, конфлікти тощо;

– неправильна організація спілкування та відсутність уваги до дитини;

– стресові стани, що виникають внаслідок різних чинників [5].

У період дошкільного дитинства діти дуже вразливі, тому дорослим важливо активно втручатися і захищати їх від потенційних загроз. Найкращий захист для маленьких дітей – бути поруч з ними і встановлювати межі, які вони ще не можуть визначати самостійно.

Отже, психологічна безпека визначається як стан захищеності індивідуальної, групової та суспільної психіки, а також відповідних соціальних суб'єктів на різних рівнях спільності, від впливу чинників, що можуть викликати дисфункціональні соціальні процеси. Це ключовий чинник для успішної самореалізації та розвитку особистості. Психологічна безпека дає можливість суб'єкту відчувати свою здатність долати негативні впливи зовнішнього та внутрішнього середовища, що є важливою передумовою досягнення благополуччя та стійкого особистісного і професійного розвитку в українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Волеваха І. Б. Структура психологічної безпеки суб'єкта професійної діяльності. *Дев'ять Сіверянські соціально-психологічні читання: матеріали Міжнародної наукової конференції*, 30 листопада 2018 р. Чернігів / за наук. ред. О. Ю. Дроздова, І. І. Шлімакової. Чернігів, 2019. С.74–77.
2. Корнієнко О. В. Безпека життєдіяльності та підтримання психосоматичного здоров'я молоді: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 264 с.
3. Лещинська О. А. Інформаційно-психологічна безпека: концепція соціокультурного імунітету: монографія. Івано-Франківськ: ПП Кузів Б. П., 2013. 144 с.
4. Пістун І. П., Кіт Ю. В. Безпека життєдіяльності (Психофізіологічні аспекти): Практичні заняття. Навч. посібник. Львів: «Афіша», 2000. 239 с.
5. Слюсаревський М. М., Найдьонова Л. А., Титаренко Т. М. Психологічна безпека людини в онтологічному і гносеологічному вимірах. Замість післямови. *Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін*. Реферативний опис роботи. Київ: Талком, 2020. 318 с.
6. Тушина О. Психологічна безпека в загальноосвітньому навчальному закладі: практичний посібник. Запоріжжя: ЗОШПО, 2013. 145 с.

Ткачишина Оксана Романівна,
кандидат психологічних наук Київського
столичного університету
імені Бориса Грінченка, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ

Життя в цифрову епоху має як свої переваги, так і недоліки. Зокрема, у сучасному соціумі актуалізуються проблеми психологічної та інформаційної безпеки особистості. Сучасна людина змушена адаптуватись до динамічного соціуму, нових умов та вимог, щоб знайти своє місце в ньому. Особливо це є актуальним для підростаючого покоління та молоді. Для них проблеми психологічної та інформаційної безпеки стають особливо актуальними. Одним з аспектів розв'язання даного спектру проблем є формування медіаграмотності у школярів та підлітків в умовах освітнього процесу. Медіаграмотність передбачає не тільки набуття навичок пошуку інформації в медіапросторі, а і її правильного сприйняття, осмислення та критичного аналізу.

Таким чином, під *медіаграмотністю* розуміють сукупність знань, вмінь та навичок, що дають можливість особистості аналізувати, критично оцінювати інформацію та раціонально мислити і відповідно почуватися безпечно в інформаційному середовищі. Отже, медіаграмотність лежить в основі психологічної безпеки особистості у сучасному інформаційному середовищі [3].

Проблеми психологічної та інформаційної безпеки цікавлять дослідників різних галузей, що свідчить про те, що даний спектр проблем потребує міждисциплінарного підходу. Серед дослідників, які приділяли увагу проблемі вивчення інформаційної та психологічної безпеки варто згадати Г. В. Ложкіна, М. А. Котика, Г. В. Грачова, В. М. Петрика, О. К. Юдіна та інші.

Сучасний соціум пройшов шлях від SPOD-світу (steady – стійкий, predictable – передбачуваний, ordinary – простий, definite – визначений) та VUCA-світу (volatility – нестабільність, uncertainty – невизначеність,

complexity – складність, ambiguity – неоднозначність) до VANI-світу, що характеризується такими особливостями:

- Brittle (крихкий, ламкий) – крихкий світ означає, що будь-які звичні нам системи, способи дій, організації можуть зруйнуватися будь-якої миті. Кризи, які раніше стосувалися лише однієї держави чи регіону, впливають на весь світ. Немає нічого надійного і ніхто не захищений.

- Anxious (неспокійний, тривожний) – неможливість передбачити, що станеться далі, породжує високий рівень фонові тривоги, який постійно зростає.

- Nonlinear (нелінійний) – нелінійний світ не дозволяє встановити чітких зв'язків між причинами та наслідками, наприклад, між нашими діями та їх результатом. Події мають системний ефект, впливаючи відразу на все. І для досягнення мети потрібні численні системні дії.

- Incomprehensible (незбагнений) – незбагнений світ унеможливорює створення повного уявлення про те, що відбувається. Усі знання завжди неповноцінні, люди відчувають гостру недостатність точних перевірених даних. Тому більшість рішень ми змушені приймати у ситуації невизначеності [1; 4].

Зазначені особливості сучасного світу породжують адаптаційні труднощі особистості щодо постійних змін з боку соціуму, а також актуалізують проблеми психологічної та інформаційної безпеки особистості. В основі будь-якого психологічного стресу лежить вплив інформації, тому певна інформація може мати вплив як на психологічний стан людини, так і на результати її діяльності. Сучасна особистість живе у вирі різноманітної інформації, і досить часто цієї інформації забагато, і тоді психіка не справляється з її обробкою, що призводить до виникнення інформаційного стресу. Загалом інформаційний стрес пов'язаний із трьома ключовими аспектами: 1) інформаційним перевантаженням; 2) взаємодією людини з інформаційними технологіями; 3) професійною діяльністю.

Враховуючи вище зазначене, варто наголосити на важливості формування у школярів та підлітків в умовах освітнього процесу правильного ставлення до інформації загалом, вміння її оцінювати, розвитку навичок інформаційної гігієни задля збереження психологічного та ментального здоров'я.

Е. Тоффлер увів поняття «future shock», яке являє собою «людську реакцію на надмірну стимуляцію», яка проявляється на трьох рівнях: а) сенсорному (зниження точності передачі образів і стирання меж між ілюзією та реальністю); б) когнітивному (зниження здатності вибору, оцінки та збереження інформації); в) поведінковому (зниження здатності до прийняття рішень). Е. Тоффлер зазначав, що наше життя змінюється через зростання нестабільності та мінливості, тому важливим є формування особистісної толерантності до невизначеності [5].

Толерантність до невизначеності – це властивість особистості сприймати непередбачуваність, неоднозначність та складність ситуації нейтрально або позитивно та зберігати здатність реагувати на неї проактивно. Важливо підкреслити, що роль толерантності до невизначеності як здатності жити і діяти в умовах, де мало стабільності, суттєво зростає. Низький рівень толерантності до невизначеності обумовлює вразливість особистості до ситуацій невідомості або з суперечливим та складним інформаційним фоном. Бажання контролювати ситуацію або уникати невизначених обставин не тільки обмежує можливість особистості проявляти себе та свої здібності, а й провокує високий рівень патологічного тривожного реагування. Джерелами невизначеності виступають складність і неоднозначність інформації, утруднення у її сприйманні, розумінні та використанні, імовірність, непередбачуваність наслідків рішень і дій особистості.

Одним із важливих аспектів проблеми інформаційної безпеки особистості є *інформаційно-психологічна стійкість*, під якою розуміють здатність індивіда до збереження психічного здоров'я та психологічного благополуччя, незалежно від мінливості, об'єму та стресогенності змісту інформаційного потоку, в якому

він функціонує. Інформаційно-психологічна стійкість забезпечує оптимальний режим функціонування психіки в умовах інформаційно-стресового навантаження зовнішнього середовища. А саме такі умови є характерними для сучасної України. Тому в даному контексті важливими є такі чотири компоненти інформаційно-психологічної стійкості:

1) здатність не бути об'єктом маніпулятивного впливу (психологічного, інформаційного тощо);

2) здатність ефективно функціонувати в умовах невизначеності без потреби в додатковій підтримці з зовнішніх (інформаційних) джерел;

3) здатність до критичного осмислення інформації;

4) здатність до формування та користування навичками інтелектуальної та інформаційної гігієни.

Зазначені особливості інформаційно-психологічної стійкості варто враховувати в освітньому процесі як шкільного навчання, так і у закладах вищої освіти. Виділимо загальні рекомендації з інформаційно-психологічної безпеки особистості:

- критичне осмислення інформації, її перевірка, пошук альтернативних джерел тощо;

- формування навичок позитивного мислення;

- інтелектуальна і фізична активність;

- перенесення акценту уваги на близьких і родинну взаємодію;

- навички спілкування із природою та самим собою без додаткових засобів інформаційного впливу [2].

Поширення знань щодо інформаційної гігієни, психологічної безпеки в інформаційному просторі, формування медіаграмотності в межах освітнього процесу як шкільного навчання, так і вищої школи в умовах сьогодення України є дуже важливим. Це допоможе сформувати елементарні навички безпечної поведінки в інформаційному середовищі, убезпечити від потрапляння під маніпулятивний вплив, зберегти психологічне та ментальне здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. BANI – How To Make Sense Of A Chaotic World? URL: <https://thinkinsights.net/leadership/bani/> (дата звернення: 31.01.2024).
2. Медико-психологічні детермінанти інформаційно-психологічної безпеки цивільного населення : монографія / А. Р. Марков, М. В. Маркова. Харків : Друк. Мадрид, 2019. 247 с.
3. Ткачишина О. Р. Медіаграмотність як основа психологічної безпеки особистості у сучасному інформаційному середовищі. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення*. Наукові статті, тези доповідей та інші матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 03 березня 2023 р. Тернопіль, 2023. С. 355–360.
4. Ткачишина О. Р. Психологічні аспекти проблеми ментального здоров'я. *Актуальні проблеми психології розвитку особистості: мат-ли Міжнар. науково-практ. конф.*, 12–15 травня 2023р. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 88–91.
5. Тоффлер Е. Третя хвиля / Перекладач: А. Євса, за редакцією В. Шовкуна. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

УДК 159.923.2

Фараонов Георгій Євгенійович,
курсант Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, м. Хмельницький;
Голярдик Наталія Анатоліївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, м. Хмельницький

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна в Україні призвела до дестабілізації в багатьох аспектах суспільного життя, спричинила значні руйнування та людські втрати, а також суттєво вплинула на психоемоційний стан людей, особливо дітей та молоді. Найбільш уразливою галуззю стала освіта, не встигши реабілітуватися після випробування глобальною пандемією. Навчальні заклади, змушені адаптуватися до обмежень та загроз, стикнулися із завданням гарантувати безпеку, надійність та доступність освіти в найскладніших умовах.

Війна призвела до виникнення питань доступності та безпеки освіти. Багато дітей втратили можливість долучитися до навчального процесу, педагоги під загрозою обстрілів викладали в регіонах, де ведуться або

потенційно можуть відбуватися бойові дії. У таких складних умовах забезпечення психологічної безпеки у навчальному середовищі стає надзвичайно важливим завданням [3].

Психологічна безпека – це стан, коли людина відчуває себе захищеною від психологічних травм, знущань, приниження та інших форм психологічного насильства. У навчальному середовищі психологічна безпека передбачає створення атмосфери довіри, поваги та взаємопідтримки, де учні та педагоги можуть вільно висловлювати свої думки та почуття, не відчуваючи страху чи засудження.

Багато сучасних дослідників тлумачать психологічну безпеку особистості як її захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз, які прямо чи опосередковано порушують чи обмежують свободу людини в задоволенні базових потреб, перешкоджають удосконаленню та розвитку її здібностей. Тобто, досягнення безпеки дає людині змогу повноцінно розвиватися, найбільш релевантно реагувати на зміну умов життя, захищатися від загроз і небезпек, ставити нові життєві завдання, зважаючи на інтереси та потреби інших людей [2, с. 8–9].

Деякі дослідники визначають психологічну безпеку, як стан освітнього середовища, вільний від проявів психологічного насильства, який сприяє задоволенню потреб в особистісному спілкуванні, створює референтну значущість середовища та забезпечує психічне здоров'я його учасників [1, с. 34].

Освітнє середовище є системою впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [1, с. 97].

Забезпечення психологічної безпеки під час війни може зіштовхнутися з численними проблемами, оскільки воєнний конфлікт створює надзвичайні умови, що впливають на емоційний стан і психічне здоров'я людей. Існує багато факторів, які можуть впливати на психологічну безпеку у навчальному середовищі під час війни, виокремимо деякі з них.

- Стрес і травматичні події: учасники освітнього процесу можуть переживати стрес і травматичні події через бомбардування, евакуації, втрати близьких тощо. Це може призводити до різних психологічних проблем, включаючи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

- Відсутність безпеки та стабільності: навчальні заклади можуть стати об'єктом нападів чи зазнавати збоїв у зв'язку з військовими діями. Відсутність фізичної безпеки може значно погіршити психологічну безпеку учасників освітнього процесу.

- Втрати та травмування близьких: втрати родини, друзів чи колег можуть призводити до глибокого емоційного стресу. Учні та працівники навчальних закладів можуть зіткнутися зі складними емоційними реакціями та складностями у переживанні втрати.

- Невизначеність та страх перед майбутнім: війна створює атмосферу невизначеності, що може призвести до тривожності, депресії та інших психологічних проблем.

- Нестача ресурсів: війна може призвести до нестачі фінансових, кадрових та матеріальних ресурсів, необхідних для забезпечення психологічної безпеки у навчальному середовищі.

- Невідповідність традиційних методів психологічної допомоги: війна може потребувати нових підходів до психологічної допомоги, які враховують специфічні особливості воєнного часу.

Таким чином, існує потреба у зменшенні та, за можливості, усуненні факторів, які чинять згубний вплив на психологічну безпеку. Ми виокремили декілька аспектів, які важливо враховувати:

- Гарантування безпеки та стабільності: забезпечення фізичної безпеки у навчальних закладах є основною передумовою для психологічної безпеки. Евакуаційні плани, укриття та інші заходи допомагають учасникам освітнього процесу відчувати себе захищеними.

- Психологічна підтримка: система психологічної підтримки у навчальних закладах повинна бути розвиненою. Психологи та консультанти можуть працювати з учнями, вчителями та іншими працівниками, допомагаючи їм впоратися зі стресом, тривогою та іншими емоційними труднощами, пов'язаними з воєнним конфліктом.

Гуманізація сучасної освіти як важливий аспект формування психологічно безпечного середовища першочергово зорієнтована на впровадження технологій особистісно-орієнтованого навчання. Використовуючи особистісно-орієнтовані технології педагог спілкується з учнем не на рівні соціальних ролей, а на рівні особистісної взаємодії, використовуючи свою індивідуальність як інструмент. В умовах особистісно-орієнтованого навчання психогігієна педагога (особистісний розвиток та професійні уміння) перестають бути його особистою справою, а стають необхідними умовами роботи [4, с. 10].

- Включення родин та громади: співпраця з родинами та громадою є важливим елементом психологічної безпеки. Забезпечення відкритого спілкування, інформування та взаємодії може сприяти підтримці учнів і їхніх сімей під час воєнного конфлікту.

Загальний підхід полягає в тому, щоб створити умови для безпечного та підтримуючого навчального середовища, яке враховує психологічні потреби всіх учасників освітнього процесу під час воєнного конфлікту.

Перелічені критерії важливі, проте їх перелік не є вичерпним, оскільки психологічна безпека може залежати й від суто фізичних чи технічних аспектів життєдіяльності окремого навчального закладу, які дають суб'єктам освітнього процесу відчуття захищеності [2, с. 12].

Практичними рекомендаціями для забезпечення психологічної безпеки є:

- Проведення тренінгів. Тренінги можуть допомогти працівникам освіти зрозуміти важливість психологічної безпеки та розвинути навички, необхідні для створення безпечного та сприятливого середовища.

- Забезпечення вільного доступу до психологічної допомоги. Учасники освіти повинні мати доступ до кваліфікованих фахівців із психічного здоров'я, які можуть надати підтримку та вирішення психологічних проблем.

- Інформування про психологічну безпеку. Важливо підвищувати обізнаність про важливість психологічної безпеки та надавати інформацію про те, як створити безпечне та сприятливе середовище.

Отже, забезпечення психологічної безпеки у навчальному середовищі під час війни є складним завданням, але воно є надзвичайно важливим для збереження психічного здоров'я та благополуччя учасників освітнього процесу. За допомогою комплексного та системного підходу, який включає в себе різні стратегії та заходи, можна створити безпечне та сприятливе середовище для навчання, де всі учасники зможуть повноцінно розвиватися та реалізовувати свій потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баклицький І. О. Психологія праці : підручник. Київ : «Знання», 2008. 655 с.
2. Забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу : методичні рекомендації / уклад.: В. М. Духневич, З. Ф. Сіверс ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 58 с.
3. Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України. URL: <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/>
4. Тушина О. Психологічна безпека в загальноосвітньому навчальному закладі: практичний посібник. Запоріжжя : ЗОШПО, 2013. 145 с.

УДК 37.01

Хорошев Олександр Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри соціальних та гуманітарних
дисциплін Національного університету
цивільного захисту України, м. Харків

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК НЕОБХІДНИЙ ФАКТОР СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

На сучасному етапі розвитку освіти виникають та загострюються проблеми, які пов'язані з умінням викладачів створювати та підтримувати

психологічну безпеку та комфортність у соціальній, навчальній сферах і в соціальній взаємодії, що формує навчальне середовище.

У широкому сенсі поняття «середовище» можна пояснити факторами внутрішніми та зовнішніми. Внутрішні фактори - це фізичне та психічне здоров'я людини, її спадковість тощо. Фактори зовнішні – це оточуюче природне, соціальне, техногенне середовище. Як внутрішнє, так і зовнішнє середовища визначають безпеку людини, стан її фізичного, психологічного та духовного благополуччя. Важливе значення для безпеки людини у різні періоди її розвитку складає також й освітнє середовище. Це відносно нове поняття. Інтерпретацію поняття «освітнє середовище» знаходимо в зарубіжних джерелах та наукових школах. Це праці К. Маклафіна, К. Ріда, Д. Дж. Гібсона [1] та інших. Ними було виділено різновиди освітнього середовища. В загальному вигляді – це освітнє середовище, що розвиває, психологічно безпечне середовище, екологічно безпечне освітнє середовище, інформаційно безпечне середовище, здоров'язберігаюче освітнє середовище, фізично безпечне освітнє середовище та інші.

В останні роки спостерігається зростання інтересу до вивчення соціально-психологічного середовища, в якому живе, навчається, працює, тобто існує людина. Психологічна безпека вивчається у трьох напрямках. По-перше, це науки, які вивчають економічні, соціальні та психологічні наслідки надзвичайних ситуацій, що виникають під час аварій та катастроф, війн тощо. По-друге, це дослідження політичних, економічних, інвестиційних, кредитних, екологічних та інших ризиків для психологічного стану людини. Та, по-третє, це вивчення самої культури безпеки як зводу норм, переконань, ціннісних установок людей, які б могли зменшувати вірогідність їх потрапляння в небезпечні умови.

Психологічна безпека в освіті також розглядається у різних напрямках. На рівні суспільства – як необхідна характеристика національної безпеки, частиною якої виступає соціальна безпека, яка фактично забезпечує якість життя кожної людини та суспільства в цілому. На рівні локального середовища

проживання – сім'я, найближче оточення людини, навчальні групи тощо. На рівні особистості, яка переживає стан захищеності або незахищеності, а також коли її поведінка сприяє порушенню безпеки інших членів суспільства або приведе до саморуйнування самої особистості.

Освітнє середовище є частиною соціокультурного середовища та визначається дослідниками як комплекс спеціально організованих психолого-педагогічних умов, в результаті взаємодії з якими відбувається розвиток та становлення особистості. Психологічна безпека та комфортність освітнього середовища визначаються таким станом навколишнього середовища, де відсутнє будь-яке насильство, де існує можливість довірчого спілкування, де створено умови для психологічного здоров'я всіх його учасників, де забезпечено умови для психологічної та психічної безпеки кожної особистості. Психологічна безпека особистості – це її спроможність зберігати стійкість в середовищі навіть із негативними зовнішніми та внутрішніми впливами, можливість їм впевнено протистояти в кожній життєвій ситуації. Тому дуже важливо проводити психологічну профілактику як спосіб сприяння повноцінному особистісному розвитку всіх учасників навчально-виховного процесу, запобігання можливих особистісних деформацій в процесі взаємодії, допомоги в осмисленні деструктивного впливу психологічного насильства.

З психологічною безпекою тісно пов'язані психологічне консультування та психологічна корекція. Психологічне консультування – це надання допомоги всім учасникам освітнього процесу в самопізнанні, в адаптації до складних життєвих умов, досягненні емоційної комфортності, побудові якісних та конструктивних міжособистісних відносин. В разі необхідності для психологічної безпеки може бути використана психологічна корекція як активний психолого-педагогічний вплив, який спрямовано на усунення відхилень в особистісному та професійному розвитку, гармонізацію психічного здоров'я та видалення можливих деформацій, що сприяє психологічній реабілітації учасників освітнього процесу.

Важливою функцією соціально-психологічної практики в системі освіти є захист суспільства від нових проблем, а з цього витікають важливі напрямки роботи зі створення психологічної безпеки та комфортного освітнього середовища. По суті це психолого-педагогічна профілактична робота, яка існує у різних формах. По-перше, це вплив на суспільство в цілому, який виявляється в створенні громадської думки щодо освітніх закладів та процесів, що в них відбуваються. Це може бути вплив на конкретну соціальну групу (сім'я, школа, вищий навчальний заклад) або на конкретну особистість. По суті це організація соціального середовища, яке може включати в себе створення соціальної реклами, волонтерський рух, який долучає людей до створення безпечного та комфортного середовища освітніх закладів. По-друге, це лекції, бесіди, розповсюдження спеціальної літератури [2, с. 4], фільмів, які інформують про сутність психологічної безпеки та комфортного освітнього середовища. Важливо, щоб ця інформація доводилася вчасно, з урахуванням вікових, гендерних та інших особливостей. По-третє, активне соціальне навчання, яке викликає інтерес до психологічних явищ, сприяє формуванню ідеальних моделей духовного життя, тобто культури психічної діяльності. По-четверте, це формування особистої відповідальності за життя та здоров'я, формування здорового способу життя. Уміння людини досягати оптимального стану вважається особливо цінним. Здоровий спосіб життя включає в себе постійні фізичні навантаження, здорове харчування, дотримання режиму праці та відпочинку, спілкування з природою тощо. По-п'яте, це активізація особистісних ресурсів. Сюди входять активні заняття спортом, творче самовираження, участь в групах спілкування та особистісного зростання тощо. Вони забезпечують активність особистості, її здоров'я та стійкість до негативних зовнішніх впливів. І останнє – це мінімізація негативних наслідків в освітньому середовищі, коли вони вже існують. В таких ситуаціях необхідні сучасні та своєчасні психологічна, соціальна, медична та інші види допомоги. Ця робота повинна бути направленою на профілактику рецидивів та їх

негативних наслідків, а також вона пов'язана з моніторингом освітнього середовища [2, с. 13].

Безпека освітнього середовища багато в чому забезпечується його системним та цілеспрямованим моніторингом, який дозволяє своєчасно виявити ризики та загрози, що виникають, та провести ефективні корекційні заходи. Моніторинг безпеки освітнього середовища повинен виявляти всі загрози та ризики, які виникають в навчально-виховному процесі, систематизувати отриману інформацію, прогнозувати можливі проблеми на майбутнє та розробляти напрямки вирішення існуючих проблем. Важливо підкреслити, не просто констатувати існування небезпечних змін, але прогнозувати їх, сприяти запобіганню ще до того, коли ситуація може стати незворотною. Тим самим створюється можливість попередити або мінімізувати можливий деструктивний розвиток подій.

Таким чином, психологічна безпека учнів, їх батьків, вчителів, здобувачів вищої освіти та викладачів може розглядатися як захищеність їхнього життя, здоров'я, прав і свобод, честі та гідності. Тоді безпека освітнього середовища може трактуватися як продовження психологічної безпеки всіх учасників навчально-виховного процесу, а також як захист громадського порядку та спокою в суспільстві, його духовних цінностей, прав і свобод всіх закладів освіти та їх нормальної і конструктивної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Gibson, J.J. *Reasons for Realism: Selected essays of James J. Gibson*, E. Reed & R. Jones. NJ: Lawrence Erlbaum, 1982.
2. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища: сутність та умови створення: спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. Київ, 2018. 24 с.
3. Семенова Р. О., Музика О. Л., Корольов Д. К. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2020. 197 с.

Черній Олена Віталіївна,
методист кафедри педагогіки та
психології і інклюзивної освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ШЛЯХИ СТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ: ВЗАЄМОДІЯ ЗДО ТА СІМ'Ї

*Кожна дитина – маленька особистість...
вбирає кожну картинку, звук, запах і дотик.*

Тім Селдін

Період коли дитина починає відвідувати заклад дошкільної освіти є надзвичайно важливим, адже в дошкільному віці формується фізична, емоційна і пізнавальна сфери життя. Розвиток цих сфер беззаперечно впливає на майбутнє дитини. Саме тому перед батьками постає завдання організувати побут своєї сім'ї так, щоб дитина здобувала свій досвід, розвивалась і вчилась не лише у закладі дошкільної освіти, а й вдома, тому що діти в дошкільному віці запам'ятовують все навколо – і хороше, і погане. Важливо розвивати дитину не лише фізично (прогулянки на свіжому повітрі, самокат, велосипед, скакалка, м'ячі тощо), а й емоційно, адже завдяки розвитку емоційної сфери дитина проявляє свої почуття, вона запам'ятовує свої реакції на ту чи іншу подію, в ній відбувається розвиток різної гами емоцій і почуттів.

Враховуючи події останніх років в Україні, і дорослі, і діти переживають різкі зміни почуттів, тому що поряд із горем, розпачем, слабкістю через війну, є події, які піднімають нам настрій і викликають позитивні емоції, і потрібно навчитись справлятися із цими гойдалками. Перед батьками та закладами освіти постає завдання виховати не тільки творчу, всебічно розвинену особистість, але й особистість, яка гнучко орієнтується в постійно мінливій дійсності, готову освоювати принципово нові галузі знань та види діяльності. У зв'язку з цим особливе місце займає взаємодія закладу дошкільної освіти та

сім'ї для розвитку дошкільників у психологічно безпечному освітньому середовищі [3].

Дошкільним віком вважається період від 4 до 6-7 років. Основними особливостями цього віку є те, що складається нова соціальна ситуація розвитку, провідною діяльністю стає гра, під час якої дошкільники опановують інші види діяльності, виникають важливі новоутворення у психічній та особистісній сферах, відбувається інтенсивний інтелектуальний розвиток дитини, формується готовність до навчання у школі. Соціальна ситуація розвитку в дошкільному віці характеризується тим, що у дитини з'являється коло елементарних обов'язків; змінюються взаємини з дорослими, набуваючи нових форм: спільні дії поступово змінюються самостійним виконанням дитиною вказівок дорослого; з'являється можливість систематичного навчання; дитина вступає в певні стосунки з однолітками (розширюється соціальне оточення); внутрішня позиція дошкільника стосовно інших людей характеризується усвідомленням свого «Я» та своїх вчинків, величезним інтересом до світу дорослих, їхньої діяльності та взаємин; дитина діє, як дорослий, але у формі сюжетно-рольової гри [1; 2].

За сучасних швидкозмінних умов освітнє середовище закладу освіти не існує ізольовано від зовнішніх та внутрішніх впливів, що можуть спричиняти як позитивний результат, так і нести деструктивні загрози, небезпеки й ризики. Для протидії таким чинникам необхідно, щоб освітнє середовище закладу освіти було захищеним, безпечним. Що включає безпечне освітнє середовище? Безпечне освітнє середовище забезпечує: наявність безпечних умов навчання та праці комфортну міжособистісну взаємодію, сприяючи емоційному благополуччю учнів, педагогів та батьків відсутність будь-яких проявів насильства та наявність достатніх ресурсів для їх запобігання [2; 3].

Психологічно безпечне освітнє середовище виступає як ефективна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю здобувачів освіти і педагогів, розвитку психологічно здорової особистості, особистісному росту учнів, професійному зростанню і довголіттю педагогів, гармонізації їх

особистості [1]. Саме тому важливо розвивати психологічно безпечне середовище закладу освіти:

- попереджуючи будь-які прояви насильства в дитячому середовищі;
- формуючи у здобувачів освіти навички безпечної поведінки та ненасильницької, безконфліктної комунікації;
- запобігаючи дезадаптаційним проявам у здобувачів освіти;
- допомагаючи класним керівникам формувати спільноту учнів класу;
- підвищуючи психологічну компетентність вчителів щодо створення психологічного комфорту в класі;
- інформуючи всіх учасників освітнього процесу щодо питань збереження їх соціального благополуччя та психічного здоров'я тощо.

Розуміння сутності психологічно безпечного освітнього середовища полегшує роботу вихователя, адже для його якісної праці теж необхідно дотримуватись умов розвитку такого середовища.

Для збереження психологічного здоров'я необхідні: увага до внутрішнього світу дитини, її захоплень та інтересів, переживань і почуттів, знань та здібностей, ставлення до себе та оточуючих [2]. Кожна дитина має опору в вигляді дорослого, зазвичай це батьки, вона довіряє, показує свої справжні емоції та почуття, відчуває любов та підтримку від них. Це допомагає дитині відчувати безпеку вдома, в оточенні рідних, а також в садку. Взаємодія батьків і вихователів позитивно сприяє психологічній безпеці дітей, між собою

Ознака задоволеності безпекою освітнього середовища охоплює задоволення таких дитячих потреб: «у допомозі та підтримці, збереженні та підвищенні самооцінки, пізнанні та діяльності, розвитку здібностей і можливостей». Відсутність довірливих та комфортних взаємин в освітньому середовищі може призвести до негативних наслідків, серед яких низька самооцінка дітей, підвищення рівня тривожності, дискомфорт та небажання комунікувати та ін. Освітнє середовище є такою системою впливів та умов формування особистості, можливостей для її розвитку, що містяться в її

оточенні. Освітнє середовище, включаючи всі аспекти та інструменти, має бути націлене на гармонійний розвиток дитини, необхідна увага до її внутрішнього світу, захопленнь та інтересів, переживань і почуттів.

Для того, щоб освітнє середовище закладу було психологічно безпечним необхідним є професійний розвиток та самоосвіта педагога, а також взаємодія батьків із дитиною, виходячи з умов психологічно безпечного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище. URL: http://zhovtnevazosh.ucoz.ua/index/bezpechne_osvit_ne_seredovishhe/0-138
2. Курач М. В. Безпечне освітнє середовище як умова збереження психічного здоров'я дітей. URL: <http://surl.li/raeoj>
3. Терещенко Л. А., Карабаєва І. І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, Том 10. *Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*. Випуск 33. 2019. С. 214–234.

УДК 159.9:316.4

Чиж Олександра Федорівна,
асистент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ САМОДОСТАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Сучасний світ стає все більш динамічним і мінливим, що вимагає від людей гнучкості, стійкості та здатності самостійно приймати рішення. У зв'язку з цим зростає роль самодостатності особистості, яка неможлива без психологічного благополуччя.

Вивченням та дослідженням проблеми психологічного благополуччя особистості займалися багато вітчизняних дослідників в області психології, серед яких: І. Аршава, М. Варій, О. Водолазька, І. Горбаль, Н. Гранкіна-Сазонова, Т. Данильченко та інші. Дослідженням самодостатності особистості та його взаємозв'язку з суб'єктивним благополуччям, займалися такі вітчизняні

та закордонні дослідники, як: Н. Коструба, Л. Яворовська, М. Аллен, Д. Ромер, Г. Хафізова та інші.

Благополуччя – це не статичний стан, а постійний рух. Лише через активність людина може розвиватися та вдосконалюватися. Пасивність, навпаки, руйнує особистість і веде до втрати благополуччя.

Сучасна наука використовує декілька визначень, які і відображають стан особистості як «благополучний». Це терміни «благополуччя» та «задоволеність життям», до них варто приєднати також «психологічне благополуччя», цей термін було запропоновано К. Ріфф [4]. Він включає такі елементи, як «прийняття себе», тобто позитивна оцінка себе, свого життя, «особистісне зростання», «мета в житті», «позитивні відносини з іншими», «контроль над навколишнім середовищем», тобто здатність ефективно керувати своїм життям і навколишнім середовищем та «автономія», що є рисами самодостатньої особистості.

Український вчений Л. Куліков вважає, що людина не лише відчуває благополуччя, але й може усвідомлювати його та здатна до її рефлексії [1, с. 24].

Психологічне здоров'я розглядається як динамічна рівновага між людиною та її навколишнім природним і соціальним середовищем. Ця рівновага дозволяє людині повноцінно виконувати істотні соціальні функції. Це одна з умов повноцінного функціонування самодостатньої особистості [5].

Переживання людиною благополуччя є дуже важливою складовою настрою особистості, тип якого переважає. Психологічне благополуччя, виступаючи значущим інтеграційним переживанням, має сильний вплив на різні психічні сфери особистості, на ефективність міжособистісних зв'язків, на успішність, продуктивність діяльності, а це все має прямий вплив на розвиток самодостатності особистості. Всі ці переживання залишають глибокий слід у підсвідомості людини та впливають на стан суспільної свідомості [2, с. 46].

Н. Сас, займаючись дослідженням теоретичних аспектів психологічного благополуччя, зазначає, що теоретичну базу для розуміння феномену

психологічного благополуччя заклали дослідження Ф. Янга. Він вводить поняття «психологічне благополуччя» і ототожнює його з самодостатністю особистості як суб'єктивним відчуттям щастя і загальної задоволеності життям [3, с. 277].

Таким чином, почуття психологічного благополуччя є важливою передумовою розвитку самодостатності особистості для розуміння внутрішнього світу людини. Психологічне благополуччя завжди пов'язане з тими чи іншими соціальними установками, уявленнями, нормами та явищами, які були б характерні для соціалізованої людини. Психічний стан людини, рівень розвитку самодостатності, продуктивність діяльності, міжособистісні стосунки, поведінка в соціальному оточенні й багато інших факторів впливають на відчуття психологічного благополуччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гринів О. Аналіз підходів до дослідження психологічного благополуччя особистості: збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Вип. 19. Ч. 1. 2014. С. 25–34.
2. Джаббарова Л. В. Дослідження взаємозв'язку соціальної ідентичності з психологічним благополуччям у студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Психологічні науки*. 2016. 6 (1). С. 46–50.
3. Ревенко С. П. Соціально-психологічні особливості впливу зрілої ідентичності на психологічне благополуччя студентської молоді. *Теоретичні та прикладні проблеми психології*. 2019. 3(3). С. 277–288. URL: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2019-50-3-3-277-288>
4. Ryff, C. D., Singer, B. (1996). *Psychological well-being: Meaning, measurement and implications for psychotherapy research*. *Psychotherapy and psychosomatics*, 65(1), 14–23. DOI: <https://doi.org/10.1159/000289026>
5. Sheung-Tak, C., Chan, A. C. M. (2005). *Measuring psychological wellbeing in the Chinese*. *Personality and Individual Differences*, Vol. 38, Issue 6, 1307–1316. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.08.013>

Шевчишена Оксана Володимирівна,
кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри педагогіки та
психології дошкільної та початкової
освіти Хмельницького обласного
інституту післядипломної педагогічної
освіти імені Анатолія Назаренка,
м. Хмельницький

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ДИТИНИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ КРАЇНИ

Безпека, як відомо, є складною, розгалуженою та багатоплановою системою життєзабезпечення будь-якої людини. Це те явище, без якого не може ефективно функціонувати та розвиватися не лише конкретна особа, а й суспільство, економіка та держава в цілому.

У зв'язку з широкомасштабним вторгненням російської федерації на Україну, яке відбулось 24 лютого 2022 року, відбулися суттєві зміни в різних сферах життєдіяльності соціуму, зокрема, в освітньому просторі. Освітня галузь є однією з перших, яка відреагувала на виклики в складний для нас час.

Переосмисленню продовжує підлягати система впливів і умов на формування особистості дитини в освітньому процесі. В період війни вище згадане питання доповнюється можливостями розвитку дітей, які стали свідками подій, зумовлених воєнним періодом у нашому соціумі.

Тому під час війни діти потребують особливої уваги та турботи. Через невеликий життєвий досвід дитина може зазнавати значних психоемоційних небезпек, а відтак, виснаження психіки в цілому. Численність ризиків, зумовлених воєнним часом, призводить до появи в житті дитини негативних феноменів, а саме: психоемоційна нестабільність, зниження адаптаційних ресурсів, порушення довіри як важливого феномену в житті дитини. Відповідно, діти потребують психологічної безпеки як запоруки стабілізації її психоемоційного стану, успішного розвитку їх особистості.

Тому в контексті освітнього процесу закладів загальної середньої освіти в

умовах воєнного стану роль педагога трансформується в його здатність гнучко реагувати на стани дитини, зумовлених затьожністю стресу, створюючи тим самим умови, за яких дитина буде відчувати підтримку, тобто буде почувати себе психологічно захищеною в тому середовищі, в якому вона перебуває.

Сьогодні педагогу важливо працювати над вдосконаленням внутрішнього ресурсу, який би слугував запорукою створення для дітей психологічної безпеки шляхом мінімізації ризиків, пом'якшення впливу стресогенних ситуацій, а відтак, збереження їх психічного здоров'я.

За нинішніх реалій життя кожному педагогу важливо поставити перед собою питання: «Як спілкуватися з дитиною під час війни?». Надання інформації про війну має корелюватися з віком дитини. Звісно, що уже в дошкільному віці дитина має знати про війну. Якщо від дитини приховувати реальний стан речей, то у неї створюватиметься ілюзія безпеки. І за непередбачуваних обставин (перехід в укриття, раптовий переїзд, великі скупчення на вокзалах) у неї буде з'являтися сильне відчуття стресу. Тому важливо убезпечити дитину від небезпечного контенту. Відповідно, особливо важливо батькам наголошувати на мінімізації перегляду дитиною болючих «картин війни» (кадрів, які демонструють вбивства, страждання та сльози).

Важливо при цьому контролювати розмови про війну в присутності дітей (не робити наголос на перебільшенні проблеми: «ми всі під богом», «що тепер з нами всіма буде» і т. д.). Такі розмови в присутності дитини викликають сильне емоційне виснаження та ескалацію страху, яка може мати поширення на інші побутові ситуації в щоденному житті. Важливо при цьому не засуджувати дитину за її емоційно-почуттєву сферу. Дитину іноді лякає не те, що з нею відбувається, а як дорослі реагують на її стани. Стимування дитиною своїх хвилювань, сліз може бути для неї сильним випробовуванням для її ж психіки, значним перевантаженням для її нервової системи.

У розмові з дитиною варто дати зрозуміти, що те, що вона зараз відчуває, є результатом пережитих подій. Іноді доречно легалізувати певний стан чи емоцію. Для прикладу, емоція страху може мати місце в житті будь-якої

людини. Відповідно, дітям дуже імпонує, коли дорослий, наприклад педагог, наводить приклади з власного життя, що він також може відчувати певні страхи. Однак дитині важливо наголошувати, що вона не одна зі своїми станами, проблемами. Лише єдність людей дає змогу вірити у власні зусилля та розвивати їх, виходити зі складних життєвих ситуацій з найменшими емоційними затратами. Довіра, як відомо, є двостороннім процесом. Однак зародженню довіри має передувати час, а відтак, застосуванню педагогом відповідних методів та прийомів психологічної допомоги.

В контексті підвищення чи відновлення довіри в дітей після тривалої травматизації вагому роль здатні відігравати **непрямі методи психологічної допомоги** [2]. Відповідно, педагогу в процесі комунікації важливо відволікати дитину від психотравматичних переживань (не провокувати спогади про події, які дитині довелося пережити; уникати ситуацій, які здатні нагадувати їй про стрес), організовувати психологічно безпечний простір, у якому вона буде оточена турботою та взаєморозумінням, де вона відчуватиме **підтримку**, яка на даний час для неї є вкрай важливою та нагальною потребою.

Отож, як **правильно підтримати учнів?** Для цього кожному педагогу варто поставити перед собою питання, що таке підтримка, які фрази є її відображенням, а які є проявом байдужності? Звісно, що не завжди є підтримкою фрази типу: «Не хвилюйся, все буде добре», «Все минеться». Не є підтримкою заперечення почуттів: «Все не так погано! Ти в безпеці!». **Підтримка** є уособленням інших фраз: «Я тебе чую/розумію», «Визнаю твої почуття/складну ситуацію», «Я готова бути з тобою поруч».

Одним із напрямків відновлювальних впливів є **розширення інтерпретативних моделей сприйняття ризику**. Як відомо, репертуар інтерпретаційних моделей ставлення людини до ризику може мати різні прояви. Для прикладу: пригоницьке ставлення, коли ймовірність небезпеки при прийнятті рішень не враховується (або коли відбувається ігнорування ризику заради емоційного задоволення) [2]. Сьогодні в умовах війни діти взаємодіють в межах різноманітних ризиків. Тому вони також потребують

допомоги в розширенні своїх ставлень до них. Педагогу можна скористатися наступними підходами: «ігрове ставлення» до вимушених ситуацій (для прикладу, в укритті у формі гри допомогти дитині пережити подібні незручності); ставлення до ризику як до випробовування («Я вірю в тебе!», «Я знаю, що ти все здолаєш»), якщо мова йде про підлітків і т. д.

В психологічній практиці має місце **метод раціонально-емотивної терапії**, розроблений Альбертом Еллісом. Основна ідея раціонально-емотивної терапії полягає в тому, що емоційні порушення в людини можуть викликатися ж її ірраціональними переконаннями [1]. Тому раціонально-емотивна терапія намагається пояснювати природу нездорових емоцій людини. Психологи для цього можуть використовувати певні психологічні техніки, застосуванню яких мають передувати сертифіковані знання.

Для педагога в межах піднятої практики ефективною може виявитися допомога дитині в переосмисленні поглядів на життя: 1) нехай криза, яка спіткала тебе (твоїх батьків) не буде для тебе катастрофою, а буде поштовхом до зміни життя (навіть, якщо ти цього не планував та не хотів і якщо тобі зараз дуже складно) (у розмові з дитиною краще уникати слово «криза», замінивши його на «подію»); 2) безвихідних ситуацій немає: безвихідна ситуація – це нестача знань чи слабкість духу; 3) доки людина не усвідомить, що за свої думки (своє мислення) вона так само є відповідальною, як і за свої вчинки, вона не зможе зробити кроку вперед; 4) людина зможе робити певні кроки в новому оточенні, якщо вона працюватиме над собою, якщо буде готовою озвучувати потребу в допомозі та приймати її з боку інших людей (вчителів, психологів, соціальних педагогів, психотерапевтів та інших фахівців).

Тому важливо допомагати дітям напрацьовувати **способи роботи над собою. Рекомендації в контексті роботи над собою можуть виглядати наступним чином:** 1) По-перше, **намагайтеся у всьому шукати баланс:** трудитися, займатися тим, чим займався (- лася) раніше (наприклад відвідування спортивних секцій чи інших закладів). Однак на заміну до високої вимогливості до себе намагатися в напружених та втомлюючих ситуаціях бути

поблажливим до власних помилок; 2) По-друге, займися **переоцінкою життєвих цінностей** (шляхом застосування активних підходів важливо розвивати в школярів готовність не лише очікувати запитання, даючи на них відповіді, а самим ставити питання (для прикладу: «Що може відчувати людина, коли втрачає певну цінність?», «Чи можуть в житті людини мати місце аналоги таким поняттям, як «Життя», «Здоров'я», «Сім'я», «Діти»?)).

В умовах воєнного стану країни усі діти потребують прояву особистої відповідальності як за своє життя, так за життя інших людей; здатності демонструвати підтримку та допомогу людям, які вимушені змінити своє місце знаходження. Тому педагогу важливо власним прикладом продовжувати розвивати в дітей толерантність до несхожості інших людей, їх пріоритетів та цінностей; здатність до поступливості та компромісів у взаємодії з ними, а відтак, чуйності та розуміння до тої категорії людей, з якою нас звела доля.

Таким чином, такі психологічні ресурси педагога як гнучкість, безумовне сприйняття особистості дитини, розуміюче ставлення до неї слугують запорукою підтримки всіх категорій дітей, а особливо тих, які пережили травмуючі події на прифронтових територіях. Це слугує запорукою відчуття у них психологічної безпеки, а відтак, відчуття впевненості, яке відіграє роль в житті кожної людини зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Калошин В. Ф. Практика управління емоційним станом. Раціонально-емотивна терапія. К. : Шк. Світ, 2012. 128 с.
2. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій: практичний посібник / Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О.Климчук та ін.; за наук. ред. Т. М. Титаренко. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

СЕКЦІЯ 5. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УСІХ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

УДК 378.046.4

Бабовал Надія Ростиславівна,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри менеджменту і методології
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль;

Бабовал Діана Сергіївна,
студентка фізико-математичного
факультету Тернопільського
національного педагогічного університету
ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

БЕЗПЕКА ЗДОБУВАЧІВ ЗНАНЬ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ

Право дитини на безпеку та захист є базовим та поширюється на її життєдіяльність як онлайн, так і офлайн. Останнім часом збільшилася кількість випадків небезпечної поведінки дітей, що загрожує їхньому життю та здоров'ю. Для підвищення обізнаності вчителів, керівників закладів освіти, батьків та їхніх дітей МОН розробило рекомендації для проведення додаткових профілактичних заходів закладами освіти серед дітей та інформування батьків [1; 3].

Назвемо аспекти цифрової безпеки дітей: **перший – стосується шкільного середовища** (відносять наявність безпечної шкільної мережі, політику школи з онлайн-безпеки дітей, оскільки адміністрація збирає дані про дітей і відповідає за них); **другий аспект стосується постійної комунікації вчителів із дітьми про їхню поведінку в інтернет-середовищі** (коли дитина стикається з проблемами в інтернеті під час навчання, важливо, щоби вона не боялася розповісти про них учителю та знала, що може отримати допомогу в будь-якій ситуації) [4].

В Україні, за ініціативи Міністерства цифрової трансформації та підтримки Міжнародного союзу електрозв'язку громадська організація

МІНЗМІН, підготувала переклад українською рекомендацій МСЕ про захист дітей у цифровому середовищі. Ці рекомендації є міжнародними й були підготовлені експертами з усього світу для різних цільових аудиторій.

Пропонуємо поради для освітян, як зробити навчання онлайн максимально безпечним для дітей [4; 2]:

Переконайтеся, що всі пристрої надійно захищені (паролями) і заблоковані тоді, коли ви ними не користуєтесь	Встановіть на всіх пристроях ліцензійну антивірусну програму та стежте за тим, щоби вона регулярно оновлювалася
Встановіть правила в школі, де й коли можна користуватися мобільними пристроями	Правила, що учнів можна фотографувати лише після отримання згоди батьків / опікунів / самих учнів на це. Ці правила мають бути закріплені в шкільній політиці щодо онлайн-безпеки
Забезпечте фільтрацію й моніторинг даних, які передаються через шкільну мережу, встановивши необхідні програми	Допомогти їх встановити можуть інтернет-провайдери. Учні не повинні отримувати доступу до шкідливого або неприйняттого контенту через шкільну мережу. Такі системи фільтрації та контролю контенту допомагають звести до мінімуму передавання неприйняттого (наприклад, насильницького чи порнографічного) контенту в шкільній мережі. А системи фільтрації даних допомагають відстежувати, хто, що, коли й на якому пристрої завантажує. Такий механізм є одним зі способів запобігання кібербулінгу
Пам'ятайте, що ваші дії та слова в інтернеті можуть вплинути на вашу онлайн-репутацію, а також на репутацію навчального закладу	Перевіряйте інформацію, яку поширюєте в соціальних мережах. Розповідайте дітям про важливість онлайн-репутації та як правильно її формувати
Слідкуйте за своєю професійною комунікацією	Для будь-яких контактів між працівниками школи, учнями, батьками чи іншими зацікавленими сторонами завжди використовуйте шкільну електронну пошту замість особистої. Рекомендується встановити в школі чіткі правила – як для працівників, так і для учнів – щодо проведення відеоконференцій чи занять у віддаленому режимі
Сприяйте формуванню цифрових навичок та	Проводьте заходи в школі про онлайн-безпеку дітей. Водночас, показуйте високий рівень

цифрової дiтей	грамотності	власної цифрової компетентності
----------------	-------------	---------------------------------

Педагогічним працівникам необхідно здійснювати організацію профілактичних заходів та орієнтуватися на формування навичок безпечної поведінки в цифровому середовищі та здобуття знань щодо [1]:

- прав людей (зокрема, права в цифровому середовищі);
- електронної участі (в ухваленні рішень);
- збереження здоров'я під час роботи з цифровими пристроями;
- механізмів захисту прав, що порушуються в інтернеті, а також способів отримати допомогу.

Безпека здобувачів знань у цифровому просторі є важливою темою, особливо з урахуванням широкого доступу до онлайн-ресурсів. Пропонуємо деякі рекомендації для забезпечення їхньої безпеки:

– *перевірка джерел*: навчіть здобувачів знань перевіряти авторитетність та достовірність джерел, з яких вони отримують інформацію. Вони повинні вміти відрізнити факти від дезінформації та маніпуляцій;

– *критичне мислення*: розвивайте навички критичного мислення, навчаючи здобувачів знань аналізувати інформацію, виокремлювати основні поняття та робити об'єктивні висновки;

– *кібербезпека*: викладайте основи кібербезпеки, включаючи використання надійних паролів, оновлення програмного забезпечення та захист особистої інформації в мережі;

– *захист від онлайн-шахраїв*: попереджайте про загрози онлайн-шахрайства та навчайте, як розпізнавати підозрілі схеми;

– *приватність і захист даних*: поясніть важливість приватності та захисту особистої інформації в Інтернеті, навчіть здобувачів знань користуватися конфіденційними налаштуваннями на сайтах та дотримуватися правил конфіденційності;

– *підтримка та допомога*: забезпечте здобувачам знань можливість звертатися за підтримкою та допомогою в разі потреби, навіть якщо це стосується проблем з безпекою в Інтернеті.

Навчання безпеки в цифровому просторі повинно бути інтегрованим у процес освіти, а також підкріплюватися практичними прикладами та вправами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпека дітей у цифровому просторі – МОН надає рекомендації для педагогічних працівників та батьків. URL: <http://surl.li/bvfrn> (дата звернення: 12.02.2024).

2. Доценко С. О. Онлайн-безпека учасників освітнього процесу в умовах дистанційного і змішаного навчання: навч.-метод. посіб. /С. О. Доценко, В. В. Ворожбіт-Горбатюк, Т. М. Собченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2021. 192 с.

3. Щодо необхідності проведення додаткових профілактичних заходів в середовищі дітей та підвищення обізнаності батьків. URL: <file:///C:/Users/nadia/Downloads/605852f30422f185789526.pdf> (дата звернення: 14.02.2024).

4. 7 порад для вчителів, як навчити учнів безпечної поведінки в інтернеті. URL: <http://surl.li/cuazg> (дата звернення: 15.02.2024).

УДК 378.147

Гейвич Нелла Миколаївна,
директор Яструбинської початкової
школи Миколаївської сільської ради;
Подліняєва Оксана Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітніх та
інформаційних технологій КЗ Сумський
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти

БЕЗПЕЧНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Безпечне інформаційно-освітнє середовище та формування цифрової грамотності учасників освітнього процесу – дві неодмінні складові сучасної освіти. Безпечне інформаційно-освітнє середовище – це середовище, де здобувачі освіти почувуються фізично, емоційно та психологічно безпечно під час навчання. Це місце, де вони відчують повагу, цінність і підтримку, де вони можуть ризикувати, ставити запитання та робити помилки.

Цифрова грамотність – це здатність ефективно та безпечно використовувати цифрові технології. Вона містить у собі здатність знаходити, оцінювати та використовувати інформацію з різних джерел; створювати та ділитися цифровим контентом; спілкуватися та співпрацювати онлайн; і вирішувати проблеми за допомогою цифрових інструментів. І безпечне освітнє середовище, і цифрова грамотність є важливими для підготовки учнів до успіху в 21 столітті. У сучасному світі для учасників освітнього процесу як ніколи важливо мати можливість навчатися та ефективно працювати в цифровому середовищі.

Досліджуючи питання інформаційно-освітнього середовища, ми виявили, що не має однозначного тлумачення поняття, що вивчається. Автори розглядають означений феномен, спираючись на різні підходи, але вони не суперечать один одному.

Інформаційно-освітнє середовище включає у себе безліч інформаційних об'єктів і зв'язків між ними; засоби та технології для збирання, зберігання, передавання (трансляції), обробки, виробництва та поширення інформації, знань, засоби відтворення аудіовізуальної інформації; організаційно-правові структури, що підтримують інформаційні процеси.

Ефективність функціонування інформаційно-освітнього середовища в закладі освіти досягається тоді, коли відповідні технології навчання обґрунтовано і гармонійно інтегруються в освітній процес, збагачуючи педагогічні технології, полегшуючи рішення завдань управління, а досвід, знання, традиції, накопичені в системі освіти, поповнюють змістовний, загальнокультурний складник інформаційного простору. Резюмуючи вищесказане, ми дійшли висновку, що інформаційно-освітнє середовище – це поєднання новітніх інформаційних технологій та сучасних педагогічних здобутків, що повинно призвести до максимального ефекту відносно навчального процесу. Розглядають також і різні ролі інформаційно-освітнього середовища в освітньому процесі закладу освіти: інформаційно-освітнє

середовище може бути засобом підтримки освітнього процесу або засобом для впровадження перевернутого навчання.

З метою створення надійної основи безпечного інформаційно-освітнього середовища в закладі освіти варто враховувати наступні складові:

1. Заходи кібербезпеки. Впровадження надійних заходів кібербезпеки є основою безпечного освітнього середовища. Навчальні заклади повинні інвестувати в передові технології для захисту конфіденційних даних від потенційних загроз. Це включає безпечні процеси автентифікації, протоколи шифрування та регулярні перевірки безпеки.

2. Етикет і поведінка в Інтернеті. Встановлення чітких правил поведінки в Інтернеті сприяє формуванню позитивної та шанобливої цифрової культури. Педагоги відіграють ключову роль у моделюванні належного онлайн-етикету, створюючи атмосферу, сприятливу для навчання та співпраці. Акцент на цифровому громадянстві дає студентам можливість відповідально орієнтуватися в онлайн-світі.

3. Захист конфіденційності. Освітні платформи повинні дотримуватися суворих правил захисту даних, щоб захистити конфіденційність учасників освітнього процесу. Їх розуміння важливості захисту персональних даних та володіння принципами конфіденційності є важливою умовою безпечного інформаційно-освітнього середовища.

Цифрова грамотність – це не просто навички, це інструмент виживання в епоху інформації. Заклади освіти повинні активно інтегрувати цифрову грамотність у свої навчальні програми, надаючи здобувачам освіти знання та навички, необхідні для процвітання в цифровому середовищі. Це можна зробити, дотримуючись наступних кроків:

1. Інтеграція навчального плану: впровадження цифрової грамотності в різні предмети гарантує, що учні розвинуть цілісне розуміння її застосування. Від розуміння алгоритмів до критичної оцінки онлайн-контенту комплексна навчальна програма сприяє всебічній цифровій грамотності.

2. Професійний розвиток: забезпечення педагогів інструментами та знаннями для орієнтування в цифровому світі є однаково важливим. Програми безперервного професійного розвитку допомагають освітянам бути в курсі останніх технологій і методологій навчання.

3. Розширення можливостей здобувачів освіти: інтерактивні семінари, які заохочують до практичного навчання, дають можливість стати активними учасниками цифрової освіти. Навчити здобувачів освіти визначати надійність джерел інформації, критично її оцінювати та відповідально використовувати цифрові інструменти – це є фундаментальними аспектами виховання цифрової грамотності.

4. Залучення батьків: формування цифрової грамотності є спільними зусиллями, які виходять за межі класу. Залучення батьків до розмови, надання ресурсів і заохочення єдиного підходу до цифрової безпеки забезпечує послідовне повідомлення про відповідальну поведінку в Інтернеті.

Безпечне інформаційно-освітнє середовище є основою, на якій процвітає ефективне навчання. Це простір, де здобувачі освіти відчувають фізичну, емоційну та психологічну безпеку, що сприяє формуванню атмосфери довіри та поваги. У такому середовищі здобувачі освіти мають можливість досліджувати, експериментувати та брати участь у значущих інтелектуальних заняттях, не боячись засудження чи переслідувань.

Щоб створити подібне середовище в закладі освіти, педагоги повинні надавати пріоритет благополуччю своїх учнів. Це передбачає встановлення чітких і послідовних поведінкових очікувань, розвиток відкритих каналів спілкування та виховання позитивних стосунків між учасниками освітнього процесу.

Є багато речей, які можна зробити, щоб створити безпечне інформаційно-освітнє середовище та сприяти розвитку цифрової грамотності. До них належать:

– забезпечення чітких і послідовних правил і очікувань щодо поведінки в цифровому світі. Це включає очікування щодо шанобливого онлайн-спілкування та безпечних і етичних онлайн-практик;

– навчання про ризики та переваги використання цифрових технологій. Це включає навчання безпеки в Інтернеті, конфіденційності та захисту;

– надання здобувачам освіти можливості розвивати свої цифрові навички. Це передбачає надання доступу до цифрових технологій і навчання використання цифрових інструментів;

– заохочення здобувачів освіти до використання цифрових технологій у навчанні. Це може включати використання цифрових інструментів для дослідження, спілкування та співпраці.

Здійснюючи ці кроки, педагоги можуть створити безпечне та сприятливе інформаційно-освітнє середовище, яке сприяє розвитку навичок цифрової грамотності. Це допоможе здобувачам освіти стати відповідальними цифровими громадянами, які готові досягти успіху в 21 столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Биков В. Ю. Навчальне середовище сучасних педагогічних систем. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/510/> (дата звернення: 07.02.24).
2. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. К. : Атіка, 2008. 684 с.
3. Гаврилюк В. Ю. Створення та функціонування інформаційно-освітнього середовища сучасного позашкільного навчального закладу : методичний посібник. Біла Церква : КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2016. 48 с.
4. Гуржій А. М. Електронні освітні ресурси як основа сучасного навчального середовища загальноосвітніх навчальних закладів. *Інформаційні технології в освіті України* : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2013. Вип. 15. С. 30–38.
5. Карташова Л. А. Інформаційно-освітнє середовище професійно-технічних навчальних закладів: посібник / за наук. ред. Лузана П. Г. Київ: ІПТО НАПН, 2017. 124 с.
6. Моделювання й інтеграція сервісів хмаро орієнтованого навчального середовища : монографія / за заг. ред. С. Г. Литвинової. К. : Компринт, 2015. 163 с.
7. Організація навчальної діяльності у комп'ютерно орієнтованому навчальному середовищі : посібник / Ю. О. Жук, О. М. Соколюк, Н. П. Дементієвська, О. П. Пінчук / за ред. Ю. О. Жука. К. : Педагогічна думка, 2012. 128 с.

Коненко Лариса Богданівна,

методист, завідувач відділу дошкільної та початкової освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти м. Тернопіль;

Іваночко Ольга Василівна,

методист відділу дошкільної та початкової освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти м. Тернопіль

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Інтернет-технології стали частиною життя учнів. Невміння працювати з комп'ютером та орієнтуватися в інтернет-просторі в сучасному суспільстві можна порівняти з невмінням писати й читати. Комп'ютер є не тільки розвагою, але й засобом спілкування та розвитку. У кіберпросторі існує велика кількість спеціальних сайтів, адресованих школярам різного віку.

Учні часто одними із перших знайомляться з новими технологіями, такими як інтернет, випереджаючи в технічній освіченості батьків. У цьому є позитивний бік: підвищення рівня ерудиції, формування навичок спілкування з людьми. Але є й негативний: відсутність життєвого досвіду, як правило, підвищує ризик зіткнутися з онлайн-загрозами.

У віртуальному середовищі діти прагнуть абстрагуватися від психологічних проблем реального світу, дати вихід емоціям, цікаво провести час. Віртуальний ігровий простір дозволяє дітям реалізовувати низку базових потреб: у грі, розвагах, досягненні поставленої мети, саморозвитку, розвитку позитивних якостей, сміливості, вмінні долати перешкоди, поразки і невдачі; потреби у повазі та самоповазі, у протесті проти існуючих правил, зняття соціальних табу; потреби в агресії та запобіганні небезпеки і т. ін.

Психологічні та фізичні симптоми інтернет-залежності:

Психологічні симптоми: гарне самопочуття або ейфорія під час роботи за комп'ютером; неможливість зупинитися; постійне збільшення кількості часу перебування в інтернеті; зневага родиною і друзями; відчуття тривоги, роздратованості в періоди перебування поза інтернетом; проблеми з навчанням.

Фізичні симптоми: біль в області зап'ястя через тривалу перенапругу м'язів; сухість в очах; головний біль; біль у спині; нерегулярне харчування; порушення сну.

Небезпечні сигнали – передвісники інтернет-залежності: нав'язливе прагнення постійно перевіряти електронну пошту; очікування сеансу онлайн; збільшення часу, проведеного онлайн; зростання витрат на інтернет-послуги.

Ознаками інтернет-залежності є: повне поглинання інтернетом; виникнення проблем з оточуючим середовищем (однолітками, членами родини, друзями); намагання приховати реальний час перебування в інтернеті; залежність настрою від використання інтернету (виражається емоційним і руховим збудженням, тривогою, нав'язливими розмірковуваннями про те, що зараз відбувається в інтернеті, фантазіями і мріями про інтернет вільними чи несвідомими рухами пальців, що нагадує друкування на клавіатурі) [2].

Інформаційний простір дозволяє бути на зв'язку з рідними, дізнаватись останні новини з фронту, хоч якось контролювати те, що відбувається навколо. Для дітей та підлітків інтернет залишається світом розваг та спілкування з друзями. Але важливо пам'ятати, що за позначкою геолокації на пості чи фотографії, веселим відео в соціальній мережі чи одним повідомленням може ховатися справжня небезпека. Особливо під час війни, коли інфопростір використовують окупанти для військових нападів на українські міста [3].

Як захистити себе та дітей в інформаційному просторі під час війни? Чого не можна робити в жодному разі:

- Якщо хтось із користувачів у мережі просить особисту інформацію (номер телефону чи номер батьків, де батьки працюють, де родина зараз перебуває, яка ситуація в місті, де розміщується військова техніка в місті чи військові об'єкти) – таку інформацію в жодному разі не можна передавати.

Навіть якщо це онлайн-друг, якого дитина знає в реальному житті. Адже зараз дуже часто особисті профілі зламують для отримання інформації або створюють фейкові профілі.

- Не можна знімати розміщення та пересування військової техніки та військових у місті, де перебуває дитина. Оскільки окупанти можуть переглядати відкриті профілі українців для визначення місця розташування військових для подальшого нападу. А також злочинці можуть намагатися вести листування з дитиною для шантажу чи примушування до отримання інформації про розміщення техніки в місті.

- Не знімати місця вибухів та потрапляння снарядів, оскільки окупанти можуть використовувати фото- та відеодані, які потрапили в мережу, для коригування подальшого нанесення вогню по місту.

- Не переходити за невідомими посиланнями, які були надіслані в приватні повідомлення в будь-якій соціальній мережі чи месенджері. Адже за ними можуть ховатися хакерські атаки.

- Якщо ви переглядаєте та обговорюєте новини з дитиною, варто переконатися в їхній правдивості. Усі новини, заяви високопосадовців та обмеження в містах краще повторно перевірити в офіційних каналах комунікації, на офіційних сайтах державних установ, в офіційних Telegram-каналах посадовців.

- Якщо школяра автоматично додали до невідомих груп, важливо відписатися від них та заблокувати їх. А також розповісти про це дорослим.

- Якщо до дитини хтось пише з проханням допомоги або виконати спеціальне завдання, важливо, щоб дитина повідомила про це дорослим. Варто разом зробити скріншот групи, повідомлень та через онлайн-форму звернутися до кіберполіції – <https://ticket.cyberpolice.gov.ua/>.

Профіль дитини в соціальних мережах варто зробити закритим: щоб писати дитині, переглядати вміст її сторінки могли лише ті, кого дитина додасть у друзі.

Пам'ятайте, що все, що ми пишемо та публікуємо в мережі, навіть у приватних повідомленнях, назавжди залишається в інтернеті. Тому перед публікацією ще раз оцініть, чи може ця інформація будь-яким чином нашкодити вам або вашим близьким? А під час війни – нашим містам та захисникам?

Саме в родині закладаються основи поведінки дитини в реальному світі, і віртуальний простір не має бути виключенням. Батькам слід приділяти серйозну увагу вихованню дітей і підвищенню їхньої обізнаності про загрози інформаційного середовища. Необхідно пам'ятати, що комп'ютер для дітей є інструментом навчання і розвитку, а не тільки розваг та ігор. Незважаючи на широкі можливості віртуального спілкування, воно не може виключати і замінювати реальних стосунків між людьми. Завданням педагогів є проведення освітньої роботи серед батьків для сприяння онлайн-безпеці підростаючого покоління. Навіть якщо дитина надмірно захоплюється грою та інтернетом, не слід забороняти їй користуватися комп'ютером. Заборона може викликати протилежну реакцію і призвести до замикання дитини в собі. Перш за все, слід знайти альтернативу онлайн-інтересам дитини й перемкнути її увагу на досягнення успіхів у реальному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Діти в інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі. URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/internet_safety_dl/children_internet.pdf
2. Інтернет-залежність та комп'ютерні ігри. URL: https://mmf.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2015/05/Лекція-1_Інтернет-залежність-та-комп'ютерні-ігри.pdf
3. Інформаційна безпека під час війни: покрокова інструкція для дітей. URL: <https://osvitoria.media/opinions/informatsijna-bezpeka-pid-chas-vijny-pokrokovaya-instruktsiya-dlya-ditej/>

УДК 373.1:004.056

Леськів Олена Костянтинівна,
провідний фахівець відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДНИК БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У сучасному цифровому світі, де технології та інтернет відіграють вирішальну роль у навчальному процесі, питання інформаційної безпеки стає все більш актуальним та важливим. Освітнє навчання відбувається не лише у класах та аудиторіях, але й у віртуальних просторах, де інформаційні ресурси є великою частиною навчального процесу. Забезпечення інформаційної безпеки під час освітнього навчання стає життєво важливим завданням, оскільки від цього залежить якість та результативність освіти, а також захист особистих даних та конфіденційної інформації учасників навчального процесу.

Загальновідомо, що термін «безпека» включає елементи фізичної, психологічної та інформаційної безпеки. З точки зору інформаційної безпеки турбота про дітей стає все важливішою в умовах функціонування освітнього процесу. Якщо раніше нам потрібно було говорити з дітьми про безпеку поза домом, то тепер нам потрібно попереджати їх про проблеми в інтернеті. Адже їхні погляди та поведінка формуються ще на етапі шкільного навчання, тому завжди потрібно пояснювати дітям межі між допустимими витівками та діями, які можуть призвести до небажаних наслідків [3].

Інформаційна безпека є надзвичайно важливим складником безпечного освітнього середовища. Забезпечення безпеки інформації в освітніх установах допомагає запобігти викриттю особистих даних, крадіжці ідентичності, протидію кіберзлочинності, розвиток критичного мислення та медіаграмотності, безпеку віртуальних спілкувань та навчання основ кібергігієни. Також поширенню шкідливого контенту та інших загроз, які можуть негативно вплинути на учнів, викладачів та учителів.

Щоб запобігти поширенню шкідливого контенту та іншим потенційним ризикам, у закладах освіти впроваджуються заходи інформаційної безпеки. Інформаційна безпека в сучасному освітньому середовищі є критичним складником забезпечення безпечності та ефективності навчання. Вона включає в себе заходи та стратегії, спрямовані на захист інформації, забезпечення

конфіденційності та цілісності даних, а також здатність виявляти та реагувати на потенційні загрози та кібератаки [1].

Ось деякі ключові аспекти, які слід враховувати:

1. Захист персональних даних: освітні установи мають відповідати вимогам щодо захисту персональних даних учнів, студентів, педагогів та інших учасників освітнього процесу. Це включає в себе правильне зберігання, обробку та передачу особистої інформації.

2. Протидія кіберзлочинності: заклади освіти повинні мати стратегії та технологічні рішення для виявлення і запобігання кібератакам, вірусам, шахрайству та іншим інтернет-загрозам, враховуючи вимоги сьогодення.

3. Навчання та освіта: важливо вдосконалювати навички учнів, студентів та педагогів у сфері інформаційної безпеки. Це включає навчання та розвиток критичного мислення, вміння розпізнавати фейкові новини та дезінформацію, а також безпечне користування інтернетом та соціальними мережами.

4. Політика та процедури: освітні установи повинні мати встановлені правила та процедури щодо інформаційної безпеки, включаючи доступ до даних, паролі, резервне копіювання та інші аспекти управління ризиками.

5. Співпраця зі стейкхолдерами: важливо залучати всіх зацікавлених сторін, таких як учні, батьки, викладачі та адміністрацію освітнього закладу, до процесу забезпечення інформаційної безпеки. Це допоможе створити спільну культуру безпеки та підвищити свідомість щодо потенційних загроз.

У цьому контексті, інформаційна безпека під час освітнього навчання охоплює широкий простір, для вдосконалення та дослідження даного питання. А також, вимагає не лише технічних заходів, але й освітніх програм і психологічної підтримки учасників навчального процесу. Це лише деякі з ключових аспектів, які варто враховувати в контексті інформаційної безпеки під час забезпечення безпечного освітнього середовища.

Тільки за умови впровадження комплексного підходу до інформаційної безпеки можна гарантувати успішність та ефективність освітнього процесу в умовах сучасного цифрового світу.

В умовах сьогодення забезпечення безпечного освітнього середовища для учнів є надзвичайно важливим завданням для навчальних закладів [2].

Ключові аспекти, які повинні бути враховані:

- Фізична безпека: навчальні заклади повинні забезпечити безпеку учнів у школі, у тому числі захист від потенційних загроз, таких як насильство, злочинність та природні лиха. Це може включати в себе встановлення систем безпеки, моніторингу та планів евакуації.

- Соціальна та емоційна безпека: важливо створити дружелюбну та підтримуючу атмосферу у навчальному закладі, де учні почуватимуть себе безпечно та затишно. Це включає в себе протидію булінгу та іншим формам негативної соціальної взаємодії, а також надання психологічної підтримки учням, які її потребують.

- Пандемічна безпека: у зв'язку зі світовою пандемією COVID-19, навчальні заклади повинні вживати заходів для захисту учнів від зараження вірусом. Це може включати в себе впровадження за потреби дистанційного навчання, носіння захисних масок, регулярну вентиляцію приміщень та інші профілактичні заходи.

- Сприяння безпечному клімату: навчальні заклади повинні активно сприяти формуванню культури безпеки, включаючи навчання учнів навичкам конфліктного розв'язання, емоційному інтелекту та розумінню різноманітних ситуацій, які можуть виникнути не тільки у школі, але й за її межами.

Загальною метою є створення навчального середовища, яке сприяє успіху та розвитку кожного учня, забезпечуючи йому безпеку, захист та підтримку в умовах навчання.

Отже, інформаційна безпека є важливою складовою організації безпечного освітнього середовища в школі. Гарантування інформаційної безпеки учнів вимагає об'єднання зусиль батьків, учителів та самих дітей, а також координації цих зусиль на державному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Безпеку: безпечна освітня екосистема громади: навчально-методичний посібник / за заг. ред. Н. Софій, А. Аносової. Київ : Центр інноваційної освіти «Про.Світ», 2023. 518 с. URL: <https://prosvitcenter.org/product/pro-bezpeku-bezp...>
2. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020>
3. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посібник. К., 2018. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf>

УДК 378.013.3:004(477)

Магера Тетяна Володимирівна,
методист, в.о. заступника директора з науково-педагогічної та виховної роботи Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК КОМПОНЕНТ БЕЗПЕКИ

Проблема медіаграмотності учасників освітнього процесу в умовах сьогодення набуває все більшої актуальності. Ми спілкуємося, ділимося інформацією, отримуємо нові знання, влаштуємо флешмоби у віртуальному просторі. Надзвичайно важливо вміти не лише отримувати інформацію, що надходить із різних медіаджерел, а й вміти розпізнавати та протидіяти дезінформації.

Процес інформатизації суспільства змінює традиційні погляди на перелік умінь і навичок, необхідних для соціальної адаптації. Грамотність, що традиційно визначалась як уміння читати і писати, у даний час стала враховувати стрімке зростання розповсюдження та використання цифрових пристроїв, ресурсів і послуг. З'явилося поняття медіаграмотність, яке стало базовим компонентом освіти і науково-технічного прогресу і визначається як сукупність найважливіших життєвих навичок. Медіаграмотність – частина медіаосвіти, що дозволяє споживачам критично аналізувати медіаповідомлення, аби бачити там пропаганду, цензуру, однобокність, свідомо сприймати й критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, осмислювати владні стосунки, міфи й типи контролю,

які вони культивують, причини таких дій, а також розуміти структурні елементи, які впливають на інформацію (власник медіа, модель фінансування, політичні уподобання тощо). Тобто, це ті навички, які дозволяють нам, споживачам інформації, чітко розмежовувати правдиві повідомлення, спрямовані на якісне інформування, від тих, що можуть містити в собі дезінформацію або корисливі розрахунки [5].

Питання теорії та методики медіаосвіти досліджувалось такими науковцями та практиками: Н. Андерсена, О. Баришполець, К. Безелгет, К. Ворсноп, Б. Дункан та ін. Історичні процеси становлення і розвитку медіаосвіти в західних країнах були проаналізовані в працях Ж. Гонне, Л. Мастермана, Б. Туфте, Е. Харта та інших.

Проблеми медіаосвіти та культури спілкування розглядали українські науковці: І. Архангельська, Л. Вовк, О. Галус, В. Ковальчук, Н. Коляда, В. Кравець, М. Мухін, Б. Потятинік, М. Соколова, Г. Трошко та інші. На думку академіка С. Гончаренко: «Основним завданням медіаосвіти є підготовка нового покоління до життя у сучасних інформаційних умовах, до сприймання й розуміння різної інформації, усвідомлення наслідків її впливу на психіку тощо» [1]. Український вчений А. Литвин вважає, що медіаосвіта – це навчання на матеріалі та за допомогою ЗМІ, кінцева мета якого – медіаграмотність, здатність до критичного сприйняття медіаповідомлень [3].

В умовах сьогодення надзвичайно важливо уміти розрізняти правдиву інформацію від фейкової, перевіряти отримані повідомлення з різних джерел незважаючи на те, що їхня позиція може бути неприйнятною для нас. Лише так можна залишитися об'єктивним. Медіаграмотна людина, якщо бачить сумнівну інформацію, намагається її перевірити. Інформації стало більше, тому виникає проблема її аналізу, стійкості до дезінформації та маніпуляцій шляхом зміцнення навичок критичного сприйняття інформації. Медіаграмотність спонукає людей замислитися над тим, що вони чують, бачать, читають, допомагає критично аналізувати медіаповідомлення, щоб помічати пропаганду, цензуру, а також розуміти, які чинники впливають на інформацію.

Міжнародна організація ЮНЕСКО опублікувала п'ять принципів медійної та інформаційної грамотності (Laws of Media and Literacy, MIL). Відповідно до яких розглядаються всі види ЗМІ та інші джерела інформації – бібліотеки, архіви, музеї та інтернет, незалежно від використовуваних технологій. Особлива увага буде приділятися підготовці вчителів, щоб залучити їх до впровадження MIL в процес навчання, надання їм відповідних педагогічних методів, навчальних програм і ресурсів [6].

Медіаосвіта – частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою МАСМЕДІА, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [4]. Медіаосвіта спрямована на формування медіаімунітету, який забезпечує безпечне та комфортне перебування індивіда у медіапросторі. Медіаімунітет необхідний в умовах високого рівня споживання медійної продукції; посилення впливу медіапростору на свідомість особистості; сприйняття індивідом об'єктивної реальності – докільця, діяльності людей, війни, конфліктів, стилю життя, в залежності від того, як їх презентують медіа; значного впливу медіа на формування життєвих цінностей, оцінок поточних подій, поведінки; доступності інформації, яка спотворює картину світу; посилення деструктивних впливів медіапродукції на особистість.

До найбільш вразливої категорії користувачів Інтернету належать діти. У наш час створюються і підтримуються програми, спрямовані на навчання грамотного, безпечного та свідомого використання соціальних мереж дітьми. Вказані заходи покликані забезпечити безпеку та комфорт дітей у мережі та навчити використовувати можливості Інтернету для відкриттів, спілкування, творчості та розвитку. Варто зазначити, що упровадження медіа в освітній процес може здійснюватися лише за умови професійно підготовленого, компетентного педагога, який добре володіє знаннями та вмінням застосування

медіа в професійній діяльності. Це істотно впливає на міжособистісні взаємовідносини «учень-учитель». Тільки у такій тісній співпраці формується позитивна самооцінка учня, розвиваються розумові процеси високого рівня. Застосування медіаосвіти допоможе підвищити рівень мотивації до навчальної діяльності; навчити критично оцінювати інформацію у великому інформаційному просторі; сформувати вміння керувати потоками інформаційних ресурсів; освоїти комунікаційні технології та стратегії їх застосування.

Споживання якісного контенту можливе лише за умови, коли у цьому зацікавлені усі учасники освітнього процесу. Медіаграмотний педагог сучасного закладу освіти організує безпечний повноцінний освітній процес, використовуючи інформаційно-технічні досягнення останнього покоління. Медіаграмотний учень опановує навички інформаційної культури – показник загальної та фахової культури людини; спроможність протистояти агресивному медіасередовищу і збереженню відчуття психологічного благополуччя при споживанні медіа продукції. Медіаграмотні батьки перебувають поряд з дитиною, коли вона в мережі і разом з дітьми активно обмінюються своїми інтернет-практиками; заохочують дитину до відповідального і безпечного використання інтернету; встановлюють правила обмеження в часі, проведеного в мережі інтернету, місце використання, а також зміст і діяльність; використовують програмне забезпечення і технічні засоби для фільтрації, відстеження і обмеження використання дитиною інтернету, що передбачає формування у дітей технічних навичок з установа фільтрів контенту; перевірка того, на які сайти заходять діти; спільний аналіз медіапродуктів [2].

Отже, медіаграмотність учасників освітнього процесу є важливим компонентом інформаційної безпеки країни, тому доцільно впроваджувати медіаосвіту як невід'ємну складову навчально-виховного *процесу*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 376.

2. Дяченко Л. Медіаосвіта крізь призму критичного мислення учасників освітнього процесу. URL: <https://medialiteracy.org.ua/mediaosvita-kriz-pryzmu-krytychnogo-myslennya-uchasnykiv-osvitnogo-protsesu/> (дата звернення: 15.02.2024).

3. Іванов В., Волошенко О., Кульчинська Л. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд. 2-ге вид., стер. К.: АУП, ЦВП, 2012. 58 с.

4. Медіаосвіта. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 15.02.2024).

5. Навіщо нам медіаграмотність? Одеський національний університет імені І. І. Мечникова Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. URL: <http://fj.onu.edu.ua/navishcho-nam-mediahramotnist/> (дата звернення: 16.02.2024).

6. ЮНЕСКО визначила п'ять принципів медійної та інформаційної грамотності. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2182980-unesko-viznacila-pat-principiv-medijnoi-ta-informacijnoi-gramotnosti> (дата звернення: 21.02.2024).

УДК 37.04 (371)

Рохмаїл Ольга Степанівна,
учитель історії Південного ліцею №2
Південної міської ради Харківського
району Харківської області, спеціаліст
вищої кваліфікаційної категорії, старший
вчитель, м. Мерефа Харківського району
Харківської області

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДІТЕЙ

В умовах здобуття Україною незалежності та проголошення і впровадження курсу на демократичні, гуманістичні ідеї й цінності, проблема розбудови та впровадження інформаційної безпеки набуває все більшої актуальності.

Початок третього тисячоліття ознаменовано народженням суспільства нового типу – інформаційного, в якому основним стратегічним ресурсом постає інформація. Вплив, який чинять інформаційні процеси на всі сфери державного та суспільного життя, актуалізує найважливіші питання соціального буття, в тому числі питання інформаційних взаємодій, включаючи боротьбу за інформаційний простір і протидія різного роду інформаційним загрозам [1].

Приблизно 82% українців користуються Інтернетом хоча б раз на тиждень, із них 78% щодня чи майже щодня [5]. Тому і набуває гостроти питання інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека стосується захисту життєво важливих інтересів

людини (і більш глобально – суспільства, держави). Неправдива, неповна, невчасна інформація може нанести шкоду. Нині, коли на території України ведуться повномасштабні бої, війна триває і в Інтернеті. У складні для нашої країни часи важливо захищати себе не лише фізично, а й інформаційно.

Роль інформаційної сфери, яка представляє собою сукупність інформації, інформаційної інфраструктури суб'єктів, які здійснюють збір, формування, поширення і використання інформації, а також систем регулювання виникаючих при цьому громадських відносин, значно зросла на сучасному етапі розвитку суспільства.

Одним зі шляхів забезпечення інформаційної безпеки підлітків є організація безпечного особистісного інформаційного простору як у школі, так і в сім'ї. Організувати безпечний інформаційний простір можливо шляхом реалізації засобів та заходів щодо інформаційної безпеки підлітків, серед яких: правові, технічні та програмні, виховні й організаційні, моральні й етичні.

Забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки дітей в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим завданням. Педагогічні колективи продовжують впевнено тримати свій освітній фронт у важких умовах війни, набувають унікального педагогічного досвіду, перебувають у постійному пошуку нових освітніх підходів, ефективних педагогічних й інформаційних технологій та беруть на себе новий рівень відповідальності за майбутнє країни. Освітній процес зазнав змін не лише в змісті й формах освіти, а й в умовах організації з огляду на безпекову ситуацію.

У разі збереження можливості надання закладом освітніх послуг та враховуючи реалії українського сьогодення, кожен учасник освітнього процесу має володіти інформацією щодо захисту життя і здоров'я та докладати максимум зусиль для створення безпечного середовища як в умовах воєнного стану, так і в будь-який інший період [7, с. 91].

Для забезпечення безпеки дітей і дорослих великого значення має інформаційна безпека. Батьки та педагоги можуть самі регулювати потік інформації, що надходить до них. Але діти шкільного віку цього робити не

завжди можуть, проте, в період воєнного часу, вони майже постійно перебувають в інформаційно-стресовому полі. Саме тому надзвичайно важливо навчити шкільну спільноту відповідально і свідомо споживати інформацію так, щоб не наразити себе та інших на небезпеку, не стати жертвою обману, відділити корисну інформацію від непотрібної чи шкідливої.

Провідну роль у недопущенні доступу підлітків до матеріалів, несумісних із завданнями навчання, особливо за переважної відсутності контент-фільтруючих програм у школі та вдома, є навчання і виховання з метою формування інформаційно безпечної особистості.

Інформацію слід подавати відповідно до віку дитини та дбати, щоб вона її не травмувала. Діти мають право знати, що відбувається в їхній країні, але дорослі також мають відповідальність убезпечити дітей від небезпечного контенту. Онлайн-безпека в інформаційному суспільстві є одним із основних напрямів фундаментальних досліджень у сфері інформаційних технологій, які використовуються під час вивчення практично всіх шкільних дисциплін уже з початкової школи [2, с. 5].

Отже, сучасний учитель повинен знати основні напрями кібербезпеки в Україні та світі, принципи безпеки цифрових технологій у професійній діяльності, засоби забезпечення кібербезпеки системи освіти; уміти безпечно використовувати ресурси інформаційних освітніх систем; інтегрувати засоби кібербезпеки, сучасні інформаційні технології в освітню діяльність; користуватися засобами кібербезпеки електронних освітніх ресурсів для навчання з урахуванням психолого-педагогічних особливостей учнів. І, окрім того, інформаційна безпека в умовах становлення глобального інформаційного суспільства тісно пов'язана з проблемами забезпечення безпеки особистості, а також соціуму в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грабар Н. С. Інформаційна безпека в умовах становлення глобального інформаційного суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 7. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1461> (дата звернення: 29.01.2024).
2. Доценко С. О. Онлайн-безпека учасників освітнього процесу в умовах

дистанційного і змішаного навчання : навч.-метод. посіб. / С. О. Доценко, В. В. Ворожбіт-Горбатюк, Т. М. Собченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2021. 192 с.

3. Жадан І. Інформаційна безпека середовища як чинник розвитку громадянської компетентності молоді. *Проблеми політичної психології*. 24(1). С. 248-257. URL: <https://doi.org/10.33120/porp-Vol24-Year2021-77> (дата звернення: 29.01.2024).

4. Золотар О. О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 446 с.

5. Користування Інтернетом серед українців: результати опитування, проведеного 13-18 травня 2022 року. КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1115&page=1> (дата звернення: 01.06. 2022).

6. Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: навч. посіб. К.: Кондор, 2004. 384 с.

7. Косенчук О., Стягунова О. Безпека освітнього простору в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*. Т. 1. № 3 (107). 2013. С. 90–101. URL: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-90-101> (дата звернення: 30.01.2024).

УДК 37.091.113

Харламов Михайло Іванович,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України, м. Харків;

Чиркіна-Харламова Марина Анатоліївна, кандидат технічних наук, доцент, заступниця начальника кафедри спеціальної хімії і хімічної технології факультету оперативно-рятувальних сил Національного університету цивільного захисту України, м. Харків

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СИСТЕМИ ДСНС УКРАЇНИ

престижу бути долученим до неї. Але, звісно, це лише одна з численних частин гуманітарно-виховного впливу. Враховуючи великий ступінь розгалуженості і ретельної продуманості форм і заходів соціально-гуманітарної роботи, кожна з них має стати способом виявляти інтереси студентської молоді – пізнавальні, моральні, естетичні – та формою діалогу з ними [2, с. 204]. У Дослідження інформаційної культури здобувачів вищої освіти, зокрема в таких її репрезентативних моментах, як отримання інформації в усіх аспектах життя,

а також здатність до критичного опрацювання всього масиву отриманої інформації даної аудиторії, здійснене кафедрою соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України, дозволяє визначити необхідні заходи з подальшого розвитку даної сфери життєдіяльності здобувачів вищої освіти системи ДСНС України.

Відповідно до Указу Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» (нова редакція) [1] для забезпечення готовності держави, її економіки і суспільства до оборони та відбиття зовнішньої агресії у будь-яких формах і проявах (зокрема у формі гібридної війни), підвищення рівня обороноздатності держави є ключовим пріоритетом політики національної безпеки. Цей закон регламентує діяльність ДСНС України в нових умовах, відповідно до яких, Служба має забезпечити підвищення її спроможності щодо ефективного управління єдиною державною системою цивільного захисту, оснащення сил цивільного захисту сучасними видами техніки, засобами та спорядженням, оптимізацію розміщення її підрозділів, упровадження системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером, підготовки та просвіти населення щодо норм і правил поведінки в умовах надзвичайних ситуацій. Все це накладає додаткову відповідальність на офіцерів та майбутніх офіцерів, яких випускає НУЦЗУ, оскільки від їхньої обізнаності та здатності орієнтуватися у «морі» дезінформації залежить виконання власних обов'язків із захисту життя та здоров'я населення.

Також серед основних завдань Закону «Про Стратегію національної безпеки України» є пункт щодо необхідності підтримки перспективних, практично спрямованих наукових досліджень у сфері національної безпеки і оборони [1], що безперечно стосується і підвищення інформаційної культури в умовах ведення інформаційної війни проти нашої держави.

Кафедрою соціальних і гуманітарних дисциплін соціально-психологічного факультету НУЦЗ України в межах науково-дослідної роботи кафедри було визначено практичні шляхи покращення інформаційної культури здобувачів вищої освіти НУЦЗ України та ДСНС України в цілому. Так,

зокрема, було запропоновано введення навчальної дисципліни «Інформаційна культура громадян» у навчальний процес закладів вищої освіти системи ДСНС України. Це дозволило б вирішити проблему із некритичним ставленням здобувачів вищої освіти до отриманої інформації, що в умовах відкритої інформаційної війни РФ проти України, становить велику загрозу морально-психологічному стану майбутніх офіцерів ДСНС України та випускників цивільних спеціальностей закладів вищої освіти системи ДСНС України.

Також ще одним зі шляхів покращення інформаційної культури здобувачів вищої освіти є активізація інституту кураторства. Було б дуже корисно кожного викладача, за яким закріплено студентську чи курсантську групу, зобов'язати проводити не менше ніж один суспільний чи інформаційний захід на місяць, з метою підвищення загального культурного чи навчального рівня студентської молоді. Є необхідним проведення регулярних зустрічей кураторів зі своїми групами не менше одного разу на місяць у формі дискусійного клубу з метою обговорення останніх світових новин, тенденцій в політиці, соціальному, культурному, науковому житті, під час якого викладач пояснював би незрозумілі моменти або акцентував увагу на негативних речах, тобто виступав тим самим наставником, який би підвищував рівень інформаційної культури здобувачів вищої освіти. Необхідно сприяти формуванню у тих, кого навчають, переконання, що наука, як і інтелектуальна праця в цілому, є тією сферою, від якої залежить і цивілізація, і майбутнє людства; що наука весь час розвивається; і є моментом соціальної літератури з питань виховання молодих людей, що несуть службу, сказано про те, що працівникам, які їх виховують, необхідно бути готовими до таких «душевних» заходів, як відверта виховна бесіда віч-на-віч, порада, приклад із життя; порекомендувати відомі соціальні рецептури, бути взірцем для них. Все це не тільки практика керівництва курсами, але психологічний супровід служби й навчання, який пронизує весь навчально-виховний процес і без якого неможливо формувати інформаційну культуру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Рябініна О. В. Динаміка ціннісних орієнтацій курсантів – майбутніх рятівників і деонтологія шкільного виховання / О. В. Рябініна. *Взаємозв'язок курсів естетики і художньої культури з викладанням літератури, музики і образотворчого мистецтва в школі*: матеріали науково-практичної конференції 21-22 березня 2013 року, м. Чернігів. Чернігів, 2013. С. 202–206.

2. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n14>. (дата звернення: 05.02.2024).

УДК 346.346.5.346.57

Чередниченко Олександр Юрійович,
кандидат економічних наук, доцент,
професор Спеціальної кафедри №1 ІІЮК
для СБУ НЮУ імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

КАТЕГОРІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА КАТЕГОРІЇ «ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ» В СТРУКТУРІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ УСТАНОВ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Інформація є важливою складовою, предметом та продуктом діяльності сучасного суспільства. Починаючи з 2019 року з настанням періоду пандемії, а потім із 2022 року після повномасштабної агресії росії проти України забезпечення інформаційного супроводу, інформаційної безпеки навчального процесу та науково-дослідницьких робіт набуло додаткової актуалізації. Загрози інформаційній безпеці стають все серйознішими та вагомішими, а засоби збереження, використання, передачі інформації стрімко змінюються. Захист ділової, фінансової, інтелектуальної, наукової, технологічної та іншої інформації від несанкціонованого використання, її зміни чи знищення набуває важливого значення серед вітчизняних закладів та установ, в тому числі освітньої сфери. До речі саме в системі освітніх закладів та установ зберігаються і використовуються великі масиви інформації щодо особи (здобувачів освіти та науково-педагогічних фахівців), форм, засобів та методів викладання, наукових досліджень, інтелектуальної власності тощо. Також, активно використовуються в навчальному процесі, в ході організації та проведення наукових заходів різноманітні платформи для онлайн спілкування.

Наприклад, набула великої популярності платформа ZOOM. В закладах освіти створені електронні портали навчальних дисциплін, бази даних здобувачів та викладачів чи науковців, переведено діловодство в електронний формат, функціонують електронні бібліотеки тощо. Напрацьовано досвід організації та забезпечення освітнього процесу в дистанційному форматі.

У більшості навчальних закладів України, особливо III та IV рівнів акредитації функціонують окремі підрозділи із технічної підтримки навчального та науково-дослідницьких процесів, але їх функціональні повноваження не дозволяють їм забезпечувати повною мірою заходи щодо захисту інформаційних ресурсів. Персонал цих підрозділів не завжди є професіоналами в області технічного захисту інформації, тому не мають відповідних навичок щодо діяльності засобів безпеки, не мають системних знань в категорії інформаційної безпеки. Особливої актуальності ці питання набувають для навчальних закладів військової та спеціальної спрямованості (правоохоронної, системи ДСНС, пенітенціарної системи тощо). Тому їх захист, інформаційна безпека як ресурсів, так і безпосередньо здобувачів освіти та науково-педагогічних фахівців є найважливішим завданням в сучасних умовах.

На жаль, концептуальні та науково-методологічні основи інформаційної безпеки остаточно ще не розроблені. Тому для здійснення ефективного захисту інформації необхідно поділити «інформаційну безпеку» на категорії згідно з якими впроваджувати певні засоби безпеки інформаційних ресурсів. З погляду інформаційної безпеки в науковій літературі виділяють 4 категорії інформаційної безпеки: конфіденційність, цілісність, автентичність, апелюємість. Але на нашу думку категорії інформаційної безпеки мають бути доповнені наступними категоріями: підзвітність та достовірність (Рис. 1.1.)

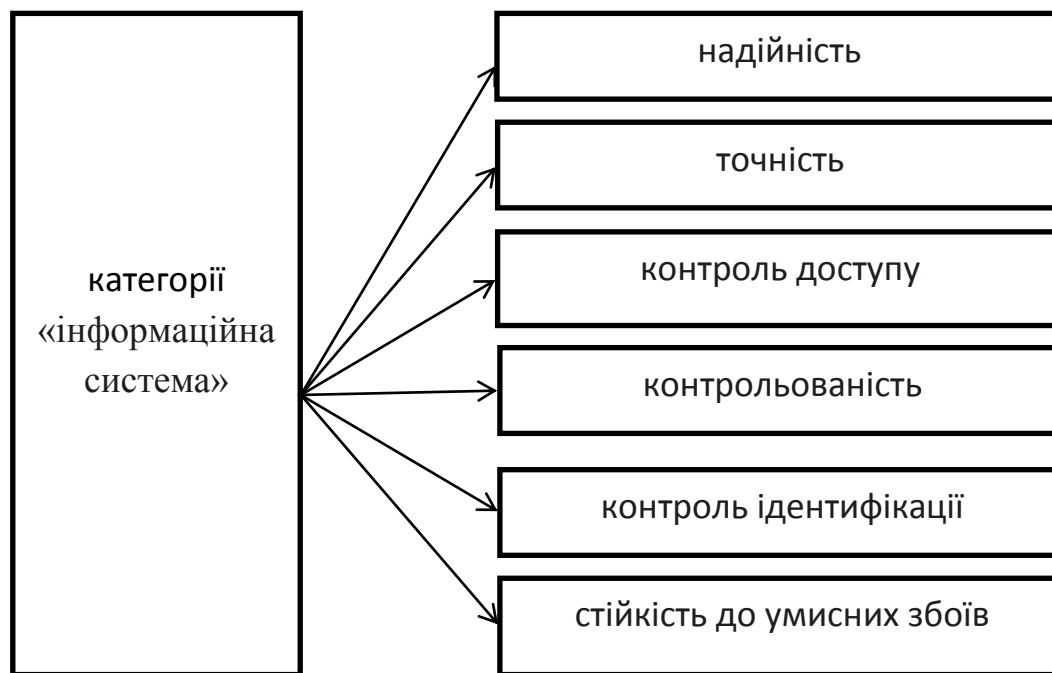

Рис. 1.1. Категорії інформаційної безпеки

Взаємозв'язок даних категорій дає змогу всебічно попереджувати витік інформації з організації, установи чи закладу.

Для ефективного використання та захисту інформації вона має бути систематизована та пов'язана між собою. Як система управління інформаційна система, тісно пов'язується з системами збереження, видачі та обміну інформації в процесі її використання й управління. Вона охоплює сукупність засобів та методів, що дозволяє користувачу збирати, зберігати, передавати та

обробляти відібрану інформацію. Інформаційні системи організації, установи чи закладу необхідні для упорядкування інформації та ефективного управління всіма ресурсами, створення інформаційного та технічного середовища для управління діяльністю в закладі чи установі. Будь-яка інформаційна система має відповідати наступним категоріям, які наведені у рисунку 1.2

Рис. 1.2. Категорії «інформаційна система»

Таким чином, з урахуванням визначених категорій інформаційна безпека організації, установи, закладу це цілеспрямована діяльність її органів та посадових осіб із використанням дозволених сил і засобів із досягнення стану захищеності їх інформаційного середовища, що забезпечує її стійке, безперервне функціонування і динамічний розвиток. Це є актуальним для територій прифронтових чи наближених до лінії проведення бойових дій, де навчання та науково-дослідницька діяльність здебільшого здійснюється в онлайн режимі. Система заходів забезпечення безпеки організації, установи, закладу має включати сукупність державно-правових, адміністративних, режимних заходів кіберспрямованості, організацію попереджувально-профілактичної роботи з персоналом, фізичну і технічну охорону об'єктів і працівників, впровадження технічних засобів захисту від несанкціонованого доступу та витоку інформації.

Ящишин Ірина Василівна,

заступник директора комунальної установи Тернопільської обласної ради «Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області», м. Тернопіль

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Створення безпечних і комфортних умов для навчання та викладання завжди було пріоритетним напрямом діяльності кожного закладу освіти, а під час дії воєнного стану питання безпеки закладів освіти, забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, стали визначальними аспектами організації освітнього процесу.

Відповідно до Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища та Концепції безпеки закладів освіти можемо виокремити такі складові безпечного освітнього середовища:

- фізична безпека – система комплексної безпеки, яка має забезпечити стан захищеності школи та учасників освітнього процесу від реальних і прогнозованих загроз соціального, техногенного і природного характеру;

- психологічна безпека – стан середовища, вільний від проявів психологічного насильства у взаємодії людей, що сприяє задоволенню основних потреб в особистісно-довірчому спілкуванні, а це створює референтну значимість середовища, і, як наслідок, забезпечує психологічну захищеність її учасників;

- інформаційна безпека – це система дій, рішень та інструментів, спрямованих на захист інформації від неправомірного використання, несанкціонованого доступу, безпека на фізичному й особистісному та

суспільному (колективному) рівнях, керування доступом до інформації і кібербезпекою, що, у свою чергу, впливає на освітнє середовище загалом і кожного учасника освітнього процесу зокрема.

Крім того, у Концепції безпеки закладів освіти [5] виокремлено фактори, що свідчать про низький рівень безпеки закладів освіти та організації безпечного освітнього середовища в Україні, й потребують відповідного реагування та прийняття управлінських рішень, а саме:

- недостатній рівень охоплення закладів освіти превентивними поліцейськими послугами, спрямованими на запобігання та попередження вчинення правопорушень;
- недостатній рівень обізнаності учасників освітнього процесу про їхні права, обов'язки та відповідальність;
- незнання учасниками освітнього процесу правил безпечної поведінки в побуті та правил дорожнього руху;
- низький рівень обізнаності дітей щодо кіберзагроз та формування безпечної поведінки в Інтернеті;
- неготовність учасників освітнього процесу до дій в умовах надзвичайних ситуацій, бойових дій;
- відсутність у працівників закладів освіти навичок надання домедичної допомоги, забезпечення психологічної підтримки здобувачів освіти;
- обмежений доступ до послуг з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу під час навчання та роботи з урахуванням впливу військової агресії на їхнє психічне здоров'я;
- відсутність комплексної інфраструктури психоемоційної підтримки та психологічної допомоги учасникам освітнього процесу;
- недостатність умов для інклюзивного навчання та підтримки в освітньому процесі здобувачів освіти, які цього потребують, відповідно до нових безпекових умов.

Реалізація завдань та заходів Концепції у закладах освіти підвищить ефективність превентивних заходів щодо запобігання та попередження вчиненню правопорушень в освітньому середовищі, створить безпечні умови навчання і викладання, комфортну міжособистісну взаємодію, що сприятиме емоційному благополуччю учасників освітнього процесу.

У контексті активної цифровізації освітньої діяльності, потреб використання технологій змішаного й дистанційного навчання, практики застосування соціальних мереж для висвітлення діяльності закладів освіти та ініціативність щодо поширення особистої інформації учасниками освітнього процесу зосередимо увагу на ключових аспектах інформаційної безпеки у закладі освіти. Передусім слід звернути увагу на використання технологій та інструментів, які забезпечують захищений доступ до інформації, або навпаки – широкий і безбар'єрний доступ до інформації у разі потреби. Зауважимо, що за допомогою інструментів кіберзахисту надається змога виявляти фейки, уникати обману, дезінформації, перевіряти відомості та інше. Не менш важливим є забезпечення безперервної комунікації та відновлення інформування, вчасне реагування на інциденти, керування вразливістю, впровадження політик інформаційної безпеки.

Зауважимо, що для безпечного використання освітніх онлайн-ресурсів / платформ та впровадження змішаного навчання в освітньому процесі заклад освіти має забезпечити захищену та надійну шкільну мережу, використовуючи послуги офіційного інтернет-провайдера, та використовувати програмне забезпечення для фільтрації / моніторингу контенту і безпеки пристроїв.

Окрім того, у кожному закладі освіти доречно було б розробити декларативні документи та конкретизувати їх у вигляді правил з інформаційної безпеки та порядку реагування на інциденти, пов'язані з безпекою дітей в онлайн-середовищі. Такі документи мають бути розроблені із залученням адміністрації закладу освіти, учителів, учнів, батьків та інтернет-провайдера, який забезпечує доступ до інтернету на відповідній території. Головне, щоб

основними принципами політики безпеки були послідовність, обов'язковість, відповідальність і дієвість, а не формальний підхід.

Комплексний підхід до інформаційної безпеки вимагає поєднання різних організаційних заходів стосовно користувачів-учнів. Окрім шкільного курсу інформатики, важливе місце має організація та проведення інформаційно-просвітницьких заходів із питань безпеки у мережі Інтернет. Головна мета таких заходів – усвідомлення учнями відповідальності за свої дії навіть у віртуальному середовищі, засвоєння етичних норм поведінки в цьому середовищі, і як наслідок, формування в учнів компетентності з інформаційної безпеки.

Разом із тим, не лише учні, а і їхні батьки мають бути знайомі з інформацією про небезпеку від онлайн-середовища. Важливо залучати батьків до процесу ухвалення рішень щодо правил безпеки в інтернеті. Для цього вчителі повинні розповісти батькам, для чого і як використовується інтернет у школі / вдома, які можуть бути загрози і як потрібно контролювати ризики, надати перелік програм, які дають можливість відстежувати й фільтрувати діяльність неповнолітніх у мережі. Пріоритетне завдання педагогів – привернути увагу кожного учасника освітнього процесу до питань інформаційної безпеки, безпечної поведінки дітей і молоді в інтернеті та захисту прав дитини і прав людини в сучасному цифровому світі.

Підтримуємо думку, що рівень інформаційної культури суб'єкта прямо пропорційний рівню інформаційної безпеки і, причому, чим вищий рівень інформаційної культури – тим менше загроз з інфопростору (тобто вищий рівень інформаційної безпеки).

Так, у концепції «Нова українська школа» виокремлено «інформаційно-цифрову компетентність», яка має бути набута учнями протягом навчання в школі [4]. Ця компетентність включає, зокрема, інформаційну та медіаграмотність, що забезпечують формування здатності критично мислити, споживати, створювати та поширювати якісний інформаційний та медійний продукт. Адже саме якість отриманої інформації як учнем, так і студентом,

найчастіше визначає їхній вибір і наступні дії, зокрема здатність користуватися фундаментальними свободою і правом на самовизначення і розвиток, самореалізації в житті, навчанні, роботі відповідно до існуючих умов цифрового суспільства.

Важливо пам'ятати, що робота з проєктування та створення інформаційної безпеки освітнього простору не припиняється після досягнення певного результату. Дотримання і забезпечення безпеки – це безперервний процес реагування на нові виклики життя, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей і правил.

Таким чином, розвиток цифрової компетентності та цифрової відповідальності є ключовим соціальним замовленням сьогодення, що можна досягти шляхом системних змін у підході до організації освітнього простору, форм і методів роботи, залученням як дорослих, так і молоді та дітей, стимулюванням самоосвітніх компетентностей сучасної людини, осмислення нею можливих наслідків і ризиків перебування в цифровому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.02.2024).
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/conv#n401> (дата звернення: 20.02.2024).
3. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 20.02.2024).
4. Нова українська школа: Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти на період до 2029 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/novaukrainska-shkolacompressed.pdf> (дата звернення: 20.02.2024).
5. Концепція безпеки закладів освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 року № 301-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.02.2024).
6. Про Безпеку: безпечна освітня екосистема громади: навчально-методичний посібник / за заг. ред. Н. Софій, А. Аносової. Київ : Центр інноваційної освіти «Про.Світ», 2023.

СЕКЦІЯ 6. СТВОРЕННЯ, ПІДТРИМКА ТА РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 37.07

Брик Роман Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент, завідувач кафедри менеджменту і
методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я

У сучасних умовах широкомасштабної російсько-української війни, епідеміологічних та екологічних загроз безпека і здоров'я дітей є однією із актуальних проблем сьогодення. Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі, схваленої Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020, обумовлено необхідність формування безпечних, комфортних та здорових умов навчання в закладах освіти, освітнього середовища, яке забезпечує оволодіння учнями компетентностями, необхідними для життя, формування культури безпечної та здорової поведінки. Серед стратегічних цілей, за якими здійснюється реалізація стратегії, виділяють здоров'язбережувальну складову освіти [5].

Однак незважаючи на пріоритетні напрямки державної політики щодо розвитку освіти, які ґрунтуються на особистісній орієнтації освіти, пропаганді здорового способу життя, моніторингу освітнього процесу, залишаються високими показники патологічної враженості учнів. За даними спеціальних медичних епідеміологічних спостережень, за період навчання в школі здоров'я дітей значно погіршується. В чотири рази зростає частота виявлення порушень зору, у два рази – органів травлення, в 3,5 разів – нервової і ендокринної систем та функціональних відхилень у серцево-судинній системі.

Упродовж багатьох століть світові просвітителі, філософи, педагогі-класици, зокрема, Я. Коменський, П. Лесгафт, Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші були прибічниками ідеї, що розв'язання проблеми забезпечення збереження й формування здоров'я дитини відповідно до принципів гуманістичної освіти знаходиться у площині побудови освітнього процесу.

Поняття навчального року з поділом його на чверті та канікули увів видатний чеський педагог Я. А. Коменський. Він запровадив класно-урочну систему навчання, рекомендував під час навчання дітей у школі створювати позитивну навчальну мотивацію, дотримуватись санітарно-гігієнічних норм, спрямованих на збереження здоров'я учнів. На його думку, уроки повинні обмежуватись часом і обсягом навчального матеріалу, при цьому обов'язково супроводжуватись перервами для відпочинку [3].

К. Ушинський звертав увагу на такий фізичний стан людини як втома. Основна причина настання втоми – розумове перевантаження. Він наголошував, що позитивні емоції та раціональний режим дня школярів зменшують втому. Аби навчання дітей було радісним, потрібно, щоб уроки були цікавими, а вчителі – тактовними і добрими [6].

Науковими дослідженнями, зокрема, і українських вчених, доведено, що організація освітнього процесу є одним з основних чинників, який може мати негативний вплив на стан здоров'я дітей, їх працездатність, що зумовлене як безпосереднім впливом, так і через порушення основних складових режиму дня учнів, нераціональну організацію навчальної діяльності.

Організація здоров'язбережувального освітнього процесу включає систему умов, заходів і педагогічних технологій, які мають на меті зберегти та оптимізувати резервні можливості організму учнів, підтримати високу працездатність й оптимальний розвиток фізичних, психічних можливостей соціально здорової особистості.

Дослідження спеціалістів свідчать, що забезпеченню тривалої діяльності в умовах оптимальної працездатності, зниженню втоми та збереженню здоров'я

сприяє раціональна організація освітнього процесу: дотримання гігієнічних вимог до організації режимних елементів освітнього процесу, раціонально складений розклад навчальних предметів.

Основними організаційними формами, які визначають зміст та інтенсивність освітнього процесу залишаються структура навчального року, урок та розклад занять, що розробляються на основі освітньої програми та робочого навчального плану закладу загальної середньої освіти. Показником організації здоров'язберезувального освітнього процесу виступає обсяг навчального навантаження – кількість уроків і їх тривалість, включаючи витрати часу на виконання домашніх завдань.

Фізіолого-гігієнічні вимоги до складання розкладу уроків в школі визначаються динамікою фізіологічних функцій і працездатністю учнів протягом навчального дня і тижня. У раціонально складеному шкільному розкладі враховується складність предметів і переважання динамічного або статичного компонентів під час занять [2].

Розклад навчальних занять повинен враховувати оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також чергування протягом дня і тижня навчальних занять із навчальних предметів природничо-математичного, суспільно-гуманітарного циклів із навчальними предметами художньо-естетичного, фізкультурно-оздоровчого та технологічного циклів з урахуванням гігієнічних правил складання розкладу навчальних занять Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [4].

Виходячи з сучасних поглядів гігієністів, розумова працездатність школярів у різні дні навчального тижня неоднакова. Її рівень зростає до середини тижня і залишається низьким на початку (понеділок) та наприкінці (п'ятниця). Тому розподіл навчального навантаження має будуватися таким чином, щоб найбільший її об'єм припадав на вівторок, середу. На ці дні до розкладу слід включати або найбільш важкі предмети, або середні та легкі за

складністю, але у великій кількості, порівняно з іншими днями тижня. Четвер має бути дещо полегшеним днем.

Для забезпечення стійкої працездатності протягом навчального дня велике значення має організація відпочинку між уроками, насамперед його тривалість. Вчені стверджують, що це необхідно для забезпечення фаз відпочинку: у першій відбувається відновлення працездатності, у другій – закріплення відновленого рівня. Якщо тривалість відпочинку недостатня, і нова робота відбувається під час другої фази, то працездатність швидко падає, наростає втома.

Найбільш складні предмети рекомендується включати в розклад другими або третіми (але не першими і не останніми) уроками. Не можна ставити два або три важких уроки поспіль (наприклад, фізика, математика, іноземна мова), краще чергувати їх з менш важкими (наприклад, історія, математика, географія). Уроки фізкультури, праці, співу, малювання, що дають можливість переключатися з розумової діяльності на фізичну, більш емоційні, краще всього використовувати у другій частині (четвертими або п'ятими), але не в кінці навчального дня. Слід врахувати, що вплив уроку визначається не будь-яким одним фактором (складністю матеріалу або емоційністю), а певним поєднанням, сукупністю трьох основних чинників: складністю, насиченістю навчальними елементами, емоційним станом учнів [1].

Упродовж останніх років у зв'язку з епідеміологічними викликами (пандемією COVID-19) та широкомасштабною російсько-українською війною освітній процес організовується у дистанційній та змішаній формах. Безперервна тривалість навчальних занять при організації дистанційного навчання у синхронному форматі не повинна перевищувати для учнів: 1–2 класів – 2 навчальних занять по 30 хв. або 3 – по 20 хв.; 3–4 класів – 2 навчальних занять по 45 хв. або 3 – по 30 хв., або 4 – по 20 хв.; 5–6 класів – 2 навчальних занять по 45 хв. або 3 – по 35 хв., або 4 – по 25 хв.; 7–9 класів – 2 навчальних занять по 45 хв. або 3 – по 40 хв., або 4 – по 30 хв., або 5 – по 25 хв.;

10–11 класів – 3 навчальних занять по 45 хв. або 4 – по 35 хв., або 5 – по 30 хв., або 6 – по 25 хвилин [4].

Отже, організація освітнього процесу не повинна призводити до перевантаження учнів та має забезпечувати безпечні, нешкідливі та здорові умови здобуття освіти. Під час побудови розкладу занять необхідно обов'язково звертати увагу на допустиму сумарну кількість годин інваріантної і варіативної частин навчального плану тижневого навантаження учнів, враховувати особливості тижневої та денної динаміки розумової працездатності учнів, а також ступінь складності навчальних предметів і переваги статичного чи динамічного компонента під час занять.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобрицька В. І., Гладкий С. О., Гриньова М. В. та ін. Валеологія: навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти. В 2-х ч. Полтава : ТОВ Поліграфічний центр «Скайтек», 2000. 306 с.
2. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим. *Здоров'я та фізична культура*. 2005. №2. С. 1–4.
3. Коваленко Є. І. Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Є. І. Коваленко, Н. І. Белкіна; за заг. ред. Є. І. Коваленко. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 664 с.
4. Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25 вересня 2020 року № 2205, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 10 листопада 2020 року за № 1111/35394 (редакція від 09.09.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text> (дата звернення: 16.02.2024).
5. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення: 15.02.2024).
6. Ушинський К. Д. Твори: в 6-и т. Київ : Рад. Школа, 1954. Т. 2. 560 с.

УДК 37.014

Гайда Василь Ярославович,
доктор філософії, викладач кафедри
змісту і методик навчальних предметів
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

РОЛЬ STEM-ОСВІТИ У РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Суть STEM-освіти полягає в особливому підході до навчання, який спрямований на інтеграцію чотирьох галузей знань науки технологій, інженерії і математики та скерований на розвиток в учнів не лише в рамках окремих дисциплін, але й у розумінні їх взаємозв'язку та застосуванні набутих компетентностей в реальному житті [0].

Варто зазначити, що STEM розглядає науку, технології, інженерію та математику як взаємопов'язані елементи, що сприяє більш глибокому розумінню концепцій, сприяє розвитку критичного мислення, проблемного вирішення та аналітичних навичок, необхідних для вирішення складних завдань. Учні вивчають та вирішують реальні проблеми, що сприяє практичному застосуванню знань в різних сферах життя. STEM-освіта відповідає сучасним вимогам ринку праці, оскільки вона розвиває навички, які широко використовуються в сучасних технологічних індустріях та відкриває двері до різноманітних кар'єрних можливостей у сферах науки, технологій, інженерії та математики [0]. Загалом, STEM-освіта важлива, оскільки вона сприяє розвитку комплексних навичок, які стають все більш важливими в сучасному світі, де технології та наука займають ключове місце.

Проте швидкий розвиток технологій, безвідповідальне використання невідновлювальних ресурсів, збройна агресія з боку російської федерації та ряд інших чинників зумовили актуалізацію низки актуальних проблем у сфері екології, які потребують уваги та швидкого вирішення. Серед існуючих викликів варто виокремити проблему зміни клімату, забруднення навколишнього середовища, втрата біорізноманіття, надмірна експлуатація природних ресурсів, проблеми в управлінні відходами тощо [0].

Забезпечення екологічно безпечного освітнього середовища є ключовим для того, щоб виростити покоління, яке розуміє та цінує навколишнє середовище, і може спільно працювати над розв'язанням екологічних проблем.

STEM-освіта здатна забезпечити реалізацію інтегрованого підходу, в руслі якого суб'єкти освітнього процесу зможуть вивчати екологічні питання не тільки в окремих категоріях, але і розглядати їх як системні проблеми, використовуючи знання та навички з усіх чотирьох галузей. Це допомагає формувати глибоке та комплексне розуміння екології та створює підготовку для подальших дій в напрямку збереження природи та вирішення екологічних проблем.

В наукових публікаціях та на шпальтах сайтів і блогів закладів освіти існує безліч публікацій про STEM-проекти, які спрямовані на збереження природи та покращення екології в освітніх закладах [0]. Наприклад, учні Сумської ЗОШ № 8 задіяні у проекті «Біорізноманіття на шкільному подвір'ї». В ході реалізації якого учні досліджують різноманіття рослин та тварин на шкільному подвір'ї. Вони розробляють план збереження біорізноманіття та можливість впровадження нових рослин та елементів для покращення середовища [0].

В ході проведення «Фестивалю STEM-проектів» у жовтні 2023 року, що відбувався у Тернопільському ОКІППО, учениця 6 класу Василів Вікторія Рогачинського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів Нараївської сільської ради (керівники Роман Перунов, Оксана Женчак, Галина Дмитришин), презентували проект спрямований на те, щоб донести інформацію про те, що не можна спалювати опале листя. Короткий опис чому не можна цього робити і яка альтернатива. Також проведено дослідження викидів диму під час спалювання.

Ці та інші проекти не лише надають учням, студентам та педагогам можливість застосувати свої знання STEM-галузей у практичних завданнях, але й сприяють створенню більш екологічно освіченої та відповідальної шкільної спільноти.

Як підсумок, варто зазначити, що STEM-освіта робить важливий внесок у розв'язання конкретних екологічних проблем сучасності, таких як забруднення, зміна клімату та витрати енергії, шляхом розвитку новаторських технологій,

наукових досліджень та інженерних рішень. STEM-навчання стимулює учнів думати креативно та розробляти технології для зменшення забруднення. STEM-освіта сприяє розумінню принципів та можливостей використання відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна та вітрова енергія. Інженерні проекти, спрямовані на вдосконалення енергоефективності будівель, дозволяють учням розробляти та впроваджувати інноваційні системи управління енергією, такі як автоматизоване освітлення та системи терморегуляції. STEM-освіта розвиває навички програмування та аналітики даних, що може бути використано для створення програм та інструментів для ефективного моніторингу та управління екологічними параметрами. Розвиток STEM-освіти стимулює інновації та розуміння, як можна використовувати наукові та технічні знання для створення сталого та екологічно безпечного майбутнього.

Саме тому інтеграція STEM-освіти в сучасні навчальні програми має важливе значення для створення екологічно безпечних умов в освітньому середовищі з кількох причин. STEM-освіта розвиває навички критичного мислення та аналітики, що є необхідними для аналізу екологічних проблем та знаходження раціональних рішень. Інтеграція STEM в навчальні програми дозволяє розглядати екологічні питання як системні проблеми, що включають науку, технології, інженерію та математику. Це сприяє глибшому розумінню та розв'язанню проблеми. STEM-освіта виробляє підготовку, спрямовану на практичне застосування знань. Учні, розглядаючи екологічні питання через призму STEM, можуть розробляти та впроваджувати практичні проекти для збереження природи. STEM-освіта готує учнів до майбутніх професій, пов'язаних зі збереженням природи, використанням відновлюваних джерел енергії, управлінням водними та іншими ресурсами, що важливо для сталого розвитку суспільства. Інтеграція STEM-освіти може стимулювати громадську участь у вирішенні екологічних питань, оскільки учні можуть взяти участь у проектах та ініціативах, спрямованих на збереження природи.

Інтеграція STEM-освіти у навчальні програми допомагає створювати учнів, які не лише розуміють екологічні проблеми, але й можуть допомагати у їх вирішенні, використовуючи наукові та технічні підходи.

Перспективи майбутнього розвитку STEM-освіти та її впливу на створення екологічно безпечних умов в освітньому середовищі дуже обіцяючі. Очікується, що STEM-освіта продовжить збільшувати свою роль в освітніх програмах на всіх рівнях. STEM-освіта буде розширюватися на всі етапи освітнього процесу, включаючи дошкільну освіту, початкову та середню школу, вищу освіту та навіть позаформальні освітні програми. Зростаюча потреба у кваліфікованих кадрах у галузі STEM приводить до тісної співпраці між освітніми установами та підприємствами. Запровадження технологій, таких як віртуальна реальність, штучний інтелект та інші інновації, буде сприяти покращенню якості STEM-навчання та зростанню інтерактивності у процесі навчання.

Загалом, майбутнє STEM-освіти у сфері екології обіцяє бути динамічним та допомагати у вирішенні найважливіших екологічних викликів. Це буде важливим компонентом для підготовки молодого покоління до викликів, пов'язаних зі збереженням природи та сталим розвитком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікторія Мізюк, Ганна Новак. Генезис поняття та ідей STEM-освіти в Україні та зарубіжжі: історичний аспект. НВ ІДГУ 2022, С. 87–94.
2. Гайда В. Я. Сучасні тенденції організації освітнього процесу з фізики на засадах сталого розвитку. *Наукові записки. Сер. Педагогічні науки*. Вип. 191. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. С. 230–233.
3. Гайда В. Я., Кавецький В. Є. Особливості підвищення кваліфікації вчителів природничої освітньої галузі в контексті розвитку STEM-освіти. *Наукові записки. Сер. Педагогічні науки*. 2023. № 210. С. 83–89.
4. Збереження та примноження біорізноманіття на шкільному подвір'ї. URL: <https://urlc.net/wI2K> (дата звернення: 20.01.2024).
5. Патрикеева О., Черноморець В., Василенко І., Коваленко М. STEM-проект як інструмент формування компетентностей здобувачів освіти. *Наукові записки Малої академії наук України*, (1(20), С. 69–77. (2022). DOI: <https://doi.org/10.51707/2618-0529-2021-20-07>.

Герасименко Юлія Юріївна,
здобувачка третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти Харківського
національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди, м. Харків

STREAM-ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

У сучасну епоху людство стикається з безпрецедентними екологічними викликами: глобальним потеплінням, збільшенням кількості природних катастроф, втратою біорізноманіття, загрозами для чистої води та здоров'я екосистем тощо. Ураховуючи глобалізацію та інтенсивний розвиток технологій, які так згубно впливають на навколишнє середовище, існує думка, що сучасні діти будуть жити у світі, де екологічна криза може стати одним із основних викликів. Така криза взаємовідносин між людиною та природою негативно позначиться на соціокультурному оточенні, а також впливатиме на внутрішній світ людини, деформуючи її ціннісні установки.

З урахуванням постійних змін та соціальних викликів щодо екології та сталого розвитку виникає необхідність включення екологічної освіти до навчальних програм на кожному етапі освітнього процесу в різних вікових групах суспільства. Навчання протягом усього життя стає ключовим та саме дитячий досвід і якісне навчання та виховання дітей, на думку вчених, сприяють розвитку їхнього відповідального ставлення до довкілля в дорослому віці й активній участі в захисті природи. Г. Беленька, Н. Горопаха, Т. Грицишина, К. Крутій, Н. Лисенко, З. Плохій, Л. Присяжнюк, Г. Тарасенко наголошують на необхідності провадження цілеспрямованої природничо-екологічної освітньої діяльності в закладах освіти, під час якої діти отримають систематизовані знання про природу та методи її збереження, знайомляться з природним оточенням, формуються їхні відповідні вміння та навички, що складає основу природничо-екологічної компетентності.

Одним із таких підходів є холістичний (цілісний) підхід. Цей підхід ґрунтується на синергійному поєднанні раціонального та емоційного, теоретичного та практичного компонентів освіти, охоплюючи різноманітні сторони розвитку дітей. Він передбачає акцентування уваги на створенні ментальних образів через дослідницькі проєкти у природі й екологічні арт-проєкти; стимулювання критичного мислення через екологічну лабіалізацію; використання асоціативного мислення, залучення до мистецтва, розвиток емпатії до навколишнього світу, процес рефлексії та застосування екологічних ігор як інструменту вивчення природи та її закономірностей [3, с. 82].

Холістичний підхід став основою інтегрованого методу ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. Інтеграція елементів природознавства та екології у процес знайомства дітей із природою безпосередньо впливає на очікувані освітні результати, зокрема на розвиток природничо-екологічної компетентності. Діти починають сприймати природу як єдиний організм, де відбувається взаємодія між такими елементами, як повітря, вода, земля, флора, фауна, люди, об'єкти космосу. Вони вчаться розуміти значення цих елементів для людського життя та власного благополуччя, розрізняти позитивний та негативний вплив людських дій на природу, а також навчаються контролювати свою поведінку у природному середовищі. Такий підхід сприяє багатогранному розвитку дітей і підсилює ефективність освітнього процесу, створюючи умови для практичного застосування отриманих знань у різних видах діяльності [2].

Дослідження вчених Г. Беленької, Н. Гавриш, В. Ільченко, І. Кіндрат, К. Крутій, Н. Лисенко, З. Плохій та Г. Тарасенко сприяють не лише глибшому розумінню важливості інтегрованого методу екологічного виховання в дошкільному віці шляхом глибшого занурення дітей у світ природи, але й розробці інноваційних методик навчання і виховання дошкільників.

Однією з таких методик є STREAM-освіта, яка як інноваційний підхід, спрямована на цілісний розвиток особистості та гармонійне поєднання знань і дій на користь суспільства та навколишнього середовища.

STREAM-освіта, інтегруючи природничі науки (Science), технології (Technology), читання і письмо (Reading/wRiting), інженерію (Engineering), мистецтво (Art) та математику (Mathematics), надає можливість застосовувати різні інноваційні авторські технології у процесі формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку.

Так, інтеграція природничих наук (Science) та екологічних знань може реалізуватися на засадах емпайермент-педагогіки, авторами якої є Н. Гавриш, О. Пометун, О. Саприкіна. Доповнення та збагачення освітнього процесу практичними заняттями, експериментами, спостереженнями та проєктною роботою дозволяють дітям безпосередньо взаємодіяти між собою, із природним середовищем, виводять їх із зони комфорту та спонукають до розв'язання проблем, які виникають в освітній діяльності. Емпайермент-педагогіка не тільки розвиває навички спілкування та командної роботи, а й формує вміння критично мислити та адаптуватися до нових викликів, що сприяє розвитку емоційно-ціннісного ставлення дітей до природи та формує навички, орієнтовані на сталий розвиток [1, с. 194–195].

Технології (Technology) можуть інтегрувати в освітній процес природничо-екологічні знання за рахунок використання сучасних технологічних інструментів і платформ, таких, як едукативні мобільні додатки, інтерактивні ігри, віртуальна та доповнена реальність, які підвищують інтерактивність та візуалізують процес навчання. Також важливим є використання електронних навчальних ресурсів, відео та анімації, що демонструють екосистеми, біорізноманіття та вплив людської діяльності на природу. Це сприяє розширенню світогляду дітей за рахунок освоєння ключових методів пізнання, розмежування й узагальнення інформації та сприяє розвитку цифрової грамотності.

Інтеграція читання і письма (Reading/wRiting) та екологічних знань може реалізуватися через використання літературних творів, екологічних текстів та казок. В. Кизилова – досліджуючи класифікацію авторських казок та їх роль у формуванні основ екологічної культури дошкільників – наголошує на тому, що

використання авторських казок, заснованих на наукових принципах, є дієвим методом засвоєння дітьми екологічних концепцій та заохочення до екологічно обґрунтованої поведінки [4, с. 157]. А включення історій, оповідань про природу з використанням технології сторітелінгу, автором якої є Д. Армстронг, мотивує дітей до аналітичного мислення та критичного сприйняття інформації про навколишнє середовище.

Заняття з конструювання (Engineering) відкривають перед дітьми навколишній світ із точки зору технічної творчості та інженерного мислення, дозволяючи їм зрозуміти принципи будови об'єктів, з'ясувати, як різні елементи взаємодіють та функціонують разом, спонукають до експериментів та дослідження, сприяють розвитку мислення і мовленнєвих навичок, учать аналізувати, формулювати висновки, висловлювати і відстоювати власну думку, а також розв'язувати проблемні ситуації з урахуванням індивідуального бачення.

Однією із інноваційних технологій реалізації цього напрямку, на думку Д. Ярошенко, є LEGO-конструювання. Заснована ще в 1932 році Оле Кірком, компанія LEGO застається провідною у виготовленні навчальних конструкторів і сьогодні, а підрозділ компанії LEGO Education розробляє освітні рішення їх застосування. Із використанням LEGO-конструктора педагог може розвивати у дітей цілісне уявлення про світ, основи математики, фізики та механіки, навчити їх конструювання, формувати вміння доводити справу до кінця, співпрацювати, планувати та оцінювати свою діяльність, розвивати дрібну моторику та координацію, стимулювати психічний розвиток та креативність, збагачувати словник, а також виховувати морально-етичні цінності та особистісні якості (самостійність, креативність тощо) [2, с. 10–14].

Система роботи з формування естетичного ставлення до природи у старших дошкільників через мистецтво (Art) може імплементуватися за допомогою технології пейзажного живопису Г. Беленької та О. Половіної. Вона заснована на єдності естетичного та пізнавального при спогляданні реальних явищ природи та їх реплік у творах мистецтв, об'єднанні пізнавального,

емоційного та художньо-творчого компонентів із метою набуття досвіду виділення естетичних властивостей, художньо-педагогічного спілкування за картинами та трансформації ставлення до природи у самостійну творчу діяльність. Ця технологія значною мірою сприяє розвитку почуттєвої сфери дітей у процесі їх ознайомлення з природою [5, с. 102].

Використання інтегрованих завдань, що зосереджені на логіко-математичному змісті (Mathematics), як це розроблено та пропонується Т. Кривошеєю, є ключовим фактором для забезпечення не тільки глибокого, але й різноманітного розуміння природного довкілля. Цей підхід дозволяє ефективно поєднувати розвиток логічного мислення та математичних навичок із поглибленим вивченням природничих наук, стимулюючи у дітей інтерес до дослідження природи та виховуючи розуміння і повагу до навколишнього середовища [6].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в інтегрованому методі STREAM-освіти, основою якого є холістичний підхід та авторські технології, які можуть бути використані у процесі його реалізації, криється величезна педагогічна цінність. Природничо-екологічна компетентність має багато складових і не обмежується вивченням лише однієї навчальної дисципліни, а її формування в межах STREAM-освіти дозволяє дітям бачити взаємозв'язки природи з різними сферами знань та впроваджувати комплексний підхід до розв'язання екологічних, технічних і соціальних завдань, стимулюючи розвиток здібностей і критичного мислення дітей, що є основою для виховання відповідальних, освічених та адаптивних громадян майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеева О. Емпауермент-педагогіка як тренд освіти для сталого розвитку. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-метод. конф., 29–30 травня. 2020 р. / Сумський державний університет, Суми, 2020. С. 193–195.
2. Баликіна О., Богдан Т., Галаган Д., Ярошенко Д. Використання конструктора LEGO у роботі з дітьми дошкільного віку : методичний посібник для студентів спеціальності «Дошкільна освіта» та вихователів ЗДО. Чернігів, 2018. 60 с.
3. Канарова О., Худякова А. Інноваційні методи екологічного виховання дітей дошкільного віку. *Інновації в освіті: сучасні методика та їх практичне застосування*. 2019.

С. 81–84. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/7428> (дата звернення: 14.02.2024).

4. Кизилова В. Українська новітня авторська казка: проблемно-тематичний вимір. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2023. № 61. С. 156–159. URL: <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2023.61.35>

5. Половіна О. Формування естетичного ставлення до природи засобами образотворчого мистецтва у старших дошкільників (на матеріалі ознайомлення з пейзажним живописом) : дис. ... канд. наук: 13.00.08 / Київ, 2007. 210 с.

6. Присяжнюк Л. Сучасні підходи до ознайомлення дошкільників з природою: теоретичний аналіз. 2017. URL: <http://93.183.203.244:80/xmlui/handle/123456789/2404> (дата звернення: 16.02.2024).

УДК 004.946.5-048.63:504:378

Кравцова Ірина Віталіївна,

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри екології та безпеки
життєдіяльності Уманського
національного університету садівництва,
м. Умань, Черкаська обл.;

Василенко Ольга Володимирівна,

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент, доцент кафедри екології та
безпеки життєдіяльності Уманського
національного університету садівництва,
м. Умань, Черкаська обл.;

Нікітіна Ольга Володимирівна,

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент, доцент кафедри екології та
безпеки життєдіяльності Уманського
національного університету садівництва,
м. Умань, Черкаська обл.

ВІРТУАЛЬНІ СИМУЛЯЦІЇ – СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ БЕЗПЕЧНОГО, ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Освітнє середовище – це сучасний культурний феномен, що охоплює всіх учасників освітнього процесу і визначається рівнем суспільно-економічного розвитку держави. Діти та молодь, які є здобувачами освіти, їхні батьки, педагогічні та науково-педагогічні працівники, стейкхолдери – активні суб'єкти сучасного освітнього процесу. Вони формують його траєкторію; визначають інтелектуальне, емоційне та змістове наповнення; окреслюють форму та об'ємність середовищеформуючої конфігурації освіти.

Сучасні умови соціально-економічного та геополітичного розвитку України порушують необхідність актуалізації проблеми формування безпечного, екологічно збалансованого освітнього середовища. Це питання є наскрізним у планах роботи відповідних структурних підрозділів освітніх, наукових установ, територіальних громад. Воно анонсоване на сайтах Міністерства освіти і науки України, закладів загальної середньої освіти та закладів вищої освіти України. Головна умова сучасного розвитку – це якісна освіта і, як наслідок, формування якісного освітнього середовища, що відповідає сучасному рівню наукового розвитку, технічного прогресу.

Уманський національний університет садівництва – провідний заклад вищої освіти України, який має давню історію (до м. Умані Черкаської обл. Головне училище садівництва (історична назва університету) було переведено з м. Одеси у 1844 р.). Особливості формування, розвитку та професійного спрямування установи визначені географічним положенням в межах Центральної України, яка має високий ступінь сільськогосподарського освоєння (площі сільськогосподарських угідь, промислові об'єкти машинобудівного комплексу тощо). У структурі університету працюють такі факультети, а саме: плодоовочівництва, екології та захисту рослин; лісового і садово-паркового господарства; інженерно-технологічний факультет; агрономії; менеджменту; економіки і підприємництва.

Університет має обладнані навчальні аудиторії, спеціалізовані лабораторії, дослідні поля тощо. Водночас, сучасні глобалізаційні процеси зумовили необхідність формування кросплатформного освітнього середовища, яке в установі утворюють ресурси інформаційно-освітнього середовища *Moodle* та інструменти платформи *Labster*. Особливо посилюють інформативність, мають високий ступінь візуалізації і, власне, є діджиталізованим інструментом безпечного, екологічно збалансованого освітнього середовища університету – віртуальні симуляції лабораторій платформи *Labster*.

Підготовка здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «бакалавр» спеціальності 101 «Екологія» виконується на кафедрі екології та безпеки життєдіяльності Уманського національного університету садівництва. Відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти одним із компонентів, що забезпечує формування інтегральної компетентності у підготовці екологів, є «Геологія з основами геоморфології та ландшафтної екології». З метою формування міцної системи знань про магматизм, внутрішні сили Землі студентам було запропоновано до виконання дві симуляції: «*Continental Drift Theory: Past and future locations of the world's continents*» та «*Drivers of Plate Tectonics: Replicate Earth's convection currents*».

Варто зазначити, що віртуальні симуляції поєднують роботу у віртуальному середовищі лабораторії, у цифровому природному середовищі (змодельовані різноманітні природні процеси та явища як в натуральних ландшафтах, так і в складних антропогенних ландшафтно-технічних системах), а також виконання завдань на узагальнення, систематизацію та поглиблення знань. Робота освітньої платформи ґрунтується на формуванні потужної системи *hard skills* та *soft skills*. Навчальний матеріал подається дозовано. Інформаційно є неперевантаженим. Відповідає сучасному рівню розвитку географічних наук / наук про Землю.

Формування *soft skills* забезпечується роботою віртуального помічника / помічниці, яка дає покрокові, дуже детальні інструкції щодо роботи у віртуальній лабораторії. Є дуже терплячою, наполегливо й м'яко веде до досягнення учасником симуляції поставленої мети. Цікавим елементом віртуальних симуляцій платформи *Labster* є те, що помічник / помічниця виявляє яскраві позитивні емоції, якщо здобувач вищої освіти досягає відповідного прогресу. І засмучується, якщо виконавцю віртуальної симуляції не вдається впоратися із теоретичним завданням або поставленою задачею лабораторного проєкту.

Вся інформація подається іноземною мовою. Це, з одного боку, ускладнює процес виконання лабораторних робіт, з іншого – формується

ситуація відпрацювання знань іноземної мови: розуміння іншомовного тексту, сприйняття усного мовлення тощо.

Таким чином, віртуальні симуляції платформи *Labster* є сучасним інструментом, який формує безпечне, екологічно збалансоване освітнє середовище Уманського національного університету садівництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Уманський національний університет садівництва. URL: <https://www.udau.edu.ua/>
2. Labster. URL: <https://my.labster.com/>
3. Virtual education definition. *Law Insider*. URL: <https://www.lawinsider.com/dictionary/virtual-education>

Петровський Олександр Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент,
директор Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ПРО АКТУАЛЬНІСТЬ ГАСЛА: «У ЗДОРОВОМУ ТІЛІ – ЗДОРОВИЙ ДУХ!»

(роздуми на задану тему з історичними ремінісценціями)

Гасло «У здоровому тілі – здоровий дух!» нам доводиться чути, читати доволі часто. Аналіз публікацій українських авторів ХІХ-ХХ ст. дає підстави для висновків, що заклики, наприклад, до молоді зміцнювати дух і тіло часто лунали у зв'язку з організаційним оформленням українського національно-патріотичного та національно-визвольного руху. Активно воно пропагувалося у часи існування СРСР. У даній публікації ми не ставимо завдання аналізу програм і заходів українських спортивних і політичних організацій, зокрема молодіжних, щодо просвітницької діяльності з питань фізичної культури і спорту та підготовки до збройної боротьби за українську державність (у першій половині ХХ ст.), відновлення та утвердження державного суверенітету України (наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.ст.), а також в умовах гібридної війни московії проти України (від 2014 року). Ці питання потребують окремого дослідження та конкретизації, і згадуються тут лише в контексті проблеми, що розглядається.

Чого людині бракує для усвідомлення самої себе щасливою? Як правило, відповідь буває або дуже короткою, або доволі довгою. Але, у будь-якому випадку, ми почуємо слово «Здоров'я». Деталізація відповіді часто супроводжується переліком та оглядом цілої низки аспектів фізичного, психологічного, духовного, ментального тощо здоров'я людини, які охоплюють різні сфери діяльності та форми організації життя людини. При цьому можуть бути присутні:

- пояснення та незайві рекомендації щодо раціональних засад організації побуту, освітнього простору, виробничого середовища тощо;

- поради щодо бережливого ставлення до свого здоров'я, необхідності формулювання розуміння особистого щастя, насичення позитивними емоціями дозвілля тощо.

Чи багато людей взагалі переймаються такими питаннями? Через свою очевидність, але й складність, ці питання не завжди обговорюються широким загалом людей. Може тому, що для повноцінного обговорення таких питань потрібні знання з області психології, педагогіки, етики, медицини або й ширшого кола галузей наукового пізнання?

Світ – мінливий і потребує адекватної реакції на зміни, що у ньому відбуваються. У різні історичні епохи відбувалося багато змін, які, звичайно ж, впливали на життя людини, спонукаючи її визначати для себе головне, найважливіше. Так, людина завжди мусила дбати про збереження життя собі й тим, хто поруч, забезпечення прийнятних умов існування, продовження та підтримку роду тощо. Тому й не дивно, що колись усе сприймалося крізь призму здоров'я, сили, витривалості, навченості виживати – всього того, що людина отримує при народженні, як подарунок від Бога, та шляхом навчання і тренувань. Проте згодом, внаслідок накопичення медичних знань, розвитку економіки, соціальної інфраструктури тощо покращувалися показники виживання, зменшення дитячої смертності, збільшувалась тривалість життя. Це, у свою чергу, позитивно позначалося на зростанні чисельності населення, а відтак і збільшенні робочої сили тощо. Ці та інші позитивні тенденції сприяли

розвиткові світової економіки, освоєнню малодосліджених та малонаселених територій планети та їхньої ресурсної бази, а також формували спроможність досягнення багатьох інших позитивних змін. На жаль, у сучасному світі зміни, що відбуваються, не завжди мають позитивний характер. У регіональних та глобальному вимірах спостерігаємо та відчуваємо різноманітні впливи через кліматичні зрушення, техногенні та природні катастрофи, погіршення стану екології, загострення конкурентної боротьби за ресурси, воєнні конфлікти і війни, соціальні кризи різного масштабу і гостроти. Яскравим є приклад сучасної України, що протистоїть спробам реалізувати імперські амбіції московитськими правлячими колами (згадати хоч би приклади захоплення Чорнобильської АЕС, Запорізької АЕС, руйнування греблі Каховського водосховища, незчисленні бомбардування та знищення об'єктів енергетичної, промислової, соціальної інфраструктури, масове насильство та вбивство українців рашистськими ордами тощо). Осмислення цих змін та усвідомлення й осягнення їх катастрофічних і незворотних наслідків дозволило б людству зосередитися на виробленні ефективних заходів, які б зупиняли й кожен раз долали негативні тенденції, а також виробити відповідні політики налагодження та покращення життя у різних сферах буття. Попри це все, завжди залишатиметься питання: «А що є важливим для людини тепер, буде важливим завтра, невдовзі та на віддалену перспективу?». І відповіді будуть такими ж як і колись, давно, лише з очікуванням іншої якості досягнень.

Колись, наприклад, у кам'яному віці (палеоліт, мезоліт, неоліт) людина, повсякчас перебуваючи (живучи) у природі, сприймала життя як факт, даність, вважала нормальним бути присутньою у просторі зі сталою циклічністю пір року та сезонів, з їхніми особливостями – певною тривалістю дня і ночі, світанками та заходами сонця, змінами температур відповідно до сезонів, наявністю чи відсутністю опадів, розквітом та буянням рослинного світу, наповненням водойм рибою та водоплавним птаством, міграціями копитних тварин тощо. Від давнього кам'яного віку (**палеоліту**), оселяючись у певній місцевості, люди намагались пристосуватися до її особливостей, дослідити та

якнайповніше освоїти ресурсну базу місць поселення і прилеглу територію. Окрім водних джерел раціональному освоєнню піддавались інші доступні ресурси – різні породи деревини, каменю, глини, які можна було використати чи пристосувати для своїх потреб, наприклад, у будівництві житлових і господарських або захисних споруд (останніх – з метою забезпечення від раптових нападів хижих звірів або вороже налаштованих груп чужинців), а також для виготовлення знарядь праці, мисливської зброї, інших предметів, потрібних для облаштування побуту тощо, – люди ще й вивчали рослини, з'ясовували їх споживчі якості – харчову цінність, лікувальні властивості та можливість використання з метою виготовлення одягу, взуття, предметів господарського побуту... . Спостерігаючи за тим, як дикі тварини споживають ті чи інші рослини, гриби, ягоди людина збагачувалася відповідними знаннями та досвідом, і завдяки цьому збагачувала свій харчовий раціон.

Перехід до ускладненого збиральництва наприкінці **мезоліту** спричинився до того, що люди навчилися вирощувати, доглядати потрібні їм рослини. Так було започатковано раннє землеробство. Безперечно, цьому сприяли зміни клімату, поступове утворення гумусних ґрунтів. Люди шукали також можливості підтримувати чисельність диких тварин і птахів у межах своїх мисливських угідь і для цього забороняли, наприклад, забирати всі, без залишку, яйця з пташиних гнізд, обмежували вилов і відстріл диких тварин за віковою або й видовою ознакою. Звичайно, вдавалися до таких заходів лише у випадках крайнього виснаження ресурсної бази харчування. Посилились процеси приручення тварин – кози, свині, великої рогатої худоби. Додайте до цього винайдення гарпуна, рибальського гачка і вудки для вилову риби (на цій основі виникло рибальство), сітей і пасток на птахів та дрібних звірів, рибу тощо і ви зможете уявити наскільки збільшився асортимент, характер та якість і цінність продуктів харчування людини тих часів, що закономірно вплинуло на тривалість її життя.

Зміни, які пов'язують з наступним періодом – новокам'яним віком-**неолітом** також суттєво вплинули на життя людей: відбувся перехід від

присвійних до відтворюючих форм господарської діяльності, зокрема внаслідок доместикації тварин з'явилося скотарство/тваринництво, а на основі ускладненого збиральництва розвинулось землеробство. Зрозуміло, що це сприяло налагодженню стабільного та якіснішого харчування, розширенню асортименту продуктів, а внаслідок винайдення керамічного посуду ще й додалися нові способи приготування їжі, раціон поповнювався новими стравами, зокрема кашами та юшками – м'ясними, рибними, овочевими. Відтак поменшало причин для хвороб органів травної системи. Закономірно, що це позитивно вплинуло на здоров'я і тривалість життя людини новокам'яного віку та наступних часів.

Власне, багато що змінилося в житті людини із переходом на нові шаблі соціально-економічного розвитку, від мезоліту до неоліту. Загалом, **неоліт**, як нова епоха, характеризується поширенням відтворюючих форм господарської діяльності, керамічного посуду, зародженням, на основі розвинутого плетіння, ткацтва і, звичайно ж, розширенням асортименту порід каменю та розповсюдженням нових прогресивних технологій і способів їх обробки – різання, тесання, свердління, шліфування, а завдяки цьому збільшилась чисельність та асортимент кам'яних знарядь і зброї. Все це, наголосимо ще раз, сприяло покращенню умов життя та побуту людини, зростанню тривалості її життя.

У наступні епохи – мідно-кам'яного, бронзового, раннього залізного віків, в часи Середньовіччя, Нового та Новітнього періодів історії Світу та України, бачимо багато нових тенденцій у розумінні самого сенсу життя людини, а також чинників, що позитивно впливають на нього. І завжди актуальними залишались питання, пов'язані із забезпеченням здоров'я, витривалості, працездатності, тривалого й щасливого життя людини.

Наведені вище питання надзвичайно актуалізувалися в Україні сьогодні. Для їх вирішення необхідні різноманітні за характером, змістом і масштабністю заходи. Усвідомлення цінності людського життя спонукає мислителів сучасності до пошуку та популяризації чинників покращення якості життя

людини, в тому числі завдяки закладанню з дитинства розуміння нею основ здоров'я та можливостей його подальшого збереження і зміцнення, до того ж, без великих фінансових витрат та якихось надзусиль. Це видається цілком важливим, якщо спиратися на досвід багатьох попередніх поколінь, зокрема шляхом вивчення і засвоєння відповідних накопичених знань і традицій у сфері харчування, щодо використання доступних для нашого вжитку рослин – овочевих, плодових і ягідних культур, а також тих, що зростають у природі, і часто знайомих нам як бур'яни на городі та в садку, на подвір'ях, пустирях чи над берегами водойм тощо.

Здорове харчування дітей та підлітків сьогодні стало об'єктом внутрішньої політики держави. Згадаймо ті нормативно-правові документи, якими сьогодні маємо керуватися у питаннях організації здорового харчування здобувачів освіти – від раннього і до студентського віку. В цій царині перед системою освіти України ставляться колосальні завдання, а їх реалізація, безперечно, дозволить вирішити багато проблем зі здоров'ям молоді уже у найближчі роки, а у перспективі – і значної частини населення нашої держави. Важливо при цьому не відкидати багатовіковий досвід та раціональні традиції у харчуванні українського та інших народів, що живуть на території України або в найближчому сусідстві. Правильне харчування закладає основи доброго здоров'я та виступає чинником профілактики багатьох захворювань. «У здоровому тілі – здоровий дух!», – так навчає тисячолітня мудрість. Тож проблема організації раціонального і повноцінного харчування дітей та молоді сьогодні не є якоюсь забаванкою, але становить нагальну потребу.

В умовах перманентних військових конфліктів і неоголошеної війни московії проти України важливо, щоб молодь зростала духовно і фізично здоровою. Це дозволить молодим людям дбати про виживання особисте та рідних і близьких людей, молодь матиме сили для організованого захисту від будь-якої агресії з боку чужинців. Тож, відгукуючись на актуальність потреби захисту територіальної цілісності і державного суверенітету України та, на цій основі, всієї нації, держава і громадянське суспільство мають бути солідарні у

намірах захистити наші молоді покоління, забезпечити їм духовно-моральне, ментальне, психічне та фізичне здоров'я в ім'я продовження людського роду на рідній землі. Роль системи освіти у цих питаннях важко переоцінити. Освіта здатна створити умови для об'єднання різного роду ресурсів в рамках освітніх програм, зокрема зорієнтованих на виховання екологічної свідомості, формування здоров'язбережувальної компетентності педагогів, учнівської молоді та батьків, в т. ч. з питань раціонального харчування із застосуванням місцевих городніх і садових ресурсів: овочевих, плодових та ягідних культур і дикорослих рослин тощо. У зв'язку з цим науковцями та методистами ТОКШПО на відповідну тематику організуються і проводяться науково-практичні конференції та методичні заходи, розроблено освітні програми для закладів ЗСО, проводяться заняття на курсах підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів освіти області тощо. Гасло «У здоровому тілі – здоровий дух!» і в наш час залишається надзвичайно актуальним.

УДК 613:614.2:377.1

Стрийвус Наталія Богданівна,
методист, завідувач відділу
організаційно-методичної та
інформаційно-видавничої діяльності
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль;

Герасимчук Галина Ігорівна,
методист відділу організаційно-
методичної та інформаційно-видавничої
діяльності Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

БЕЗПЕЧНЕ ТА ЯКІСНЕ ХАРЧУВАННЯ – ЗАПОРУКА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ТА НАЦІЇ

Здоров'я у системі людських цінностей посідає особливе місце, усвідомлюється як найбільший скарб людини, як умова існування і реалізації індивідуальної програми, як складова щастя та добробуту. Здоров'я ж дітей є

запорукою здоров'я наступних поколінь, основою сталого розвитку суспільства та його прогресу у різнобічних сферах діяльності. Зважаючи на це, питання збереження і зміцнення здоров'я дітей набувають в сучасних умовах особливої актуальності [1].

На превеликий жаль, статистика стану здоров'я школярів є досить невтішною. За даними Міністерства охорони здоров'я України приблизно 89% дітей мають захворювання серцево-судинної системи, верхніх дихальних шляхів, опорно-рухової системи, органів зору, неврозу [2]. Тому чи не найголовнішим призначенням учителів, вихователів, батьків, власне усіх тих, хто постійно так чи інакше впливає на дітей, є впровадження у свідомість і повсякденний побут школярів важливої ідеї здорового способу життя та діяльності починаючи з дитячого садочка.

Збереження здоров'я дітей є нагальною потребою, яку необхідно вирішити в сьогоднішній, на яку вплинули війна, екологічні та епідеміологічні проблеми і несприятливі соціально-економічні фактори, що призводять до швидкого погіршення здоров'я.

Досвід багатьох країн свідчить про те, що впровадження комплексної державної політики у сфері харчування для забезпечення повноцінного харчування дітей може не лише зберегти їх здоров'я, але й покращити його шляхом зниження захворюваності та поліпшення показників здоров'я населення.

В нашій державі наразі відбувається створення нового освітнього простору, спрямованого на забезпечення здорового та безпечного середовища для дітей в умовах інтеграції України у міжнародний освітній та медичний простір, яке повинно стати гарантом здоров'я та гармонічного розвитку дитини. Ці питання було відображено в ряді нормативних документів, впроваджених у 2020-2021 роках, зокрема, в Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, затвердженій Указом Президента 25 травня 2020 року № 195/2020 та плані заходів до його реалізації (затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від

23 грудня 2020 р. № 1668-р), Санітарному регламенті для закладів загальної середньої освіти (затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України 25 вересня 2020 року № 2205), Норми та Порядок організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 305) [7].

В Україні державна політика щодо харчування дітей започаткована у 2020 році і є важливим завданням для збереження здоров'я майбутніх поколінь та сприяння економічному зростанню. Її не зупинила ні пандемія, ні війна. Уряд ухвалив Стратегію реформування системи шкільного харчування до 2027 року. Реформа шкільного харчування почалася в Україні за ініціативи першої леді Олени Зеленської [3].

Це комплекс заходів, метою яких є зміна системи харчування – від норм споживання, технологічних процесів, підходу до закупівлі продуктів, послуг харчування та обладнання харчоблоків до поведінкових аспектів і суспільного сприйняття і розуміння здорового харчування й корисних харчових звичок.

«Реформа шкільного харчування – це масштабний проєкт, покликаний виростити дітей здоровими, щоб вони розуміли цінність збалансованого якісного харчування. Тому, починаючи з садочків і шкіл, ми посилюємо систему контролю якості, переглядаємо норми, які стосуються як умов приготування, так і технологічні карти страв, меню. Ці кроки дозволяють навчити дітей їсти правильно та започатковують культуру здорового харчування на рівні кожної окремої громади», – зазначив Міністр охорони здоров'я Віктор Ляшко [4].

Стратегія реформування шкільного харчування містить 4 ключові напрями на наступні 5 років і передбачає реалізацію таких пунктів:

- організація якісного та безпечного харчування: закупівлі та фінансування;
- відновлення та модернізація харчоблоків: комплексний підхід. Дотримання вимог системи НАССР;
- розвиток кадрового потенціалу;

впровадження нових норм харчування, меню, а також формування культури здорового харчування [3].

Сучасна нормативно-правова база освіти передбачає не тільки турботу про здоров'я підростаючого покоління, а й виховання в молоді засад здорового способу життя, турботу про власне здоров'я тощо. Тому формування основ раціонального харчування в учнів та їхнього свідомого споживання – важливе завдання школи.

Для підтримання здоров'я учнів, необхідно дотримуватись трьох принципів здорового харчування:

1. Помірність – коли калорійність раціону не перевищує енергетичних витрат організму.

2. Різноманітність – споживання усіх основних груп харчових продуктів: хліб і крупи; овочі та фрукти; м'ясо та молочні вироби.

3. Збалансованість – правильне співвідношення груп харчових продуктів.

В Україні розпочала роботу платформа про здорове харчування у школах «Знаймо» – znaimo.gov.ua. Вона є частиною реформи системи шкільного харчування, яка відбувається в Україні. Назва «Знаймо» розшифровується як «знаємо, що їмо». На платформі зібрано інформацію для освітніх управлінців та керівників закладів освіти про нормативно-правові акти, які стосуються реформи шкільного харчування, роз'яснення з організації харчування у школах, закупівель продуктів та обладнання, приклади успішних практик тощо. Розміщено рекомендовані меню для шкіл і технологічні картки приготування страв, інформацію про харчування для дітей з особливими дієтичними потребами, відеоінструкції щодо сучасних форм організації шкільного харчування та впровадження системи НАССР. Окремий розділ для батьків учнів містить матеріали, які допоможуть краще зрозуміти особливості здорового харчування, ролі різноманітного раціону й ризики, спричинені нездоровим харчуванням та ожирінням. Розділ також містить поради, як допомогти дітям призвичаїтись їсти корисно.

Розділ із навчальними та інформаційними матеріалами є корисним як для учнів, так і для педагогів. Такі матеріали допомагають учням більше дізнаватись про здорове харчування, вивчаючи різні предмети у школі.

Крім того, у відповідному розділі платформи розміщено матеріали, які допоможуть бізнесу зрозуміти доцільність і переваги допомоги школам, що змінюють систему харчування [6].

Також в Україні реалізовується проєкт «Здорова дитина – здорова нація» за сприяння Міжнародного благодійного фонду «Сприяння розвитку медицини».

Пропонуємо добірку корисних матеріалів щодо здорового харчування[5].

Навчальні програми:

1. ЩО МИ ЇМО? Програма курсу за вибором для учнів 1-4; 5-6;7-8; 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (Андрій Довгань, Надія Лисенко, Ірина Мазуркевич, Любов Ткаченко, Олена Часнікова), 2023.

2. Освітня програма «Абетка харчування». URL: <https://www.abetka-healthykids.com.ua>.

3. Програма курсу за вибором «ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ – ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ» для 5-7 класів закладів загальної середньої освіти. Автори: Довгань А. І., Овчарук О. В., Пужайчерета Л. М.

4. Грицай А. В. Факультатив з професійно-теоретичної підготовки «Харчування та здоров'я» / А. В. Грицай. Лебедин, 2018. 7 с.

Корисні матеріали:

1. Рекомендації Міністерства охорони здоров'я зі здорового харчування. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/moz-ukraini-predstavilo-rekomendacii-zi-zdorovogo-harchuvannja>

2. Основи здорового харчування для учнів 1-4 класів. Онлайн-курс для вчителів початкових класів. URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:Law+U1.4+2023/about>

3. 4 кроки до здорового харчування. URL: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+HLFD101+2019_T2

4. Онлайн школа здорового харчування. URL: <https://nodiet.com.ua/>

5. Відеокурс про здорове харчування з Євгеном Клопотенком за участі лікарів-дієтологів з Асоціації дорослого та дитячого харчування. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLlumsbnlfadhOiQSJO6IHlgYQrEdVjty7>

6. Довгань А. І. Здоров'я дитини – здорове харчування. Навчально-методичний посібник для вчителя навчального курсу за вибором для 5-7 класів. // А. І. Довгань, О. В. Овчарук, Л. М. Оліфіра, Л. М. Пужайчерда. БО «Центр споживчих ініціатив, 2012. 130 с.

7. Довгань А. І. Навчально-методичний посібник навчального курсу за вибором для 8 (9) класів ЗНЗ «Ми обираємо здорове харчування» / А. І. Довгань, О. В. Овчарук, Л. М. Пужайчерда. ТОВ «Друкарня Вольф», 2014. 109 с.

8. Тарілка Здорового Харчування, створена експертами з харчування Гарвардської школи громадської охорони здоров'я.

Застосунки для здорового харчування:

- Cara: Food, Mood, Poop Tracker – база страв, онлайн-трекера, онлайн-лічильник калорій.

- **Для Apple**

- PEP: Healthy menu for the day – індивідуальний підбір меню на цілий день, розрахунок потрібних калорій на основі метрики та вже розбивка прийомів їжі на весь день, щоденник харчування.

- **Для Android**

- MyFitnessPal – база рецептів, конструктор харчування і вправ.
- Lifesum – база даних з популярними рецептами і повним відображенням калорійності і макро-нутрієнтів кожного прийому їжі.

- Meal-Reminder – нагадувальник про призначені прийоми їжі, GoodFood – порівняння сумісності продуктів.

Аби покращити якість свого життя та здоров'я не потрібно «заглиблюватись у медицину» та вивчати стоси наукової літератури. Достатньо запам'ятати основні принципи здорового раціону. Адже саме від того, як ми

харчуємося, головним чином залежить наше здоров'я і здоров'я наших дітей. І, звісно, в першу чергу про це необхідно подбати батькам, адже харчові звички у дітей формуються на ранніх етапах життя у сім'ї та впливають на їх здоров'я надалі. Як навчити дитину їсти правильно? Намагайтеся щодня пояснювати, що для того, щоб бути здоровим і сильним, потрібно їсти їжу, яка приносить користь організму і володіє багатьма поживними властивостями. Перетворіть правильне харчування для дітей в гру. Наприклад, вирушаючи разом із дитиною в супермаркет, запропонуйте їй самотійно наповнити кошик корисними продуктами. Одночасно пояснюйте, чому яблука корисніші від печива, чому від морквини дітки швидше ростуть і т.д. У такій ігровій формі дитина швидше зрозуміє, як правильно харчуватися. Розмовляючи з дитиною про правильне харчування, ні в якому разі не перетворюйте розмову в лекцію. Пам'ятайте: найкраще діти сприймають інформацію в ігровій, цікавій формі.

Перехід на здорове харчування буде легшим та приємнішим, якщо ініціативу підтримає вся сім'я. Тоді у домі не буде шкідливих продуктів, а збалансований раціон стане звичним і традиційним.

Отже, безпечне та якісне харчування відіграють важливу роль у забезпеченні здоров'я дітей та всієї нації в цілому. Для досягнення цієї мети необхідно поєднати зусилля влади, закладів освіти, батьків, громадських організацій, громадян та виробників харчових продуктів. Посилення контролю за якістю та безпекою харчових продуктів, освітня робота та підтримка здорових харчових звичок можуть значно покращити стан здоров'я дітей та нації в цілому, бо діти – це наше майбутнє, здорові діти – здорове майбутнє української нації!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуліч М. П. Забезпечення дітей доступним, якісним та безпечним харчуванням – головний пріоритет держави в зміцненні здоров'я населення : *матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Здорове харчування дітей в Україні – запорука майбутнього нації: стан та перспективи»*, 29 вересня 2021 р. Київ : НУХТ. 2021. С.18–20.

2. Єрмолова Ю. В. Стан здоров'я школярів – ситуація критична! *Педіатрія*. URL: (www.umj.com.ua/uk/novyna-11460-stan-zdorov-ya-shkolyariv-situaciya-kritichna)

3. Культура здорового харчування з дитинства: Уряд ухвалив Стратегію реформування системи шкільного харчування до 2027 року. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/news/kultura-zdorovoho-kharchuvannia-z-dytynstva-uriad-ukhvalyv-stratehiu-reformuvannia-systemy-shkilnoho-kharchuvannia-do-2027-roku>

4. Культура здорового харчування з дитинства: Уряд ухвалив Стратегію реформування системи шкільного харчування до 2027 року. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/kultura-zdorovogo-harchuvannja-z-ditinstva-urjad-uhvaliv-strategiju-reformuvannja-sistemi-shkilnogo-harchuvannja-do-2027-roku>.

5. Освіта в умовах воєнного стану. *Здорове харчування дітей*. Комунальний навчальний заклад Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів. URL: <https://kristti.com.ua/zdorove-harchuvannya-ditej/>

6. Платформа про здорове шкільне харчування. URL: <https://znaimo.gov.ua/>

7. Щодо питання формування харчових компетенцій в шкільному віці / М. П. Гуліч, О. Д. Петренко, Л. С. Любарська, О. О. Харченко, О. В. Яценко, О. Д. Ольшевська. *Здорове харчування дітей в Україні – запорука майбутнього нації: стан і перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 29 вересня 2021 р. Київ : НУХТ. 2021. С. 21.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: НОВІ
ВИКЛИКИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ В УМОВАХ
ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО ЧАСУ***

Збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів
II Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Тернопіль, 01 березня 2024 р.

*Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Козут,
Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус,
Г. І. Герасимчук.*

Підписано до друку 18.03.2024 р. Здано до друку 20.03.2024 р.

Формат 60 на 84\16. Папір офсетний.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю. В

м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10

тел. (097) 988-53-23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.